

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Eylül 2002 Sayı: 99

Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

2.500.000 TL

Genel seçimlere
giderken...

Siyasi partilerin bilim politikaları

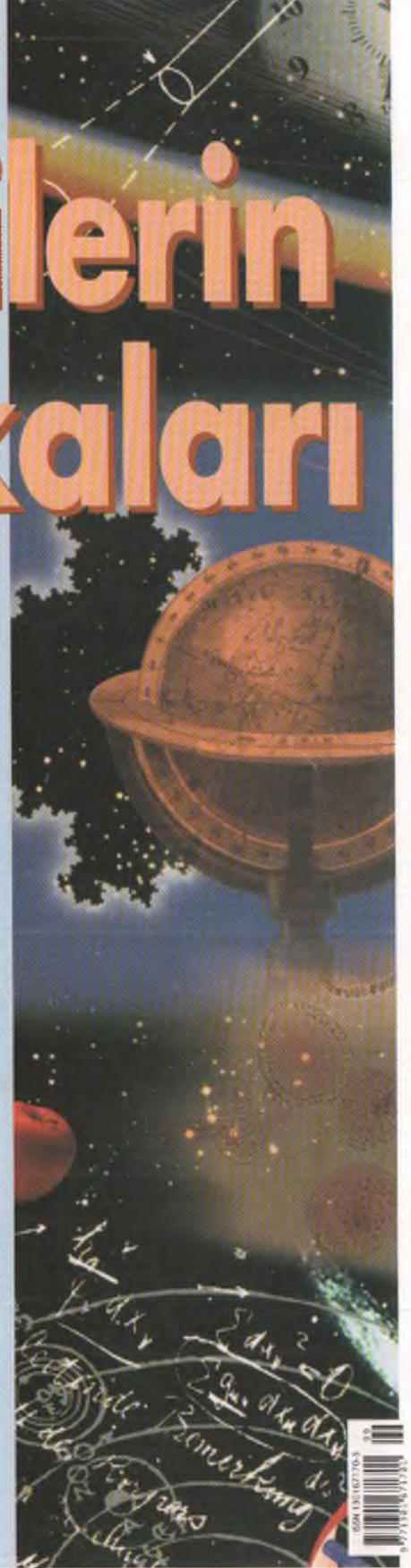
(ANAP, BBP,
CHP, DYP, EMEP,
HADEP, İP, SP)

✓ *"Türkiye'de bilim,
bir ütopya mı?"
soruşturması*

✓ *Antik Hint ve
Yunan felsefelerinde
paralellikler*

✓ *Neandertaller kimdi,
neden yok oldular?*

✓ *Kazı Kazı Anadolu:
Allianoi su için doğdu,
su içinde ölecek*

**15. Cilt
çıktı!**

**Dünya bilimine 7 yıldır
Türkiye'den katkı yapan
bir dergi var:
Bilim ve Ütopya.
Bilimsel-teknolojik
gelişmeleri sorgulayan,
sadece eleştirmeyen;
aynı zamanda
alternatifler de üreten ve
"ütopyasız bilim olmaz"
diyenlerin dergisi
Bilim ve Ütopya...**

1 cilt 15.000.000 TL.

Ciltlerin tamamısını alana %25 indirim!

Sipariş ve bilgi için Tel: (0212) 244 23 61 - 244 23 72

İzmir'den sipariş için Tel: (0232) 463 98 57

Bilim ve Ütopya

Eylül 2002 Sayı: 99

S.S.Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazışları Müdürü
Semih Koray
Yayın Yönetmeni
Ender Helvacıoğlu
Yazışları
Nalân Mahsereci
Ruken Kızılar
Tanıtım ve Halkla İlişkiler
Ruken Kızılar
İdari İşler
Tuğba Gülirmak
Metin Salık
Sayfa Sekreteri
Naide Duymaz
Montaj
Mutlu Selçuk

Yönetim Yeri ve Yazışma adresi
İstiklâl Cad. Deva Çıkmaşı
No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks
(0212) 244 23 61
(0212) 244 23 72
e-posta
utopya@bilimutopya.com.tr
www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi
Serhat Özyar
Ankara Koordinatörü
Feyziye Özbek
Ankara Büro
Meşrutiyet Cad. Konur 2. Sok.
No: 25/24 Özsoy İşhanı Kat:8
Kızılay
Tel-Faks: (0312) 425 23 99
e-posta: fozberk@ttnet.net.tr
İzmir Temsilcisi
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57
Faks: (0232) 464 00 75
İzmir Koordinatörü
Savaş Emek
Tel: (0232) 422 52 40
Almanya temsilcisi
Hayati Gökdemir
Linden Str. 42
71634 Ludwigsburg / Almanya
Tel: 0049 7141 299 1703
e-posta: Varlik@Freenet.de
İsviçre temsilcisi
Ali Gülsoy
Rappen str. 22 8307 Effretikon
Tel: 0041 79 702 96 47
e-posta: guelsoy@hotmail.com

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 14.000.000 TL

Yıllık: 27.000.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 50 Euro

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Yurtiçi abone bedelleri için
Ruken Kızılar
Posta Çeki Hes. No: 1051162
Tuğba Gülirmak
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hes. No: 1011 1544292

Yurtdışı abone bedelleri için
Tuğba Gülirmak
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hes. No (Euro): 1011 3255489
(USD): 1011 3255475

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI

Avrupa: 4,5 Euro

Organizatör

Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
Baskıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: Doğan Dağıtım
ISSN 1301-6717

KAPAK**SİYASİ PARTİLERİN BİLİM POLİTİKALARI**

Anavatan Partisi'nin bilim politikası	10
Büyük Birlik Partisi'nin eğitim, bilim ve teknoloji politikası	12
Cumhuriyet Halk Partisi'nin bilim ve teknoloji politikaları	15
Doğru Yol Partisi'ne göre Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikaları	16
Emeğin Partisi'nin bilim alanındaki hedefleri	18
Halkın Demokrasi Partisi'nin bilim politikası	18
İşçi Partisi'nin bilim politikaları	19
Saadet Partisi'nin bilim politikası	25
Ruken Kızılar	
Türkiye'de, bilim bir ütopya mı?	27

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği

Türkiye'de kamu üniversiteleri ve ücret sorunu	32
Yeni Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde Tıp Tarihi ve Deontoloji yer almıyor	38

Prof. Dr. Metin Özbek

Neandertaller'in yok oluş sırrı neden çözilemiyor?	44
---	----

Prof. Dr. Rasih Güven

Antik Hint ve Yunan felsefelerinde paralellikler -1	48
--	----

Zühtü Bayar

Bilimkurgu kavramı	56
---------------------------	----

Merak Ettikleriniz

Bilim Gündemi	60
----------------------	----

Kazı Kazı Anadolu / Nalân Mahsereci**Dr. Ahmet Yaraş'la söyleşi**

Allianoi: Su için doğdu, su içinde ölecek	66
--	----

Anadolu'nun Özgün Bitkileri / Hasan Torlak

Yurdumuzun endemik bitkileri en zengin yöresi: Antalya	77
---	----

Tartışma / Prof. Dr. Yaman Örs

Bilim üzerine yazılanlarda iki acıklı güldürü kaynağı:	
"doğmatizm" ve "postmodern anarşi"	82

Tartışma / Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Tekil-tümel geriliminde kendini kuran Avrupa	86
---	----

Zorunlu Din Dersi / Hasan Aydın

Klasik Doğu düşüncesinde din ve felsefenin evliliği	88
--	----

Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci	91
--	----

Bunları Biliyor muydunuz? / Hasan Birson	94
---	----

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu	96
--	----

Marx ve Darwin

A. M. Celâl Şengör

(İTÜ Maden Fakültesi Jeoloji Bölümü ve Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü)

Bilim ve Ütopya'nın Ağustos 2002 sayısında sayın Ender Helvacıoğlu'nun "Marx, Darwin ve Darwinizm" başlıklı yazısı, benim Marx'ın Darwin'in fikirlerine bakışını din yobazları'nınkiyle karşılaştırmamı eleştirmek için kaleme alınmış. Bu yazısıyla Sayın Helvacıoğlu kanımca çok önemli ve çok gerekli bir de tartışmayı başlatmış oluyor. Kütüphanemin bir kesiminin geçici bir süre için depolanmış olması nedeniyle bu tartışmaya daha detaylı ve daha belge yüklü bir yazıyla katılamadığım için üzgünüm. Ancak kendisinin teşviki üzerine kaleme aldığım bu kısa notun da tartışmaya yararlı olmasını umarım.

Sayın Helvacıoğlu, hem Karl Marx'ın hem de arkadaşı ve yoldaşı Friedrich Engels'in yazılarından alıntılar yaparak her ikisinin de Darwin'in eserini büyük bir heyecanla karşıladıklarını belgelemiş. Buna rağmen, Helvacıoğlu'nun yaptığı alıntılardan birinde Engels'in Darwin'in eserini, "yöntemine katlanmak" bahasına övdüğünü görüyoruz. Sanırım benim ve Helvacıoğlu'nun Darwin-Marx ilişkilerine bakışımızdaki en önemli farkın temelinde de bu yöntem konusu yatıyor.

Bilindiği gibi, Darwin 1859'da *Türlerin Kökeni* adlı eserini yayımladığı zaman, biyolojik evrim konusu yeni değildi. Darwin biyolojik evrim fikrini icat etmemiştir. Yaptığı, biyolojik evrime do-

ğal seçme ile bilimsel bir mekanizma bulmuş olmaktır. Bu mekanizmanın da herhangi bir ilahi veya diğer deterministik bir plana göre değil, tamamen tesadüflerin etkisinde geliştiğini vurguluyordu. Bu da o dönemde Sir Charles Lyell'in savunduğu tekdüzecilik varsayımıyla tamamen uyum içinde olan bir görüştü. Hatta denebilir ki Lyell'in varsayımı olmadan, Darwin'in kuramını oluşturmaları düşünülemezdi.

Darwin ve Engels'in heyecanla karşıladıkları, kendilerinin Hegel'den tevarüs ettikleri gelişme fikrinin biyolojik bilimlerde de ciddi bir çalışma ile belgelenmiş olması ve Ludwig Feuerbach'dan aldıkları materyalist görüşün bu şekilde çok önemli bir destek kazanmasıydı. Marx/Engels-Darwin ortaklığı kanımca bu noktada bitmektedir. Marx ve Engels'in Darwin'in eserinde yetersiz, hatta yanlış buldukları husus, Darwin'in evrimi şansa bırakmış olmasıydı. Bu Marx ve Engels gibi determinist ve pozitivist iki düşünürün kabul edebileceği bir husus değildi. Engels'in de ölümünden sonra yayımlanmış olan *Dialektik der Natur*'da (Doğa'nın Diyalektiği) Sir Charles Lyell'i aynı nedenle eleştirdiğini görüyoruz (Engels, 1925 [1971], s. 317, not *). Gerçekten de Marx ve Engels Darwin'in eserini daha sonra "insanlık hakkında acı bir hicviye" diye betimlemişlerdir (Desmond ve Moore, 1994, s. 485).

Christen, 1981 yılında yayımlanan *Le Grand Affrontement Marx et Darwin* (Büyük Çatışma Marx ve Darwin) adlı önemli eserinde, Marx'ın Londra'dan 7 Ağustos 1866'da Manchester'de Engels'e yazdığı bir mektuptan bahseder. Bu mektupta Marx, Engels'e bulduğu "çok önemli" bir eserden bahsetmektedir:

"P. Trémaux, *Origine et Transformations de l'Homme et des autres êtres*. Paris 1865 gerekli notları alırmaz sana yollayacağım önemli bir eser (ama geri almak şartıyla, zira kitap benim malım değil). Tüm dezavantajlarına rağmen Darwin'e nazaran çok önemli bir ilerleme fark ettim. İki önemli konu şunlar: Türleri

Marx

çaprazlamak, varsayıldığı gibi, farklılığı yaratmıyor, fakat türün birliğini sağlıyor. Yer formasyonları, tersine, farkı yaratıyor (tamamen kendi başlarına değil, ama esas olarak). Darwin'in şansa bağladığı gelişme burada, dünyanın evrimsel devirlerinin gerekli bir sonucudur." (Marx, 1866[1965], s. 248, vurgular Marx'ın).

Burada her şeyden önce büyük sosyal bilimci Marx'ın devrinin biyoloji ve jeoloji bilgilerine ne denli yabancı olduğunu görüyoruz. On dokuzuncu yüzyılın ortasında yaşayan hiçbir jeolog Trémaux'nun eserini ciddiye alamazdı ve nitekim almamıştır da. Hele çaprazlamanın değil de, canlılarla bir ilgisi olmayan yer formasyonlarının farklılıkları yarattığı iddiası, bugün olduğu kadar o zamanki bilgiler açısından da gülünçtür. Engels dahi, arkadaşına bu konuda fazla heyecana kapılmamasını tavsiye etmiştir cevaben yazdığı mektubunda.

İkincisi, Marx'ın evrimin mutlaka determinist nedenleri olması gerektiğine olan iyimser inancıdır. Bu inancı destekleyecek hiçbir bilimsel delil yoktur. O zaman da (Darwin'in çok açık-seçik gördüğü ve dile getirdiği gibi) yoktu, bugün de yoktur. Marx, bu iyimser, ancak bilimsel her türlü temelden mahrum olduğundan irrasyonel olan inancıyla doğal gelişmeye Bertrand Russell'in dediği gibi "yalnızca teizmin haklı kılabilceği" bir temel vermek arzusunu ortaya koyuyordu (Russell, 1945, s. 789). Darwin'in bu inanca sırt çevirmesi, Marx'ın tüm determinist/positivist/iyimser dünyasını yıkması demektir. Benim yobazlarla karşılaştırdığım, Marx'ın bu irrasyonel inancıdır. Bu

Darwin

inancı nedeniyle de, Darwin'den çok eski olan evrim fikrini Marx kucaklamış, ama bilimin bunun tamamen tesadüflerin elinde kalmış bir olay olduğunu gösterdiğini bir türlü kabullenememiştir.

Marx'ın iyimser (fakat rasyonel olmayan) inancı, onu büyük bilim tarihçisi Charles Colulston Gillispie'nin *The Edge of Objectivity* (Nesnelliğin Kenarı) adlı eserinde incelediği ve eleştirdiği romantik irrasyonel bilim eleştirmenleri sınıfına sokmaktadır. Bu da nihayet onu, doğa bilimleri açısından dinsel (irrasyonel) inanç sahibi kitlelerle aynı safa koyar.

Bu konuda daha detaylı bilgi edinmek isteyenlere geçen yıl yayımlanmış olan şu kitabı-ba bakmalarını tavsiye ederim:

Şengör, A. M. C., 2001, *Is the Present the Key to the Past or the Past the Key to the Present? James Hutton and Adam Smith versus Abraham Gottlob Werner and Karl Marx in Interpreting History: Geological Society of America Special Paper 355*, x+51 ss.

Sayın Helvacıoğlu, yazısında uzun uzadıya Sosyal Darwincilik'ten de bahsediyor. Ben burada o konuya hiç girmedim, çünkü Helvacıoğlu'nun eleştirdiği yazımda bu konudan hiç bahsedilmemiştir. Ancak yazısının sonunda benim Sosyal Darwincilik hakkındaki düşüncelerimi soruyor. Buna verebileceğim cevap bilimsel değil, ahlaki olmak zorundadır: Benim ahlak anlayışım güçsüzün, düşmüşün ezilmesini, yok edilmesini değil, bilakis korunmasını, kollanmasını gerektirir. İnsan aklının en önemli fonksiyonlarından biri onu, doğanın tamamen tesadüflerin elinde doğan vahşetinden korumaktır. Burada, ülkemizde de gösterilmiş olan *Yüzbaşı Corelli'nin Mandolini* adlı filmde, çok hoşuma giden bir alıntı yaparak yazımı bitirmek istiyorum. İtalyan yüzbaşı Corelli, kendisine ahlakın tanımını soran Nazi subayı Weber'e şu cevabı verir: "Benim ahlak anlayışım şudur: Ne zaman, ezilen bir insan görsem, onu kendi kardeşim adederim."

KAYNAKLAR

- 1) Y. Christen, 1981, *Le Grand Affrontement Marx et Darwin*: Albin Michel, Paris, 268 pp.
- 2) A. Desmond ve J. Moore, 1991, *Darwin-The Life of a Tormented Evolutionist*: W. W. Norton & Company, New York, xxi+808 ss.
- 3) F. Engels, 1925 [1971], *Dialektik der Natur*: şurada baştan basılmıştır: Karl Marx Friedrich Engels Werke, c. 20, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Dietz Verlag, Berlin, ss. 305-570.
- 4) C. C. Gillispie, 1960, *The Edge of Objectivity-An Essay in the History of Scientific Ideas*: Princeton University Press, Princeton, ix+562 ss.
- 5) K. Marx, 1866 [1965], *Marx and Engels in Manchester*, şurada baştan basılmıştır: Karl Marx Friedrich Engels Werke, c. 31, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Dietz Verlag, Berlin, ss. 247-249.
- 6) B. Russell, 1945, *A History of Western Philosophy: A Touchstone Book*, Simon and Schuster, New York, xxiii + 895 ss.

'Mitokondriyal Havva' ile ilgili küçük bir düzeltme

Prof. Dr. Haluk Ertan

(Biyologlar Derneği Yönetim Kurulu Üyesi)

Bilim ve Ütopya'nın geçtiğimiz ay yayımlanan sayısının kapak konusunu, anımsanacağı gibi, "İrk ve İrkçilik" oluşturmıştu. Bu bağlamda dergide yayımlanan Sayın Alâeddin Şenel'in "İrk ve ırkçılık nedir?" başlıklı bilgilendirici yazısının, "Mitokondriyal Havva varsayımı" altbaşlığı içinde aktarılan birkaç hatalı bilginin düzeltilmesi gerektiğine inanıyorum:

1) Altbaşlıkta yer alan hatalar esas olarak "... Ancak on yıl kadar önce, plasenta sıvısında, hücre çekirdeğinin dışında (ama gene hücrenin içinde) olup, hep anadan geçen 'mitokondriya' denen bir genin varlığı saptandı. İşlevi hücrede enerji yakımının denetlenmesiyle ilgiliydi..." cümleleri içinde bulunmaktadır.

"Mitokondriyal Havva" (*) konusunun geçmişi on yıldan daha eskiye yani 1987 yılına kadar gider. Tartışmaya neden bulguların sahibi Kaliforniya Üniversitesi'nden (Berkeley) Rebecca Cann, Mark Stoneking ve Allan Wilson'dur. Konunun gündeme gelmesi ilk kez, bu araştırmacıların saygın bilim dergilerinden *Nature*'da yayımladıkları "Mitokondriyal DNA ve İnsan Evrimi" başlıklı bir makale ile olur. Araştırmacılar makalede, Sayın Şenel'in de belirttiği gibi, günümüz insanların ortak ata annesinin, bundan yaklaşık 200 bin yıl önce Afrika'da yaşamış bir insan topluluğu içinde bulunan bir dişi (ya da çok küçük bir kadın grubu) olduğunu bildirirler. Cann ve arkadaşları bu sonuca, çok farklı ırklara dahil kadınlardan elde ettikleri dokuların hücrelerinde yer alan ve mitokondri isimli organelerin sahip olduğu özel DNA molekülünü meydana getiren yapıtaşlarının dizi analizlerine bakarak ulaşırlar. Diğer bir ifade ile insanın geçmişini mitokondrinin DNA molekülünden okurlar. Mitokondriler, canlı hücrelerinin önemli bir bölümünde bulunan ve hücre solunumu yoluyla ATP üretiminin yapıldığı bir tür enerji santralleridir. Bu nedenle bu hücresel yapının temel işlevi "enerji yakımının denetlenmesi"nden çok, kimyasal enerji yapımıdır.

Cümlede düzeltilmesi gereken bir diğer bilgi, "mitokondriya geni" ifadesidir. İnsan gibi yüksek organizasyonlu canlıların hücrelerinde DNA sadece iki yerde bulunur; çekirdek ve mitokondri (bitkiler söz konusu olduğunda buna bir de kloroplastları ilave etmek gerekir). Hücre çekirdeğindeki DNA, sahip olduğumuz genlerin (30 binin üzerinde) çok büyük kısmını taşır ve sahip olduğumuz genetik özelliklerin hemen hemen tümünün kaynağıdır. Mitokondriye gelince, hücrede birçok farklı işin yapılmasını sağlayan diğer organellere göre sadece onun DNA'ya sahip olma ayrıcalığının nedeni, milyarlarca yıl önce, ortak yaşamak amacıyla, hücre içine girmiş bir bakteri olmasıdır. Bu nedenle mitokondri geçmişte sahip olduğu genlerin çok büyük bir kısmını hücre çekirdeğine kaptırmış bir bakteri eskisi olarak, sadece 37 gen içeren küçük bir DNA taşır. Diğer bir ifade ile hücrelerde, mitokondri DNA'sı ve genleri bulunmakta; fakat "mitokondriya geni" diye bir gen yer almamaktadır. Şayet mitokondriya geni diye kastedilen, modern insanın (*Homo sapiens sapiens*) kökenini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan araştırmalarda genellikle analiz edilen mitokondriyal DNA parçası ise bunun adı, "D-loop (ilmeke)" bölgesidir.

Çok küçük son bir ayrımı, yazıda Amerikalı araştırmacı olarak aktarılan tanınmış genetikçi Luigi Luca Cavalli-Sforza'nın (1922) uyuşuna ilişkindir. Sforza, 48 yaşına kadar İtalya'da çalıştıktan sonra 1970 yılında Stanford Üniversitesi'ne davet edilmiş ve emekli olduğu 1992 yılına kadar orada çalışmış bir İtalyan'dır.

(*) "Mitokondriyal Havva" ifadesi bilimsel makalelerde yaygın olarak kullanılan bir tanımlama değildir. Bu ifade ilk kez, ABD'deki bir gazete (*San Francisco Chronicle*) tarafından araştırma sonuçlarını okuyucularına duyurmak amacıyla "Afrikalı Havva" olarak kullanılmıştır.

Harika bir hata: Pisa Kulesi

Toscana Vadisi'nin küçük kenti Pisa'nın "Mucizeler Meydanı"nda, tam ortada tek başına dikilmiş öyle duruyordu. Görür görmez sevdim onu. Yakınlık duydum, sıcaklık duydum, hemen tanıdım. Öyküsünü de sevdim. Zengin Pisalılar'ın dünyaya güçlerini ve kim olduklarını göstermek için yaptıkları bir dizi eserin sonuncusu. Katedralin çan kulesi. Pisa Kulesi. "Torre Pendente di Pisa", Pisa'nın eğri kulesi. Yeryüzünün en sevdiğim yapısı. Bir mucizeyi bir "ütopya"yı gerçekleştiren yapı. Ölüm-cül bir hatanın üstünde yükselen harika.

Pisa, orta İtalya'da Toscana Bölgesi'nde Arno Nehri'nin suladığı vadinin, küçük kenti. 15. yüzyıla kadar da Ligure Denizi'nin kıyısında yer alıyor, ancak sonraları Arno Nehri'nin kumları denizi dolduruyor ve kent kıyının 10 km gerisinde kalıyor.

Pisalılar 11. yüzyılda neredeyse dünya deniz ticaretini ellerinde tutuyorlar. Afrika'dan Kartaca'ya, İspanya'dan Morocco'ya kadar neredeyse herkesle ticaret yapan, denizci bir kent devleti Pisa ve Pisalılar'ın hayatlarındaki tek gerçek düşmanları 80 km ötedeki komşuları Floransalılar. Tarihleri biraz da Floransa ile olan bitmez tükenmez savaşlarının eseri. Üstelik bütün zamanların en büyük bilgini Galilei Galileo da hemşeriler. Pisalılar'ın dünyaya, ama özellikle de düşmanları Floransalılar'a güçlerini göstermek için yaptıkları bir "mimari kompleks" günümüzün en ilgi çeken anıtlarından biri. Hele de kompleksin son eseri. Yani dünyanın en harika hatası. Pisa Kulesi. "Torre Pendente di Pisa", Pisa'nın eğri kulesi. Pisalılar 11. yüzyılda muhteşem eserlerinin imarına başlarlar. Floransalılar'a ve bütün dünyaya göstereceklerdir kim olduklarını.

Katedral, vaftizhane, kabristan ve hemen yanında beyaz mermerden yükselecek bir çan kulesi.

Gel gelelim, bütün zamanların en şaşkın mimar ailesi Pisano'lar da Pisa'lı'dır ve kader, Pisa Kulesi ile onların haricini aynı kazanda karmıştır.

Guglielmo Pisano, Bonanno Pisano, Nicola Pisano, Giovanni Pisano. Dört kuşak mimar Pisano ailesi, kule ile bitmez tükenmez bir savaş verir ama...

Kulenin temeline ilk taşı 1173 yılının 9 Ağustos'unda Bonanno Pisano koyar, yani günümüzden 829 yıl önce ve ondan sonra da şanssızlıklar yakasını bırakır ne

ailenin ne de kulenin.

Ama bana kalırsa bu şanssızlık aslında çok büyük şansıdır da Pisa Kulesi'nin. Mucize, bu şanssızlığın üstünde yükselir çünkü. Floransa ile bitmez tükenmez savaşları yüzünden inşaat defalarca yarım kalır, yeniden başlar, yeniden bekler, yeniden başlar ve kulenin üçüncü katı bitince asıl felaket ortaya çıkar.

Kule eğridir. Yan yatmıştır güneye doğru. Ama pes etmez Pisanolar. Eğrilik düzeltmeye, kuleyi dimdik yükseltmeye çalışırlar. Üçüncü kattan sonra kulenin kuzey sütunlarını, güney sütunlarından kısa yaparlar ki eğrilik düzelsin.

Mimari hesapları değiştirirler, uğraşırlar da uğraşırlar, ama eğrilik asla dü-

zelmez. 1298'de Giovanni Pisano eğrilik 1.43 m olduğunu görür. 1550'de Vassari ölçtüğünde ise 3.79 m çıkmıştır.

Pisa Kulesi yedi katlı, beyaz kremalı, işlemeli, süslü bir düğün pastası gibi yükselir, biter, ama yine eğridir. 1370 yılında resmi olarak tamamlanır, sekiz katlıdır, 60 m yüksekliktedir ama eğridir. Dört nesil mimar Pisanolar düzeltmeye çalıştıkça, kule direnmiş; kuzeyden güneye doğru eğilmeyi sürdürmüştür. Her yıl da 1 mm güneye doğru yatmaya devam etmektedir. Eğrilik 1.43 m, kulenin üstünde oturduğu balçıklı, kumul topraktır ve toprağın nem oranı kulenin güney cephesinde daha yüksektir, bu yüzden eğrilik güneye doğrudur.

1838'de mimar Alessandro Della Ghardesca temeli kazarak, dipteki yeraltı sularının yönünü değiştirerek kuleyi kurtarmaya çalışır. Sonraları mimar Burland, kule için projeler geliştirir ve Pisa Kulesi 1990'da ziyaretçilere kapatılır. Çünkü her an yıkılma tehlikesi taşımaktadır. 1993'de, kulenin kuzey cephesi temellerine 600 ton kurşun ağırlıklar konur. 1995 Eylülünde, kule çelik kablolarla raptedilir. Dev vinçler kulenin çevresini 90 m kazıp temellere 870 ton daha kurşun takviyesi yaparlar.

Ziyaretçileri, beline çelik kablolar bağlanmış, zapturapt altına alınmış Pisa'yı seyrederler.

Bu hali benim de onu ilk görüşümdür ve doğrusu görür görmez vurulduğum bir yıldırım aşkıdır aramızdaki. Şubat 1999'da mühendisler eğri kulenin artık eğrilmekten vazgeçtiği haberini verir. Uzun yaşamı boyunca ilk kez eğri durmaktan sıkılmış, o yıl eğilmemiştir. Teknolojinin ve yeni bin yılın çeliği, nihayet zapturapt altına almıştır kambur kuleyi. 5.5 şiddetinde bir depreme dayanamayacağı çok önceden bilinen, ama yüzyıllarca bütün dünyaya meydan okuyarak eğilen "eğri kule" artık olduğu gibi durmaktadır.

2000'de ziyarete tekrar açılır. Ziyaretçileri artık onun 294 merdivenini çıkıp, çan odasına kadar tırmanabilirler. Şimdi 60 m yüksekten ve yüzlerce yıllık bir çabanın üstünden bakabilirsiniz Toscana Vadisi'nin kırmızı damlı evlerine ve yeşil toprakta uzayıp giden manzarasına.

Bugün orada Toscana'da, Pisa'da, "Mucizeler Meydanı"nda evrensel bir hata olarak durur. Koca boyuyla, bembeyaz yüzüyle, başını yana eğmiş öyle durur. Harika bir hata olarak durur.

Tabii hata yapar insan, ama bazen mucizeler onların üstüne kurulur.

Pisa Kulesi gibi... Hatayı fark eder düzeltmek isteriz, ama işin içinden bir türlü çıkamayız. Hata hatayı doğurur, iş karışıkça karışır, kule eğildikçe eğilir. Ne kadar insancadır bütün bunlar.

Tabii hata yapar insan, sonra unuttur, çokça görmezlikten gelir, çoğunlukla da inkâr ederiz onu, kabul etmeyiz.

Ama bazen de, hatayı düzeltmek için canımızı dişimize takıp öylesine çırpırız ki, hata hata olmaktan çıkıp başka bir şeye, bir hayat enerjisine, bir yaşama sebebine, bir sıra dışılığa dönüşür.

Pisa Kulesi gibi...

Çiğdem Ülker /Ankara

Bilimsellik ya da bilim dışılık

Özellikle modern bilimin ve modern düşüncenin gelişmesiyle birlikte "kesinliğin" en önemli tanığı bilim olmaya başladı. İnsanlar, söylediklerinin doğruluğunu teyit etmek için, cümlelerinin başına "bilimsel olarak" ifadesini yerleştirmeye başladılar. İyi ama "bilimsel olmak" ne demektir ve gerçekten bu kadar güvenilir midir?

Bilim felsefesinde iki önemli görüş vardır: "ürün olan bilim" ve "etkinlik olarak bilim". Ürücü yaklaşım önde bilimdeki klasik görüşü yansıtmaktadır. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği bilime duyduğu aşırı güvendir: "Bilim bir gün evrenin tüm sırlarını çözecektir" ifadesi bu güvenin en bariz kanıtıdır. Bu anlayış gülmüze bilim adamlarının ve özellikle ülkemiz bilim adamlarının bazılarında öylesine abartılı bir kabul görmektedir ki, bilimselin dışında söylenen her şey anlansız-

mış gibi bir ortam oluşmaktadır. *Bilim ve Ütopya*'nın Ağustos 2002 sayısında yayımlanan ve bir bakıma Temmuz 2002 sayısında yayımlanan Sayın Üstün Öngel'in çevirisi ile Daniel B. Fisher'in "Şizofreniyi ilaçsız yenebiliriz" başlıklı makalesine cevap niteliği taşıyan Sayın Doç. Dr. Cem İlnem'in "Şizofreniyi ilaçsız yenme iddiası bilim dışıdır" başlıklı makalesi, buna çok net bir örnektir. Bu makale temelde bilimsel olma ya da olmama polemiklerinin bir yansımasıdır.

"Bilimsel olma", anlamını daha çok pozitif bilimlerde buluyor. Formel ve beşeri bilimler "kesinlik vermek" bakımından ya da "kesinlikleri ispat" bakımından pozitif bilimlere göre biraz daha zayıf kalmaktadır. Matematik ve mantık gibi formel bilimlerin daha çok "doğruluğu apaçık ve kesin olarak kabul edilen" postullara dayanması (Örneğin; Öklid geometrisinde bir üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir; oysa Lobatschewsky geometrisinde 180 derece değildir) bazı soruların cevapsız kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle formel bilimlerin kesinliği ispatlarken, bu kesinliği ispatlamakta kullandıkları postulları da ispatlamak durumunda kalacaklardır ki; postula ispat gerektirmeyen ön kabullerden başka bir şey değildir.

Beşeri bilimlere gelince; içerisine "insan" gibi karmaşık ve "ne yapacağı belli olmaz" bir varlık girince, kesin ifadelerle ulaşmak elbette çok daha fazla zorlaşmaktadır. Bu nedenle beşeri bilimlerde benzer ve sıklıkla görülen olaylardan hareketle genellemelere ulaşılır; ki bu genellemelerin istisnaları olabilmektedir. Bu istisnalar beşeri bilimlerin kesinliğini şüpheye düşürür. Pozitif bilimlerde ise durum farklıdır. Pozitif bilimlerde çok önemli bir etken devreye giriyor: "deney". Bir şeyi defalarca deneyip hep aynı sonuç alınınca nokta konuyor! Ancak pozitif bilimlerde bile deneysel olarak ispat bekleyen birçok teori vardır. Dikkat edilecek nokta şu: "Deneyle doğrulanmayan asla kesinlik kazanmıyor." Bilimsel olmanın anlamı da burada yatıyor. Başka bir ifadeyle bilime kesinlik veren bu özelliğidir.

"İstisnalar kaideyi bozmaz" ifadesi pozitif bilimde tam tersinedir; "kaideyi bozan, istisnalardır." Bilim adamının görevi bu istisnayı göz ardı etmek değil; tersine bu istisnayı da içine alacak bir açıklama bulmaktır. Bilim adamının taşıması gereken önemli özelliklerden olan "eleştirel bakış" ve "elindekiyle yetinmeme" bu dinamizmi kazandıran faktörlerdir. Bu özellikleri taşıyan ve hatta bence taşıması gereken bir bilim adamı için "bilim dışı"lık

olmaz. Bence tek bilim dışı yaklaşım bir şeye peşin peşin "bilim dışı" demektir. Bu makale bu paragraftan itibaren bilim dışıdır. Çünkü "bence"dir. Oysa bilim adamının bilimsel araştırmalarında öznel olma gibi bir lüksü yoktur. Biliminde yetersiz kaldığı birçok nokta vardır. Örneğin; kanserin nedenleri ve tedavisi, AIDS, uzak gezegenlere yolculuk ve benzeri. Bu elbette bilim bunları çözemez anlamına gelmiyor. Sadece şu anda yetersiz kaldığı anlamına geliyor. "Şizofreniyi yenme" de böyle bir noktadadır.

Sayın İlnem'in belirttiği gibi "Şizofreniyi tedavide ilaçları kesme birçok sorun doğurabilir." İyi ama bir insanın ömrünün büyük bir kısmında, belki de tamamında ilaçlara bağlanması, o insanın iyileştiği anlamına gelir mi? Bence bunun bir tek anlamı var: İlaçlar mevcut sorunu sadece bastırıyor ve ortaya çıkmasını engelliyor. Oysa bireyin o duruma gelmesinin temelinde daha önceki "bastırılmışlıklar" yok mudur? Sorunları daha çok bastırmak gerçekçi bir çözüm olabilir mi? Olamaz elbette! İlginç olan şudur ki; Daniel B. Fisher'in kendi kaleminden belirttiği gibi şizofreniyi ilaçsız yenmiş olmasına rağmen bunun olanaksızlığının savunulmasıdır! Başka bir ifadeyle şizofreni ilaçsız yenilebilmişken, şizofreniyi ilaçsız yenme iddiasının bilim dışı olduğunun savunulmasıdır. Tek bilim dışılık, böyle bir iddiada yarı bilim dışılık iddiasında bulunmaktır. Ortada beklenenin tersine bir örnek varsa, bu konuda o güne kadar ne gibi çalışmalar yapılmış olursa olsun, bu istisnanın (Fisher bir istisna olmadığını söylemekte) peşine düşüp "acaba" sorusunu sormak daha bilimsel bir tavır değil midir? Bilimin temel prensiplerinden olan yanlışlama ilkesiyle bu iddiayı çürütmek; çürütülemiyor sa araştırmalarla desteklenmesi daha bilimsel bir yaklaşım olmayacak mıdır? Bu yüzden tek bilim dışılık bir şeye peşin peşin "bilim dışı" demektir. Bilim dışı deyip kestirip atmak yerine "bilim dışıcularla(!)" işbirliği yapmak çok daha bilimsel bir tavır olacaktır. Bir çağın en büyük "bilim dışıcuları" Galileo ve Aristarkos gibi bilim adamları değil miydi? Hatta aynı dönemin en büyük bilimcisi Aristoteles değil miydi? Şu an Aristoteles fiziği ne ölçüde geçerliliğini koruyor?

Özete anlatmak istediğim; duyularımı zı istisnalara hemen kapatmadan, önümüzdeki somut örneklerle "olur mu canım?" tavrı yerine "acaba?" tavrı takılarak bakalım. Bakalım ki bir adım daha öteye gidebilelim.

Timur Tuştaş / Final Dergisi Dershaneleri Adana Şubesi Rehber Öğretmeni

- Eylül ayında -

GÖZLEMEVİNDE

TATİL OLANAĞI

Çanakkale Onsekiz Mart Ün.
Astrofizik Araştırma Merkezi
ve Gözlemevi

- ✓ 4340 cm ve 30 cm çaplarında Robotik teleskoplarla gözlem,
- ✓ Astrofizikçilerle sohbet
- ✓ Güncel astronomi bilgileri

Takım yıldızlar
Yıldız yağmurları
Astroloji
Evrende yaşam
Galaksiler
Nötron yıldızları
Kardelikler

Gözlemevi Çanakkale'ye 8 km uzakta Radar Tepesi'nde Ulupınar Köyü yakınında 25 dönümlük üniversite arazisi içinde yer almaktadır.

Bir akşam gözlem programına katılma ve güncel astronomi konularında bilgilendirilme 10 milyon TL, bir tam gün gözlemevinde yaşam (tam pansiyon) 30 milyon TL, bir hafta gözlemevinde yaşam (tam pansiyon) 200 milyon TL

Bilgi için tel: 0286 212 30 54,
faks: 0286 212 88 15

Nörologlara, psikiyatristlere ve psikologlara açık mektup

Birkaç ay önce *Cumhuriyet* gazetesi *Bilim ve Teknik* ekinde prozac'ın yan etkilerine ilişkin bir yazı okuduk. *Bilim ve Ütopya* dergisinin Haziran sayısında da ritalinin yan etkileri konusunda bilgiler edindik: İstatistiklerin ilaç firmalarının satışlarını destekleyici şekilde yönlendirildikleri yazıyordu. Eğer depresyondaysanız, psikiyatristler ilaçsız atlatamazsınız diyorlar, yani prozac, seroxat gibi ilaçları öneriyorlardı. Fakat bu tür ilaçlar nöronları öldürmektedir. Ama psikiyatristler ilacı bırakmanın sonuçlarının da ölümcül olabileceğini söylüyorlardı! Bu durumda ne yapılabilir? Bu iki seçeneği terazinin kefelelerine koyup biz öleceğimize nöronlarımız ölsün mü diyeceğiz!

ADHD'miz (hiperaktivite) varsa hekimler reçetemize ritalinyazabilir. Bilimsel olarak gördük ki (Lambert ve Hartsoogh'un 1998 tarihli araştırması, Haziran 2002 *Bilim ve Ütopya* dergisi, çev. Üstün Öngel) zaten bağımlılığa eğilimli olduğunuzu bildiğimiz ADHD'lilerin bu özelliklerini ritaliniyle pekiştiriyormuş. Üstelik uzun vadede tedavi ettiğine ilişkin bir kanıt da yokmuş. Burada terazinin kefelelerine neleri koyacağız? Kısa vadede de olsa çocuğumuz ritalinsayesinde oturuyor, ders çalışabiliyor, hopyayıp zıplamıyor diyerek ilacı kullanacak mıyız? (ADHD'nin biyolojik bir hastalık olduğunu ve dolayısıyla ilaçla tedavi edilmesi gerektiğini savunanların yer aldığı Amerika'daki CHADD adlı sivil örgütün ritalinüreten firma tarafından her yıl yüz binlerce dolarla finanse edildiği biliniyor (Üstün Öngel'in notu *Bilim ve Ütopya* Temmuz 2002 sayısı)

Şizofrenseniz, ilaçsız asla sağaltıla-

mazsınız görüşü hakimdir. Ancak Oyunlar Teorisi'nin Nobel Ödüllü matematikçisi John F. Nash ve biyolog Daniel B. Fisher'in şizofreni ile ilaçsız baş edebildiklerini gördük. Bu durum bize "ilaçsız asla olmaz"ı sorgulamamızı gerektirmiyor mu? (Daniel B. Fisher, Ulusal Güçlendirme Merkezi adlı kâr gütmeyen ve daha önce akıl hastalığından kurtulmayı başarmış ve aynı mücadeleyi vermekte olan diğer insanlara yardım etmeyi amaçlayanlar tarafından çalıştırılan merkezin iki yöneticisinden birisidir).

Ya Tourette Sendromunuz (Giles de la Tourette Sendromu) varsa ne olacak? Tourette, hiperaktivite, obsesyonlar ve davranış bozukluklarının çeşitli kombinasyonlarını içerebilen, ucu sonu olmayan, başlayıp süren, bir gün bitebilen, ama hep yenileri gelen tikler, takıntılar yumağı. Bu tiklerle, takıntılarla savaşırken veya bunların esiri olurken hiperaktivite de gösterebiliyorsunuz, depresyona da girebiliyorsunuz, belki de halüsinasyonlar da görebiliyorsunuz. İlaç tedavisinde hem seroxat, prozac gibi antidepresanlar, hem de risperidol gibi dopamin reseptör bloklayıcıları türü ilaçlarla karma ilaç tedavisi olmak zorunda kalabilirsiniz. Prozac nöronları öldürüyordu, risperidol internetten bulduğumuz verilere göre seyrek de olsa tersine çevrilemez hareket hastalığı veya Nöroleptik Malignant Sendromu'na yol açabiliyormuş. Peki, hem seroxat (veya prozac) hem de risperidol birlikte kullanılıncaya ortak kullanımın yaratacağı yan etkiler var mı? Biliniyor mu, bilmiyorum. Risperidol (risperidone) beyindeki dopamin mekanizmasını, seroxat (paroxetine) ise serato-

nin mekanizmasını etkiliyormuş. İnternetten (www.Tourette-syndrome.com) edindiğimiz bilgilere göre Touretteliler üzerinde uygulanan, ilaç kullanmaksızın, düşünceyi değiştirme terapisi yüzde 88 başarı sağlamış. Fransızlar ilaç yerine danışma-konuşma terapisini içeren analitik yöntemi uyguluyorlarmış. Klinik nöroloji Profesörü (Albert Einstein Tıp Fakültesi) Oliver Sacks'ın nörolojik öykülerden oluşturduğu kitaplarından anlayabildiğim kadarıyla Tourette'in ilaçlarla kesin tedavisi yok. Ancak bu öykülerden Tourette sendromlarına rağmen meslek edinmiş, diğer insanlarla birlikte yaşantılarını sürdürebilen, örneğin çok iyi cerrahlık yapabilen, çok iyi müzik yapabilen kişiler var! Sayın uzmanlar, bilim insanları, biz anneler babalar problemliler ne yapacağız? Bize bu ilaçları yazanlar da bilim insanları karşı çıkarlar da... Ancak karşı çıkarların ve ilaç yazmak zorunda kalanların bir ortak noktası var: Her iki taraf da davranış terapisi, psikolojik yardım konusunda hemfikir. Belki bir taraf her ikisi derken, diğeri davranış terapisi çözüm için yeterlidir diyor.

Ben terazimin kefelelerine yukarıdaki bilgileri koyduğumda bu konularla ilgili ilaç kullanımını sorgulamaktan yana bir sonuca vardım. Türkiye'de insanlara düzenli olarak psikolojik yardım, davranış terapisi verebilecek bir demek yok sanıyorum. Böyle bir demek kurularak gönüllü uzmanlarla problemi olanlar aynı çatı altında toplanabilir. En azından başlangıçta aynı internet sayfasında toplanabilirler.

A.Ş. Demiralp / İstanbul

(e-posta adresim: benekdum@yahoo.com)

DSM
DÜŞÜN
SATRAHÇ MERKEZİ

Özel Eğitim Hizmetleri
Basım Yayım Bilgisayar ve Ürünleri
San. Tic. Ltd. Şti.

1991

848 Sk. No. 45/105-106 2. Beyler Kemeraltı-İzmir
Tel: 0 232 484 84 14 - 445 13 39
Fax: 425 42 15

dusunsatranc@superonline.com
www.dusunsatrancmerkezi.com.tr

ÜNİVERSİTEYE
HAZIRLIK KURSLARI

DERSLER

- Türkçe • Matematik • Fizik • Kimya • Biyoloji • Tarih • Coğrafya • Felsefe • Sosyoloji • Mantık

15 kişilik sınıflarda, her türlü yardımcı ders gereciyle donatılmış sıcak ve dostça bir ortamda, bu yıl da sizlerle birlikte olmak istiyoruz.

Kayıtlarımız başlamıştır.

Başvuru: İşçi Partisi
Beyoğlu İlçe Örgütü
Adres: Fatih Sultan Cad. No: 309/3
Şarkkahvesi / Okmeydanı

38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi İstanbul'da düzenleniyor (1-6 Eylül 2002, Swissotel)

Merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Tıp Tarihi Cemiyeti (International Society for the History of Medicine/ISHM) 1924 yılından beri iki yılda bir uluslararası kongreler düzenlemekte. Bu cemiyetin 38. toplantısı, 1-6 Eylül 2002 tarihinde ilk kez Türkiye'de, İstanbul'da yapılacak. Bu kongrelere pek çok ülkeden tıp, eczacılık, bilim tarihi ile; dil, tarih ve sanat tarihi araştırmacıları, ayrıca hukuk ve siyaset bilimleri, felsefe ve etik uzmanları ve klinisyen hekimler katılmakta. Kongrelerde ev sahipliği yapan ülkenin uygarlık tarihi her yönü ile ele alınmakta; düzenlenen geziler, konserler ve sergilerle o ülkenin kültür varlıkları, yoğun bir biçimde tanıtılabilmektedir.

38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, Uluslararası Tıp Tarihi Cemiyeti ile işbirliği halinde, Türk Tıp Tarihi Kurumu tarafından, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı ile ortaklaşa olarak İstanbul'da gerçekleştirilecek.

Bu toplantının ilk hedefi, Türkiye'nin uluslararası tıp tarihi içindeki yerinin belirlenmesine hizmet etmektir. Bir başka amaç, kongrede sunulan bildiri ve posterleri kitap halinde yayımlayarak, bu toplantıda gündeme gelen ve tartışılan konuları kalıcı kılmak; böylece Türk tıp tarihi ve kültürünün tanıtılması ve Anadolu'nun sağlık ile ilgili tarihi gelişiminin çok yönlü olarak gündemde kalmasını sağlamaktır. Bu nedenle kongrenin 1. duyurusu, Eylül 2000 tarihinde ABD'de yapılan bir önceki uluslararası ISHM toplantısında, 2. duyuru ise Nisan 2001 tarihinde yapılmıştır. Kongre ile ilgili bütün bilgilere uluslararası cemiyetin internet sayfasından ulaşılabilmektedir.

Şimdiye kadar yapılmış olan 800'ün üstündeki ön kayıtlar, dünyanın her köşesinden pek çok bilim adamının İstanbul kongresine ilgi duyduğunu göstermektedir. Toplantının ana konuları: "Tıp Felsefesi", "Sağlık Siyaseti", "Sağlık Hukuku ve Kurumsallaşması Tarihi", "Ortaçağ Tıbbının Yeniden Ele Alınması", "Tarihte Yakındoğu Tıbbı", "Ünlü Anadolu Hekim, Cerrah ve Eczacıları", "Tarihte Türk ve Doğu-Batı Tıbbı arasındaki İlişkiler", "Alternatif (Tamamlayıcı) Tıbbın Tarihteki Kökleri" ve değişik konular olarak belirlenmiştir. Ayrıca kongre esnasında panel, oturum ve çalışma grubu düzenlemek isteyenlerin başvuruları değerlendirilerek, bilim programı içinde yer verilmiştir.

Kongrenin bilim programı içinde, tarih yazımı ve sözlü tarih yaklaşımını irdeleyen, 19. yüzyılda Türkiye ile diğer Avrupa ülkeleri arasındaki tıbbi temasları mercek altına yatan özel oturumlar da yer alacaktır. Örneğin; Dr. John Blair (İngiltere), "Yalan Tarihçilik"; Prof. Dr. Cynthia Pitcock (ABD) "Tıp Tarihi ve Eğitimi" isimli birer çalışma grubu düzenleyecektir. Bütün panellerde ve çalışma gruplarında konuşmacıların uluslararası bir temsil özelliği göstermesine dikkat edilmiştir. Kongrede özel oturum düzenlemek isteyenlerin başvuruları sürmektedir. Örneğin, Asya yöresi sağlığı ve koruyucu hekimliği üzerinde çalışan Montreal Üniversitesi CETASE merkezi üyelerinden Laurence Monnais-Rousselot (PhD) de panel düzenleyecektir.

Bilim programı ile eşgüdümlü olarak, Türkiye'nin ve Anadolu'nun kültür tarihi boyutunun tanıtılması gereği de göz önüne alınarak çeşitli sergiler hazırlanmaktadır. Bunun için İstanbul'da Topkapı Sarayı, Arkeoloji Müzesi, Askeri Müze gibi mekânlarda düzenlenmesi tasarlanan, "Tıp Tarihine Ait Arkeoloji Buluntuları", "Şifa Gömlekleri", "Türkiye'deki Sağlık Kurumları", "Türk-İslam Kültüründe Tarih Boyunca Sağlık Görevlileri Giysileri" ve "Minyatürlerle Tarihte Tıbbi Bitkiler" konulu sergi çalışmaları iki yıldan bu yana sürmektedir. Ayrıca, çeşitli konserler de tasarlanmaktadır.

Amaçımız, kültür öğelerini ihmal etmeden, bilime dayalı araştırmaların ışığında bir tartışma ortamı gerçekleştirmek ve sunumlar ile sergi ürünlerini yayımlayarak, faaliyetlerimizi kalıcı kılmaktır. İletişim için:

Kongre Başkanı: Prof. Dr. Nil Sarı / e-posta: nilsa@turk.net

Kongre Sekreteri: Dr. Yeşim Işıl Ülman / e-posta: yesimul@yahoo.com

Bilgi üretimi, bilgi toplumu ve üniversiteler

Gözlem ve deney yoluyla, aklın denetiminde, öğrenilen veya edinilenlerin tümünü bilgi olarak tanımlanmaktadır. Yeterince doğrulanmış ve de doğruluğuna inanılmış bir önermenin dile getirdiği bilgi, tüm bilim dalları içinde önemli yer tutar. Bilgi üretimi yarışında gereği kadar hızlı olamayan ve tarım toplumu olma özelliğini uzun süre koruyan ülkemiz, batıdaki ülkelere göre sanayileşme sürecine geç başlamış, sanayileşmenin Batı toplumlarında yarattığı gelişme ve değişimlerden yoğun olarak etkilenmiştir. Bilindiği üzere sanayi toplumu, İngiltere'de gerçekleştirilen, sosyal ve ekonomik yaşamı sandığından daha fazla değiştiren bir teknolojik-ekonomik (1770 sonrası) devrimle; Fransa'da başlayan politik devrimin (1789) ortak sonucu olarak gözlemlenmiştir. Bu ülkeleri zamanla diğer Batı ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri izlemiştir. Ülkemizin sanayileşme sürecine katılımı ancak Cumhuriyet Dönemi'nde başlamış ve Batı toplumundan 150 yıl sonra gerçekleşmiştir. Gelişmiş sanayi toplumları teknoloji üretimini, doğaya, bir başka anlamda fiziksel çevreye egemenlik olarak görmektedirler. Oysa toplumumuz, doğaya egemen olabileceği doğrultusunda teknoloji üretebilmeye yönelik bilgi birikimine uzun yıllar sahip olamadığından, bilgiyi üretilmiş olarak gelişmiş ülkelere, yüksek bedellerle satın almıştır. Teknoloji üretmek, yenilik getirmek, kolaylık sağlamak demek olup bizim toplumumuzun yenilik ve yaratıcılık peşinde koşma ve başarmak için yarışmaya yönlendiren uzak olduğu, bu durumdan hükümetlerin ve dolayısıyla üniversitelerin de pay sahibi olduğu açıktır. Bilgi toplumuna geçişin temel göstergelerinden en önemlisi birey başına düşen bilişim harcamaları ve araştırma-geliştirme (AR-GE) göstergeleridir. En önemli AR-GE göstergelerinden biri, toplam (yatırım+cari) AR-GE harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payıdır. GSYİH'da AR-GE harcamalarının payı bazında yapılan değerlendirmeleri irdelediğinde, İsveç (yüzde 3.85), Japonya (yüzde 3.06), ABD (yüzde 2.84), İsviçre (yüzde 2.74) ve Finlandiya'nın (yüzde 2.71) ilk 5 ülke olduğu görülmektedir. Karşılaştırmalı olarak ele alınan 34 ülkenin AR-GE harcamalarına ulusal gelirden en az kaynak ayıran (yüzde 0.49) ülkelerden biri, ne yazık ki ülkemizdir. Uzunca zamandır dilimizden hiç düşürmediğimiz

Avrupa Birliği'nin ismi en az duyulan ülkelerinden olan İrlanda'nın yüzde 1.43 gibi bir kaynağı AR-GE için ayırması, bilgi üretimi olgusunu yeterince kavramayan ülkemiz için iyi bir örnek değil midir? Halihazırda Türkiye yüzde 0.49 düzeyindeki AR-GE (üniversite-sanayi) harcamaları ile ancak AB'nin alt sınırını (Yunanistan yüzde 0.49) yakalamaktadır. DİE verilerine göre, Türkiye kamu ve özel sektör düzeyinde yaklaşık olarak 0.6 milyar dolar/yıl AR-GE harcaması yapabilirken, bazı çokuluslu şirketlerin AR-GE için ayırdıkları kaynak bunun çok üzerinde olabilmektedir. Bigilenme yarışında, 10 yıl öncesi gibi kısa bir geçmiş temel aldığımızda, birey başına bigilenme için yıllık harcanan para, ABD'de 400, İsviçre'de 580 ve İspanya'da 110 dolar iken, Türkiye'de sadece 10 dolar gibi düşündürücü bir düzeydedir.

Bilgi üretmek bir araştırma, deneyim ve ayrıca birikim olgusudur. Başlangıçta akademik bir süreç olarak değerlendirilen

bu olguda temel sorumluluk, toplumların bilgiyi kullanım sürecinde, bilgi üretimi ve bilim yapmakla özdeşleşen üniversitelere düşmektedir. Kısaca denilebilir ki üniversiteler, bilgi toplumunun motorları olmalıdır. Transfer edilmiş bilgi yerine o toplumca üretilen bilgi yoksa, o toplumun bilgi toplumu olamayacağı çok açıktır. Üniversiteleri ve diğer araştırma kuruluşları yeterince özgün bilgi üretemeyen toplumlar için bilgi toplumu örneğini kullanmak bir fantaziden veya haksız bir yakıştırmadan başka bir şey değildir. Bu bağlamda, bilgiyi üretip, geliştirip, sınıflandırabilip, saklayabilip ve kullanabildiğiniz ölçüde bilgi toplumu olabiliriz. Bilginin bu temel niteliklerini ortaya koyabilen toplumlar bilgi toplumu olarak kabul görmektedirler. Üreten, geliştiren ve kullanan toplumlar, beraberlerinde bilim ve teknoloji sürecinin çağdaş ve akılcı yaklaşımına daha yakın olacaklardır. Bilgi toplumu olabilmek yolunda en önemli katkıların beklendiği üniversitelerimizin aktif bi-

limsel işlevlerini yerine getirebilmeleri için sanayileşmiş ülkelerde görüldüğü gibi ulusal gelirden en azından yüzde 3 düzeyinde pay almaları gerekirken, bugünkü rakam ancak yüzde 0.5'dir. DPT'nin yayımladığı "Bilim-Araştırma Teknoloji Ana Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu"nda bilim ve teknolojimizdeki gelişmelere ayrıntılı olarak değinilmiş, bu konuda dışa bağımlılıktan kurtulabilmek için, araştırma kurumlarının geliştirilmesi ile bilim ve teknoloji planlamasının yapılması vurgulanmıştır. Ancak bu planlamanın yapılmadığı ve dolayısıyla uygulamaya geçilmediği, konu ile ilgili olarak ulaştığımız düzeye bakılarak daha kolay anlaşılmaktadır.

KAYNAK

1) Y. Aksoy, Bilim Felsefesi Yaklaşımıyla Bilgi Toplumu, Üniversite II. Kurultayı, 1995.

*Yard. Doç. Dr. Kemal Çelik /
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ziraat Fakültesi*

İktidar fetişine de dikkat!

Bilim ve Ütopya'nın Ağustos 2002 tarihli 98. sayısında Sayın Ender Helvacıoğlu'nun "Spartaküs'ten Fatih'e... Bedrettin'den Mustafa Kemal'e..." başlıklı makalesi yayımlandı. Makale, Sol'un kendi kalıplaşmış, yanlış kabullerini ve anlayışlarını sorgulayıp irdelemesini sağlayacak bir tartışmanın başlatıcısı olabileceği için umut verici. Aşağıda, yazarın katılmadığım görüşlerini eleştireceğim.

Helvacıoğlu yazısında, ezenlere karşı mücadelelerinde yenilmiş ve yaşamlarını kaybetmiş devrimcilerin (Bedrettin, Pir Sultan, Spartaküs) "gözyaşlarıyla" sahiplenilmesini, buna mukabil, yaşamlarını kaybetmeyip, iktidarı ele geçiren (bu yüzden "kirlenmeleri"de "kaçınılmaz" olan) muzafer devrimcilerin (Fatih, Muhammed, M. Kemal) Sol tarafından yerilmelerini, önemsenmemelerini ve yadsınmalarını eleştiriyor. Ve Sol'un bu "yanlış" tutumunu, "iktidar alerjisi"ne ve "romantik devrimcilik"e bağlıyor.

Yazarın, "iktidarı ele geçirip kirlendikleri ve romantizme malzeme sunmadıkları için yerilen devrimci" nitelemesini yapabilmesi için, örnek olarak gösterdiği kişiliklerin salt bu nedenle yerilip, yadsınmaları gerekir. Oysa Muhammed ve M. Kemal örnekleri bu kurala uymuyorlar. Zira Sol'un M. Kemal ve "Kemalizm" fenomeni üzerine, tespit ve tezlerinde bir mutabakat yoktur. Kimi gruplarca "faşist", "Bonapartist", "Avrupa-merkezci" diye addedilerek "gerici" olarak nitelenen M. Kemal; kimilerince de "burjuva devrimcisi", "küçük burjuva devrimcisi", "Asyacı" diye addedilerek "ilerici" olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla sahiplenilmemesinin başka nedenleri de vardır. Helvacıoğlu'nun gösterdiği neden ise olsa olsa M. Kemal'i, "ilerici" olarak niteleyip de sahiplenmeyenler için geçerli olabilir.

Muhammed'e gelince, kendi tarihsel koşulları içinde devrimci bir misyon taşıdığı tartışılmaz olan bu kişiliğin, sahiplenilme nedeninin dinsel ideolojinin bugün gördüğü işlev olduğunu düşünüyorum (Kişisel olarak ben de bu sebeple sahiplenmiyorum. Yoksa "iktidar" olduğu için değil).

İkinci olarak "iktidar" ve "kirlenmişlik" sorununu, sosyalist mücadelenin ve iktidarın etiği çerçevesinde irdelemek istiyorum.

Her devrimci hareket ve iktidar, tarihsel-sosyal koşulları içinde sınırlıdır. Bu tarihsel-sosyal sınırlılık göz önünde bulundurulduğunda, bu hareketlerin ve iktidarların "zaafı"na" hoşgörülebilir. Ancak, teorik-ideolojik orijininden uzaklaşarak, reel politikalar uğruna, devrimci prensipleri ihlal eden reel sosyalizm pratiği, bununla açıklanamaz. Yapılan öyle hatalar var ki, "iktidar olan kirlenir" diyerek geçiştirilemez. Tabi eleştiriler inkarcı değil, hatalardan dersler çıkaran bir mantıkla yapılmalıdır.

Helvacıoğlu'nun söylediklerinin aksine, solun ilgisi salt yenilene ve öldürülene değil; aynı zamanda yenene ve iktidar olana da. İlgisizlikten nasibini alanlar ise, öldürülmemiş ve yenmemiş olan bilim adamları, teorisyenler, ideologlar, filozoflar ve entelektüellerdir. Örneğin; Lenin'e Stalin'e, Mao'ya ve Che'ye gösterilen ilgi; Marx, Engels, Plehanov, Luckas, Korsh, Gramsci, Althusser ve Poulantzos'a gösterilmez. Kuşkusuz bunda teoriyi önemsememe ve küçümseme eğiliminin de payı vardır.

Görüldüğü gibi ortada ölü kültür ile birlikte, bir de iktidar fetişi var. Pratik olan teorik olana; iktidar olan, yenilene (değilse yenmemiş olana); öldürülmüş olan, yaşayana göre çok daha "sempatik". Ülkemiz özeline bakarsak; yazdıklarının ciddi bir teorik derinliği olmayan Deniz, Mahir, İbrahim'in (bunlar, hiç kuşkusuz sahiplenilmesi gereken saygıdeğer devrimcilerdir) gördüğü ilgi; Hikmet Kıvılcımlı, Yalçın Küçük gibi "mütefekkir"lerimiz söz konusu olduğunda, yerini ilgisizliğe ve küçümsemeye bırakıyor.

İktidar fetişinin yaptığı bir başka tahrifata da kısaca değinmek istiyorum. "Teorinin doğruluğunun yegâne ölçütü iktidar olup-olmama"ya indirgenmiştir. Oysa iktidarın ele geçirilmesi, teorik, ideolojik, politik, pratik, stratejik, taktik bir bütünlüğü ve tutarlılığı gerektirir. Taktik bir hatayla da iktidar elden kaçabilir. Bu sebeple yenilgi her zaman "teori'nin doğruluğunu"na indirgenemez. Teoride yanlış-hatalı olan bir hareket taktik bir manevrayla iktidarı ele geçirebilir. İktidar, genel devrimci pratiğin yalnızca bir parçasıdır, "teorinin doğruluğu" için tek başına bir kriter değildir.

Ümit Özger / Elazığ

Bilim evrenseldir, bilim politikası da ulusal

Bu sayımızda, seçime girecek siyasi partilerin bilim politikalarını sunuyoruz.

Metinler bazı temel kıstaslara göre incelenebilir: Bilim politikasının ulusal olup olmadığı, bilime mi yoksa teknolojiye mi vurgu yapıldığı gibi.

Ender Helvacıoğlu

Ülkemizin yeni meclisi 3 Kasım 2002'de belirlenecek. Cumhuriyet tarihinin en derin krizini yaşayan Türkiye, kritik bir genel seçim yaşayacak. *Bilim ve Ütopya* bu süreçte, siyasi partilerin bilim politikalarını kapak yaparak katılıyor. Bir yandan ülkemizde ve bölgemizde son derece keskin politik olaylar yaşanırken, diğer yandan özellikle medya tarafından seçim süreci içi boş bir karnavala dönüştürülürken, bilim politikalarının önemi nedir diye sorulabilir. Doğrudur; geniş kitleler partilerin bilim politikalarını değerlendirecek oy vermeyecekler, ama genel olarak bilimsel düşünceye ve bilim etkinliğine yaklaşıma, bir siyasal partinin ülkenin temel sorunlarına hangi ilkeler ışığında çözümler önerdiğinin net bir kıstasını oluşturacaktır. Ekonomi, iç ve dış politika gibi daha yakıcı alanlarda tutulan saf, doğal olarak izlenecek bilim politikalarına yansiyacaktır. Dolayısıyla bu kapak dosyamızla okurlarımıza bir turnusol kağıdı da vermiş bulunuyoruz.

Dosyamızı hazırlarken seçime katılan bütün siyasal partilere ulaşmaya çalıştık. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Anavatan Partisi (ANAP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokratik Sol Parti (DSP), Doğru Yol Partisi (DYP), Emek Partisi (EMEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), İşçi Partisi (İP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Saadet Partisi (SP), Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP), ilişki kurabildiğimiz partiler. Bu partilerden AKP, DSP, MHP, ÖDP ve YTP, göndereceklerini belirtmelerine karşın, teknik hazırlığımızın başladığı tarihe kadar ilgili metinleri elimize ulaştıramadılar. TKP ise göndermeyeceğini söyledi. Dolayısıyla dosyamızda ANAP, BBP, CHP, DYP, EMEP, HADEP, İP ve SP'nin bilim politikalarını içeren metinler bulunuyor. Gönderilen metinleri, hiçbir kısaltma yapmadan ve alfabetik sırayla yayınlıyoruz.

Kapak dosyamızın diğer bir unsuru "Türkiye'de bilim, bir ütopya mı?" soruşturması. Bilim insanlarımıza ve bilimsel çalışmalar yürüten bazı kurumların yöneticilerine şu soruyu yönelttik: "Türkiye'de bilim bir ütopya mı? Türkiye'nin orta vadede, en azından bazı dallarda, bilimin öncü ülkeleri arasına girebilecek bir potansiyeli olduğunu düşünüyor musunuz?" Bilindiği gibi son yıllarda Türkiye'de bilim yapılamayacağına ilişkin görüşler, bilim insanı adayları arasında yaygın bir kanı haline dönüşmüştür. Bu kanı genç bilimcilerimizi yurtdışına yöneltmekte ve ülkemizdeki bilimsel etkinliği yetmiş insan gücü anlamında da sekteye uğratmaktadır. Genç kuşaktaki bu karamsarlığın, bilim alanında profesyonel olarak çalışan bilim insanlarımız arasında nasıl yankı bulduğunu soruşturmamızla ortaya koymaya çalıştık. Böylece hem ülkeyi yönetmeye aday olanların, hem de söz konusu alana emek verenlerin geleceğe ilişkin görüş ve isteklerini karşılıklı olarak sunmuş bulunuyoruz.

Bilindiği gibi Bilim ve Ütopya Kooperatifi (BİLKOOP) de,

"Türkiye'nin Ulusal Bilim Politikası ne olmalıdır" konulu bir araştırma projesi başlatmış, kooperatif üyesi olan veya danışmanlık yapan bilim insanlarından oluşan ekiplerle bu çalışmada yol almış ve bazı metinler de üretmişti. İşçi Partisi Bilim Kurulu'nun, partinin bilim politikalarını oluştururken BİLKOOP'un ulaştığı sonuçlardan faydalanması sevindirici bir gelişmedir.

Aslında bu dosyayı bir de genel değerlendirmeyeyle tamamlamak gerekirdi; ama buna zamanımız yoktu. Umarız gelecek sayımızda siyasi partilerimizin bilim politikalarını karşılaştırmalı olarak değerlendirebiliriz. Yine de okurlarımıza bazı kıstaslar sunabiliriz. Örneğin çok önemli bir ayrım; vurgunun Batı'yla (ABD ve AB ile) bütünleşmeye ve ülkedeki bilim etkinliğinin Batı sistemine entegre edilmesine mi, yoksa ülke potansiyellerine güvenen ve Türkiye'nin ihtiyaçlarını ön plana alan bağımsızlıkçı ve ulusal bir bilim politikası oluşturmaya mı yapıldığıdır. Zaten 50 yıldır uygulanmakta olan Batı'yla bütünleşme programının, "Batı'da geliştirilsin, biz onlardan alalım" anlayışına yol açtığı, ulusumuzun ihtiyaçlarını göz ardı ettiği (hatta ona tamamen ters düştüğü) ve sonuçta ülkeyi bilim politikasız (ve bilimsiz) bıraktığı açıktır. Bilim evrenseldir, ama bilim politikası ulusal.

Diğer bir ayrım; vurgunun bilime mi yoksa teknolojiye mi yapıldığıdır. Bilim ile teknoloji arasındaki ilişkide hangisi öncü konumda olacaktır? Tarihte bilimin büyük atılım yaptığı dönemlerde hep bilim öncü konumdadır. Antik Yunan ile Roma dönemleri, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma dönemi Avrupası ile günümüz kapitalizminin Bilimsel-Teknolojik Devrim dediği olgu bu açıdan karşılaştırılmalıdır. Birincilerde bilim öncü konumdadır, ikincilerde ise artçı konuma düşürülmüş ve bilim insanları birer teknisyene dönüştürülmüştür. Bilimin öncü konumunu yitirmesi, giderek teknolojinin gelişimini de sekteye uğratmaktadır. Öte yandan bilimin öncü konumuna vurgu, en büyük üretici güç olan insana ve insanın aydınlanmasına-özgürleşmesine vurgu yapmayı da getirmektedir; tersi ise Aydınlanma'yı ıskalamaktadır. Siyasi yelpazenin çok farklı noktalarında bulunduklarını iddia etmelerine karşın, salt teknolojiye vurgu yapan partilerin metinlerindeki uyum çok ilginçtir.

Daha somut ayrımlar da vardır: Ülkedeki bilim etkinliğinin bakanlık düzeyinde ele alınıp alınmayacağı, Türkçe'nin bilim dili olup olmadığı, yabancı dille eğitim, parasız eğitim, eğitimde özelleştirme gibi konulara yaklaşım da partilerin bilim politikalarındaki somut ayrımlara birer örnektir.

Sonuç olarak okurlarımıza ilgi duyacakları bir dosya sunduğumuzu sanıyoruz.

Gelecek ay 100. sayımızda buluşmak üzere, dostlukla...

Anavatan Partisi'nin bilim politikası

Dünya ile bütünleşme ve rekabet gücünde atılım

Bilim ve teknoloji alanında, başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere, uluslararası işbirliğine önem verilecek. Özel bilimsel araştırma ve geliştirme kurumları teşvik edilecek. Özel üniversitelerin, vakıf üniversitelerinin sayıları artırılacak. Çağın ihtiyaçları doğrultusunda bir bilim politikası oluşturulacak.

Bir ülkenin bilim ve teknolojiye nerede olduğu, nerede durduğu ve neler yaptığı, kalkınmışlığın ve gelişmişliğin temel göstergeleri arasında en başlarda yer almaktadır.

Bugünkü durum

Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanında bulunduğu konum, uluslararası ve ulusal ölçeklerdeki göstergelerle de kolaylıkla anlaşılabileceği gibi, maalesef arzu ettiğimiz ve hedeflediğimiz düzeyde değildir. Dünyanın nüfus büyüklüğü ve ekonomik güç olarak önde gelen ülkelerinden olmamıza rağmen bilime katkı sıralamasında 30-40, bilim adamlarımıza yapılan atıf açısından da 75-80 dilimi içinde yer alıyoruz. AR-GE personelimiz de gelişmiş ülkelere oranla fevkalade düşüktür. Araştırma-geliştirme faaliyetlerine ayrılan kaynakların gelişmiş ülkelerde, gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı yüzde 2-3 arasındayken, ülkemizde yüzde 1'e bile ulaşmamaktadır.

Türkler olarak, tarihimizdeki yerimize ve bilim alanında ortaya koyduklarımıza göz attığımızda, halihazırdaki tablomuz hem tuhaf bir çelişki oluşturmaktadır,

hem de üzücü ve düşündürücüdür. Unutulmamalıdır ki, Bertrand Russel'in da vurguladığı gibi, Yunan bilimlerinin spekülative ve felsefi nitelikte olduğu dönemde, müspet ilimlerin kaynağı İslam medeniyetindeydi. Avrupa karanlık çağlarını yaşarken Türk-İslam medeniyeti dünyada bilimin önderliğini yapıyordu. Hatta, müspet bilim zihniyetinin

ilk temsilcilerinden olan Bacon bile "Müslüman oldu" diye kilise tarafından aforoz edildiği dönemde Anadolu medreselerinde müspet bilim dersleri okutuluyordu; Ali Kuşçu astronomi dersi veriyordu.

Ne var ki, hepimizin bildiği tarihsel birtakım faktörler sebebiyle bu zirve noktamızı koruyamadık ve yine maalesef tarihsel gelişmelere ayak uyduramadığımız ve uyum sağlayamadığımız için de bugünkü gelişmiş ülkelerin temsil

ettiği bilim ve teknoloji seviyesinin altında kaldık.

Zihniyet değişikliğini gerçekleştiremediğimiz; yanlış saptarı ve inanışların etkisiyle gelişmelerin ve ilerlemelerin önemini idrak edemediğimiz için dünyadaki ve özellikle de Batı'daki derin ve etkili değişimlerin epeyce gerisinde kaldık. Matbaanın ülkemize niçin geç girdiği ve bu süre içinde neler kaçırdığımız bile, tek bir örnek olarak bugünkü durumumuza bir nebze ışık tutabilir.

Bu kısa tarihsel panorama bugünkü durumumuzu açıklamaya yetebilir; ama bugünkü durumdan nasıl kurtulabileceğimiz sorusuna cevap vermez. Bu sorunun cevabı ancak, çağdaş, demokratik ve katılımcı siyasi yöne-

timlerde, siyasetçiler, bilim adamları, uzmanlar ve akademisyenler tarafından verilebilir.

Geleceği iyi görebilmek

Anavatan Partisi, halihazırdaki siyasi partiler arasında gerek program, gerek söylem ve gerekse icraat olarak bilim ve teknolojiye en fazla önem veren siyasi kuruluştur. Siyaset sahnesine çıktığı 1983 yılından itibaren partimizin bu alanda yaptıkları ortadadır. Kurucumuz, genel başkanımız merhum Turgut Özal'ın özellikle bilişim teknolojisine, bilgi toplumu kavramına, telekomünikasyona karşı ne derece duyarlı olduğunu, sadece söylemlerinde değil icraatlarında da görmek mümkündür.

Mesle, geleceği iyi görebilmek, yorumlamak ve ona göre de bugünden gerekli adımları atabilmektir. ANAP'ın temel hareket noktası da hep bu olmuştur. İlk kurulduğu günden itibaren kadroları da bu zihniyete sahip kişilerden oluşmuştur.

Bugüne takılıp kalmamak, gününbirlik geçici siyasi manevralarla oyalanmak değil, bundan 10 yıl, 50 yıl sonrasını görebilmektir. Bu çerçevede gerekli adımların, maliyeti, olumsuz getirisi düşünülmeksizin atılması gerekmektedir. Nitekim, bilim ve teknolojiye gelişmiş, söz sahibi olmuş ülkelerin bu seviyelere gelmesinin sebeplerine bakıldığında, uzun vadeli, kalıcı ve sağlam yatırımlar yaptıkları görülecektir.

Ne ekersen onu biçersin atasözümüzde vurgulandığı gibi, bugünden ne yapıldığı, yanında neler elde edileceğini ortaya koyar. Türkiye'nin mevcut durumu, geçmişte bu alanda gerekli adımların atılmadığını gösteriyor. Bugünden tedbirleri ve atılımları yapmaz isek, yarın da aynı şekilde tablonun çok alt sıralarında yer alacağımızı tahmin etmek zor değil.

ABD ve AB ile işbirliği

Oysa, artık bilim ve teknolojiye bağlı döndürücü gelişmelere paralel olarak global köy haline gelen dünyamızda, bilişim sektörü, diğer sektörlerin üstüne çıkmaya ve ülke ekonomilerini belirleyici güç haline gelmeye başladı. Bilimin

etkin olduğu diğer alanları saymaya gerek bile yoktur. İnsanın içinde olduğu bütün alanlarda bilimsel güce sahip ülkeler daima ileriye gitmiştir. Sağlıktan ekonomiye, teknolojiye, sanayiye, tarımdan eğitime ve hatta spora, hemen bütün alanlarda bilimsel buluş ve yöntemler, bunları üreten ve uygulayan ülkeleri çitanın üstüne taşımıştır.

Dolayısıyla, Türkiye'nin bu gerçekleri ışığında, mevcut karamsar tabloyu ve makus talihimizi değiştirebilmemizin anahtarlarından birinin de bilim politikasına önem verilmesi olduğunun idrak edilmesi şarttır.

Bu çerçevede Anavatan Partisi olarak, parti programımızda altını çizdiğimiz üzere, Türkiye'nin artık son tekno-

lojiye sahiptir. Devletin önemli dış alımlarında bilim ve teknoloji yeteneğimizi yükseltici bilgi ve teknoloji transferine imkân sağlayacak uygulamalara gidilecektir.

Bunların yanında atılması gereken diğer adımlardan biri de, özel bilimsel araştırma ve geliştirme kurumlarının kurulması, bunların özendirilmesi, teşvik edilmesidir. Özel üniversitelerin, vakıf üniversitelerinin sayılarının artırılması ve devletin de bu konuda destek vermesi diğer gerekli adımlardan biridir.

Eğitim ve bilim politikası

Bütün bunlara ilaveten ve belki de bütün bunlardan öncelikli olarak, eğitim sistemimizin, insan yetiştirme düzenimizin çağın gereklerine ve ihtiyaçlarına

lojiden önceki teknolojiyi ithal etme mecburiyetini ortadan kaldırmak karındayız. Onun için de, bilim ve teknoloji alanında dünya ile bütünleşmede ve rekabet gücünde atılım sağlayacak bir programı hemen devreye sokma sorumluluğumuz vardır. Mesela, öncelikle araştırma-geliştirme faaliyetlerine ayrılan kaynağı kademeli olarak yüzde 2'lere 3'lere çıkartacağız. Bu kaynağın etkin ve amaca uygun olarak kullanılması için kurumsal alanda teşvik ve koordinasyonu sağlama yönünde düzenlemeler yapılacaktır. Uygulamalı araştırmalara, ileri teknolojilere önem verilecek. Araştırma-geliştirme birimleri ve üniversitelerle sanayi sektörünün işbirliği bir sisteme bağlanacak. Bilim ve teknoloji alanında, başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere, uluslararası işbirliğine önem verile-

göre yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Parti olarak daima eğitime özel bir öncelik ve önem verdik. Bundan sonra da eğitim konusu çalışma programımızın en başında yer alacaktır.

Sonuçta, ülkemizin bir bilim politikası olmadığı gerçeğini kabul ederek, dün-bugünü değil, gelecek yılları düşünerek sağlam, kalıcı ve çağın ihtiyaçları doğrultusunda bir bilim politikası oluşturacağız. Ülkemizin değerli uzmanları, akademisyenleri, bilim adamları, kuruluşları ve kurumlarıyla işbirliği ve koordinasyona girerek bu politikanın oluşmasında ve uygulanmasında gerekli adımları kararlılıkla atacağız.

Cengiz Altunkaya

(ANAP Genel Başkan Yardımcısı,
Siyasi İşler ve Koordinasyon
Başkanı, Aydın Millervakili)

Büyük Birlik Partisi'nin eğitim, bilim ve teknoloji politikası

İnsan çeşitliliğimiz zenginliğimizdir

Devlet, toplumun eğitimle ilgili taleplerine cevap vermek zorundadır.

Devletin eğitimde tekel oluşturma hakkı olamaz. Kişilere, özel kuruluşlara ve vakıflara her kademede eğitim-öğretim kurumu açma özgürlüğü verilmelidir.

Eğitim, bilim ve teknoloji alanında hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. İnsan kaynaklarını bu değişim sürecine göre yönlendiremeyen milletler, ekonomik ve millî bağımsızlıklarını korumakta büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bugünkü dünya siyasal sisteminin etkin konumdaki ülkelerine baktığımızda, bunların yoğun bilgi ürettiklerini, yeni teknolojiler geliştirdiklerini ve yüksek teknolojilere sahip olduklarını görüyoruz. Giderek karmaşılaşan küresel ilişkilerde bilgi üretmeyen, yeni teknolojiler geliştirmeyen toplumlar bugünkü dünya sisteminde "modern köleler" haline gelecek, sadece "teknoloji süpermarketlerinin" müşterisi olacaktır.

Son 40 yılın silsile halinde gelen kötü yönetimleri, 1930'lu yılların dünyasına göre kurgulanmış siyasal sistemle birleşince Türkiye'nin dışı açılımında tıkanmalar yaşanmıştır. Aynı sistem ve yönetim anlayışı ile dünyadaki gelişmeleri idrak etmek, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarını çözmek imkânsız görünmektedir.

Oysa, Türkiye'nin dünya sistemi içinde kısa sürede saygın ve etkin bir yer kazanabilmesi için eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması ve yeni değerler sistemine oturtulması gerekir. Gerçekten, Türkiye'nin insan kaynakları ve tarihi birikimi, insanın haysiyet ve şerefini gözetmeyen bugünkü dünya sistemine "yeni bir medeniyet teklifi" getirebilecek güce sahiptir.

BBP, Türkiye'nin iç ve dış sorunlarının bugünkü sistem ve yönetim anlayışı ile çözülemeyeceğine inandığı için, tekliflerini yeni bir sistem anlayışı içinde sunmaktadır. BBP; bilimin ve fikirlerin eleştirel bir ortamda gelişeceği gerçeğini göz ardı eden, insan yapısı sistemlerin tartışılmazlığını savunan anlayışları reddetmektedir. İnsanlara zorla dayatılan hiçbir değer uzun süreli olamayacağını savunur. BBP, sorunlarımıza çözümler ararken bilimsel yaklaşımları, toplumsal gerçeklerimizi, inanç değerlerimizi ve dünyadaki değişimleri gözetir. BBP; bilimsel ölçütlere aykırı, toplum-

sal gerçeklerimizle bağdaşmayan ve dünyadaki gelişmelerle temel çelişkiler taşıyan hiçbir çözümü kabul etmemektedir.

Türkiye'nin hiçbir sorunu "çözüm-süz" değildir. Sorunlar önem sırasına konulmalı ve bunlar arasından da "kilit" durumda olanlardan başlanmalıdır.

BBP eğitim, bilim ve teknoloji sorunlarını Türkiye'nin temel ve kilit sorunları arasında görmektedir. Bugünkü eğitim sistemi; topluma "vasıfsız insan" üreten bir makine gibi çalışmaktadır. İlk ve ortaöğretim kurumlarından her yıl bu topluma yüzbinlerce vasıfsız insan katılmaktadır. İnsanımıza hiçbir yüksek ahlaki değer kazandıramayan, ülke kaynaklarını yutan ve dünyadaki gelişim sürecinin dışında kalan bir eğitim sistemi ile Türkiye'yi 21. yüzyılın ilk yarısına taşıyamamız imkânsız görünmektedir. Bu

eğitim sistemi, bireylerin yetenek ve zekâlarını geliştirebilmelerine imkân vermediği gibi, girişimci ve atılgımcı insanlar da yetiştirmemiştir. Eğitimde fırsat eşitliği, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri gerçekleştirilemediğimiz sorunlar arasındadır.

Devletin ekonomide ve yönetimde küçülerek fonksiyonel hale gelmeye çalıştığı bir çağda, eğitim alanında büyüyerek hantallaşmasını savunmak mümkün değildir. Eğitim sektörünün neredeyse tamamı devlete aittir. Türk eğitim sistemi içinde özel sektörün ilk öğretimdeki payı yüzde 2, ortaöğretimdeki payı yüzde 8, yükseköğretimdeki payı yüzde 4'tür. Medeniyetimizin önemli bir sivil gücü olan vakıflar eğitim faaliyetlerinin dışına itilmişlerdir. Vakıf üniversiteleri ise, yüksek ücretlerle öğrenci alan birer ticarethaneye dönüşmüşlerdir. Türk top-

lumu, "eğitim" gibi hayatı bir konunun dışında kalmıştır. Eğitim öğretim kurumu açmak ve işletmek, Türkiye'de en sıkıntılı iş olarak görülmektedir.

Yükseköğretimin Türk eğitim sistemi içinde önemli bir yeri vardır. Bu kurumlar bilimsel araştırmalar yapmak, teknolojiler geliştirmek, öğretim vermek, meslek adamları yetiştirmek ve ülke sorunlarına bilimsel çözümler üretmek için kurulmuşlardır. Her Türk vatandaşının, bu kurumlardan ilgi, yetenek ve ihtiyaçlarına göre faydalanmaları gerekir. Yükseköğretim kurumları, resmi ideolojinin dar kalıplarına hapsedilemez. Bu kurumlar uluslararası açılımı gerçekleştirebilmek için dünyadaki muadilleri ile aynı evrensel değerlere ve ilkelere sahip olmalıdırlar.

Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'nin emir-komuta anlayışı, baskıcı tutumları ve antidemokratik uygulamaları, üniversitelerdeki bilimsel çalışma ortamını yok etmiştir. Son beş yılda (1997-2001) üniversiteler; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Anayasa'da belirtilen temel insan haklarının ihlal edildiği mekânlar haline getirilmiştir. Beyin göçü ile üniversitemiz her geçen yıl daha fazla kan kaybetmektedir. Yurtdışındaki başarılı bilim adamlarımız, YÖK'ün uygulamaları yüzünden Türkiye'ye dönmek istememektedirler. Olağanüstü şartların ortaya çıkardığı bir kurum olan YÖK; başta öğretim üyeleri ve öğrenciler olmak üzere, toplumun tüm kesimlerini rahatsız eden uygulamalara girişmiştir. Bu uygulamalar hem YÖK'ün hem de bilim adamlarının toplumdaki itibarını sarsmıştır.

Bugün birçok üniversite, bilimsel bilgi ve teknoloji üretemeyen, sadece öğretim veren kurumlar haline dönüşmüştür. Üniversitelerdeki bilimsel araştırmalar, ülke sorunlarına çözüm üretmekten uzak, kariyer almak için yapılan çalışmalarla sınırlı kalmaktadır. Türkiye, YÖK sayesinde "kendi insanını kendi eli ile yok etme" garabetini yaşamıştır. Cumhuriyet tarihinde YÖK kadar bilim hayatına ve topluma zarar veren bir kurum olmamıştır. BBP iktidara gelirse, üniversiteleri YÖK'ün tasallutundan kurtaracaktır. Bu kurul sadece araştırma, planlama ve koordinasyondan sorumlu olacaktır. YÖK başkanı ve üyelerinin saltanatlarına ve keyfi uygulamalarına son verilecektir.

Türkiye; iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımı ve yaygınlaştırılmasında komşu ülkelere göre iyi bir durumda ise de, bu teknolojilerin ortaya çıkardığı "küreselleşme" olgusunu hâlâ idrak edebilmiş değildir. Özellikle, 1990'lı yıllardan sonra dünyadaki hakim güçlerin da-

yatmaları şeklinde ortaya çıkan yeni dünya düzenine karşı hiçbir tez üretilememiştir. BBP olarak, "özgür" ve "olgun insanın" önündeki engeller kaldırılmadan, küreselleşme ve yeni dünya düzeni adı altında gelen baskılara karşı hiçbir tez üretilemeyeceğine inanıyoruz. İnanç, fikir ve düşünce özgürlüğünün alabildiğine kısıtlandığı bir ülkede insanlar fikir ve düşüncelerini ülke sorunlarının çözümüne nasıl katacaklardır?

Teknolojinin en önemli cephesi araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleridir. Ar-Ge faaliyetleri üniversitelerdeki öğretim üyeleri üzerine inşa edilmiştir.

Eğitim, bilim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren bütün kurumlar; kamu sektörü, özel sektör ve vakıflar tarafından kurulabilir. Devlet, üst düzeyde kural koyan ve denetleyen bir konumda kalmalıdır. Eğitimde tekel oluşturmamalıdır. Devlet, özel sektör ve vakıfların yatırım yapmadığı eğitim alanlarında vatandaşlara hizmet götürür. Sosyal devlet olma şartlarını yerine getirir.

Üniversitelerdeki bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri tipik bir "yararsızlık" sergilemektedir. Herkes "çalışıyor" görünmekte, fakat bu çalışma sonuçları ülkeye hiçbir ciddi yarar sağlamamaktadır. Yükseköğretim sistemi içinde birinci derecede "araştırma-geliştirme" personeli durumunda olan 22 bin öğretim üyesinin (Prof., Doç. ve Y. Doç.) onda birinden fazlası (2500 kişi) idari görevlere atanmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede üniversitelerdeki idari kadroların Ar-Ge personeli ile doldurulması akılcı bir yaklaşım değildir. BBP, yükseköğretimdeki Ar-Ge personelinin idari kadrolara atanmasını doğru bulmamaktadır.

Belirli grupların elinde, "kapalı dev-

re" çalışmayı kendisine ilke edinmiş olan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA); dünya ölçeğinde bilimsel bilgi ve teknoloji üretimine önemli katkılar yapamamıştır. Bu kurumlar, ülkedeki bütün bilim adamlarının hizmetine açık hale getirilecek ve geçmişe yönelik olarak sorgulanacaktır.

Eğitim, bilim ve teknolojiye yaklaşımlarımız, temel ilkelerimiz ve çözüm önerilerimiz

- Eğitim; her insanın ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kendisini geliştirmesini sağlayan sürecin adıdır. Eğitim süreci insanın doğumuyla başlar ölünceye kadar devam eder.

- Hizmette verimlilik ve kalite, insanların yetenekleri doğrultusunda yapacakları gönüllü katılımlarla ortaya çıkar.

- Hiçbir gerekçe kişinin bilgi edinme ve eğitim hakkını kısıtlayamaz.

- Her kurum ve sistem insana hizmet için vardır. Hiçbir kuruma kutsallık atfedilemez.

- BBP, insan çeşitliliğimizin ortaya koyduğu yetenek zenginliğini keşfeder ve bu yetenekleri barış içinde ülke yararına kullanmayı amaçlar.

- Birey, eğitimde zengin bir seçim hakkına ve imkânına sahip olmalıdır.

- Devlet, toplumun eğitimle ilgili taleplerine ve atılımlarına cevap vermek zorundadır.

- Devletin eğitimde tekel oluşturma hakkı olamaz. Kişilere, özel kuruluşlara ve vakıflara her kademede eğitim-öğretim kurumu açma özgürlüğü verilmelidir.

- BBP, her insanın mutlaka değerlendirilmesi gereken bir yeteneğe sahip olduğuna inanır. Eğitimi bir "yetenek keşfi" olarak görür ve yeteneklerin doğru yönde gelişmesi için imkânlar hazırlar.

- Eğitim, bilim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren bütün kurumlar; kamu sektörü, özel sektör ve vakıflar tarafından kurulabilir. Devlet üst düzeyde kural koyan ve denetleyen bir konumda kalmalıdır. Eğitimde tekel oluşturmamalıdır.

- Devlet, özel sektör ve vakıfların yatırım yapmadığı eğitim alanlarında vatandaşlara hizmet götürür. Sosyal devlet olma şartlarını yerine getirir.

- Yükseköğretim yeniden düzenlenecektir. Bu düzenleme ile üniversitelerde farklı fikir ve düşünce açıklama suç olmaktan çıkarılacaktır.

- Üniversitelerdeki bilimsel ve mali özerklik esas olacaktır. Her üniversite kendi kaynaklarını kendisi yaratacak, öğrencilerine burslar verebilecektir.

- İnsan çeşitliliğimiz zenginliğimizdir. Düşünen, fikir üreten ve değişimci-tekamülcü aydınların önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

- Bir milletin en büyük sermayesi; çağın gerektirdiği bilgi altyapısına sahip, dünyadaki gelişim yönünü doğru okuyan, bilimsel bilgi birikimini toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürerek ülke kalkınmasına katkı sağlayan insanlardır. Bu insanların yükseköğretim sisteminde yetişmesi için her türlü tedbirler alınacaktır.

- Bir toplumun gelişmesinde yabancı dille eğitim-öğretimin faydası yoktur. Eğitim-öğretim dili Türkçe olacaktır.

- Bireyler yeteneklerini nerede değerlendirmek istiyorsa orada değerlendirebilmeli ve her öğretim seviyesinde yatay ve dikey geçişler serbest olmalı.

- Her kademedeki öğretim kurumları arasında kaliteli insan yetiştirmede rekabet esas alınacak ve resmi, özel ve vakıflara bağlı öğretim kurumlarının açılabilmesine imkân veren sivil anayasa hazırlanacaktır. Okul açmak isteyen özel teşebbüs sahiplerine kolaylıklar sağlanacaktır. Bu, Türkiye'nin tıkanan ekonomisinde yeni iş alanları ve üniversite mezunlarına yeni istihdam alanları meydana getirecektir.

- İlk öğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim rekabetçi bir ortamda başlıca üç sektörün faaliyet alanında olacaktır.

- Eğitim sistemi her türlü dogmadan uzak, esnek, değişime açık bir yapıya kavuşturulacaktır.

- İnsanın inanç, yaşama, bilim yapma, eğitim-öğretim yapma, düşünme ve düşündüklerini yazma-yayma hakkına saygı duyulmalıdır. Fikirler baskı ve zulümlerle değil, ondan daha doğru ve güçlü fikirlerle etkisiz hale getirilebilir.

- Türk toplumunun siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda önünü tıkayan tüm engeller kaldırılmalıdır.

- Milli haysiyetimizi ve bağımsızlığımızı korumak için eğitim, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler yakından takip edilmelidir.

- Allah'ın yarattığı her canlı varlık öğrenebilme ve eğitilebilme özelliğine sahiptir. Sadece bunun dereceleri farklıdır.

- Bir eğitim sistemi, insanları, başarılı ve başarısız diye tasnife tabi tutamaz. Bu tasnif o eğitim sisteminin ölçütlerine göredir.

- Modern bir eğitimde, öğrenmeyi öğrenmiş insanların yetiştirilmesi esastır.

- Değişimin çok hızlı ve hayatın her cephesini etkilemesi, "hayat boyu eğitim-öğretim" anlayışını gündeme getirmiştir.

- BBP, "milli-yerel değerlerin" evrensel boyutlara taşınması ile "medeniyet kurucu" bir mahiyet kazanacağına inanmaktadır.

- İnsan yapısı her fikir ve eser sorgulanmalıdır.

- Patent sayısı gelişmişliğin bir ölçüsüdür. Patent alma veya alınan patentleri geliştirmeye yönelik politikalar ve çalışmalar oluşturulmalıdır.

- Beyin göçü tersine çekilmeli. Bunun için Milli Araştırma Merkezleri oluşturulmalıdır.

- Siyasi irade bilim ve teknolojiyi ülke kalkınmasında etkili faktörlerden biri olarak görmelidir.

- Toplumun ruh sağlığını bozan tüm merkezi sınavlar (LES ve ÖSS) kaldırılacak ve diplomalara gerçek değeri verilecektir.

Teknoloji geliştirme ve AR-GE faaliyetlerinde BBP'nin temel ilkeleri

- Bilimsel bilginin toplumsal ve ekonomik faydaya dönüşümü esastır.

- AR-GE oluşturma ve yeni teknolojiler geliştirme serbesttir ve bilginin teknolojiye dönüşümünü sağlayabilecek AR-GE faaliyetleri doğrudan desteklenir.

- Patent sayısı gelişmişliğin ölçütlerindendir. Patent alma kolaylaştırılır ve alınan patentleri geliştirmeye yönelik politikalar ve çalışmalar desteklenir.

- Beyin göçünü tersine çevirmek için doktora ve yüksek lisans yaptırabilecek Millî Araştırma Merkezleri kurulur. Bu merkezler, Türkiye'nin üst düzeyde ve öncelikli araştırma konularında araştırmalar yapar. Ayrıca doktora ve master verir.

- Bütün üniversite personelinin temel görevi AR-GE faaliyetlerinde bulunmaktır.

- Üniversitelerde mütevelli heyet, rektör, dekan ve bölüm başkanları olacaktır. Bu makamlarda akademik personel de-

ğil, yönetim bilimleri mezunu tecrübeli elemanlar yer alacaktır.

Üniversiteler

- Yüksek Öğretim Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılarak, üniversiteler her ülkeden gelen öğrencinin rahatça öğrenim yapabileceği evrensel ölçülere sahip kılınacaktır.

- Üniversiteler öğrencilerine hukuk dışı uygulamalar yapamayacaktır; çünkü bu uygulamalar üniversitelere öğrenci kaybettirecektir.

- Doktora ve yüksek lisans için yurtiçi imkânları artırılarak dışarıya öğrenci göçü önlenecektir.

- Üniversitelerin temel insan kaynağı araştırma görevlileridir. Öğretim üyeliği ve bilim adamlığında ilk basamak olan "araştırma görevliliği" kurumu güçlendirilecek, gerekli yasal düzenlemelerle ücret bakımından tatminkâr hale getirilecektir.

- Öğretim üyeleri arasında rahatsızlığa sebep olan ücret adaletsizlikleri eşit işe eşit ücret uygulamasına sadık kalınarak çözülecektir.

- Akademik yükseltilmelerde, kişinin bilimsel olgunluğunu esas alan yasal ve objektif kriterler getirilecektir. Yabancı dergilerde çıkan makaleler, bilimsel olgunluğun tek ölçüsü olmaktan çıkarılacaktır.

- Akademik yükseltilmenin önündeki yabancı dil engeli kaldırılacak, fakat tabii ortamlarda yabancı dil öğrenme imkânları sağlanacaktır.

- Yardımcı doçentlerin sözleşmeli kadrodan devamlı kadroya geçirilerek yeni üniversitelerin açılması teşvik edilecektir.

- Üniversitelerde birinci öğretim, ikinci öğretim ve yaz öğretimi olarak üçlü öğretime geçilebilmesi için yasal düzenlemeler yapılacaktır. Böylece öğrenci kontenjanları bugünkünün iki katına çıkarılacak ve iki yıl içinde üniversite önündeki yığılma önlenecektir.

- Kamu çalışanları, üçlü öğretimin yaz semestrisinde ön lisans, lisans ve yüksek lisans yapma imkânı bulacaklardır. Böylece "hayat boyu eğitim"den yararlanarak yükselme ve mutlu olma imkânına kavuşacaklardır.

- Tarihi şehirlerimize birer üniversite daha açılması için yasal teklifler yapılacak ve atıl duran insan kaynakları (öğretim elemanları) değerlendirilecektir.

Prof. Dr. Turan Güven
(BBP AR-GE Sorumlusu
Genel Başkan Yardımcısı)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin bilim ve teknoloji politikaları

Bilgi teknolojileri ve e-devlet

Teknoloji üretimini ve kullanımını tabana yayabilmek ve Türkiye'yi dijital bölünmede birinci lige taşıyabilmek için özellikle genç girişimciler, pazarlanabilir proje sahibi mühendisler, sektörün küçük ve orta boy işletmecileri büyük önem taşır.

Cumhuriyet Halk Partisi - Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu, birçok alanda somut projeler geliştirmekte ve toplumun önüne; istihdam yaratacak, katma değer ve sürdürülebilir büyüme sağlayacak öncelikli sektörlerle ilgili modeller koymaktadır. Bu çalışmaların temelinde insan, dünya ile entegrasyon ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi esas alınmıştır.

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Platform Üyesi Ufuk Batum'u önce Hindistan'a daha sonra da Çin'e gitmekle görevlendirmiş ve bu ülkelerin bilgi teknolojilerindeki çalışmalarını ve açılımlarını incelemesini istemiştir. Nitekim, bu kapsamda Ufuk Batum'un yaptığı ziyaretler ve kurduğu önemli temaslar neticesinde CHP, Türkiye'nin "Bilgi Teknolojileri Modeli ve Stratejileri" konulu kapsamlı projesini başlatmıştır. Kısa bir süre önce CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve Platform Üyesi Ufuk Batum, Hindistan raporunu kamuoyuna anlatmış ve böylelikle CHP bu alandaki öncülüğünü sergilemiştir. Rapor, kamuoyunda büyük yankı bulmuş ve destek görmüştür.

CHP, bilgi teknolojilerine inanmış, gönül vermiş bir partidir. Bu desteğin gerçek boyutunu CHP'nin, "Bilgi Teknolojilerini" kalkınmada öncelikli sektör olarak açıklamasında görmek mümkündür. Bilgi teknolojileri alanında partinin çalışmalarını yürüten Ufuk Batum, başlanan bu projenin kapsamını İsrail, İrlanda, ABD ile genişleterek Türkiye'nin önüne, kendi pazar dinamiklerinden de beslenen bir hibrid model sunulmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışma sırasında, CHP ve Platform yönetimlerinden önemli destekler ve katkılar alınmıştır.

CHP'nin bu projesi, kurulması planlanan "Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na" kadar uzanmaktadır. Küçük, bürokratik olmayan ancak etkin ve verimli bir bakanlığın kurulması CHP iktidarında gerçekleştirilecektir. Bu bakanlık, sektörün önünü açabilmek ve dünya rekabetiyle yarışabilen bir sektör yaratabilmek için gerekli altyapıyı, eğitimi, danışmanlığı, hukuki ve yasal eksiklerin giderilmesini

sağlayacak ve sektöre destek olacaktır. CHP'nin bu sektördeki vurgusu kendi kendini açıklamaktadır: "10 bin girişimci mühendise 10'ar bin dolar" ve "Türk Silikon Vadileri".

Teknoloji üretimini ve kullanımını tabana yayabilmek ve Türkiye'yi dijital bölünmede birinci lige taşıyabilmek için özellikle genç girişimciler, pazarlanabilir proje sahibi mühendisler, sektörün küçük ve orta boy işletmecileri büyük önem taşımaktadır. Türkiye, ne yazık ki mevcut durumda teknoloji üretmeden tüketen bir ülkedir ve ekonomik krizlerle ortaya çıkan pazar koşullarıyla da teknoloji tüketimi hızla azalmış bir pazardır. Bunun derhal tersine çevrilmesi, teknoloji geliştiren ve üreten bir durum kazanılması, CHP'nin öncelikli hedefleri arasındadır.

Dünya bilgi teknolojileri pazar büyüklüğü 2000'deki yaklaşık 400 milyar dolarlık büyüklüğünden 2005'de 710 milyar dolara çıkacaktır. Bu rakam 2010 için ise 1 trilyon 100 milyar dolardır. CHP'nin bu alanda Türkiye'nin önüne koyduğu hedef

hem gerçekçi hem de topluma katma değer ve istihdam sağlayıcı niteliktedir. CHP, 2005 yılında yaklaşık 250 bin kişinin istihdam edilmesini ve 2.5 milyar dolar bilgi teknolojisi ihracatını hedeflemektedir. 2010 yılı hedefi ise yaklaşık 10 milyar dolarlık ihracattır.

Bilgi teknolojilerinin topluma katkısı farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Bilgi teknolojilerinin daha etkin ve yaygın olarak kullanılması her alanda verimlilik sağlayacaktır ve orta vadede dünya piyasalarında daha rekabetçi olmamız sonucunu doğuracaktır. Özellikle Çin gibi fiyat avantajına sahip dev üretim merkezleri önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin farklı sektörlerdeki üretimi için ciddi rekabet sağlayacaktır. Rekabetten korunabilmek için verimlilik esastır, verimlilik için de bilgi teknolojilerinin etkin ve yaygın kullanımı... Bir başka toplumsal kazanç ise dijitalleşme ile hesap verebilirliğin ve şeffaflığın önünün açılmasıdır.

Bu kavramlar zaten hepimizi e-devlet anlayışına yaklaştırmaktadır. CHP, yaklaşan iktidarında e-devlet'e geçiş için, tamamlanmak üzere olan MERNİS projesini hızla tamamlayarak daha etkin hale getirecektir. Devletin farklı kurum ve bakanlıklarının başlattığı birçok proje eşgüdüm ve entegrasyon ile yürütülecektir. Devlet vatandaşının karşısına yepyeni bir hizmet anlayışıyla çıkacaktır. E-devletin önemi, Türk insanına sunulacak bu yeni etkin, verimli, hızlı ve kişilerden bağımsız hizmet ile anlaşılacaktır. Saatlerce beklenen kuyruklar ortadan kaldırılacak, hem kamu hem de vatandaşın maliyetleri düşürülecektir.

CHP, bilime ve teknolojiye katkı sağlamak, gençlere bu alanda istihdam olanakları sunmak, Türkiye'yi hızla dijitalleştirerek verimlilik ve şeffaflık yaratmakla Türk halkının yaşam kalitesini daha ileriye taşımayı hedeflemektedir.

Doğru Yol Partisi'ne göre Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikaları

Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarının yalnızca ulusal inovasyon sistemiyle sınırlanması düşünülemez. Ülkemizin bu konudaki yönelimi doğal olarak AB olmalıdır. Türkiye, e-Avrupa girişiminde çok daha yoğun ve etkin bir şekilde yer almak durumundadır.

Günümüzde bilim ve teknoloji alanında gelişmiş olmak, ekonomik ve toplumsal kalkınma açısından stratejik bir önem kazanmıştır. Bugün artık ülkelerin rekabet güçleri, pazarlanabilir mal üretimlerinin ötesinde, bu ürünlerin ne ölçüde ileri teknolojiye dayalı yüksek değer taşıdıklarına bağlı hale gelmiştir.

Öte yandan bilim ve teknoloji alanında son yıllarda yaşanan hızlı gelişmeler, bir yandan faaliyet alanını son derece genişletmiş, diğer yandan bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirmenin maliyetini büyük ölçüde artırmıştır. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler bile bilim ve teknolojinin ancak belli alanlarına yönelmektedirler. Türkiye gibi kaynakları kısıtlı ve ekonomik kriz dönemlerini henüz aşamamış ülkeler için, bilim ve teknolojiye önceliklerini belirlemek ve altyapı, insan ve parasal kaynaklarını bu doğrultuda kullanmak üzere stratejik planlar geliştirmek daha da önem kazanmıştır.

Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki politika arayışları Planlı Dönem'le birlikte başlamış ve 1960-1970'li yılların politikası, temel ve uygulamalı bilimsel araştırmaların desteklenmesi yönünde olmuştur. Üçüncü ve Dördüncü Plan'da teknolojik gelişme, teknoloji transferi ve teknoloji politikalarından söz edilmiş olsa da, Türkiye'nin ilk kapsamlı bilim ve teknoloji politikaları, 1983-2003 dönemi için geliştirilen ve Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun kuruluş yasasıyla sonuçlanan çalışmada ortaya konulmuştur. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun bu alandaki ilk somut çalışması ise, 1993 yılında kabul edilen "Türk Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1993-2003" başlıklı doküman olmuştur. Bu belgenin, sonraki yıllarda Beş Yıllık Kalkınma Planları gibi diğer stratejik belgelere de yansıyan en önemli özelliği, bilim ve teknolojiyi toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme becerisine sahip olma anlamında kullanılan "inovasyon" kavramını öne çıkarmasıdır.

yon" kavramını öne çıkarmasıdır.

Son kırk yılda ortaya konulan bilim ve teknoloji politika belgelerine bakıldığında, biraz gecikmeli de olsa, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda, "temel bilimlerde yetkinleşmek ve ortak bilim üretimine katkıda bulunmak"tan "inovasyon becerisini geliştirmek" kavramına uzanan tutarlı bir çizginin izlendiği görülmektedir. Ancak, bugün Türkiye'nin bilim ve teknolojiye yerine ve buna bağlı dünya ölçeğinde rekabet gücüne bakıldığında, bu politika belgelerinde ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirildiğini söylemek mümkün değildir.

Doğru Yol Partisi olarak, şuna yürekten inanıyoruz ki; eğer Türkiye, Cumhuriyetimizin 100. yılını idrak edeceğimiz önümüzdeki 20 yıllık dönem gelişmiş ve çağdaş uygarlık seviyesini yakalamış bir ülke hedefini gerçekleştirmek istiyorsa, bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirme önceliklerini ve bu alanlarda yetkinleşmek üzere alınması gereken önlemleri belirlemek üzere yeni bilim ve teknoloji politikaları oluşturmak ve bunları hayata geçirmenin yollarını bulmak zorundadır.

Bize göre, bu hususta atılması gereken adımlar ve gerekçeleri aşağıda sıralanmaktadır:

1) **Ar-Ge faaliyetlerine kaynak ayrılması:** Bugüne kadar ki politika belgelerinde de vurgulandığı gibi, bilim ve teknolojiye yetkinleşmek için öncelikle ülkenin bilim ve teknoloji göstergelerini dünyadaki demografik ağırlığı ile orantılı büyüklüklere yükseltmek gerektiğine inanıyoruz. Bu doğrultuda, Türkiye'nin milli gelirinden araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayırdığı yüzde 0.6'lık pay ile, 10.000 çalışan işgücüne karşı gelen 10.5 Ar-Ge personel sayısının en az iki katına çıkarılmasını zorunlu görüyoruz. Bu yapılmadığı takdirde, doğrudan üretici güç haline gelen bilim ve teknolojiyi kullanarak, toplumsal gelişmeyi ve ekonomik refahı sağlamak mümkün değildir.

2) **Yasal ve kurumsal düzenlemeler:** Bize göre; bugüne kadar sağlıklı bir şekilde gelişemeyen üniversiteler, sanayi kuruluşları ve kamu kurumları arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere, ulusal inovasyon sistemimizin yasal, kurumsal

ve mali yapısının gözden geçirilerek işlerliğe kavuşturulması, bir merkezden yönetilmesi ve sürekli izlenerek geliştirilmesi için mekanizmalar oluşturulması gerekmektedir. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun işlevini daha etkin hale getirmek üzere, Kurul'un yalnızca tavsiye niteliği taşıyan kararlarına yapının gücü kazandıracak yasal düzenlemenin yapılması ve kuruluş yasasında öngörüldüğü şekilde, her yıl en az iki kez toplanması temel hedeflerimizden birisi olacaktır.

3) Toplumsal proje olarak bilim ve teknoloji stratejileri: Teknolojide baş döndüren gelişmelerin yaşandığı, bilim ve teknolojideki gelişmelerin birbirini karşılıklı olarak etkilediği günümüzde, yalnızca kaynak ayrılması ve yasal ve kurumsal düzenlemeler de bu amaca ulaşmak için yetmemektedir. Büyük kaynaklara ve tarihsel olarak bilim ve teknoloji birikimine sahip ülkelerin bile yaptıkları gibi, Türkiye önümüzdeki 10-20 yıllık dönem için stratejik teknoloji alanlarını ve Ar-Ge önceliklerini belirlemek ve bu doğrultuda yeni politikalar oluşturmak durumundadır. Öte yandan, dünyada 1980'li yıllardan bu yana birçok ülke örneğinde görüldüğü gibi, bilim ve teknolojide yetenek kazanmak artık bir devlet politikası olmaktan öte, toplumsal bir proje haline gelmiştir. Ortaya konulan bilim ve teknoloji politikalarının uygulanabilmesi ve öngörülen hedeflere ulaşılabilmesi için bu politikaların ilgili bütün kamu, özel kesim, üniversiteler ve araştırma kuruluşlarının paylaştıkları ortak bir bilim ve teknoloji vizyonu üzerine inşa edilmesi gereğine inanıyoruz.

4) Siyasi iradenin sahiplenmesi: Doğru Yol Partisi olarak, siyasi iktidarın uygulama sorunluluğunu üstlenmesi ile bu toplumsal projenin, önceki yıllarda olduğu gibi raflarda duran raporlar olmaktan çıkması ve öngörülen hedeflere ulaşılmasının mümkün olacağı düşüncesindeyiz.

5) AB bilim ve teknoloji sistemi ile harmonizasyon: Doğru Yol Partisi'ne göre, bilim ve teknolojinin günümüzde giderek daha geniş ölçüde uluslararası nitelik kazanıyor olması, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde uygulaması gereken bilim ve teknoloji politikalarını etkileyecek bir diğer unsurdur. Teknolojide yaşanan olağanüstü gelişmeler, bu alanda ülkeler arası işbirliğini zorunlu kılmaaktadır. ABD, Japonya ve AB ülkeleri gibi teknolojik rakiplerin bile işbirliği ağıları ve mekanizmaları geliştirdikleri bir dönemde, Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarını yalnızca ulusal inovasyon sistemiyle sınırlanması düşünülenmez. Ülkemizin bu konudaki yönelimi doğal olarak AB olmalıdır. AB'nin 2003-2006 yılları arasında uygulanacak olan Araştırma ve Teknoloji Geliştirme Altıncı Çerçeve Programı'na Türkiye'nin katılımı bu bağlamda son derece önemlidir. Söz konusu programa üniversitelerimiz yanında, KOBİ'lerimiz de içinde olmak üzere sanayi kuruluşlarımızın aktif katılımının sağlanması, Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanında yetkinleşmesi ve sistemini AB'nin 2000 yılında Lizbon Zirvesi'nde kabul ettiği Avrupa Araştırma Alanı felsefesi ile uyumlu hale getirmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin AB Altıncı Çerçeve

Programları için sağlıklı bir örgüt ve yapılanma oluşturması, Doğru Yol Partisi'nin bilim ve teknoloji politikasının en önemli boyutlarından birisi olacaktır.

6) Bilgi toplumuna geçiş / e-Avrupa programı ve e-Türkiye çalışmaları: Tarım ve sanayi çağları gibi evreleri yaşamış olan dünyanın önündeki yeni gelişme hedefi, bilgi toplumunun yakalanmasıdır. Avrupa Komisyonu tarafından 1999'da kabul edilen ve Avrupa'yı dünyanın en dinamik ve rekabet gücü en yüksek bilgiye dayalı ekonomisine dönüştürmeyi hedefleyen e-Avrupa girişimi, 15 üye ülkede gerekli altyapıyı oluşturmak üzere başlatılmıştır. 2000 yılında başlatılan e-Avrupa programı ise, benzer yapılanmaları bir uyum içinde Türkiye'nin de dahil olduğu aday ülkelerde gerçekleştirmeyi öngörmektedir. Türkiye bu konuda diğer aday ülkelerden geri kalmamak için, e-Avrupa girişiminde çok daha yoğun ve etkin bir şekilde yer almak durumundadır. Öte yandan bilim ve teknoloji politikalarının bilgi toplumu hedefinden bağımsız ele alınması mümkün değildir. Burada iki olgunun karşılıklı etkileşimi söz konusudur: Teknoloji geliştirme ve inovasyon yeteneğinin kazanılması sağlam bir bilişim altyapısını gerektirirken, bu yeteneklerin yöneldiği hedefler de temelde bilgiye dayalı toplum ve ekonomiyi işaret etmektedir. Bu nedenlerle, bize göre; Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarının önemli bir boyutunu da, e-Türkiye projesi ile de

bağlantılı olarak, e-Avrupa girişimi ile ilgili düzenlemelerin bir an önce gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır.

Emeğin Partisi'nin bilim alanındaki hedefleri

Emperyalist gericiğin, egemenliğini her gün yeniden üretirken, tıpkı kültür ve sanat alanında olduğu gibi, bilimsel etkinliğin tüm alanlarını da kendi çıkarlarına uygun olarak kullandığı bilinmektedir. Bu nedenle partimizin programı arasında şu hedefler önemli yer tutmaktadır:

- Bilim, kültür ve sanat hayatı üzerindeki emperyalist ve gerici sermaye tekeline son verilerek, yasal ve kurumsal kısıtlamaların kaldırılması;

- Küreselleşme adı altında yürütülen emperyalist saldırıların bir meşrulaştırıl-

cısı haline getirilen bilimin, bu tahakkümden kurtararak halkın yararına kullanımının önünün açılması için, gerekli olanakların sağlanması;

- Nasıl ki, ABD emperyalizmi başta olmak üzere, diğer tüm emperyalistlerin Türkiye gibi ülkeleri egemenlikleri altında tutabilmek için bilimsel etkinlikleri, gizli servislerini de kullanarak özel olarak destekliyor ve güdümlüyorlarsa, sadece Türk'ü ve Kürt'ü ile Türkiye'de yaşayanların değil, tüm dünya halklarının bağımsızlığını, özgür yaşamını esas alan, buna hizmet etmeyi amaçlayan bi-

limsel etkinliklerin desteklenmesi;

- Bilimsel üretimin gelişimi üzerinde denetleyici ve engelleyici rol oynayan cunta uzantısı YÖK gibi kurumların kaldırılarak, özerk ve demokratik bir üniversite düzeni kurulması;

- İlköğretimden başlamak üzere ders kitaplarındaki ırkçı ve gerici müfredatın, insanlığın gelişimini esas alan bilimsel ilkeler temel alınarak yenilenmesi;

- Bilimsel üretimin vazgeçilmez öz-neleri sayılmalı gereken öğrencilerin hak talep etme, örgütlenme ve politik yaşama katılma özgürlüğünün eksiksiz olarak güvence altına alınması;

- Kapitalist kâr hırsı ve tekelci rekabetin meta haline getirdiği bilimsel alan üzerindeki, piyasa baskısına son verilecek düzenlemelerin geliştirilmesi;

- Teknolojik gelişimin, sermaye sınıfının, ezilen işçi ve emekçiler, halk yığınları üzerindeki baskısını kolaylaştırıcı bir tarzda kullanılmasına karşı, tüm teknolojik yeniliklerin geniş halk yığınlarının yaşamını kolaylaştırıcı, onları daha fazla özgürleştirici bir tarzda kullanımının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması.

Tüm bunlarla birlikte, özellikle 17 Ağustos 1999'da gerçekleşen ve 20 bini aşkın insanımızın yaşamına mâlolan Marmara depreminin ortaya çıkardığı bir gerçek, Türkiye'de neoliberal politikalara teslim olan hükümetlerin, "güvenlik" deyince kolluk güçleriyle ilgili düzenlemeler dışındaki her şeyi ve özellikle halkın yararına olan sosyal güvenlik önlemlerini bir yük olarak gördüğüdür. Halkın yaşamını ilgilendiren konulardaki her türlü yatırım ve harcamayı lüks olarak gören neoliberal iktidarlar, deprem kuşağında olduğu bilinen ülkemizde onlarca yıldır, ciddi hiçbir önlem geliştirmemiş, bu konudaki bilimsel etkinliklerin öneminin "anlaşılması" için böylesi acı bir sonucun yaşanması gerekmiştir. Partimiz, bu ve benzer olayların önüne geçmek için, bilimsel olarak gerekli olan her türlü düzenlemenin özendirilmesini yaşamsal önemde görmektedir.

Fatih Polat
(EMEP GYK Üyesi)

HADEP'in görüşleri

Ülkemizde yaşanan sorunlar bir yanıyla bilime ve bilimsel yöntemlere gereken değer verilmemesinden kaynaklanıyor. Yalnızca devlet yönetiminin ve kurumlarının bunu yerine getirmemesinin de ötesinde, böylesi bir anlayışın, günlük yaşamımıza ve yurttaşlarımızın büyük çoğunluğunun davranışlarına yansıtacağı açıktır.

Genelde ilerici ve modernizmi amaçlayan partiler hep bilimi önde tutarlar. HADEP de böyle kabul edilmeli. Ne var ki, yakın dönemde yaşananlar ve Türkiye'de bilimden çok, önyargı, duygu ve bilim dışı anlayışların siyaset başta olmak üzere tüm yaşamda önem kazanması, her alanı etkilediği gibi bizim de çalışmalarımıza yansdı. Ekonomik ve kadro yetersizlikleri, merkeze aldığımız sorunların ağırlığı, bizim bilim politikalarımızda mesafe almamızı engelledi. Parti olarak bundan çok üzüntü duyduğumuzu belirtelim. Öncelikle eksikleri gidermeye çalışacağız.

Ancak kısıtlı olanaklarımızla da olsa, bilimsel olarak ülkenin sorunlarını incelemeye çalıştık. Seçimden sonra olanaklarımız artar ya da iktidara ortak olabilirsek, konuyu öncelikli tartışmak istiyoruz.

- Üniversiteler ve diğer eğitim kurumları bilimsel bağımsızlığa kavuşmalı.
- En modern ve çağdaş olanaklar sağlanmalı.
- Bilimsel kadroların sayısı artırılmalı ve fırsat eşitliğine kavuşmalı.
- Var olan kurumlar geliştirilmeli ve uygar ülkelerdekilere benzer yeni kurumlar açılmalı.
- İleri Batı ülkeleriyle bu konularda iletişim ve birlikte çalışma sağlanmalı.
- Bilim her türlü siyasi ve ideolojik önyargı ve etkilerden arındırılmalı.
- Bilimsel çalışmalar üniversiteler dışında özerk kurumlarla da yürütülmeli ve buna olanak sağlanmalı.
- Bilimsel konular ve alınan sonuçlar topluma ulaştırılmalı ve değişik görüşlerin tartışılabilmesi önüne alınmalı.

Naci Kutlay (HADEP Genel Başkan Yardımcısı)

İşçi Partisi'nin bilim politikaları

Bilim Bakanlığı kurulacak ve bu bakanlığın yönlendirmesiyle ülke birikimine güvenen, başı dik bir Milli Bilim Politikası oluşturulacaktır. Eğitim Türkçe yapılacaktır, özel okullar ve vakıf üniversiteleri derhal kamulaştırılacak, eğitim, ilkokuldan üniversite sonuna kadar parasız olacaktır.

İşçi Partisi olarak bilim alanına özel bir önem vermekteyiz. Bilim Kurulumuz, İşçi Partisi iktidarının ilk bir yıl içinde gerçekleştirmeyi hedeflediği uygulamaları içeren bir "Asgari Program" hazırlamıştır. Asgari Program'da da belirtildiği gibi kapsamlı bir Milli Bilim Politikası ve bu politikanın ışığında kısa ve orta vadeli bir Türkiye Bilim-Teknoloji Çalışma Planı oluşturmak ülkemizin yakıcı bir ihtiyacıdır. İşçi Partisi bu çalışmayı yönlendirecek temel ilkelerin neler olması gerektiği konusundaki önerilerini de kamuoyuna sunmaktadır.

Asgari Program

1) Bilim Bakanlığı

Bilim Bakanlığı kurulacaktır. Bilimin çok yönlü bir etkinlik alanı olması ve ilgili kurumlar arasında merkezi eşgüdüm ihtiyacı, saptanan politikaların sürekliliğini sağlayan ve bu alanda uzmanlaşan bir bakanlığı gerekli kılmaktadır. Bilim Bakanlığı'nın ana görevi, ülkemizin bilim gündemini belirlemek, Türkiye'nin Milli Bilim Politikası'nı oluşturmak ve bu politikanın ışığında ülkedeki bilimsel-teknolojik araştırma çalışmasını yönlendirmektir. TÜBİTAK, TÜBA gibi kurumların ve üniversitelerin özerkliği geliştirilecek ve korunacaktır. Bilim Bakanlığı bu kurumlarla işbirliği yapacaktır. Bilim Bakanlığı, Milli-Eğitim Bakanlığı ile eşgüdüm halinde çalışacaktır.

2) Milli Bilim Politikası

İlgili tüm kurum ve kişiliklerin katkılarıyla Milli Bilim Politikası oluşturulacaktır. Bu politikanın ışığında kısa ve orta vadeli bir Türkiye Bilim-Teknoloji Çalışma Planı yapılarak, somut hedefler tespit edilecektir.

3) Öncelikli alanlarda araştırma kurumları

Bilim-Teknoloji Çalışma Planı çerçevesinde tespit edilecek öncelikli

alanlarda, yetkin bilim insanlarının görev alacağı devlete bağlı araştırma kurumları oluşturulacaktır.

4) Türkçe eğitim-öğretim

Türkçe'nin bilim dili olmadığı savı gerçek dışıdır. İşçi Partisi iktidarında eğitim-öğretim kurumlarında yabancı dille eğitim kaldırılacaktır. İlk ve orta öğrenim müfredatına güçlü bir yabancı dil dersi konularak, liseyi bitiren her öğrencinin en az bir yabancı dili iyi derecede konuşabilmesi sağlanacaktır. Meslek liselerinde ve üniversitelerde, yabancı dil eğitimi, söz konusu meslek ve bilim dalı gözetilerek devam ettirilecektir.

5) Kamusal ve parasız eğitim-öğretim

Özel okullar ile vakıf üniversiteleri ve özel üniversiteler derhal kamulaştırılacaktır. Eğitim, ilkokuldan üniversite sonuna kadar parasız olacaktır.

6) Aydınlanma seferberliği

Bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlaştırılması amacıyla, her türden hurafe, safsata ve batıl inançlara karşı yurt çapında bir aydınlanma seferberliği başlatılacaktır. Ülkemizin tüm bilim gücü, devlete bağlı iletişim organlarının da desteğiyle bu aydınlanma seferberliğinde görev alacaktır.

Milli Bilim Politikası'nın temel ilkeleri

NEDEN BİR MİLLİ BİLİM POLİTİKASI GEREKLİDİR?

Bir bilim politikası oluşturma çalışmasının temel hedefi, bilimi, ülkenin yaşamında maddi bir güç haline getirmektir. Bilim, önemli bir üretici güç olmasının yanı sıra, aynı zamanda ideolojinin bir parçasıdır da. Etkili bir bilim politikasının, yalnızca bilim insanlarını değil, ülkenin bütününe kucaklaması gerekir. Hem ülke gereksinimleri doğrultusunda bir bilim gücünün inşasını, hem de bilimsel yaklaşımın düşünsel yaşamımızın tüm alanlarına egemen kılınmasını birlikte gözetmeyen bir bilim politikası, tek ayaklı olur.

Bir kesim aydınımızın küreselleşmeyi çekim yasasından daha kesin bir mutlaklık olarak görmesinde eğitim sisteminin oynadığı rol de böyle bir bilim politikasının kapsamına girer, önümüzdeki yirmi yıl içinde hangi alanda ne kadar bilim gücüne gereksinim duyacağımız da. Nesnel gerçekliğin yerine, kendisine "sipariş edilen gerçekliği" geçiren sahte bilim anlayışı da, uluslararası bilimsel dergilerin bilimin gelişimi üstündeki etkisi kadar, bir bilim politikasının ilgileneceği konular arasındadır. Üniversitelerimizde uygulanan atama ve yükseltme ölçütlerinin bilim gücümüzü nasıl yönlendirdiğini inceleyip, bilimin "demokrasi" adına bilim dışı Ortaçağ ideolojileri ile "eşit muameleye" tabi tutulmasının bu alandaki etkisini yok saymak, bütünsel bir bilim politikasının benimseyeceği bir tutum olamaz.

Bilimin temel unsuru, bütün toplumsal etkinliklerde olduğu gibi, insan gücüdür. Bu nedenle bir eğitim-öğretim politikasıyla birleştirilmeyen bir bilim politikası hayata geçirilemez. Gerek bilim, gerekse eğitim-öğretim, topluma olan etkileri ve getirileri bakımından uzun erimli ve dolaylı bir niteliğe sahiptir. Bu etkinliklerin başarılı biçimde yürütülmesi, yine uzun erimli, özenle hazırlanmış, geleceğe yönelik kestirimlere ve bunların sürekli yenilenmesine dayanan bir planlamayı gerektirir. Toplumsal yaşamda, "yığınakta yapılan hataların giderilmesinin" bu kadar olanaksız olduğu başka hiçbir alan yoktur. Bu alanın kendiliğindenliğe terk edilmesinin, özel olarak bilim gücümüz, genel olarak da bütün insan gücümüz üstünde yıkıcı bir etkisi olmaktadır.

Ülkemizde bir bilim politikası oluşturma ve yürütme görevine sahip çeşitli kamu kuruluşları mevcuttur. Bunların bugüne kadar oluşturdukları politika-

rın uygulanması (ya da uygulanmaması) ile ortaya çıkan sonuçların belirlenmesi, kuşkusuz, bu proje çerçevesinde yapılması gereken çalışmalardan biridir. Ancak bu politikalardan hiçbirinin bütünsel bir yaklaşıma sahip olmadığını, hepsinin sorunu bütünüyle teknik bir çerçeveye sıkıştırdığını ve özellikle son dönemlerde bu alanı da piyasa mekanizmasının yönlendiriciliğine terk etme eğiliminin ağır bastığını şimdiden söyleyebiliriz.

Bilimi, her yönden ve bütün yetkinliğiyle ülkemizin hizmetine sokabilmek için bir bilim politikası oluşturmak, ivedi bir görev olarak önümüzde durmaktadır.

BİR BİLİM POLİTİKASININ İÇERMESİ GEREKEN TEMEL UNSURLAR

a) Yeniden Aydınlanma Hareketi

Çağdaş anlamıyla bilim kavramı, Bilimsel Devrim ile olgunlaşarak ortaya çıkmıştır. Bilimsel Devrim'in başlangıçta esas etkisi, ideolojik düzlemde olmuştur. Elde edilen bilimsel bulgular, Ortaçağ Düşüncesi'ne amansız darbeler indirerek, siyasal devrimlerin önünü açmıştır. Demokratik devrimlerle burjuvazinin iktidara gelmesi, kapitalizmin gelişmesini sınırlandıran unsurları ortadan kaldırarak, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'ne yol açmıştır. Başlangıçta birbirine koşut, fakat göreceli olarak özerk çizgiler izleyen bilimsel ve teknolojik gelişme 20. yüzyılda birleşmiş, teknolojik gelişme bütünüyle bilim temeline oturmuştur. Bu yüzyılda, bilimsel bulguların üretici güçlerin gelişimine katkısı, daha önce eşî görülmemiş bir ölçekte gerçekleşir-

ken; bilim bütünüyle bu alana hapsedilmeye çalışılmış, yaşamın diğer alanlarının dışına sürülmüştür. Özellikle ideolojinin kıyasına itilen bilim, Ortaçağ ideolojileriyle uzlaştırılmış, "demokrasi" adına onlarla "eşî" muamele görmeye başlamıştır.

Bilim; gerek elde ettiği bulgular, gerekse üretici güçlere yaptığı katkılar nedeniyle, insanlık nezdinde vazgeçilmez bir itibar kazanmıştır. Ancak bilim kavramının kendisi henüz bütün insanlığa malolmuş değildir. Bilimsel Devrim'in ideolojik düzlemdeki en önemli etkilerinden biri, bizi bilim kavramı aracılığıyla bulur. Bu kavramın dayandığı temel de, gerçekliğin, herhangi bir öznel iradede ve bu iradenin tasarımıyla herhangi bir amaçtan bağımsız olarak, nesnel bir varoluş ve değişim içinde olduğudur. Bilimin konusunu oluşturan nesnel yasallıklar, ancak böyle bir temel üstünde var olabilir.

Bilimin yeniden yaşamın her alanında insanlığın önünde yepyeni ufuklar açan bir işleve kavuşturulması, üstüne koyu bir örtü çekilerek unutturulmaya ve bulandırılmaya çalışılan bu yöntemin tüm insanlık tarafından özümsemesiyle mümkün olacaktır. Bilimsel yaklaşımın benimsenmesine ilişkin bu Yeniden Aydınlanma Hareketi, yalnızca ülkemiz açısından değil, bütün dünya için bir gerekliliktir.

b) Bilimin öncü rolüne yeniden kavuşturulması

Yeni Dünya Düzeni altında doğabilimleri, yalnızca bir üretici güç konumuna sıkıştırılmış; bu alandaki bilgi ise, bütünüyle metalaştırılmıştır. Bilimsel bul-

guların değeri, nesnel gerçekliği açıklamaktan çok, teknoloji aracılığıyla kısa erimde kaç paralık kâra ya da ne güçte yeni silahlara dönüştürülebileceği ile ölçülür hale gelmiştir. Bilim insanları, sipariş üstüne üretim yapan teknisyenler konumuna sokulmuştur. Bilim ile teknoloji arasındaki ilişkide, bilim öncü konumunu yitirerek artçı durumuna düşürülmüştür. Bu ilişki, bilimin gelişiminin önünde bir engel oluşturduğu gibi, daha uzun erimde teknolojik gelişmeyi de artarak köstekleyecektir. Bugün Bilimsel Teknolojik Devrim diye anılan olgunun özü budur. Bir bilim politikasının, bilimin öncü rolüne kavuşturulması gereğini mutlaka gözetmesi gerekir.

c) Sahte bilim anlayışına karşı mücadele

Yeni Dünya Düzeni, özellikle toplumsal bilim alanlarında da, sipariş üstüne çalışma esasını gütmektedir. Burada nesnel gerçekliğin yerine, "kendisine sipariş edilen gerçekliği" geçiren bir sahte bilim anlayışı doğmuştur. Böyle bir yanılsamanın bilim adına kabul görmesi, ancak gerçekliğin bütünsel resminin karartılmasıyla mümkün olmaktadır. Gerçeklik yeterince küçük parçalara ayrılır ve araştırmacılar da bu parçaları uzmanlık alanları olarak gören teknisyenleştirilmiş bilim insanı rolünü kabullenirlerse, Yeni Dünya Düzeni'nin tasarımına uygun siparişlerle, nesnel gerçeklik arasındaki ayrımın iyice bulanıklaşması, son derece doğaldır. Bu sahte bilim anlayışına karşı mücadele, oluşturacağımız bir bilim politikasının temel taşlarından biri olmalıdır.

d) Bilim politikasıyla uyumlu bir eğitim politikası

Bilimin temeli, insandır; bir bilim politikasının hedeflediği bilimsel birikim, eğitim-öğretimle yaratılabilir. Toplumun bilime karşı tutumuna ilişkin olsun, hangi alanda ne kadar yoğunlaşılması gerektiği konusunda olsun, bir bilim politikasının ortaya koyduğu hedefler, ancak bunlarla uyumlu bir eğitim politikası aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Gelecekte gereksinim duyulacak bilim gücünün, alanlar arasında düzgün bir dağılımı olanaklı kılacak biçimde ve istenen niteliklere sahip olarak yetiştirilmesi, etkili bir bilim politikasının en önemli ayaklarından birini oluşturur.

e) Piyasa mekanizması değil, plan

Bilim ve eğitim etkinlikleri, gerek gerektirdikleri hazırlık süreçleri, gerekse topluma olan etki ve getirileri bakımından, uzun erimli ve dolaylı bir niteliğe sahiptir. Bilimsel çalışmaların sonuç

vermesi, uzun zaman alan ve yoğun çabalarla edinilebilen kolektif bir birikimi gerektirir. İnsan gücü birikiminin olmadığı bir alanda, bu alana maddi kaynak aktarmakla bilimsel bir etkinlik yaratılamaz. Bilim ve eğitimin gelişimi, diğer bütün sakıncaları bir yana bırakılsa bile, dolaysız ve kısa erimli olmayan getirileri içselleştirme yeteneğinden yoksun olan "miyop piyasalar"ın insafına terk edilemez. Bilim ve eğitimde kendiliğindenlik, ülkenin bilim gücünü tahrip eder ve halkı bilimin getirilerinden yoksun bırakır. Bilim ve eğitimin, mutlaka, geleceğe ilişkin doğru öngörülerin ışığında ve özenle planlanması gerekir.

f) Temel araştırmaların desteklenmesi

Yetkin bir bilim politikası, bilimin çeşitli alanlarına ilişkin ayrıntılı düzenlemeleri gerektirmekle birlikte, bilim gücünün yönelimine ilişkin genel bir ölçüt getirmek hem olanaklıdır, hem de gereklidir. Bu ölçüt, araştırmaya ve yeni bilimsel bilgilerin üretilmesine mi, yoksa mevcut bilgilerin uygulanmasına mı ağırlık verileceğine ilişkindir. Bilimi bütünüyle bir AİR-GE etkinliğine indirgeyen bir görüş, en büyük yıkımı, toplumsal ve temel bilimlerde yaratmaktadır. Böyle bir tutum, ülke ve halk açısından, kısır bir döngüye hapsolarak, geleceğe uzanan damarların kesilmesi anlamına gelir. Temel araştırmaların desteklenmesi, doğru bir bilim politikasının esas alınması gereken unsurlardan biridir.

g) Bütünsel bir politika

Bilimin gelişmesinin ideolojik ortamı, zihinleri özgürleştiren ve gerçeğe ulaşma merakını özendiren ortamdır. Bu ortamın sağlanabilmesi için, bir bilim politikasının, tüm ülkeyi kucaklamaya gerektiği gibi, dar uzmanlık alanlarına hapsedilmeyi kabullenmeyen, bilimi bir yaşam biçimi olarak benimsemiş bilim insanları yaratmayı amaçlayan bütünsel bir politika olması gerekir.

h) Millî bilim gündemi

Bilimsel gerçekler kuşkusuz evrenseldir ve bütün insanlığın malıdır. Ancak bilimin evrenselliğine dayanarak millî bilim gündemlerini yadsımak, Yeni Dünya Düzeni'nin kendi gereksinimlerine göre şekillendirdiği bilim gündemini tüm ülkelere dayatmak ve bu ülkelerin bilim gücünü Yeni Dünya Düzeni'nin hizmetine sokmak anlamına gelir. Ülke gündeminin ve gereksinimlerinin, uluslararası bilim gündemiyle birlikte millî bilim gündemine yüklediği görevlerin belirlenmesi, millî bir bilim politikası açısından yaşamsal öneme sahiptir. Bir

çalışmanın bilimsel içeriği ve niteliğine ilişkin ölçütler evrenseldir ve bunlardan ödün verilemez.

i) Bilimin çeşitli alanlarında önder konuma gelmeyi hedeflemek

Çağdaş uygarlığın en önemli bileşenlerinden biri, kuşkusuz bilimdir. Her toplumsal sistem, kendi sığıcı çerçevesinde uygarlığa yapabileceği katkıları yaptıktan sonra tıkanır ve gelişmenin önünü tıkayan bir kabuk haline gelir. Tarihin bize gösterdiği, bu kabuğun hep çevreden, geriden gelenler arasında mevcut uygarlığın birikimin görece en ileri derecede özümsemiş toplumlar tarafından kırıldığıdır. Mevcut uygarlığın merkezindeki ülkeler, hep kendilerinin ulaşmazlığı ve aşılabilirliği görüşünü yayarak ömürlerini uzatmaya çalışırlar.

Türkiye uygarlığın ve bilimin yeni taşıyıcıları ve önderleri arasında yer almayı aday bir ülkedir. Oluşturulacak bir bilim politikasının, koyacağı hedefleri böyle bir tarih perspektifi içinde ele alması gerekir. Bilim alanında, ülkemize, bu perspektiften yoksun biçimde bir izleyicilik ve taklitçilik konumunun yüklenmesinin, bilim gücümüz üstünde yıkıcı etkileri olmaktadır. Doğru bir tarih perspektifinin getireceği bakış açısı, bilim gücümüz üstündeki ağır özgüven baskısını ortadan kaldırarak, onu özgürleştirmeye hizmet edecektir. Belirlenecek bazı alanlarda ülkemizin bilim önderliğini hedeflemek, millî bir bilim politikasının temel unsurları arasında yer almalıdır.

MİLLÎ BİLİM POLİTİKASININ ELE ALMASI GEREKEN TEMEL KONULAR

Bilim, ülkenin tümünü ilgilendiren çok yönlü bir etkinlik olduğu için, bilim politikasının da bütün bu yönleri kapsayan çok ayaklı bir politika olması gerekir. Böyle bir politikanın ele alınması gereken konuları dört alanda toplayabiliriz: A) Bilim ve toplum, B) Bilim ve eğitim-öğretim, C) Bilim ve araştırma, D) Bilim ve üretim.

A) Bilim ve toplum

Bir toplumun yetişkinliğinin önemli ölçütlerinden biri, kuşkusuz onun bilime karşı tutumudur. Toplumun bilime karşı tutumu, özellikle iki bakımdan önemlidir. Birincisi, bilimin ülke yaşamında maddi bir güç haline getirilmesinin bir ayağı yeni bilimsel bilgilerin üretilmesi ve uygulanmasının ülkeye yapacağı katkılar ise, diğer ayağı da bilimsel yaklaşımın düşünsel yaşamımızın tümüne egemen kılınmasıdır. İkincisi ise, toplumun bilime karşı tutumu, içinden çıkartacağı

bilim gücünün hem niceliği hem de niteliği üstünde, genellikle sanılanın çok ötesinde bir etkiye bulunur.

Bilimin yol göstericiliğini toplumuzun bütününe yerleştirmek amacıyla Cumhuriyet Devrimlerinin bir parçası olarak başlatılmış olan atılım yarım kalmıştır. Devrimin yükselme halinde olduğu dönemlerde, daha geniş kesimlere yayılan bu yaklaşım, devrimci dalganın geri çekildiği ortamlarda yerini bilim dışı görüşlere terk etmiştir. Bilim, günümüzde henüz insanlık tarafından içselleştirilmiş bir kazanım haline gelememiştir. Oysa bilimsel yaklaşımın geniş kitlelerce benimsenen ve uygulanan bir yaklaşım haline gelmesinin insanlık adına yol açacağı getiri, en az bilimin üretici güçleri geliştirmek suretiyle yapmış olduğu katkılar kadar önemli olacaktır. Bilimi bütün yönleriyle insanlığın hizmetine yeniden sunmak için, hem ülkemizde, hem de dünyada bir Yeniden Aydınlanma Hareketine gereksinim vardır.

Yetenekli gençlerin bilime yönelmesi, bilimsel merakı ayakta tutan, zihinleri özgürleştiren ve piyasanın genç insan gücümüzü yanlış yönlere savuran cereyanlarına karşı duran bir toplumsal ortamı gerektirir. Böyle bir ortam da, bilimin itibarının yükseldiği, bilimsel yaklaşımın bilim dışı tüm unsurlara üstün tutulduğu bir ortamdır. Bilim ve eğitim-öğretime ilişkin bölümde, temel eğitime ilişkin yapacağımız gözlem ve saptamalar, aynı zamanda bilim ve toplum ilişkisi açısından da geçerli olacaktır.

B) Bilim ve eğitim-öğretim

Bilimin temel gücü insan olduğu için, her düzeyde eğitim ve öğretimin nitelik ve içeriğine ilişkin bir eğitim politikası, millî bir bilim politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. Burada insan gücünü, yalnızca bilim insanları çerçevesinde, dar anlamda değil; hem bilim insanlarının yetişmesi sürecinin bütün aşamalarıyla, hem de bu süreci etkileyen tüm etkenleri hesaba katarak geniş bir bağlamda ele almak gerekir.

İlk ve ortaöğretim: Üniversite öncesi öğrenim gören gençlik, içinden bilim gücünün çıkacağı ilk havuz olarak düşünülmelidir. Bu ilk havuzun yaygınlığı ve niteliğinin ülkenin bilim gücü üstündeki etkisi, genellikle sanılanın ötesindedir.

Bu havuzun niteliğini belirleyen en önemli etken, temel ve ortaöğretimin ideolojik içeriğidir. Dini ideolojilerin öğretime yansımalarının bilimsel merakı söndüren ve bilimsel düşüncüyü tahrip eden etkileri açıktır. Bu kadar açık olmayan, ama öğrencilerin bilime karşı tutumunu derinden etkileyen iki husustan daha söz edilebilir. Birincisi, öğrencilerin bilgiye karşı (dinsel bir kisve altında olması gerekmeksizin) idealist bir tutumla donatılmalarıdır. Tipik bir lise öğrencisine göre, sorulabilecek bütün sorular ve yanıtları bellidir. Bilgi bu sorularla yanıtları arasında doğru eşlemeyi yapmaktan ibarettir. Diğer bir deyişle gerçekliğin kendisinin değişmesi söz konusu değildir. Değişen, bizim onun hakkındaki bilgimizdir. "Bilimsel çalışma" da, bir yerlerde zaten mevcut olan yanıtların bulunmaya çalışılmasıdır. Dini ideolojilerin bu konudaki "özgün katkısı", bu

Köy Enstitüleri'nden bir sınıf. Cumhuriyet Devrimleri'nin bir parçası olarak başlatılmış olan bu atılım yarım kaldı.

yanıtların nerede olduğunu da "mutlak bir kesinlikle" belirlemeleridir. Böyle bir ortamda bilinmeyi keşfetme merakının yeşermesine olanak yoktur. Çünkü "bilinmeyen" yoktur; olsa olsa "bilmeyenler" vardır. Bilmeyenlerin yapması gereken de, "bilgi üretmek" değil, "bilgi ulaşmaktır".

Bilgiye yönelik bu idealist bakış açısı, ülkenin potansiyel bilim gücünü daha doğmadan boğmakla kalmamakta, toplumun bütününe bilime karşı tutumu bu ortamda şekillendiği için, bilim insanları çalışma süreçlerinin bütün aşamalarında kendilerini bu ideolojik etkilimle çevrelenmiş bulmaktadırlar.

Materyalizm ve idealizmin çatıştığı temel nokta, bilginin kökenidir. İster dinsel bir kisve altında olsun, isterse olsun, idealist yaklaşımın bilimle çatıştığı noktanın "teori" alanına olmasına karşın, her türden idealizmin "teknoloji" ile olan barışıklığı rastlantısal değildir.

Bilim politikası belirlemede, araştırma-uygulama ya da bilim-teknoloji ilişkisinin doğru ele alınmasının taşıdığı yaşımsal önemin temelinde yatan olgulardan biri de budur.

Ortaöğretimin bilime yaklaşım konusundaki ideolojik etkilerinin çok daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. İyi düzenlenmiş anket çalışmaları, bu konuda çok ilginç ve aydınlatıcı sonuçlar verecektir.

Üniversite Giriş Sınavları: Ortaöğrenim gençliğinin meslek seçimi düzleminde bilime karşı tutumunu önemle etkileyen diğer bir husus da, kendilerine bu dönemde kuvvetle aşılanan "piyasacı akılcılık"tır. Günümüzde ortaöğretimin öğrencilere edindirmeyi hedeflediği bilgi, beceri ve yetiler, bütünüyle Üniversite Giriş Sınavı'nda başarı kazandırmaya yönelik hale gelmiştir. Bu durum, bir yandan, giriş sınavlarının yapısı nedeniyle verilen eğitim-öğretimin bilginin idealist yorumunu pekiştirici niteliğini kuvvetlendirmektedir. Öte yandan, aşıladığı "piyasacı akılcılık" aracılığıyla insan gücünün meslekler arasında yanlış ve verimsiz bir dağılımına yol açmaktadır. Üniversite Giriş Sınavı, bir "insan gücü borsası" olarak işlev görmektedir. Öğrencinin sınavda aldığı puan, onun "satın alma gücüne" karşılık gelmekte; bir bölüme girmek için gereken asgari puan da, o bölümün "fiyatını" temsil etmektedir. "Piyasacı

akılcılık" da parayı ziyan etmemeye dayandığı için, herkesi elindeki parayla alabileceği en pahalı mala yöneltmektedir.

Eşleme, öğrencinin yeteneğinin niteliğiyle seçtiği mesleğin gerekleri arasında kurulmak yerine, öğrencinin "puan parasıyla", mesleğin "fiyatı" arasında kurulmaktadır. Parayı ziyan etmeme kaygısı, yeteneklerin ziyan edilmesine yol açmaktadır. "Piyasacı akılcılık", en çok da, toplumsal ve temel bilimlere yönelecek insan gücüne zarar vermektedir. Bilime yönelik insan gücü konusunda en ciddi kan kayıplarından birinin ortaya çıktığı aşama, bu aşamadır.

Cumhuriyet tarihimiz boyunca gözde mesleklerin nasıl bir değişime uğradığı, bu değişimin üniversiteye giriş aşamasına yansımadaki gecikmenin doğurduğu gereğinden fazla yığılmalar ve darboğazların belirlenmesi ilginç sonuçlar verecektir. Böyle bir çözümleme, geçmişte

doğru bir planlama uyarınca bir yönlendirmenin yapılmış olması durumunda ülkenin elde etmiş olacağı kazanımları belirlemeyi de olanaklı kılacaktır.

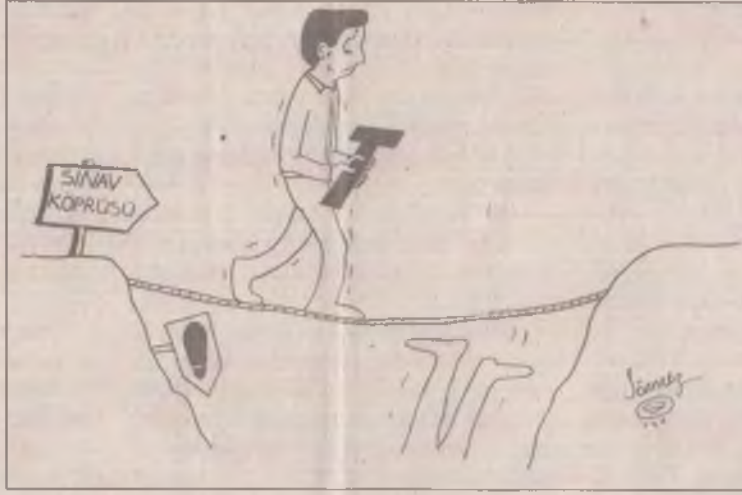
Eğitim-öğretimin dayandığı taban: Bu sorun, ilk ve ortaöğretimin ne kadar geniş bir tabana dayandığı ve daha da önemlisi bilime yetenekli gençleri keşfetme ve yönlendirme niteliği ile ilgilidir. Cumhuriyet tarihimize gerek Köy Enstitüleri, gerekse köy okulu-üniversite zinciri, bu açıdan önemli bir işlev görmüştür. Günümüzde ise, kamu eğitim-öğretim kurumları bu işlevlerini neredeyse bütünüyle yitirmiştir. Paralı öğretimin de yaygınlaşmasıyla ortaöğretim artık büyük ölçüde bir "toplumsal statüye göre ayırıştırma mekanizması" haline gelmiştir. Bugün bir çocuğun öğrenime başladığı ilkokulun niteliği, öğrenim yaşamının daha sonraki aşamalarında en fazla nerelere ulaşabileceğini daha en baştan belirlemektedir.

Burada üstünde çok önemle durulması gereken diğer bir nokta da, kamu kesiminin terk ettiği yetenek keşfi ve yönlendirme işlevinin, bir süredir dini vakıf okulları tarafından üstlenilmiş olmasıdır. Buradaki yönlendirmenin içeriği de göz önünde bulundurulduğunda, bilim yaşamımız açısından çok değerli insan kaynaklarının, yalnızca heba edilmekle kalmayıp, ülkeyi içten kemiren bir güç haline dönüştürüldüğü görülecektir.

Üniversite eğitimi: Üniversite gençliğini, içinden bilim gücümüzün çıkacağı ana havuz olarak düşünebiliriz. Üniversite Giriş Sınavı'nın oluşturduğu "insan gücü borsası" bu ana havuzu potansiyel bilim gücü açısından iyice daraltmaktadır.

Üniversitelerin nitelik ve işlev bakımından dağılımı, ayrıntılı olarak ele alınması gereken bir husustur. Cumhuriyet Dönemi boyunca üniversitelerin tarihçesinin, ülkemizin bilim tarihçesine koşut özellikler göstermesi doğal ve kaçınılmazdır. Üniversite tarihçemiz de yine birbirine koşut iki koldan incelenmelidir. Birincisi, çeşitli üniversitelerin kuruluş koşul ve amaçlarına bağlı olarak, bunların öncelikli alanlarını ve bu alanların zaman içindeki değişimini konu alırken; ikincisi ise, siyasi iktidarların genel olarak demokrasi, özerklik, parasız kamu hizmeti gibi ilkeler açısından üniversitelere karşı tutumunu incelemelidir.

Birinci açıdan kaba hatlarıyla belirtmek gerekirse, Cumhuriyet'in başlangıcında Darülfünun; 1933 Üniversite Re-

formu ve faşizmden kaçan bilim insanlarına kucak açılması; İstanbul Üniversitesi'nin oluşumunda felsefeye ve temel bilimlere verilen ağırlık; Yüksek Mühendislik Mektebi'nden İstanbul Teknik Üniversitesi'ne geçiş; Ankara Üniversitesi'nin Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Mülkiye Mektebi ve Hukuk Fakültesi'nin oluşturduğu çekirdek etrafında kuruluşu; 27 Mayıs döneminin ODTÜ, TÜBİTAK ve Fen Liseleri üçgeni; Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruculuğunun Nebraska Üniversitesi tarafından üstlenilmesi, kısa dönemli birinci özel yüksekokullar furyası, devlet üniversitelerinin sayısının hızla artması; paralı vakıf üniversiteleri ve bunların Yeni Dünya Düzeni içindeki konum ve işlevleri, ayrı ayrı ele alınması gereken aşamaları oluşturmaktadır.

İkinci açıdan ise, siyasi iktidarların üniversitelere ve bilime saldırıları, bugüne kadar genel bir kısıtlılık içinde olmuştur. Üniversiteleri zapturapt altına almayı hedefleyen saldırılar, bilimi zapturapt altına almayı ve bilim insanlarını dar uygulama alanlarına hapsolmayı kabullenmiş teknisyenler derecesine düşürmeyi amaçlamıştır. Bu durum, bilim ve üniversite kavramlarının büyük ölçüde örtüştüğü dönemlerde söz konusu olmuştur. Bugün "üniversite" adını taşıyan bazı kurumların, bırakalım böyle bir örtüşmeyi; bilimle herhangi bir ilişkilerinin bulunup bulunmadığı kuşku hâle gelmiştir.

Üniversitelerde paralı eğitim konusu, üstünde çok durulmuş olmakla birlikte, önemli bazı yönleri göz ardı edilerek ele alınagelmıştır. Öğretim olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle üniversitede öğrenim göreceklere bir kısıtlama olacaksa, bunun ölçütü kuşkusuz para değil, yetenek olmalıdır. Bu sorunun bugüne kadar üstünde ağırlıklı durulmuş olan yönüdür. Oysa paralı eğitim anlayışının diğer ayağı, üniversitelerin ürettikleri bilgiyle kendi paralarını kendilerinin kazanmasıdır. Bunun sonucunda bazı üniversitemiz-

de bölümlerin başarıları, kaç para kazandıklarıyla ölçülür hale gelmiştir. Dolayısıyla paraya dönüşmeyen bilimsel araştırmalar, füzuli işler olarak görülmeye başlanmıştır. Bölümlerin ve öğretim üyelerinin döner sermayelerden aldıkları paylar yaşamalarının vazgeçilmez birer parçası haline gelmiştir. Bu durum, özellikle uygulamalı bölümlerin etkinliklerini, bir AR-GE faaliyetinin de gerisine düşürmüştü; bunlar bili-

me hiçbir katkısı olmayan uygulama etkinliklerine hapsolarak, basit birer şirket konumuna indirgenmiştir. Kuşkusuz uygulama ya da bizatihi üniversite-sanayi işbirliği bilimi kirlüten bir etken değildir. Burada söz konusu olan, üniversitenin bilim üretme görevini terk edip piyasa koşulları altında sanayiye tabi hale gelmesidir. Bu ilişkinin düzgün ele alınması üniversitelerin bilim üretme görevinin zorunlu kıldığı öncü konumu koruyup seçici davranmasını; bu seçiciliğin ölçütü olarak da kazanılacak parayı değil, bilime katkıyı almasını gerektirmektedir.

Vakıf üniversitelerine gelince, burada da kolaycı bir yanılgı egemendir. Son yıllarda sayısı hızla artan ve eski dönemin apartman dairelerinde kurulu özel yüksekokullarını anımsatan bazı vakıf üniversitelerinin esas amacının para kazanmak olduğu doğrudur. Bunlar özel lise ve dershanelerin uzantısı konumundaki ticari kuruluşlardır. Diğer bir grup vakıf üniversitesi ise, "sahipleri" açısından, para kazandıran değil, para yiyen kuruluşlar durumundadır. Bu durum kuşkusuz, paralı eğitimin fırsat eşitliğini bozan ve ülkenin insan kaynaklarını israf eden niteliğini ve bu niteliğin vurgulanması gereksinimini ortadan kaldırmaz. Çünkü bu üniversitelere, gerek öğretim ücreti olarak öğrenci ailelerinden, gerekse çeşitli biçimlerde kurucu vakıflarından akan kaynakların kamuya aktarılıp, bu kaynaklarla oluşturulan eğitim-öğretim olanaklarından yetenekli öğrencilerin yararlandırılması, insan kaynaklarımızın verimli kullanımında bir ilerlemeyi ifade edecektir.

Bu üniversitelerin esas amaç ve işlevi nedir? Kuşkusuz bu üniversitelerin, kendilerine kaynaklık eden gruplar açısından, önemi yadsınamayacak bir reklam amacı ve kendilerine bir toplumsal destek sağlama işlevi vardır. Ancak bunun temel itici güç olduğu, özellikle bazı özel örnekler çerçevesinde, çok kuşku hâle var-

sayım haline gelmektedir.

Bu gruba dahil tüm üniversiteleri kapsayan ortak amaçlardan biri, "küreselleşmenin kadrolarının" yetiştirilmesidir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin başlangıçta Ford Vakfı tarafından kurulurken hedeflenen, ama bir ölçüde gerçekleştirilemeyen işlevi de buydu. Anılan vakıf üniversitelerinde bu işlevi yerine getirmesi öngörülen bölümler de, esas olarak paralı değil, burslu eğitim veren bölümlerdir. "Para hortumlama" amacının öne çıkarılması, yalnızca çürütülmesi kolay bir sav oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda ve daha önemlisi, bu kuruluşların esas amacının üstünü de örtmektedir.

C) Bilim ve araştırma

Ülkemizin bilim gücü açısından ikinci önemli kan kaybının ortaya çıktığı alan, araştırma alanıdır. En yetenekli genç araştırmacıları ve araştırmacı adaylarını elinden almak, bir ülkenin bilim gücüne vurulabilecek en ağır darbedir. Yetenekli doktora öğrencileri ya da doktora sonrası genç araştırmacıları olmayan bir üniversite ya da araştırma kurumunda araştırma kurumsallaşamaz; kişisel çabalardan ibaret kalır. Bugün üniversite ve araştırma kurumlarımız bu açıdan tek ayaklıdır. Verdikleri mezunlar yurtdışındaki gözde üniversitelerin doktora programlarına kolaylıkla kabul edilen birçok üniversitemizin kendi doktora programları, öğrencilerinin nicelik ve niteliği bakımından, üniversitenin araştırma birikimine göre çok zayıf durumdadır. Kuşkusuz ülkemizde yeterli birikimin bulunmadığı alanlarda yurtdışına doktora öğrencisi gönderilmesi uygun bir yol olabilir. Ancak yeterli birikimin sağlanmış olduğu alanlarda, bilimsel açıdan çekiciliği yüksek yetkinlik merkezlerinin oluşturulması, önümüzde duran ivedi görevlerden biridir. Böyle merkezlerin oluşturulması, hem mevcut bilimsel kuruluşlar arasında etkin bir eşgüdümü, hem de insan gücü yetiştirilmesi açısından özenli bir planlamayı gerektirmektedir. Bu tür bir kurumsallaşma, yurtdışında bulunan bilim gücümüzün bir bölümünü ülkemize geri getireceği gibi, yabancı araştırmacılar açısından da çekici bir niteliğe sahip olacaktır. Bu yetkinlik merkezlerinin, dünyadaki benzer araştırma kurumlarıyla etkin bir iletişim içinde bulunmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması da, bunların başarısı ve sürekliliği açısından önemli bir unsur sayılmalıdır.

Araştırma alanında üstünde durulması

gereken ikinci önemli husus, ülkemizin bir bilim gündeminin bulunmamasıdır. O zaman başka merkezlerin gündemi, kendiliğinden bizim bilim insanlarımızın da gündemi haline gelmektedir. Değişik bilim alanlarının gündem belirleme konusunda görece değişik oranlarda özerkliklerinin bulunmasına karşın, her bilim gündemi, belli toplumsal gereksinimlere karşılık gelir. Biz, uluslararası bilim gündemlerini de hesaba katarak, kendi ülke ve halkımızın gereksinimlerine yanıt verecek gündemler oluşturamazsak, o zaman, bilim gücümüzü, herhangi bir fiziksel göçe ihtiyaç kalmaksızın, küreselleşmenin merkezine hizmetine sunmuş oluruz. Günümüzde yayımlanmakta olan bilim dergileri, bu dergilerde yayın yapmanın bilimsel başarısının tek ölçütü haline getirilmesi sonucu, çeşitli alanlardaki gündemi belirleme ve kabul ettirmenin çok güçlü araçları haline gelmişlerdir. Bilimin belli alanlarında önder konuma gelme hedefi, aynı zamanda uluslararası saygınlık kazanacak nitelikte bilim dergileri

yayımlamayı da kapsamalıdır. Bugün üniversitemizde yürürlükte olan atama ve yükseltme ölçütlerinin, Türkiye'nin bilim gündemiyle ilişkilendirilebilecek herhangi bir unsur içermemesi son derece yadırgatıcıdır. Bilimin evrenselliği, bilimsel gerçeklerin evrenselliği anlamındadır; bir çalışmanın bilimsel derinlik ve niteliğinin yerel ölçütlerinin olmaması anlamındadır. Yoksa bilimin üstünde yoğunlaşacağı konuların seçiminde, ülke gündem ve gereksinimlerinin yok sayılması anlamında değil.

Hem en yetenekli araştırmacılarımızı yitirmemize, hem de Yeni Dünya Düzeni'nin bilim gündemine tabi olmamıza yol açan mekanizmanın dayandığı temel unsurlardan biri, Batı Uygarlığı'nın bilim düzleminde ulaşılmazlığına ve aşılamazlığına ilişkin yanılsamadır. Tarih perspektifinden yoksun bir bakışın ürünü olan bu

yanılsamanın bilim gücümüz üstünde yarattığı özgüven baskısının yıkıcı etkilerinin oldukça ağır olduğunu söylemeliyiz. Bilimin bugünkü yalıtılmış dar uzmanlık alanlarına bölünmüşlüğü, bu yanılsamanın ömrünü uzatıcı bir etkide bulunduğu da açıktır. Bilim topluluğumuz içinde bu yanılsamayı ortadan kaldırmak için bir ideolojik seferberliğin açılması yerinde olacaktır.

D) Bilim ve üretim

Bilimin en önemli işlevlerinden biri, kuşkusuz üretici bir güç olarak gördüğü işlevdir. Teknoloji, bilimsel bilgileri üretimde kullanılabilir hale getiren düzeneklerin oluşturulmasıdır. Bilimin salt bir üretici güç konumuna sıkıştırılması ne kadar yanlışsa, üretici bir güç olarak bilimin öneminin yadsınması da o kadar yanlış olur. Türkiye'nin bilim gündeminin oluşturulmasında esas alınacak önemli etkenlerden biri, kuşkusuz ülke ekonomisinin gereksinimleri olacaktır. Temel bilim ve uygulama arasında temel bilimlere ön-

celik verme ilkesi, sadece üretilen bilginin tüketicisi konumunda kalmayıp, aynı zamanda bilginin kendisini üretir durumda olmaya ilişkindir. Yani bilgiyi üretimde kullanmamayı değil, tam tersine kullanacaklar da dahil, gereksinim duyulan bilgiler üretebilmek esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla bilimin planlanmasının kısa erimli üretim ve teknoloji ihtiyaçlarıyla sınırlandırılmasını öngören bir ilkedir söz konusu olan.

Bilim-üretim ilişkisi söz konusu olduğunda, sorun yalnızca bilimsel etkinliğin üstünde yoğunlaşacağı konula-

rın belirlenmesinden ibaret değildir. Önemli başka bir unsur da, yetişmiş insan gücünün araştırma ve üretim kesimleri arasındaki dağılımına, dolayısıyla da yetiştirilecek insan gücünün planlanmasına ilişkindir. Piyasa mekanizmasının üretim kesimine gereğinden çok, araştırmaya da gereğinden az insan gücü tahsis ederek yanlış bir dağılıma yol açtığı bilinmektedir. Toplumun belli bir dönemdeki verilerine bağlı olarak doğru dağılımın ne olduğu, çeşitli bilim dallarının, gerek kendi aralarındaki, gerekse değişik üretim kesimleri ile olan üretkenlik etkileşimine göre belirlenmesi gereken bir husustur. Eğitim, gerçekleştirilmesi zaman alan bir etkinlik olduğundan, bu alanda yapılacak bir planlamanın, yalnızca mevcut durumu değil, geleceğe yönelik kestirimleri de hesaba katması gerekecektir.

Saadet Partisi'nin bilim politikası

Bilişim teknolojilerinin önemi

Bilişimin ve bilgi teknolojisinin önünü açacak, ülkemizi bu alanda dünya milletleri arasında en üst düzeye çıkaracak bir yönetim anlayışına ihtiyacımız var. İnsanlığın refah ve mutluluğu için, bilgi ve bilişimin, mutlaka inanç ve ahlakla da bütünleşmesi gerekir.

Bilişim; aracı bilgi, kullanıcı insan olan, amacı insanlığın refah ve mutluluğunu sağlamak olan ve işlerini kolaylaştıran bir bilim dalı. Bilginin elektronik makineler vasıtasıyla insanlığın kullanımına sunulması olarak tarif edilebilir. Bugün için internet, bilgiye ulaşmanın ve bilişimden yararlanmanın en kolay yolu.

Bilişim, bir bilim dalı olarak günümüzde mesleki, sosyal ve kişisel yaşamın bütün alanlarına girmektedir; insanların teknik, ekonomik ve sosyal alanlardaki iletişimden yararlanmalarına, dolayısıyla bilginin insanlığın her türlü kullanımına sunulmasına katkı sağlar. Günümüzde bilişim, insanlığı ilgilendiren bütün bilimsel alanlara (matematik, fizik, mantık, elektronik ve ticaret), bürolara ve evlere kadar giren bir bilim kolu haline gelmiştir.

İnsanların kullandığı her türlü bilginin algılanması, toplanması, depolanması ve amaca uygun programlar vasıtasıyla işlenerek kullanılması aşamalarını da içeren bilişim, 20. yüzyılın son çeyreğinde öne çıkmış ve 21. yüzyılın başına da damgasını vurmuştur ki, bilişim alanındaki gelişmeler önümüzdeki yıllarda hangi safhalara varabilecek, bunu şu anda tahmin etmek bile mümkün değildir. Çünkü, bu alandaki gelişmeler son derece hızlıdır.

Burada önemli olan husus, bilgiden en üst düzeyde yararlanabilmektir. Bir örnek gerekirse; bilgi, tarımda uygulandığında, insanlar için her türlü tarımsal ürünün daha verimli, daha lezzetli, kaliteli ve daha ucuza elde edilmesine vesile olabilir.

Ülkemizin bu alandaki durumunu göz önüne aldığımızda, belki bilimsel toplantılarda, birtakım seminerlerde geleceğe dönük olumlu mesajlar vermemiz mümkün, ancak genel olarak son derece olumsuz bir noktada olduğumuzu tespit etmekte yarar var. Ülke olarak sanayi devrimini ıskaladık. Endişe ederim ki, yanlış ve dayatmacı anlayışlar yüzünden bilgi çağını da ıskalamakla

karşı karşıyayız.

Bilgi, hür insanların üretebileceği ürünlerdir. Hak ve özgürlükleri ellerinden alınmış birey ve toplumların bilgi üretmeleri ve bu bilgiyi insanlığın hizmetine sunabilmeleri mümkün değildir. Cenabı Hakk'ın yeryüzünde eşrefi mahlukat olarak yarattığı insanın en değerli organı olan beynin üreteceği bilgiyle uğraşmak yerine, bilgi üretimine katkı ve imkân sağlamak yerine, insanların kafasının dışıyla uğraşanlara sormak lazımdır: Sizler, yaptığımızın farkında mısınız?! Belki de, sadece kılık kıyafeti yüzünden üniversite kapısından çevrilen genç bir evladımız, belki de deha içeren bir beynin sahibi, insanlık için en büyük buluşları yapacak; ama, ona bu imkân verilmiyor. Bu millete, bilgi çağını da ıskalatılabilecek her türlü dayatmacı anlayış terk edilmelidir. Bilgi kervanına ne kadar çok insanı katabilirsek, gelişim ve üretim de o kadar fazla ve hızlı olur.

Bilgi ve bilişim araçtır, tek başına insanın huzur ve mutluluğunu sağlayamaz. Bilişim, kullanıldığı gayeyle anlam kazanır. Aslolan insandır. İnsanlığın refah ve mutluluğu için, bilgi ve bilişimin, mutlaka inanç ve ahlakla da bütünleşmesi lazım. Aksi halde, arzu edilen refah ve saadet sağlanamaz. Bilgi, güçtür. Ancak inanç ve ahlakla bütünleşmeyen bir bilgi, atom bombası olup insanlığı yok edebilir; aynı bilgi, inanç ve ahlakla bütünleştiğinde, insanlığa bilgi çağının her türlü imkânlarını sağlayan ve insanların işlerini kolaylaştıran bir araç olur.

Bugün artık bilgiye ulaşmak çok kolaydır; yani, bilişim sayesinde, insanlık kolayca bilgiye ulaşabiliyor ve onu kullanabiliyor. Art niyetli bir yaklaşım, bilişimi bir virüse dönüştürebilir ve insanlara zarar verebilir; ama iyi niyetli, her attığı adımın hesabını vereceğine inanan insanlar eliyle de binlerce yıllık birikime eş hizmetlere dönüşebilir. Bu nedenle, manevi değerlere bağlı toplumlar ve bireylerin oluşturulması bu alanda da son derece önemlidir.

Bilişimden yararlanmak için neler yapmak lazım? Öncelikle bilgiye, yani

bilginin kaynağına ulaşabilmek, yani internette yeterince yararlanabilmek lazım. Bunun için önce bilgisayarınız olacak, bilgisayarı kullanabilecek, interneti kullanabilecek bilginiz olacak, telefonunuz olacak; yani, imkân sahibi olacaksınız. Peki, ülkemizde durum nedir? Bugün için ülkemizde bilişimin önündeki en büyük engel yoksulluktur. Ülkemizin yüzde 25'i maalesef açlık sınırında, yüzde 60'ı yoksul. Evine ekmecek götürecek parası olmayan, köyünden şehre inecek dolmuş parası bulamayan, kahvede oturduğunda bir çay parası olmayan insanların bilişimden yararlanabileceğini nasıl düşünebiliriz? Bu insan nasıl bilgisayar alabilecek? İnternete nasıl ulaşacak? Bu imkânı nereden bulacak? Bu soruların cevabını mutlaka bulmak zorundayız. Öncelikle bu sorun çözülmelidir.

Ülke olarak teknoloji ve donanımın neresindeyiz? Binlerce sayfalık raporlara baktım, maalesef, neredeyse hiçbir yerinde yokuz. Teknolojisi kendimize ait bir uydumuz var mı? Yok!.. Bu alanda sadece ve sadece bir pazar konumundayız. Programcılığın neresindeyiz? Maalesef, bu açıdan da yok düzeyindeyiz. Dünya, tarım, sanayi ve bilgi devriminden sonra foton teknolojisine doğru ilerlerken, maalesef, ülkemizdeki etkili olan yanlış zihniyetler burada da bizi sıkıntıya düşüreceğe benziyor. Taklitçi değil, bizzat yapan olmak, geliştiren olmak, işin sahibi olmak zorundayız.

Bugün ekonomik gelişmişliğin en önemli göstergelerinden bir tanesi milli hâsıladan bilişime ve araştırma-geliştirmeye ayrılan paydır. Gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 2 ile 4.5 arasında değişirken bizdeki rakamlar son derece üzücüdür. Maalesef neredeyse yok hükmündedir; sadece binde 5-6'lar düzeyindedir. Trilyon dolar gayri safi milli hâsılası olan Avrupa Birliği ülkelerinde, Japonya'da ve ABD'de yüzde 3-4 dendiği zaman, 10 milyarlarca dolarlık rakamlar ortaya çıkar. Bizdeki rakamlar ise sadece milyon dolar mertebesinde. OECD raporlarına baktığımızda; ne yazık ki, bu alanda da ilerleme kaydetmemiş ül-

keler arasındayız.

Bazı ülkelerden misaller verecek olursak; Finlandiya, milli gelirinin yüzde 3'ünü bilişime, araştırma-geliştirmeye ve bu alandaki eğitime ayırıyor, ülkelerindeki 5000 okulun tamamını internete bağlamışken, acaba ülkemiz ne durumda? Sekiz yıllık zorunlu temel eğitim görüşmelerindeki vaat edilenleri hatırlıyorum!.. Ancak hâlâ, 70 kişilik sınıflarda, telefonu olmayan okullarda, bir tek öğretmenle eğitim yapılmaya çalışılıyor!

Ülkemizde bilişime, bilişim teknolojisine ayrılan kaynaklar açısından baktığımızda, kişi başına sadece 50 euro civarında bir rakam ayrılmakta. Bu rakam, Avrupa Birliği'nde 500 euronun üzerinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1150 euronun üzerindedir. Kişisel bilgisayar sayısına baktığımızda, Türkiye'mizde her 100 kişiye yaklaşık 1.5 bilgisayar düşerken, Avrupa Birliği ülkelerinde bu sayı, her 100 kişiye 21, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise her 100 kişiye 51 kişisel bilgisayardır. Her

10.000 çalışan arasındaki araştırmacı sayısı bakımından diğer ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'de on binde 11 araştırmacı varken, bu sayı Avrupa Birliği'nde 94'dür. Milyon nüfusa düşen yıllık bilimsel yayın Türkiye'de 93 iken, Avrupa Birliği ülkelerinde 613, milyon nüfus başına düşen yıllık patent sayısı Avrupa Birliği'nde 135 iken, Türkiye'de maalesef 1 bile değil. Amerika ve Japonya'da bu oranlar daha yüksek.

Gelişmiş ülkeler kendi yazılım endüstrilerini geliştirmek için her türlü katkı ve planlamayı yaparken, teşvikler verirken ülkemizde, son derece acı bir tabloyla karşı karşıyayız. Ülkemizde bilişim alanındaki hizmetler, lüks tüketim sayılıyor! Dünyanın gelişmiş ülkeleri teşvik verirken, ülkemizin bugünkü anlayışı, bilişimi, bilgi toplumuna ulaşmayı lüks sayarak, yüzde 18 KDV uygulayabiliyor. Ülkelerin geleceği için son derece önemli olan, ülkelerin geleceğine yatırım anlamı taşıyan, bu alandaki yanlış uygulamalardan derhal vazgeçilmelidir!

Bilişim teknolojisindeki araştırma ve geliştirmeye mutlaka ama, mutlaka her türlü kolaylık ve destek verilmelidir. Ulusal ve uluslararası standartlara uygunluğu yanında, mutlaka ama mutlaka dikkat etmemiz gereken bir önemli husus da bu çalışmaların milli olması; yani, kendimize ait olmasıdır. Elbette bilim, insanlığın ortak mahdudur; ancak öyle alanlar var ki, mutlaka milli olmak gerekir. Teknoloji her on sekiz ayda bir kendini yeniliyor. Yani, siz bugün kullandığınız teknolojiyi kendiniz üretemiyorsanız, pazar konumundaysanız, bugün kullandığınız her malzemeye, her bir buçuk senede, yeniden aynı parayı ödemek durumundasınız.

Ülkemizde, bilişimin ve bilgi teknolojisinin önünü açacak, ülkemizi bu alanda dünya milletleri arasında en üst düzeye çıkaracak, hatta daha da ileriye götürecek bir yönetim anlayışına ihtiyacımız var. Bizler bu anlayışla çalışmamızı sürdürüyoruz.

Dr. Turhan Alçelik
(Saadet Partisi Giresun Milletvekili)

ÖZEL FİRUZKÖY POLİKLİNİĞİ

Bilim ve Ütopya Kooperatifi
üyeleri ve **Bilim ve Ütopya** aboneleri
için özel sağlık programları
uygulaması başlamıştır.

Dr. M. Kürşat Bozkurt
Dt. Hakan Tüjen

Adres: Hasan Önel Cad.
No: 70 Firuzköy / İstanbul

Bilgi için Tel: (0212) 423 53 08
Tel / Fax: (0212) 423 33 10

Türkiye’de bilim, bir ütopya mı?

Bilim insanlarımıza şu soruyu yönelttik: ‘Türkiye’de bilim bir ütopya mı? Türkiye’nin orta vadede, en azından bazı dallarda, bilimin öncü ülkeleri arasına girebilecek bir potansiyeli olduğunu düşünüyor musunuz?’

Hazırlayan: Ruken Kızılar

Kapak dosyamızın bir unsuru olarak “Türkiye’de bilim, bir ütopya mı?” soruşturmasını hazırladık. Bazı bilim insanlarımıza ve bilimsel çalışmalar yürüten kurumların yöneticilerine şu soruyu yönelttik: “Türkiye’de bilim bir ütopya mı? Türkiye’nin orta vadede, en azından bazı dallarda, bilimin öncü ülkeleri arasına girebilecek bir potansiyeli olduğunu düşünüyor musunuz?” Bilim ve Ütopya’nın geçmiş sayılarında, Türkiye’deki bilim etkinliklerine yönelik araştırma sonuçlarına ve bu konuda çeşitli bilim insanlarının görüşlerine sıklıkla yer verilmişti. Son yıllarda Türkiye’de bilim yapılamayacağına ilişkin görüşler, bilim insanı adayları arasında yaygın bir kanı haline dönüşmüştür. Bu kanı genç bilimcilerimizi yurtdışına yönlendirmekte ve ülkemizdeki bilimsel etkinliği yetmişmiş insan gücü anlamında da sekteye uğratmaktadır. Genç kuşaktaki bu karamsarlığın, değerli bilim insanlarımız ve çeşitli bilim kurumlarının yöneticileri arasında nasıl yankı bulduğunu soruşturmamızla ortaya koymaya çalıştık. İlgi çekeceğini düşünüyoruz.

‘Engeller var, ama karamsarlığa düşmeyelim’

Prof. Dr. Cemal Yıldırım

(ODTÜ Felsefe Bölümü Emekli Öğretim Üyesi)

Çağımızda değil Türkiye, hiçbir ülke için bilimin ütopya olduğu söylenemez. Ülkemizde bilim vardır; bilimin hemen her dalında, beklenen düzeye henüz ulaşılmamış da olsa, çalışmaların sürdürüldüğü yadsınamaz.

Türkiye’nin bilimde ilerleme, Batı’yı yakalama potansiyeline gelince, bu konuda hiçbir kuşum yoktur. Ne var ki, sorun, potansiyelin var olup olmaması değil, var olan potansiyelin gerçekleşme olanağı bulmasıdır. Ne yazık ki, ne ezber bilgiyi ön planda tutan eğitim sistemimizle araştırma ve geliştirmelere ayrılan finansal kaynak tutarımız, ne de günümüzde yozlaşma süreci içine giren değer yargılarımız, öyle bir gerçekleşme için elverişli olmaktan uzaktır.

Bilimsel etkinlik, bir boyutunda sosyokültürel bir olaydır; gelişimi toplumun dünya anlayışına görecelidir. Geleneği dinsel veya siyasal ideolojilerin potansiyelinde yoğrulan bir toplumda, bilimi de içeren düşün etkinliklerinde sıra dışı açılım ve atılımlar beklenebilir, kuşkusuz. Ancak, karamsarlığa da düşmeye gerek yoktur, önümüzdeki engeller aşılamaz türden değildir.

Tüm olumsuzluklara karşın, Atatürk’ün açtığı aydınlık yolda ilerlemeye yönelik olan toplumumuzun büyük çoğunluğunun, yerleşik inak (dogma) ve hurafe çemberlerini, er ya

da geç, tümüyle kırıp bilim ve felsefede konan uygarlık hedefine ulaşacağına inanıyorum. Yeter ki:

- a) Bilim ve matematiğe eğilimli yetenekli gençlerimize öğrenim yıllarında doğru tanı konsun.
- b) Öğrenimin her alan ve aşamasında özgür arayışa, özellikle eleştirel düşünmeye yönelme koşulları oluşturulsun.
- c) Bilimsel etkinliğin üstün değerini kavrama ve benimseme olanağı sağlansın.
- d) Çağdaş uygarlıklarda araştırma ve geliştirmeye ayrılan kaynaklara paralel kaynak ayrılabilin.

‘Ulusal bilim politikası geliştirilmeli’

Doç. Dr. Çetin Göksu

(ODTÜ Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı)

Batı’daki çağdaş gelişmeler, bilimin öncülüğünde ve bilime dayanarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise bilim adeta bir fantazi, gerçek dışı bir uğraşı alanı gibi görülmektedir. Bu nedenle, bilimsel çalışmalara, bilimsel özerkliğe, bilimde maddi ve manevi desteklere, katkılara, yeteri ölçüde önem verilmemekte, üniversitelerde gerçek anlamda bilimsel araştırmalar yapılamamaktadır. Türkiye’de bilimin gelişebilmesi için her şeyden önce bilime bakış açısının değişmesi, toplumsal amaçlarının belirlenmesi, kapalı kapılar ardında yapılan ve işe yaramayan çalışmalardan vazgeçerek, topluma yol gösterecek, teknoloji geliştirecek ve gelişmiş ülkelerle yarışacak bir konuma ve altyapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Bu amaca yönelik olarak, öncelikle “ulusal bilim politikası” geliştirilmeli, Üniversite Yasası değiştirilerek, üniversiteler bağımsız, özerk, mali olanakları yeterli, demokratik kurumlar haline getirilmeli, üniversitelerle toplum arasında organik bağlar kurulmalıdır. Bu altyapılar hazırlandığında, hem topluma hizmet eden kurumlar haline gelecek, hem de üniversitelerimiz, birçok alanda dünyada öncü konuma yükselecektir.

'Bilime hiç olmazsa futbol kadar ilgi duyulursa...'

Prof. Dr. Gencay Gürsoy

(İstanbul Tabip Odası Başkanı, İÜ Çapa Tıp Fakültesi
Nöroloji Bölümü Öğretim Üyesi)

Orta vade"den, 15-20 yıllık bir süreyi; "bilimde öncü ülke" olmaktan da, "uluslararası hakemli dergiler"de en çok makale yayımlayan ülke olmayı anlarsak, belirli koşullar sağlandığı takdirde, "bazı" dallarda Türkiye öncü ülkeler arasına girebilir. Nitelikli yayın yapabilecek insan potansiyeli bakımından Türkiye'nin ciddi birikimi var. Aslında bu kadar beklemeye de ihtiyaç yok. Makale başına, dolar ya da euro üzerinden yüksekçe bir ödeme yaparsanız, birkaç dalda, birkaç yıl içinde Türkiye önlere geçebilir.

Ama öncülükten, bilimde ufuk açmayı ve bunu sürdürebilmeyi anlıyorsak, hence bu orta vadede değil, uzun vadede de çok zor. Neden zor? Çünkü, bunun için sadece TÜBİTAK benzeri kurumları geliştirmek ya da üniversiteleri "islah etmek" yetmez. Devlet ve toplum olarak bilime hiç olmazsa "futbol" kadar ilgi duymak ve değer vermek gerekiyor. Zor olan bu...

'AR-GE'ye dayalı dünya görüşü oluşturulmalı'

Prof. Dr. Ergin Arnoğlu

(İTÜ Maden Mühendisliği Bölümü
Emekli Öğretim Üyesi)

Ülkemizde gerçekleştirilen AR-GE etkinlikleri bütünsel olarak değerlendirildiğinde kalın hatları ile şu görüntüler ortaya çıkmaktadır:

Ülkemizde uzun erimli, ciddi ve tutarlı bir bilim politikası yoktur. Politika oluşturma yönünde üniversitelerden, halktan ve küçük-orta ölçekli işletmelerden gelen toplumsal baskılar güçlü değildir.

AR-GE etkinliklerinde temel bilimlerin (matematik, fizik, kimya, biyoloji, vs.) katkıları, istenen düzeyin çok altındadır. Ayrıca uygulamalı bilimlerle eşgüdümü hemen hemen yok gibidir.

Uygulamalı bilimlerde yapılan araştırmaların ülke kalkınmasına yansımaları zayıftır. Ayrıca temel bilimlerle sürekli ve güçlü bir şekilde beslenmediğinden dolayı "bilimsel etkinliği" istenen düzeyden uzaktır.

Temel-uygulamalı bilimlerde gerçekleştirilmeye çalışılan projelerin parasal boyutları fevkalade cılızdır. Ayrıca projelerde kaliteli teknik ara eleman temininde ciddi sıkıntılar söz konusudur.

Üniversiteler, partiler ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla toplumda bir an önce AR-GE'ye dayalı dünya görüşü oluşturulmalıdır ve bu hareketle toplumumuzun bütün katmanlarına getirilen coşku, ülkemizde yaşanmakta olan tüm olumsuzları ortadan kaldıracak güçte olacaktır.

'Bilimsel yayınlar gelişmenin göstergesi'

Prof. Dr. Dinçer Gülen

(İÜ Fen Fakültesi Dekanı)

Türkiye'nin orta vadede en azından bazı dallarda bilimin öncü ülkeleri arasına girebilecek bir potansiyeli olduğunu düşünenlerin son yıllarda artış gösterdiği bir gerçektir.

Özellikle üniversitemizde kadroya atama kriterlerinde çıtanın yükseltilmesi, doçentliğe yükseltme kriterindeki yükseliş bu gerçeği doğrulamaktadır. Ayrıca üniversitelerde eski araştırma fonu, yeni bilimsel araştırma projeleri birimlerinin döner sermaye gelirlerinden yüzde 10 pay almaları ve proje sonuçlarının da SCI-expanded tarafından taranan dergilerde yayımlanmasının olumlu olacağı kanısındayım.

TÜBA'nın yayınladığı *Günce* dergisinin Ağustos 2002 sayısında Prof. Dr. Sayın Metin Balcı'nın, "2001 yılında Türkiye'nin Bilim Potansiyeli" adlı makalesinde SCI-expanded tarafından taranan dergilerde yayımlanan bilimsel makale sayıları ve yayını ile 2001 yayınları arasında yüzde 18'lik bir artış oranı görülmüştür. Bu oranla birinci sırada yer almaktayız.

Bilimsel alandaki yayın sayısı ne kadar artarsa, potansiyelimizin de o kadar artacağı ve bilimin öncü ülkeleri arasında yer alacağımıza inanıyorum.

Türkiye'de bilim ütopyalaştırıldı

Doç. Dr. İlyas Yılmaz

(TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası
Bilimsel Teknik Kurul Başkanı)

Türkiye'de bilimin, ütopya olarak kalması için uğraş veren Tempereyalistler, 1946 yılında Recep Peker Hükümeti'ni işbaşına getirir ve ilk iş olarak 1947 yılında Köy Enstitüleri'ni kapatır. Bununla da yetinmez ilahiyat gibi sadece bir mezhebe açık olan din okullarını açarlar. Daha da ileri giderek 5 temel bilimin (matematik, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji) son ikisinin okullarda okutulmasını yasaklar. Onların yerine din ve ahlak kültürü gibi yine bir mezhebin kurallarını öğretirler.

Bu bağlamda, İ. Arsel'in *Bizim Profesörlerimiz* adlı yapıtında ileri sürdüğü gibi; bırakın ortaöğretimi, üniversitelerdeki hocaların çoğunun kafası sisli paslı, örümcekli ve onlar Ortaçağ'ın skolastik eğitimcileri bile olamayacak niteliktedir. Böyle bir ortamda bilimin yeşermesi düşünülemez. Ayrıca, "bilim ve sanat ödüllendirilmediği yerden göç eder" ilkesi kasıtlı olarak son 56 yılda göz ardı edilmiştir.

Sonuç olarak, ülkemizde bilim, ütopya olmaktan ileri gidememiştir. Ancak, Mustafa Kemal'leri yaratan bir toplumda ulusal eğitim politikalarıyla ve yeniden Köy Enstitüsü ruhu yaşatılarak hızlı bir şekilde mühendislik dallarında kesinlikle ilk sıralara oturabileceğimize içtenlikle inanıyorum.

'Türkiye, bilimin yeni önderleri arasında yer almaya aday bir ülke'

Prof. Dr. Semih Koray

*(Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı, Bilkent Üniversitesi
Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi, matematikçi)*

Türkiye'nin bilimde başı çeken ülkeler arasında yer alması, Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin (BİLKOOP) kuşkusuz temel ütopyalarından biridir. Bu hedef, bugünden geleceğe düz ve tarih perspektifinden yoksun bir biçimde bakıldığında, gerçekleştirilemez bir düş gibi görünebilir. Hatta aynı "doğrusal" bakış açısıyla, kapatılması gereken zaman farkının şu kadar on yıl olduğuna ilişkin "ölçümler" yapılabilir. Batı merkezli bu ulaşılamazlık ve aşılamazlık söylemleri, tarihin defalarca yadsımış olduğu bir yanılsamadan ibarettir. Uygarlığın taşıyıcısı olan toplumlar, uygarlığı sistemlerinin sınırına kadar ilerlettikten sonra tıkanır ve ilerlemenin önünü tıkayan bir kabuğa dönüşürler. Tarih boyunca bu kabuk hep çevreden kırılmıştır. Uygarlığın yeni taşıyıcıları, geriden gelenler içinde mevcut uygarlığın birikimini görece en ileri düzeyde özümsemiş toplumlar arasından çıkmıştır. Eski sistem açısından gerilikleri, geçmişin ölü ağırlığının ayak bağlarından fazla etkilenmeyip ölü açık toplumsal sistemler oluşturmalarını olanaklı kılmıştır; görece ilerlilikleri ise, mevcut birikimi devralıp ilerletebilmelerini sağlamıştır.

Çağdaş uygarlığın en temel bileşenlerinden biri kuşkusuz bilimdir. Önümüzdeki dönemde yeni uygarlığın taşıyıcılarının, bilimle de önder bir konumda olmaları kaçınılmazdır.

Türkiye, uygarlığın ve bilimin yeni önderleri arasında yer almaya aday bir ülkedir. Ülkemiz insanının temel niteliği, bugünü, geleceği kurmak için yaşamakta olmasındır. Oysa Batı'daki temel kaygı, dünü bugünde yeniden üretebilmek haline dönüşmüştür. Esasen Batı uygarlığının kendisine biçtiği bir gelecek de yoktur: Ona göre, tarihin, uygarlığın ve bilimin sonuna gelip dayanılmıştır. Bilim, toplumun kıyasına sürülmüş, yalnızca uzmanların uğraştığı teknik bir işe indirgenmiştir. Toplum, bilimin piyasasının güdümündeki bir üretici güç olmasının dışındaki her türlü etkisinden yalıtılmış, bilgi bütünüyle metalaştırılmıştır. Bilim insanları da uzmanlık alanlarına hapsedilerek, sipariş üstüne üretim yapan teknisyenler konumuna düşürülmüşlerdir. Yeni Dünya Düzeni'nin bilimin gelişimini cendere altına alan kabuklaşması, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu sistemler arası yarışmanın yarattığı itici gücün de ortadan kalkmasıyla hızlanmıştır.

Bu kabuğun kırılması ve bilimin insanlığın önünde yeni ufuklar açan niteliğine yeniden kavuşturulması, Türkiye gibi ülkelerden nasıl gerçekleştirilebilir? Sorun, ülkemizdeki gelişme ve ilerleme istencinin, bilim alanında nasıl bir maddi güce dö-

nüştürülebileceği sorundur. Bilim alanındaki mevcut birikimimize baktığımızda, hem üstünlüklerimizin, hem de zaaflarımızın olduğunu görüyoruz. Türkiye, alanlar arasındaki dağılımı, araştırmacıların nitelik ve niceliği bakımından oldukça iyi bir başlangıç birikimine sahiptir. Türkiyeli bilim insanlarının bilimsel yayınlarının sayısı ve niteliği, birçok alanda uluslararası bilim topluluğu ile etkileşimimizin ve mevcut birikiminin ülkemize yansıdığının bir göstergesi olarak görülebilir. Diğer bir deyişle, bilimsel birikimimiz başlatılacak bir bilim seferberliğinin hareket noktasını oluşturmaya elverişlidir. Sorun, böyle bir seferberliğin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ile bilimi ülke yaşamının en önde gelen bileşenleri arasına sokacak politikaların uygulanmasındadır.

Bu nedenle, ulusal bir bilim gündemi etrafında bilim gücümüzü inşa etmeyi esas alan bir bilim politikasının oluşturulması son derece ivedi bir gereksinimdir. Bugünkü durumda, bilim gücümüzün oluşması büyük ölçüde piyasaların yönlendirmesine terk edilmiş olup, bilim gündemimiz küreselleştirilmiş durumdadır. Batı'nın ulaşılamazlığı ve aşılamazlığı söylemleri, bu temel zaaflarımıza kaynaklık etmenin yanı sıra, bilim gücümüz üstünde bir özgüven baskısını da yaratmaktadır. Soruna doğru bir tarih perspektifiyle bakılmasının sağlanması, bilim gücümüz üstünde özgürleştirici ve özgüveni pekiştirici bir etkide bulunacaktır. Etkin bir bilim politikası ile planlı bir bilim gücü inşasının, iki akademik nesil içinde ülkemizin belli bilim alanlarında önderliğe yönelmesini de içeren ciddi ilerlemelere yol açması beklenmelidir. Türkiye, birçok konuda olduğu gibi, bilim alanında da önemli bir yol ayrımında bulunmaktadır. Tarih, bizi kendi geleceğimizi kendimizin biçmesi anlamına gelen bir seçimle karşı karşıya bırakmıştır.

'Bilimsel araştırmalara yatırım yapılmalı'

Prof. Dr. İsmail Tunalı

*(Maltepe Üniv. Mimarlık Fakültesi, Yeditepe Üniv.
İletişim Fakültesi)*

Bilim, insanın bir yaratması olarak doğaya alternatif bir tasarrım modelidir. Bu anlamda, her bilimsel hakikat, ütopya ile diyalektik bir ilgi içindedir. Çünkü, bilimsel bir hakikat, hakikat olmadan önce bir ütopyadır. Buna göre, bilimsel hakikatler realite kazanmış ütopyalardır. Bilimin gelişmesi, ütopyadan bilimsel hakikatlere doğrudur.

Şimdi, "Türkiye'de bilim, bir ütopya mıdır?" sorunuza gelince: Bu soru eğer Türkiye'de de bilimsel hakikatler ile ütopya arasındaki ilgiyi sorguluyorsa, hemen dememiz gerekir ki, Türkiye'de de yukarıda işaret ettiğimiz bilimsel hakikatler ve ütopya

arasındaki ilgi geçerlidir. Yok eğer sorunuz ülkemizde bilimin çok gerilerde bir aktivite olup olmadığını soruyorsa, buna ancak şöyle yanıt verilebilir: Bugün Türkiye’de hemen hemen bütün bilim dallarında Batı standartlarında çok iyi yetişmiş ve adlarını dünya bilim literatürüne yazdırmış bilim adamları vardır. Ama, ne var ki, bunlar bireysel örnekler olarak kalmaktadır. Bunun nedeni, günümüzde bilgi teknolojisinin değişmiş olması, bilimin sürekli yatırım isteyen, sürekli yenilenen çok pahalı bir endüstri haline gelmesidir. Bugün Batı’da da böyle bir bilim endüstrisinin ancak bazı vakıf merkezlerinde yürütülebildiğini unutmamamız gerekir. Oysa, Türkiye’de bilimsel araştırmalar daha çok devlet üniversiteleri bünyesinde yapılmaktadır. Bu üniversitelerin mali durumları ortadadır. Ancak devlet, yaşadığımız “bilgi çağı”nda bilimin değerini anlar ve üniversiteleri bilim üreten kurumlar olarak görür ve gerekli ödenekleri verirse, ayrıca yeni kurulan vakıf üniversiteleri bilimsel araştırmalara da yatırım yaparlarsa, kısa vadede bile Türkiye bilimde öncü ülkelerden biri olabilir sanırım.

‘Bilim üretme potansiyelimiz küçümsenemeyecek ölçüde’

Prof. Dr. Naci Görür

(TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Başkanı
ve Türkiye Bilimler Akademisi Asli Üyesi)

Türkiye’de bilim, kesinlikle bir ütopya değildir. Ülkemizin güncel bilim üretme potansiyeli küçümsenemeyecek ölçüdedir. Bunun için nitelikli insan kaynağımız mevcuttur. Uygun ortam koşullarında Türk bilim adamları çağdaşlarından geri kalmayacaktır.

Bilim evrensel düzeyde yapılır. Bilimin herhangi bir ülkenin kalkınmışlık düzeyine göre derecelendirilmesi mümkün değildir. Yani Kongo’ya göre bilim, Türkiye’ye göre bilim sınıflaması yapamazsınız. Bilim her yerde cephede yapılır. Bilimin bir bakıma cephe gerisi yoktur. Uluslararası kalite, standart ve kriterler her yerde geçerlidir.

Bilim yuvası olan üniversitemizde küçümsenmeyecek bir çoğunluk “kendin pişir, kendin ye” mantığıyla uluslararası bilim kriterlerini hiçe sayan tutum içerisindeyler. Özellikle akademik unvanların kazanılmasında, bu anlaşılabilir tutumun daha da ağırlık kazandığı görülmektedir. Kanaatime göre, ülkemizde üniversitemizin içine düşmüş olduğu bu vahim durumun ve uluslararası saygınlığı olan bilim insanlarımızın azlığının sebebi de budur. Dünyada evrensel kaliteden ve kriterlerden taviz veremeyeceğimiz tek bir kurum varsa o da üniversitedir. Buralarda çıtaların aşağı çekilmesi ülkenin bu bilgi çağında küme düşmesi anlamına gelir.

Türkiye’de bilim yapmanın zor olduğu bir gerçektir. Bilim adamlarının yaşam koşulları içler acısıdır. İnsanlarımızı yönlendiren “mürşit” maalesef bilim değildir. Türkiye’de yeterince özgün bilim ve teknoloji üretilmemektedir. Ancak bütün bunlara rağmen, pek çok alanda örneğin; yer bilimleri, tıp ve temel bilimlerde, dünyaca ünlü araştırmacılarımız da vardır. Ülkede bilim ortamı koşullarının kötü olması, o ülkede bilimi ütopya yapmaz. Yapmaz, çünkü ülkemizin bilim üretme potansiyel ve kabiliyeti vardır ve bu denenmiştir.

Sonuç olarak ülkemizde evrensel nitelik, standart, kalite ve öl-

çütlere önem verilerek ve bunların ışığı altında bilim bahçesinin düzenlenip hazırlanması halinde bilim fidanları ve çiçekleri hızla yeşerip gelişecektir.

‘Anadolulu milyonlarca çocuğun önünü açmalıyız’

Prof. Dr. Türkan Saylan

(YÖK Üyesi, Çağdaş Yaşamı Destekleme
Derneği Genel Başkanı)

Türkiye’nin insanı, Anadolu uygarlıklarının karışımı olarak son derece önemli sanatsal, kültürel, sportif ve bilimsel yeteneklere sahiptir.

Sağlıklı doğar, doğru beslenir ve fırsat eşitliğinden yararlanabilirse, eğitimciler yeteneklerini keşfedip önünü açar, destek verilerse, sorgulayıcı-yaratıcı bir eğitime yönlendirilirse, özgüven, olumlu hırs, kendini aşma, zamanı iyi değerlendirme gibi temel değerleri kazanırsa, insanımızın bilim yapması “ütopya” olarak kalmaz.

Buna örnek olarak rastlantısal şekilde yurtdışına gidebilen ve uygun ortamı bulan, oysa yurttaki sıradanlaşacak çok sayıda insanın çok başarılı “bilim insanı” olabilmeleridir.

Bilimin Türkiye’de gelişebilmesi için “insan kaynaklarını” oluşturup hiç fire vermeden her ışığı desteklemeli, olumlu yönde geliştirmek için maddi manevi katkı sağlamalı, her bir yetenekle tek tek ilgilenebilmeliyiz.

Bunun için de her şeyi bilen, gençlerin kendisini geçmesine izin vermeyen, tutucu öğretim üyelerinin yerine; kendini aşan, insanların ilerlemesinden mutluluk duyan, evrenseli yakalamış bir öncü bilim dünyası yaratmak gerekir.

Anadolu kırsalında, cehaletten yitip giden milyonlarca çocuğumuzun önünü, çağdaş ve bilimsel niteliklere açabilsak, bilim, ütopya olmayacaktır.

‘Bilim stratejimiz, liberalizm ile başarılamaz’

Prof. Dr. Uçkun Geray

(İÜ Orman Fakültesi Ormancılık Ekonomisi
Anabilim Dalı Başkanı)

Türkiye’de belli alanlarda bugün için bilim yapmak ütopya denecek kadar olanaksızdır, ancak belli dallarda da olanak içerisindedir. Bu iki alanın bugün için birbirinden ayrışma biçimi, izlenen politikalar ile yakından ilgilidir. Bu politika yalnızca bilim politikası anlamında dar içerikle değil, ekonomik, sosyal ve kültürel politikaları da katarak algılanmalı ve irdelenmelidir. Bu politikaların akılcılaştırılması yukarıda sözü edilen iki alanın yeniden biçimlenmesine neden olacaktır.

Her ülkenin, gelişmiş olsun gelişme yolunda olsun, her bilim alanında “bilim yapacak” düzeyde bulunması dünya gerçeklerine uymamaktadır. Dolayısıyla bu açıdan görünen veya görünmeyen bir işbölümü söz konusudur. Bu işbölümünün akılcı yahut akıldışı olması ve rastlantılara bırakılmış olması da mümkündür. Buna göre akılcı bir politika bilim yapmayı ütopya olmaktan, yapılamaz olmaktan kurtarabilecek temel öge durumundadır.

Üstünlük sağlanabilecek ve öteki ülkelerin sömürüsünü def edebilecek ve geleceğin diğer dayatmalarını önleyebilecek sektör ve alt sektörlerin seçimi bilim yapabilme gücünü elde etmek ve ya ele geçirmek açısından atılması gereken ilk adımdır. Ancak, ülkemizdeki sosyoekonomik ve stratejik seçimler böyle değildir.

Ne yazık ki kalkınma planları da öncelik yanlışlıkları içermektedir. Günlük, yıllık ve dış güçlerin dayatmasının asıl yönlendirici olduğu kararlar başı çekmektedir. Böyle olunca da teknoloji, inovasyon ve bilimsel anlamdaki öncelikler ve destekler de akılcı olamamıştır.

Atılması gereken ikinci adım teknoloji-bilim ilişkisini kuran ve bunları bütünleştiren politikaların oluşturulmasıdır. Gelişme yolunda olan ülkelerin bilim yapma şeklinde tek boyutlu olarak değil, teknoloji ve bilim olarak çok boyutlu ve bütünleşik düşünme zorunlulukları vardır.

Sektör ve alt sektörleri akılcı olarak seçmek, ilgili teknolojileri transfer etmek, bu teknolojileri geliştirmek, bu sırada bunların temelinde yer alan bilimsel üretimi desteklemek, gelişme yolundaki bir ülkenin stratejisi olmalıdır. Bu stratejinin, yanlış ekonomi, kültür, sosyal politikalarla gerçekleşmesi ve dışı açılmış pazarın ve liberalizmin getirebilecekleriyle başarılmaması olanağı bulunmamaktadır.

Bilimin ve teknolojinin tanımından hareketle denilebilir ki, bugün "bilim" olarak ve "bilimsel eser" olarak takdim edilen alanların ve ürünlerin birçoğu aslında teknoloji kavramı içerisinde kalmaktadır. Bunun örneği tıp fakültelerindeki "bilimsel" araştırmalardır. Başka alanlardan da örnek verilebilir. "Dış ortamda yayımlanmanın" bilimsel olmada ölçüt alınması bu açıdan her zaman doğru değildir. Dolayısıyla bu tür yayınları önceliksiz biçimde özendirme yahut zorlama; belki de bilim hayatını zarara uğratmaktadır. Dahası, bu yaklaşım bilimde öncelikli alanların akılcı seçimiyle de uyumlayabilmektedir.

Diğer yandan iyi bir bilim-teknoloji politikasının ve bunun sürekliliğinin, meslek seçme sürecinin piyasaya bırakılması ile de zarara uğradığı bilinmektedir.

'Yabancı hayranlığından kurtulmak gerekir'

Prof. Dr. Toktamış Ateş

(İÜ İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi)

Türkiye'de bilim yapılabilir mi?" sorusunu sağlıklı bir biçimde yanıtlamak için, öncelikle "bilim" tanımını yapmamız gerekir. Ancak bu tanım yapıldıktan sonra; bilim yapılıp yapılamayacağını, ya da neden yapılabilir olduğunu, ya da neden yapılamaz olduğunu ortaya koyabiliriz. Zaten işin başında "doğal bilimler" ve "toplumsal bilimler" ayrımını yapmaz ve "ortak noktaları" ve "farklılıklarını" netleştiremezsek, gerçekten hiçbir sonuca ulaşamayız.

Doğal bilimciler, "bilim" adını ve "bilimsel" sıfatını, salt kendi alanlarıyla ilgili olarak kullanırlar. Toplumsal bilimlerin "bilim" sayılabileceği konusunda kuşkuları olduğu gibi, biz toplumsal bilimcileri, "bilim insanı" sayma konusunda ciddi tereddütleri vardır. Fakat aşağıda da ortaya koymaya çalışacağımız gibi; "amaç", "yöntem" vb. gibi konularda, doğal bilimlerle toplumsal bilimler arasında pek bir fark yoktur. Farklılık "sonuç" aşamasında ortaya çıkar.

Son söylemek istediğim şeyi, burada da söylemek ve okurun ilgisini toparlamak istiyorum. İster doğal bilim olsun, ister toplumsal bilim olsun, Türkiye'de bilim yapılabilir ve yapılmaktadır. Her ne kadar YÖK sistemi, Türk üniversitelerinin bir anlamda belini kırmışsa da, bilim salt üniversite çatısı altında yapılmaz. Kaldı ki, üniversitelerimizde de bir şeyler yapılmakta ve birtakım bilim insanları, bir şeyler ortaya koymaktadır.

Doğal bilimi şöyle tanımlamak eğilimindeyim: "Bilim; doğadaki değişimin nedenlerini, sebep-sonuç ilişkisi içinde araştıran ve sürekli deneme ve sınamalar sonucunda, zamandan ve mekândan bağımsız olarak, bu değişimin yasalarını bulmaya çalışan, her türlü çalışmaya verilen genel isimdir."

Bilim insanını da şöyle tanımlamak eğilimindeyim: "Bilim insanı; araştırdığı konuya kuşkucu bir biçimde yaklaşacak ve hiç üşenmeden, sürekli olarak deneme sinama yapacak ve değişimin yasasını, zamandan ve mekândan bağımsız olarak ortaya koyacaktır."

Hem bilim ve bilim insanı tanımında, "zamandan ve mekândan bağımsız yasa" kavramına özen gösterdiğimi fark etmişsinizdir. Gerçekten, eğer sürekli olarak aynı sebepler, aynı sonucu verirse; bu durum bugün olduğu gibi, geçmişte de aynı biçimde görülmüşse; salt burada değil, dünyanın her köşesinde aynı sonucun alınacağı belliyse, o zaman bir "yasadan" söz edebiliriz.

Toplumsal bilimi şöyle tanımlıyorum: "Toplumsal bilim, toplumdaki değişimin nedenlerini, sebep-sonuç ilişkisi içinde araştıran ve sürekli deneme ve sınamalarla, bu değişimin eğilimlerini (temayülleri) bulmaya çalışan, her türlü çalışmaya verilen genel isimdir."

Toplumsal bilimci de, aynen doğal bilimci gibi, konuya kuşkucu bir biçimde yaklaşır ve hiç üşenmeden, sürekli deneme ve sınamalar yapar. Fakat her "zaman", her "mekânda", aynı sonucu alamadığı için, "yasalara" değil, ancak "eğilimlere" ulaşır. Toplumsal bilimlerde, doğal bilimlerdeki gibi "laboratuvar" yoktur ama, toplumsal bilimci, bizzat "toplumu" laboratuvar olarak kullanır. Ve toplumdaki ilgili kimi eğilimlerin saptanması da, çok değerli bir şeydir. Zira toplumsal değişimi baş-

ka türlü etkilemek mümkün değildir.

Dünya üzerinde her yıl yayımlanan bilimsel araştırma istatistiklerine bakıldığı zaman, son dönemde biraz kıpırdanma olmasına karşılık, Türkiye'de bilimsel çalışma yapıldığı ve araştırmaların yayımlandığı konusunda kuşkuya düşebiliriz. Fakat bu rakamlar salt gerçekleri yansıtmazlar. Zira bu listeler, uluslararası dillerde ve özellikle İngilizce'de yayımlanan makaleleri içerir ve bu makaleleri yayımlayan dergilerde boy göstermek, salt araştırmanın kalitesine değil, biraz da o araştırmanın yapıldığı üniversiteye, o araştırmayı yapanlar arasında görülen isimlere vb. bağlıdır.

Laboratuvar ve geniş parasal olanaklar gerektiren kimi doğal bilimlerde, bir üniversitenin ya da araştırma kurumunun güven veren çatısı altına sığınmadan, bilimsel çalışma yürütmek çok zor ve hatta olanaksızdır. Bu tür çalışmalar dikkate alındığında, Türkiye'de bilim yapılamaz. Fakat "emek yoğun" çalışmalarda ve özellikle toplumsal bilimlerde, çok az olanaklarla da bilim yapılabilir ve buna sorarsanız yapılmaktadır. Fakat toplumumuzun hemen her yerini bir kanser gibi saran "yabancı hayranlığı" bu alanda da kendini gösterir.

Örneğin, Osmanlı tarihiyle ilgili çalışma yapmak isteyen nice değerli araştırmacı, gider ABD'de çalışır. Evet, oradaki arşivlerde de çok önemli belgeler vardır. Fakat hiç belge okumayan araştırmacılarımız, belgeçilerimizden daha fazladır. Türkiye'de çalışan hiçbir Alman araştırmacı, Alman tarihi konusunda çalışma yapmaz. Oysa bizim Almanya'daki araştırmacılarımızın hemen tümü, Almanya'da Türk tarihini, ya da Türkiye'nin toplumsal yapısını inceler (!). Aynı şey Fransızlar için de, ABD'liler için de, Japonlar için de söz konusudur.

Bu kompleksimizi bir gün aşacağımızı ve daha verimli bir bilimsel ortama gireceğimizi umut ediyorum.

Türkiye’de kamu üniversiteleri ve ücret sorunu

IMF politikaları doğrultusunda, çalışanların ücretleri düşürülmekte, eğitim bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılmaktadır. Batık bankalar örneğinde olduğu gibi, “tabela üniversiteleri sorunu”, yükseköğretim alanındaki özelleştirme politikalarının doğal sonucudur ve ciddi sorunlara yol açacaktır.

Hazırlayan: ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği

Türkiye’de eğitime ve yüksek öğretime ayrılan kaynaklar sorunu, önemli bir siyasi tartışma ve iktidar konusudur. YÖK Başkanı, “kamu üniversitelerinin artık bundan böyle gidemeyeceğini ve eğitimin paralı olması gerektiğini” ileri sürmektedir. Oysa bugün batık bankaları kurtarmak için aktarılan kaynak, milli eğitime 2000 yılı bütçesinde ayrılan kaynağın çok üstündedir. IMF politikaları doğrultusunda, çalışanların ücretleri düşürülmekte, eğitim bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılmaktadır. Batık bankalar örneğinde olduğu gibi, “tabela üniversiteleri sorunu”, yükseköğretim alanındaki özelleştirme politikalarının doğal sonucu olup yakın bir dönemde yükseköğretim sistemimizde ciddi sorunlara yol açması beklenmelidir.

Türkiye’de üniversiteye bakış

Bugün ülke yönetiminde söz sahibi olan çevreler, üniversiteleri ya kendi yandaşlarına kadrolaşma ve toplumsal güç kazanma olanağı sağlayacakları bir araç olarak ya da dünyada ve ülkemizde geçerli ekonomik sisteme eleman yetiştirecek kaynak olarak görmektedir. Oysa, üniversitelerin araştırma, bilim üret-

Okuyacağınız makale ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği tarafından 2001 yılında hazırlanmış, daha sonra diğer kamu üniversitelerimizin öğretim elemanları dernekleri tarafından da benimsenmiştir.

me ve süregiden durumu her düzeyde sorgulayan kurumlar olmasının gerekli yaşama geçirilememektedir. 1997 yılında Türkiye Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından benimsenen “Türkiye için tek stratejik seçenek bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmek, bilim ve teknolojiyi ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürebilmektir” ilkesi henüz uygulamaya yansıtılmış değildir. TÜBİTAK ve TC Ulaştırma Bakanlığı’nın öncülüğünde geniş bir uzman kadrosunun katılımıyla 1998-2000 yıllarında yürütülen çalışmalar sonucunda ortaya konulan TUENA (Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı) raporunda belirtilen ana hedeflerden “sürdürülebilir gelişme için genel sosyoekonomik yararın en çoğa çıkartılması” yönünde de yine aynı raporda belirtilen politika ve yapılanmaların henüz gerçekleştirilemediği açıktır.

Üniversitenin toplumsal rolü, bilim ve teknoloji üretmek değil, dışarıdan alınan bilgiyi öğrencilere aktarmak biçiminde tanımlandığında, öğretim elemanlarından da beklenen, araştırmak, sorgulamak ve bilgi üretmek değil, elden gelen en yüksek sayıda öğrencinin kafasına devşirme bilgileri depolamak olmaktadır.

Bu yaklaşım ise toplumun, bilim ve düşünce insanları tarafından yeni oluşumlara yönlendirilmesini engellemek, kurulu ekonomik düzenin yeniden üretilmesine yaramaktadır.

Aşağıda ortaya konulan veriler, Türkiye’de üniversite öğretim elemanlarının koşullu olarak yüksek gelir düzeylerine ulaşabildiklerini göstermektedir. Bir kesim ayda 250-500 Milyon TL düzeyindeki ücretlerle yaşamını sürdürmeye çabalarken bir diğer kesim gece öğretimi vb., araçlarla bu rakamların 3-4 kat üstünde ücret alabilmektedir. Danışmanlık hizmetlerinin yanı sıra tıp fakülteleri örneklerinde olduğu gibi döner sermaye gelirleriyle bu rakam da birkaç katına çıkabilmektedir. Öğretim elemanlarına bu gelir düzeylerini sağlamanın koşulları

Öğretim elemanı ücretlerinin yıllara göre değişimi

Öğretim Elemanları	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prof. +4 yıl (1/4)	14,489,000	21,615,000	43,498,000	76,350,000	173,803,000	304,123,000	473,453,000	633,481,000
Prof. -4 yıl (1/4)	10,910,000	16,386,000	38,319,000	66,200,000	154,356,000	271,145,000	420,488,000	562,459,000
Doçent (3/1)	9,446,000	14,207,000	30,298,000	51,800,000	114,969,000	202,641,000	314,114,000	420,240,000
Yrd. Doç. (5/1)	8,086,000	12,483,000	26,919,000	46,750,000	106,692,000	187,845,000	287,605,000	384,772,000
Öğr. Gör. (2/1)	7,334,000	11,108,000	22,997,000	41,005,000	86,999,000	153,988,000	240,902,000	322,060,000
Ar. Gör. (7/1)	5,351,000	8,353,000	19,225,000	32,843,000	72,392,000	116,560,000	201,019,000	268,948,000

Not: Temmuz ayı maaşları temel alınmıştır. Verilerde, araştırma görevlileri hariç aile yardımı ve çocuk yardımı verilmiş olduğu ve bütün unvanlarda dil tazminatının A düzeyinde olduğu varsayılmıştır.

Kaynak: ODTÜ Personel Dairesi verileri

ise, en başta, sistemi sorgulamak değil, sisteme eleman yetiştirmek; araştırmak değil başkalarının bulduğunu özetleyip öğretmek; bilgi üretmek, yaratıcılığı geliştirmek değil, hazır bilgiyi aktarmak olmaktadır. Bu durumda, ders dışında kalan zamanda okumak, yazmak, araştırmak, bilimsel toplantılara katılmak, toplumsal sorumlulukları yerine getirmek değil, olabildiğince daha fazla ders yükü üstlenmek amaç haline gelebilmektedir. Diğer yandan, çeşitli kuruluşlara danışmanlık hizmeti vermek bilimsel, akademik gerekliliklerin ötesinde profesyonel amaçlara bürünebilmektedir. Bunun, kimi yasal olmayan yollardan, üniversitelerin "döner sermaye" süreçlerinden geçmeden yürütülmesi örneklerinin de olduğu bilinmektedir.

Öğretim elemanlarının yüksek gelir elde etmesinin bir yolu da sayıları son dönemde hızla artan vakıf üniversitelerine geçmektir. Ancak bunun da çok büyük oranla yukarıdaki koşula uyduğu, farklı bir sonuca ulaşmadığı görülmektedir. Vakıf üniversitelerinin çok büyük bir kesiminin, araştırma ve bilgi üretme değil, devşirme bilgileri, sistemin içinde kendine yer yapabileceği çabasındaki çok sayıda öğrenciye yüksek ücretler karşılığında aktarmakla uğraştığı görülmektedir. Giderek, çok değerli araştırmacı niteliğini daha önce kanıtlamış bulunan birçok akademisyenin, vakıf üniversitelerine geçtikten sonra eski üretkenliğini sürdüremediği de toplumsal değerlerimiz açısından üzücü bir gerçektir.

Bu noktada, temel ücretlerde yükselme, üniversitelerde bugün geçerli olan yapının dönüştürülebilmesi için, üniversitenin yeniden topluma yol gösterecek konuma ulaşabilmesi için gerekli koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Ücret temelini yükselmesi gerektiği düşüncesi ile "az işe çok ücret" değil, "sorgulayıcı, araştırmacı bilim adamı etkinliği karşılığında kendine saygıyı örselenecek bir yaşam düzeyi" anlatılmak istenmektedir.

Doğal olarak, temel ücretlerde yükselme savunulurken, eğitim ve araştırmada nitelik sorununun da öncelikli olarak ele alınması zorunludur. Başka bir deyişle, atama, yükseltme, ünvan verilmesi gibi süreçlerde geçerli olacak ölçüt ve standartların da dikkatle ele alınması gündeme gelmektedir.

Eğitime ve yükseköğretime ayrılan kaynaklar sorunu

Türkiye eğitime giderek daha az kaynak ayırmakta ve bu kaynağı da son derece plansız ve programsız biçimde verimsiz kullanmaktadır. 1993 yılında kişi başına düşen kamu kaynaklı eğitim har-

caması 114 ABD doları iken 1996'da 68 dolara düşmüştür. Toplam eğitim bütçesinin konsolide bütçe içindeki oranı 1993'de yüzde 22 iken 1996'da yüzde 9.8'e, GSMH içindeki eğitime ayrılan pay aynı süre içinde yüzde 4'den yüzde 3'e, yüksek eğitim bütçesinin konsolide bütçe içindeki payı ise yüzde 4.1'den yüzde 2.6'ya düşmüştür. 2000 Yılı Bütçe Kanununda eğitime konsolide bütçe içinde ayrılan pay yüzde 7.15'e, yükseköğretimin payı ise yüzde 2.2'ye düşürülmüştür.

1982 yılında yükseköğretimde yüzde 6.4 olan okullaşma oranı 1994 yılında yüzde 11.5'e yükselmiştir. Açık öğretim ile birlikte bu oran yüzde 23.8'e ulaşmaktadır. 1990-1991 öğretim yılında yükseköğretimdeki öğrenci sayısı 434.748, açık öğretim ile birlikte 695.710 iken, 1999-2000 yılında bu sayılar, sırasıyla 923.679 ve 1.412.248'e yükselmiştir. 1990-2000 dönemindeki artış oranları ise sırasıyla yüzde 112 ve yüzde 102.9 olmuştur. Okullaşma oranındaki bu önemli artışa karşın yükseköğretim ayrılan kaynak giderek düşmektedir. Yıllar içinde öğrenim ücretlerinin artışı, üniversitelere aynı oranda kaynak olarak yansımamaktadır. Öğrenci harçları artarken yüksek öğrenime ayrılan kamusal kaynaklar düşmektedir. Tersine üniversitelerin (kamu üniversitelerinden söz edilmektedir) bütçeleri kesintiye uğratılmaktadır. Öğrenci sayısı artmakta, yükseköğretim kurumlarının, fakültelerin sayısı artmakta, buna karşın GSMH içinde eğitim için ayrılan pay giderek azalmaktadır.

Üniversite eğitiminde planlı biçimde bir, yaygınlaşma yerine rastlantısallığa

ve politik kayırmaya dayalı bir yaygınlaşma izlenmiştir. Yaygınlaşmanın biçimi (nereye, hangi üniversiteler, hangi fakülteler, yerel sorunlar ve gereksinimler, kadrolar, üniversitelerin altyapısı, vb.) konusunda planlı yaklaşım izlenmemiştir. Tersine bilimsel düşünce ve aydınlanma karşısı kadrolar bu yeni açılan yerel üniversitelere yerleştirilmiştir. Mevcut yerel üniversitelerin daha verimli hale getirilmesi ve niteliklerini yükseltilmesi için de hiçbir ciddi çaba bulunmamaktadır.

Öğretim elemanlarının ücret düzeyleri

Bizzat YÖK'ün verilerine göre, Türkiye, değişik ülkelerdeki öğretim üyesi maaşlarının satınalma gücü paritesi kullanılarak karşılaştırılmasında oldukça gerilerde kalmaktadır. Türkiye'de emekçi hareketinin yükseldiği 1989 Baharı'nı izleyen dönemde ücretlerdeki görece iyileşmeyi, 1994 yılında, 5 Nisan kararları ile gerçek ücretlerde yüzde 30'a varan bir hızlı düşüş izlemiştir. Bu düşüş sonrasında, ücretlerde görece bir iyileşme 1997'de en yüksek değerine ulaşmışsa da, bu tarihten sonra tekrar düşüşe geçmiştir. 2000 yılında 1993 değerlerine göre ücretlerdeki gerileme (+4 yıllık) kıdemli profesörlerde yüzde 27.6, (-4 yıllık) profesörlerde yüzde 14.7, doçentlerde yüzde 26.4, yardımcı doçentlerde yüzde 21.2 öğretim görevlilerinde yüzde 27.3 ve araştırma görevlilerinde yüzde 16.8 olarak gerçekleşmiştir (Bkz: Ek'te sunulan tablolar ve grafikler).

Öğretim elemanlarının gelir düzeylerinde, yükseköğretim sistemimiz açısından dikkate alınması gereken en önemli

Cari Kur (dolar) üzerinden öğretim elemanı ücretleri

Öğretim Elemanları	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prof. +4 yıl (1/4)	1,319	812	952	930	1,161	1,164	1,114	1,016
Prof. -4 yıl (1/4)	993	616	838	806	1,031	1,037	989	902
Doçent (3/1)	860	534	663	631	768	775	739	674
Yrd. Doç. (5/1)	736	469	589	569	713	719	677	617
Öğr. Gör. (2/1)	668	417	503	499	581	589	567	516
Ar. Gör. (7/1)	487	314	421	400	484	446	473	431

Döviz kurları (ABD Doları)

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
10,985	26,609	45,706	82,120	149,717	261,383	425,070	623,704

değişme, gelirlerin kaynağındaki farklılaşma olmuştur. Giderek ek ders, ikinci öğretim vb., uygulamalardan sağlanan gelirler, öğretim üyelerinin gelirlerinin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Kuşkusuz, öğretim üyelerinin ders yüklerinin olabildiğince artıyor olmasından üniversite dünyasının sağlayacağı bir yarar bulunmamaktadır.

Örnek verilecek olursa maaş-ek ders ücreti oranı, ODTÜ gibi önemli bir eğitim-araştırma üniversitesinde 1995-2000 yıllarında yüzde 20-30 arasında gerçekleşmiştir. 1999 sonunda bu oran yüzde 30'a yaklaşmıştır.

Üniversite sisteminde gelir eşitsizliği sorunu

Giderek eğitime ve yükseköğretim ayrılan kamu kaynaklarının düşüyor olmasının yanı sıra mevcut kaynakların

bir bölümü, plansız ve programsız biçimde açılan ve temel işlevleri açısından son derece yetersiz yeni yerel üniversitelerde, diğer bir bölümü de tümüyle ticari amaçlarla açılmış olan vakıf üniversitelerinde tüketilmektedir. Vakıf üniversitelerinde bir yandan öğrencilerden dolar üzerinden yüksek kayıt ücretleri alınırken, diğer yandan devletten kendi bütçelerinin önemli bir oranında yardım alınabilmektedir.

Üniversite sistemi, bir yandan, piyasanın istemlerine ve kârlılık ölçütüne göre şekillendiği için, büyük bir oranda İstanbul'da yer seçen vakıf üniversiteleriyle, diğer yandan da plansız ve programsız biçimde açılan yerel üniversitelerle eşitsizleştirilmektedir. Vakıf üniversitelerinin büyük bir çoğunluğunun talebin yoğun olduğu büyük kentlerde açılmış olması ticarileşmenin en önemli

göstergesidir. 19 vakıf üniversitesinin 4'ü Ankara'da, 14'ü İstanbul'da, 1'i ise Tarsus'tadır.

Kuşkusuz, yükseköğretimi coğrafi anlamda yaygınlaştırmak gereklidir. Ancak, bunun, plansız ve programsız biçimde üniversite eğitimi verimsizleştirerek değil, dengeler kurarak, kurumsal ve akademik verimliliği gözeterek ve eşgüdüm sağlanarak yapılması gerekir. Oysa, YÖK'ün en temel görevlerinden biri olması gereken bu görev, yerine getirilmemiştir. Bugün "tabela üniversiteleri" olarak basında yer alan sorun, bizzat YÖK'ün kendi yarattığı ve çözmeye çalıştığı bir sorundur. Bu şekilde, bizzat YÖK aracılığıyla, ülkenin köklü, büyük kamu üniversitelerinin iki yönlü biçimde yıpratılması gerçeği ile karşı karşıyayız.

Vakıf üniversiteleri ile yaratılan eşitsizlik

Bugün üniversite sistemimiz, devlet üniversitelerinin yetiştirdiği öğretim üyelerini kullanan, devletin eğitim olanaklarını paylaşan ayrıcalıklı ve bir anlamda hazır konan vakıf üniversitelerine önemli bir kaynak ayrılmasının sonucu olarak eşitsizleştirilmektedir.

Kamu üniversitelerinde, kamunun olanaklarıyla yetişmiş öğretim üyesi potansiyelinin, ekonomik nedenlerle vakıf üniversitelerine kaçışının ciddi ve önemli sonuçları olacaktır. Çoğu zaman, yeterli kurumsal yapıya ve altyapıya sahip olmayan bu üniversitelerde "kârlılık" ölçütünün bilimsel araştırma, toplumsal sorumluluk, üniversitenin topluma karşı konumu vb., gelişme ölçütlerinin önüne geçmesi kaçınılmazdır. Piyasanın istemlerine yönelen ve öğrenciye müşteri olarak yaklaşan bu üniversitelerde, üniversitenin eğitim ve araştırma

Karikatür: Tayfun Akgül

etkinliklerinin birlikte yürütüldüğü yer olması gerçeğinin gözardı edileceği açıktır. Diğer yandan, bu koşullar altında kamu üniversitelerinden transfer edilen yetişmiş öğretim üyesi potansiyelinin, bu üniversitelerde yitirilmesi tehlikesi vardır. Üniversitenin salt yapılardan oluşmadığı ve farklı disiplinlerin bir arada tartışma ve yarışma içine girdikleri bir ortam olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Ayrıca, bu üniversitelerin en temel sorunlarından biri de, YÖK sisteme karşın yine de kamu üniversitelerinin sahip olduğu özerkliğin, mütevelli heyetine ya da şirket patronuna karşı doğrudan bağlılığın sonucu olarak hiç mi hiç bulunmamasıdır. Bu kurumların birçoğunun temel işlevi eğitim etkinliği ile sınırlıdır. Ayrıca kabaca bir bakış bile bu kurumlarda iş dünyasının doğrudan gereksinimlerine yönelik bölümler

rin açıldığını, iş dünyasının doğrudan gereksinimleri açısından işlevsel olmayan bilim alanlarının dışlandığını gösterecektir. Bu ise üniversitenin diğer temel işlevi olan araştırma etkinliklerinin ikinci düzeyde ve dışarıdan sınırlanmasıdır.

Kaynaklar ve ücretler açısından eşitsizleştirilen üniversite sistemimizde, üniversitenin sahip olması gereken işlevlerin yükünü, eğitim-araştırma işlevlerini birlikte sürdüren, topluma bilimsel alanın dışında da mesajlar sunan ve sunmakla yükümlü az sayıda kamu üniversitesi taşımaktadır.

Diğer yandan aynı etkinlik içindeki bilim insanlarının, devlet olanakları ile desteklenen vakıf üniversitelerinde yüksek ve abartılı ücretlerle istihdam edilmesi, buna karşın, kamu üniversitelerindeki öğretim elemanlarının ücret sorunlarının kaynak sorunu gerekçe gösterile-

rek geçirilmesi ciddi bir aldatmacadır.

Kamu üniversitelerinde öğretim üyelerinin maaşları 500-1000 dolar arasında değişirken, vakıf üniversitelerinde öğretim üyelerinin ücretleri 3 bin-5 bin dolara kadar çıkabilmektedir. Buna ayrıca lojman ve benzeri diğer ek katkılar da eklenmelidir. Bu açıklamalara karşın, bu üniversitelerde izlenen ücret ve lojman politikası bölümlere göre değişmektedir. İş dünyasının gereksinimleriyle doğrudan ilişkili alanlara daha yüksek ücret ve öncelik tanımakta olduğu bilinmektedir. Yine, bu üniversitelerde özellikle kuruluş aşamasında ücretlerin yüksek tutulduğu bilinmektedir. Bunun kuruluş aşamasında yoğun öğretim üyesi transferinde bilinçli olarak yapıldığı bir gerçektir.

Mevcut üniversite sistemindeki haksız ve yanlış uygulamaların yarattığı eşitsizlik

Öğretim elemanlarının ücretlerinin giderek düşmesinin sonucu olarak, ek ders, danışmanlık, döner sermaye payları ek ve önemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Ek ders uygulamasının önemli bir gelir kaynağı olarak görülmesi ve ek ders uygulamasının yersiz kullanımı üniversitede olması gereken eğitim-araştırma işlevlerinin birlikteliğini olumsuz etkilemekte olduğu bilinen gerçeklerdir. Gerçekte bu da, bugüne dek Türkiye'de üniversitenin sorunlarını yalnızca ve yalnızca okullaşma oranının artışı olarak gören YÖK politikalarının kaçınılmaz sonucudur. Üniversiteye eğitim-araştırmanın birlikte yürüdüğü kurumlar olarak değil de, salt okullaşma isteklerine uyarlanmış, ders veren kurumlar olarak yaklaşılmıştır. Bu nedenledir ki, üniversite açmak salt bir yapı inşaat

1987 sabit fiyatlarına göre öğretim elemanı ücretleri

Öğretim Elemanları	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prof. +4 yıl (1/4)	6,782	4,905	5,110	5,000	6,144	5,854	5,570	4,909
Prof. -4 yıl (1/4)	5,107	3,719	4,502	4,336	5,456	5,220	4,947	4,358
Doçent (3/1)	4,422	3,224	3,560	3,393	4,064	3,901	3,696	3,256
Yrd. Doç. (5/1)	3,785	2,833	3,163	3,062	3,771	3,616	3,384	2,981
Öğr. Gör. (2/1)	3,433	2,521	2,702	2,686	3,075	2,964	2,834	2,496
Ar. Gör. (7/1)	2,505	1,896	2,259	2,151	2,559	2,244	2,365	2,084

Tüketici fiyatları endeksi

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
2,136	4,406	8,512	15,269	28,291	51,948	84,995	129,056

1993 değerlerine göre öğretim elemanı ücretlerinin yüzde değişimi

Öğretim Elemanları	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prof. +4 yıl (1/4)	100	72.3	75.3	73.7	90.6	86.3	82.1	72.4
Prof. -4 yıl (1/4)	100	72.8	88.1	84.9	106.8	102.2	96.9	85.3
Doçent (3/1)	100	72.9	80.5	76.7	91.9	88.2	83.6	73.6
Yrd. Doç. (5/1)	100	74.8	83.6	80.9	99.6	95.5	89.4	78.8
Öğr. Gör. (2/1)	100	73.4	78.7	78.2	89.6	86.3	82.6	72.7
Ar. Gör. (7/1)	100	75.7	90.2	85.9	102.2	89.6	94.4	83.2

Unvanlar arasında yıllara göre ücret karşılaştırması

Öğretim Elemanları	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prof. +4 yıl (1/4)	100	100	100	100	100	100	100	100
Prof. -4 yıl (1/4)	75.3	75.8	88.1	86.7	88.8	89.2	88.8	88.8
Doçent (3/1)	65.2	65.7	69.7	67.8	66.1	66.6	66.3	66.3
Yrd. Doç. (5/1)	55.8	57.8	61.9	61.2	61.4	61.8	60.7	60.7
Öğr. Gör. (2/1)	50.6	51.4	52.9	53.7	50.1	50.6	50.9	50.8
Ar. Gör. (7/1)	36.9	38.6	44.2	43.0	41.7	38.3	42.5	42.5

ctmeye indirgenmiştir.

Ek ders uygulamaları, kimi alanlarda döner sermaye paylarının varlığı, üniversitedeki ücret sistemini eşitsizleştirmektedir. Diğer yandan gece öğretiminin yanlış, yersiz ve kötüye kullanımı, öğretim elemanları arasında haksız bir ücret eşitsizliğine yol açmaktadır. İkinci öğretimde ders ücretlerinin yüksekliği (ikinci öğretimde okutulan ders başına net ücret gündüz ücretlerinin iki katından fazladır) dikkate alındığında, ikinci

öğretim, insan gücü planlamasını dikkate almayan yanlış ve haksız uygulamaların sonucu olarak diğer bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Gündüz öğretimi için bile yeterli öğretim üyesi bulunmayan kimi yerel üniversitelerde, gece öğretimi adına gece öğretiminin gündüz yapılmakta olduğu ve bu şekilde oldukça fazla kazanç elde edildiği bilinmektedir.

Bütün bunların dolaylı ya da doğrudan yükseköğretimde gelişmenin yalnız-

ca okullaşma ile sınırlı görülmesi anlayışının sonuçları olduğu unutulmamalıdır. Eğitim etkinliğinin araştırma süreci içinde şekillendiği gerçeğinin göz ardı edildiği bu sistemde, üniversite eğitimi niteliksizleşmektedir. Bu durum, eğitim-araştırma birlikteliğini geriletmekte ve bu da eğitim işlevinin aktarmacılığa hapsolmasını beraberinde getirmektedir.

Kamu üniversitelerinde öğretim elemanlarının düşük ücretlerinin yanı sıra burada çalışan idari personele açlık sınırında maaşlar ödenmektedir. Nitelikli elemanlar ilk fırsatta başka kurumlara geçmenin yollarını aramaktadırlar. Bunun sonucu olarak, üniversitede verilen hizmet ve desteğin niteliğinde düşüş kaçınılmaz olmaktadır.

Sonuç

Öğretim elemanlarının devlet olanakları ile desteklenen vakıf üniversitelerinde yüksek ücretlerle istihdam edilmesi, buna karşın, kamu üniversitelerindeki öğretim elemanlarının ücret sorunlarının kaynak sorunu gerekçe gösterilerek geçiştirilmesi ciddi bir aldatmacadır.

Bu şekilde kamu üniversitelerindeki yetişmiş öğretim elemanı potansiyelinin, üniversite olma koşullarını sağlamış olduğu tartışmalı ve ticarileşmiş yükseköğretim kurumlarına kaçışı özendirilmektedir.

Üniversite öğretim elemanlarının üç-

retleri sorunu, kamu üniversitelerinin korunması bakış açısını yitirmeksizin ele alınmalıdır. Üniversitelerde gelir eşitsizliğine yol açan haksız uygulamalara son verilmelidir. Kimi özel örneklerde gözlemlendiği üzere, öğretim elamanlarının, üniversitelerin "döner sermaye" vb. kanallarının dışında, şirket danışmanlığı vb. şekillerde yasal olmayan gelir kaynaklarının ortaya çıkışı, öğretim üyesi etliğini zedelemekte ve üniversitelerin toplum önünde saygınlığını azaltmaktadır.

Dolaylı gelir kaynaklarının artırılmasından çok doğrudan gelir olanaklarının güçlendirilmesi üniversite açısından en sağlıklı yoldur. Bu şekilde, ek ders, gece öğretimi seçeneklerinin haksız ve yersiz kullanımı engellenebilecek, gerçekten toplumsal ve akademik gereksinimler olmadığı koşullarda bu uygulamalara başvurulması yolu kapanacaktır.

Öğretim elemanlarının ücretlerinin belirlenmesinde, temel ve zorunlu gereksinimlerin yanı sıra akademik ve bilimsel etkinliğin özel gereksinimleri dikkate alınmalıdır. Yurtiçi ve yurtdışı konferans vb. etkinlikler için yapılan ödemelerin, hiçbir zaman giderleri karşılayamadığı; tez, kitap vb. çalışmalar

için yapılan kırtasiye harcamalarının ve diğer giderlerin bireysel olarak karşılandığı ve bu konularda kurumca yapılan desteklerin çok sınırlı olduğu günümüz koşullarında, gelişen elektronik ortam olanaklarına karşın, bir bilim insanının kitap ve diğer başvuru kaynaklarına yönelik harcamalarının yine de önemli bir gider kalemi oluşturduğu göz önüne alınmalıdır.

Kamu üniversitelerine, kaynak sorununa çözüm olarak benimsetilmeye çalışılan, kamu üniversitesine bağlı vakıf üniversitesi vb. şekillerdeki paralı üniversite düşünceleri önemli bir gerçeği gizlemektedir. Kaynakları banka spekülasyonları talan edilen bir ülkede, eğitime ve yükseköğretim nereden kaynak ayrılacağı sorusunun yanıtı, kuşkusuz çok zor verilmese gerekir. Son günlerde gün ışığına çıktığı üzere, banka kurtarma operasyonları ile batık bankaları kurtarmak için aktarılan kaynak, 2000 yılı bütçesinde milli eğitime ayrılan payın oldukça üzerindedir. Diğer yandan, eğitim bir kamu hizmeti olup en temel kaynağı vergilerdir.

Türkiye'de doktora ve yüksek lisans düzeyinde eğitim verecek oldukça ciddi ve saygın kurumlar var olmasına karşın

önemli bir kaynak yurtdışına öğrenci göndererek tüketilmektedir. Son yıllarda yurtdışına gönderilen seçme öğrencilerin büyük bir çoğunluğu eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkeye geri dönmektedir.

Ülkemizde beyin göçü, adeta resmi politikalarla desteklenmektedir. Bu sorun bugün Kanada, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin bile endişe duyduğu ve düzeltmeye çalıştığı bir sorundur. Ülkemiz açısından beyin göçü sorununun önemi, bu ülkeler ile karşılaştırılamayacak oranda cananıcı ölçülerdedir. Oysa, bu konuda akılcı çözümler benimsenerek kaynaklar ülkedeki eğitim kurumlarının gelişimine ayrılabilir. Diğer yandan, yurtdışına burs vererek gönderilen öğrencilerin ülkeye kesin dönüşleri garanti altına alınmalıdır.

Üniversiteleri yalnızca öğretim yapan yerler olmaya sürükleyen yaklaşımlar, üniversitenin, toplumsal sorumluluklar üstlenen kurumlar olmasını, öncü ve süregiden durumu sorgulayıcı roller üstlenmesini engellemektedir. Kaynaklar sorununa çözüm aranırken, üniversitelerin eğitim-araştırma etkinliklerinin birlikte yürütüldüğü yerler olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

AŞK SICAK YENEN BİR YEMEKTİR
TUBA AKYOL

BAHNAME
ŞEYH MUHAMMED EL NEFAZİ

BEN KENDİMİ AFFEDİYORUM TANRIM YA SEN?
TİJEN KİNO

MOR KILIT
FUNDA ERTEKİN

NAŞİDE G...
TUBA AKYOL

AY KURBANININ HAYAT KURBANININ...
ŞEYH MUHAMMED EL NEFAZİ

BOĞAN ÇİREN
ŞEYH MUHAMMED EL NEFAZİ

SAKLI SAKLAN
ŞEYH MUHAMMED EL NEFAZİ

BİZİM FİKRET
ŞEYH MUHAMMED EL NEFAZİ

GEVŞEME KILAVUZU
ŞEYH MUHAMMED EL NEFAZİ

Yeni Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde Tıp Tarihi ve Deontoloji yer almıyor

Yürürlüğe giren Yeni Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde, birkaç uzmanlık alanı ile birlikte, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalına da yer verilmedi. Yeni durumla birlikte, hekimlerin Tıp Tarihi ve Tıbbi Etik alanında uzmanlaşmaları zorlaştı. Yani, tıp alanındaki etik sorunlara, tıp alanının dışından gelecek kişilerce çözüm aranacak.

19 Haziran 2002 tarihli 24790 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde, birkaç uzmanlık alanı ile birlikte, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalına da yer verilmedi. Yeni durumla birlikte, hekimlerin Tıp Tarihi ve Tıbbi Etik alanında uzmanlaşmaları zorlaştı. Yani, tıp alanındaki etik sorunlara, tıp alanının dışından gelecek kişilerce çözüm aranacak. Tıp tarihi ve tıbbi etik konuları, akademik bir alanla sınırlandı. Konuyla ilgili olarak, Türk Tabipler Birliği ve İstanbul Tabip Odası'ndan yetkililerin ve Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı'ndan akademisyenlerin görüşlerini aldık, sunuyoruz.

Üç Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkanının ortak görüşü

19 Haziran 2002 tarihli 24790 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nden Deontoloji ve Tıp Tarihi disiplininin çıkarılmasını incelemek üzere, 3 Temmuz 2002'de İÜ İstanbul Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'nda, İstanbul'daki Tıp Fakülteleri Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı temsilcileri toplanmış, aşağıdaki konularda görüş birliğine varmış ve toplantı sonuçlarının TC Sağlık Bakanlığı, İstanbul Tabip Odası, İstanbul Tabip Odası kanalı ile Türk Tabipler Birliği, İstanbul'daki Tıp Fakültesi Dekanlıkları, Tıp Fakültesi Dekanlıkları kanalı ile Üniversitelerin Rektörlerine gönderilmesine karar verilmiştir.

1) Deontoloji ve Tıp Tarihi disiplini 1874'den beri ülkemizdeki tıp eğitiminin bir parçası olup, 1962 yılından itibaren uzmanlık veren, bu konuda geleneği ve birikimi olan bir akademik daldır.

2) Bu çerçevede, önceki yıllarda yapılan tüzük taslak çalışmalarında yer almasına rağmen, 19 Haziran 2002 tarihinde yürürlüğe giren Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde Anatomi, Fizyoloji, Histoloji ve Embriyoloji gibi Temel Tıp Bilimlerinde uzmanlık eğitimi, süreleri artırılarak devam ederken, TUS'ta klinik puanla uzmanlık öğrencisi alan ve bütün dünyada kliniklere hizmet veren Deontoloji (Tıp Etiği) disiplini ne yer verilmemesi hayret ve üzüntüyle karşılanmıştır.

3) Dünya'da, özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde önemi hızla artan Deontoloji (Tıp Etiği) alanındaki akademik faaliyetlerin, adı geçen ülkelerde teşvik edilirken ülkemizde geleneği ve birikimi olan disiplinimizin, yeni yürürlüğe giren tüzükle birlikte, 1962 yılından bu yana var olan uzman yetiştirme yetkisi-

nin ortadan kaldırılması, bu disiplinin gelişmesine önemli bir engel teşkil edecektir.

4) Tıp Etiği'nin güncelleşmesinin bir uzantısı olarak, tıp doktorlarının uzmanlık yapmak üzere Deontoloji (Tıp Etiği) ve Tıp Tarihi disiplini tercih etmeye başladıkları günümüzde, yeni tüzükle bu yol tamamen kapanmış olmaktadır.

5) Deontoloji (Tıp Etiği) ve Tıp Tarihi alanında doktora ve yüksek lisans programı bulunan sınırlı sayıda anabilim dalı olmasına rağmen, kadro sorunları nedeniyle bu programlara tıp fakültesi mezunları başvurmamaktadır. Tıpta Uzmanlık Eğitimi imkânının ortadan kalkması, çok yakın bir gelecekte hekimlere mesleklerinin etiğini farklı disiplinlerden uzmanlık alan öğretim üyeleri tarafından verilmesini kaçınılmaz kılacaktır.

6) Deontoloji'nin (Tıp Etiği) günümüzde sadece akademik bir alan olmanın ötesine geçerek, klinik ortamda etik komiteler ve etik konsültasyon kavramlarının uygulama alanı bulmasının bir uzantısı olarak, bu alanda yetişmiş uzmanlara duyulan gereksinim tüm dünyada gün geçtikçe artmaktadır. Hasta haklarının giderek güncelleştiği ve ulaşmayı hepimizin özlediği çağdaş tıp uygulamalarında, ülkemizde de çok yakın gelecekte bu konuda yetişmiş uzmanlara gereksinim artacaktır.

7) Bu gereksinimin ilk uzantıları, 29 Ocak 1993 tarihinde Resmi Gazete'de yürürlüğe giren İlaç Araştırmaları Hakkındaki Yönetmelik örneğinde görülmüştür. Adı geçen yönetmeliğin 14. Maddesi f bendi gereği, Yerel Etik Kurulların teşekkülünde, "mümkünse bir tıbbi deontoloji uzmanı"nın yer alması öngörülmektedir. Uluslararası standartlarda çok sınırlı olması nedeniyle adı geçen yönetmelikte bu şekilde yer alan tıbbi deontoloji (Tıp Etiği) uzmanlarının yetiştirilmesinin yolu da kapa-

tilmiş olacaktır.

8) Dünya'da güncelliğinin giderek artmasının uzantısı olarak, Deontoloji (Tıp Etiği) tıp eğitiminde giderek daha çok yer almaktadır. Dünya'daki bu gelişime paralel olarak ülkemizde tıp fakültesi ders programlarında Tıbbi Etik ve Klinik Etik dersleri yer almaya başlamıştır (Örn; İÜ İstanbul Tıp Fak., Marmara Ün. Tıp Fak., Kocaeli Ün. Tıp Fak. gibi).

9) Bu çerçevede 1933'de Atatürk'ün Avrupa ve çağdaş bilim düzeyine ulaşmak üzere gerçekleştirdiği Üniversite Reformu ile kürsü ve enstitü niteliği kazanan Deontoloji ve Tıp Tarihi disiplini 1962'de Prof. Dr. Nusret Fişek'in Sağlık Bakanlığı müsteşarı iken tıpta uzmanlık tüzüğünde yer almasıyla dünyadaki gelişmelere paralel bir ivme kazandıktan sonra, bu yeni tüzükle birlikte uzman yetiştirme yolunun kapatılması hem bu gelişmelere, hem de Büyük Atatürk'ün gerçekleştirdiği reform ve ilkelere ters düşmektedir.

Prof. Dr. Arslan Terzioğlu

(İÜ İstanbul Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Bşk.)

Prof. Dr. Şefik Görkey

(MÜ Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Bşk.)

Prof. Dr. Nil Sarı

(İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Bşk.)

'Etik alanında uzman eksikliği artacak'

Prof. Dr. Nural Kiper

(Türk Tabipler Birliği Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu Genel Sekreteri)

Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi olarak, Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde, "Tıbbi Deontoloji ve Etik" alanında uzmanlık eğitiminin kaldırılmış olmasını doğru bulmamaktayız. Bilindiği gibi tıp etiği, tıp alanındaki tutum ve davranışların iyi/kötü yönden değerlendirilmesi etkinliğidir. Bir başka deyişle tıp etiği, sağlık sunumu alanındaki değerlerin gözetildiği ve bu konuda hasta-hekim, hekim-hekim ilişkilerini gözden geçiren ve daha iyi olmasını sağlayan bir alandır.

Türk Tabipleri Birliği 47. Büyük Kongresi'nde (10-11 Ekim 1998) kabul ettiği ve 01.02.1999'da yayımladığı Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, bu konuya verdiği önemi bir kez daha göz önüne sermiştir. Kendilerini her zaman dünya hekimliğinin bir parçası olarak gören; Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde ulusal, evrensel ve çağdaş bir sorumluluk ve hizmet anlayışına sahip bulunan; hekimlik mesleğinin, içinde yer aldığı toplumsal ve kültürel koşullardan soyutlanmayacağına bilinci ile, insanın sahip olduğu olanakları geliştirebilmesinin en temel koşulunun onun bedensel ve ruhsal sağlığı olduğunun bilincini taşıyan bu ülkenin hekimleri, dünyadaki ve Türkiye'deki toplumsal ve bilimsel değişimler göz önünde bulundurularak ve çeşitli platformlarda tartışılarak oluşturulan Hekimlik Meslek Etiği Kuralları'na bağlılıklarını bildirmekle, insana insan olarak hizmet etmenin yüce onurunu taşırlar.

Hekimlik ve tıp uğraşısında bu kuralların daha iyi uygulanmasında, bazı toplumsal mekanizmalar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de görev almalıdır. Bu çerçevede günümüzde yer alan toplumsal mekanizmalar arasında etik kurullar da önemli işlevlere sahiptirler. Etik kurullar ve meslek etiği kuralları, insani değerlere ilişkin karşılaşılan etik sorunların çözümünde, "çoklu" etik kurullar da bireysel olarak çözümün güç olduğu durumlarda çözüm önerisi geliştirme konusunda

yardımcı olacaktır. Bu kurullar bugün birçok Avrupa ülkesi ve ABD'de "Araştırma Etik Kurulları", "Hastane Etik Kurulları" ve "Deneysel Hayvan Araştırmaları Etik Kurulları" başlıkları altında görev yapmaktadır. Halen ülkemizde sağlık hizmetleri sunumu, sağlık çalışanları arasındaki ilişkiler ve hekim-hasta ilişkileri konusunda hem danışmanlık hem de sorun çözmede yeterli sayıda uzman bulunmamaktadır. Son çıkarılan Tüzük'te bu konuyla ilgili uzmanlık alanının kaldırılmış olması, bu eksikliği daha da artıracaktır. Bu konuda da olduğu gibi, tüzüğün çıkarılması aşamasında derneklerin ve üniversitelerin görüşlerinin alınmaması büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- 1) TTB Meslek Etiği Kuralları Kitapçığı.
- 2) Tıp Eğitimi Giriş, Doç. Dr. Erdem Aydın.
- 3) Tıbbi Etik İhtilalleri.

Tıpta Uzmanlık Tüzüğü ve tarih bilgisi

Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı

(İstanbul Tabip Odası Genel Sekreteri, İÜ İstanbul Tıp Fak. Adli Tıp Anabilim Dalı)

Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalları, tıp fakültelerinin varlığını, meslek ilke ve uygulama kurallarını, mesleğin geçmişinden bugüne gelişim evrelerini ve dolayısıyla bir tıp fakültesinin varoluşunun nedenlerini sorgulayan, araştıran ve elde ettiği verilerle bu varoluşu somutlaştıran bir çalışma alanıdır. Bu alan için 19 Haziran 2002 önemli bir tarih olarak kendi kronolojisinde yer alacaktır, birçok uzmanlık alanı için olduğu gibi. Türkiye'de 1973 yılından beri uygulanmakta olan Tababet Uzmanlık Tüzüğü'nün yeni haliyle ve adıyla Tıpta Uzmanlık Tüzüğü olarak karşımıza çıktığı gündür 19 Haziran.

Türk Tabipleri Birliği uzun erimli bir uğraş içinde Uzmanlık Derneklerini bir araya getirerek oluşturduğu Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu ile alana müdahil olmuş ve anlamlı çalışmalarla uzmanlık alanlarının gereksinim ve sorunlarını belgeleyerek bir tüzük çalışması yürütmüştür. Yürütülen bu çalışmalar Sağlık Bakanlığı tarafından zaman zaman engellemelerle ve dışlamalarla karşılaşmış, etkisi en aza indirilen bir meslek örgütünün tek temsilcisiyle oluşturulacak bir kurul ve lobicilik faaliyetleriyle, süre, içerik ve isim değişikliklerine uğrayan uzmanlık alanları ile son nokta konmuştur.

Tıp Tarihi ve Deontoloji uzmanlığı da bu son noktayla tarihin tozlu yaprakları arasına katılması düşünülen bir alan olarak bu yeni tüzüğü içindeki varlığını yitirmiştir.

Tıp Tarihi ve Deontoloji bir yönüyle akademik bir çalışma alanıdır ve doğal olarak doktora programları ile tıp fakültelerindeki varlığını sürdürecektir. Uygulama alanı olmadığı için bir uzmanlık eğitimi olarak kurgulanması gerekmediği düşüncesi, bu kararın gerekçesini oluşturmuş olabilir. Gerçekten yalnızca bir akademik çalışma alanı mıdır? Bu sorunun yanıtını alanın adında ve özellikle son yıllarda değişmekte olan içeriğinde aramak gerekmektedir. Hekimlik mesleğinin tarih boyunca geçirdiği değişim ve evreleri akademik çalışmalarla araştırmak bu alanın işlevlerinden yalnızca birisidir. Önemli bir işlev olduğunu, bugünü bilmeden düntü anlayabilmenin, düntü anlamadan geleceği kurabilmenin olanaklı olmadığını; bu koşullarda tıp uygulamalarının el feneri işlevini göz ardı edebilir miyiz? Yolumuzu aydınlatan bir alanı uygulamanın dışında tutmak, mesleki değerlerimizin hızla erozyona uğradığı, uğratıldığı, temel değerlerin değişime uğradığı günümüzde bizi daha da karanlık bir geleceğe sürükleyecektir.

Deontoloji yani ödev bilgimizi geliştirme ve güncelleştirme-ye gelince... Sorumluluklarımızı, meslek ilkelerinin yaşamımızı belirleyen, bizi tanımlayan değerlerini uygulama dışına taşımaya hakkımız var mı? Her gün yenisi eklenen tıp uygulamalarının değerlerimizle örtüşen biçimini tartışacak, eğitim, araştırma ve uygulamada etik boyutu konumlandırarak etik kurullar ve bu etik kurulların olmazsa olmazı tıbbi etik araştırmacıları, ödevlerimizi değişen koşullara uygun biçimde zenginleştirmek zorundadır. Üstelik bu ödev bilgisine, uygulamadan doğrudan etkilenen hastalarla ataerki bir ilişkiden katılımcı bir iletişim ve etkileşim biçimine dönüşen ilişkimizde daha fazla gereksinim duyarken, bu bilgiyi güncelleştirecek alana da her geçen gün daha fazla gereksinim duyacağız.

Doktora eğitiminde tüm bu kaygılara yol açan nokta, bir uygulama alanının varoluşunu sor-gulayanların o uygulama alanı dışından gelebilecek kişiler olması ve uygulama alanımızın gittikçe daha fazla uygulamanın dışında bırakılmış kişiler tarafından şekillendirilmesi, mesleğin uygulayıcılarının, hekimlerin bu alana ilgisini yitirmesi olasılığıdır. Değişik akademik yönleri ve tartışma boyutları gereği multidisipliner bir eğitim ve çalışma alanı olmakla birlikte, hekimlerin varlığının zorunlu olduğu Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalları, yalnız doktora programları ile beslenemez. Gelişimi için çok zengin bir mutfaka ve geniş bir ufka gereksinimi vardır. Uygulanması olmadığı düşünülebilecek olan bu alan, tam da uygulamanın içinde ve uygulamayı şekillendiren bir unsurken, salt akademik bir alana dönüşümü bizi karanlıkta bırakacaktır.

'Adios Hippocrates'

Prof. Dr. Berna Arda

(AÜ Tıp Fak. Deontoloji Anabilim Dalı)

Yeni Tababet Uzmanlık Tüzüğü'nde, bir öncekiyle karşılaştırıldığında yer alamayan birkaç uzmanlık alanından birisi de "Tıp Tarihi ve Deontoloji"dir. Uzun zamandır üzerinde çalışılan tüzük taslaklarında, süresinin iki yıldan üç yıla uzatılması, alanın adlandırılmasının "Tıbbi Etik ve Tıp Tarihi" olması, birtakım rotasyonların da eklenmesi biçimindeki talepler taslaklara geçmişken; alanın akademisyenleri ve Uzmanlık Derneği de bu yönde görüş bildirmişken; tüm bunların hiçe sayılması ve bir anda alanın, özellikle tıp doktorlarının uzmanlaşma yelpazesinin dışına itilmiş olması üzücüdür.

Bu durum üzücüdür ama, pek de sürpriz niteliği taşımamaktadır. Olsa olsa taşıdığı bu "emrivaki" niteliğiyle, aslında akademik ortamda etik-deontolojik eksikliğin ne denli büyük ve derin olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. Bir başka deyişle, akademik-üniversiter atmosferdeki etik-deontolojik yaklaşıma duyulan gereksinimin ne denli fazla olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bilinir ki, çeşitli hakların, görev tanımlarının, yetki sınırlarının ve uzmanlık alanlarına saygı duyulması zorunluluğunun dile getirildiği ve kapsamı içinde yer aldığı başlıklar arasında bulunmaktadır. Son onlu yıllarda kendisine duyulan gereksinimi iyice hissettiren etik kavramının, gerek hasta hakları, gerek araştırma ve yayın etiği, gerek yaşam ve ölüm kavramlarının çeşitli görünümünden, genetik çalışmalarında, prenatal tanı ve vs. karşımıza çıkan çeşitli boyutları bulunmaktadır. Dolayısıyla tıp etiği hekimlerin hem hizmet verdikleri toplum, hem de yasalar karşısında kendilerini donanımlı hissetmeleri gereken bir alandır. Bu durumun gerekliliğine hiç kimse itiraz etmemektedir, ama bunun hangi yolla ve nasıl gerçekleştirileceği önemli bir soru işaretidir. Ülkemizdeki tıp fakültelerinin yarıdan fazlasında henüz kurulmamış bir anabilim dalı olan "Deontoloji ve Tıbbi Etik" anabilim dalları, kendilerini besleyen ve geleceklerini biçimlendiren önemli bir kaynaktan yoksun bırakılmışlardır.

Tıpta uzmanlık öğrenciliğinin yanı sıra doktora programlarının bulunması, bir karşı sav olarak ileri sürülse de; Türkiye'de sadece beş tıp fakültesinde bu alanda doktora programlarının yürütülebiliyor olması, herhalde yaygınlığının nasıl sağlanacağı konusunda fikir verici olacaktır. Dolayısıyla "tıp etiği çok önemlidir, gereklidir" denilirken, fakültelerdeki moral değer atmosferine olumlu katkıda bulunacak anabilim dallarının gelişimine aynı zamanda engel olunması, herhalde en azından samimiyetsizliktir. "Tüm temel tıp bilimlerinde, artık sadece

Hippocrates

doktora eğitimi verilecektir" biçiminde bir gerekçenin arkasına sığınmak ise, eğer yeni tüzükte çıkarılmış olan tek temel tıp bilimi "Deontoloji ve Tıp Tarihi" ise, öteki temel tıp bilimleri uzmanlık eğitimlerini süre artışları da sağlanarak korumuşlarsa, en azından bir tutarsızlık örneği değil midir? Ayrıca "benzer tasarrufun" doktora programlarında, doçentlik gibi akademik yükseltilmelerde de bir gün yaşanmayacağını, bu alana emek vermekte olan akademisyenlere, halen doktora ya da tıpta uzmanlık eğitimini sürdüren gençlere kim/hangi kurum garantidecektir?

Sonuç olarak, belki de şu anda tıbbın bu yaramaz çocuğuna kendini geliştirebileceği koşullar sunulmuyor gibi görünse de, o sesini yükseltmeye kararlı. Ayrıca tıp uygulamasının evrimsel gelişimine bu günden ışık tutan tarihsel bakış açısından da, tıbbın etik değer sorunlarının tartışılmasından da vazgeçilmeceğinin farkında. O nedenle, sadece şimdilik, "Adios Hipocrates" diyebiliriz.

'Yeniden uzmanlık alanı olarak benimsenmesini diliyoruz'

Dr. Yeşim Işıl Ülman

(İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak. Deontoloji
ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı)

Ülkemiz eğitim tarihine bakıldığında, Tıp Tarihi'nin 1856, Tıbbi Deontoloji'nin ise 1857 yılında Tıp Fakültesi eğitim müfredatına girmiş olmaları göz önüne alınırsa, köklü bir eğitim ve bilgi birikimi tarihine sahip bu dalların uzmanlık eğitimi dışında kalması üzüntü vericidir. Hekimlerin meslek bilincinin oluşumunda yapıcı bir akademik bileşen özelliği taşıyan Tıp Tarihi disipliniyle çağdaş tıp teknolojisinin gösterdiği hızlı gelişimle doğru orantılı olarak her gün serpilip, gelişen bir akademik alan olan Tıbbi Deontoloji ve Etik dalının, hekimler için yeniden bir uzmanlık alanı olarak benimsenmesi dileğimizdir.

Hem tıp tarihi hem de tıbbi etik ve deontoloji konularında yıllardır bilimsel araştırma, akademik eğitim, öğretim alanlarında faaliyet gösteren, bu dalları mesleki anlamda hayatının amacı haline getirmiş araştırmacı ve eğiticiler olarak, bu konuya temas etmeyi görev ve sorumluluğumuzun parçası olarak değerlendiriyoruz.

'Kliniklere etik hizmetini kim verecek?'

Uzm. Dr. Hanzade Doğan

(İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak. Deontoloji
ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı)

Çok açıkça aslında, dünyada tıbbın geldiği yer içinde klinik etiğin rolü, bu kararın alındığı mercilerde bilinmiyor. Sadece doktora ile eğitimin devamı, başka hiçbir tıp temel bilimi için şart koşulmazken (fizyoloji, histoloji, anatomi vs. ki yurtdışının bazı merkezlerinde böyle) bir tek tıp etiği için şart koşuluyor. Tıp Tarihi ve Tıp Etiği'nin aralarındaki metod farkına göre bir yönlendirme yapılmıyor, bu dal uzman doktor olacak kişilerden mahrum bırakılıyor. Kliniklere bu dalda uzmanlaşmış doktor hizmet vermeyecek de, kim hizmet verecek acaba? Uzay hekimliği bir uzmanlık dalı olarak yeni ilave ediliyor, tıp etiği veya klinik etik kaldırılıyor.

'Kökleşmiş bir bilim dalını yok saymak yenilik mi?'

Yrd. Doç. Dr. Çağatay Üstün

(Ege Üniversitesi Tıp Fak. Deontoloji
ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı)

Tıpta yeni uzmanlık tüzüğünün getirdiği olumlu yaklaşımların yanında, ortaya çıkan ilginç durum beni oldukça şaşırttı. Buna göre Deontoloji ve Tıp Tarihi çalışma disiplini uzmanlık eğitimi kapsamında çıkarılmaktaydı. Daha da önemlisi bu alanda yetişmek isteyen hekimlerin nasıl bir yol takip edeceklerine ilişkin en ufak bir bilgilendirme yoktu. Yurtdışında böyle belirsiz bir durumun oluşmasına izin verilebileceğini hiç tahmin etmiyorum.

Bu yeni düzenlemede bazı yeniliklerin yapılmasını bekledim. Örneğin çalışma alanımızın ismi içerisinde yer alan "deontoloji" terimi, yerini çağdaş örneklerinde olduğu gibi "tıp etiği" terimine bırakmalı ve bu bilimsel disiplin bir bütün haline getirilebilmeliydi.

Hekim meslektaşlarımın mesleklerinin tarihine ve etiğine sahip çıkacaklarına inanıyorum. Ancak bunu nasıl bir sistem içinde gerçekleştireceklerini yeni uzmanlık tüzüğü ile anlamak biraz daha zorlaştı. Özellikle konuyu tıp etiği yönünden düşündüğümde, bu tüzük çalışmasını tıbbın etiksiz kalmasını sağlayacak bir girişim olarak algılamaktayım. Gelecek kuşak tıbbiyelilere bunun hesabını vermek ya da bu durumu izah etmek güç olacaktır sanırım. Yenilikler yeni bir şeyler ortaya koymak için yapılır. Oysa burada konusu edilen uzmanlık tüzüğünü bir yenilik gibi kabul etmek oldukça zor. Kendi çalışma alanım açısından düşündüğümde, artık kökleşmiş bir bilim dalını yok saymanın zaten yenilikle de pek bir ilgisi yoktur.

Bize bir tıp etiği gerekli mi?

Dr. Nüket Örnek Büken

(Hacettepe Üniv. Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Etiği Anabilim Dalı, Türkiye Biyoetik Derneği Yönetim Kurulu Üyesi)

Bize bir tıp etiği gerekli mi?" sorusunu soranlara ve bu soruyu gündeme getirecek uygulamaların yolunu açanlara benim de bir sorum olacak, dünyanın ve ülkemizin içinde bulunduğu bugünkü koşullarda etiğin ve tıbbi uygulamalarda "tıp etiğinin gerekliliğinden şüphe edilebilir mi?" Aslında bu sorunun yanıtı kimilerince verildi ve bırakın şüphe etmeyi, gerekli olmadığına karar verildi. Yeni Tıpta Uzmanlık Tüzüğü'nde "deontoloji" (tıp etiği) uzmanlık alanı yer almıyor. Bu ne demek? Artık hekimler Tıpta Uzmanlık Sınavı (TUS) ile bu alanda uzmanlık eğitimi alamayacaklar. Ayrıca doktora ve yüksek lisans eğitimi veren sınırlı sayıda anabilim dalı olduğu düşünülürse, konunun ciddiyeti daha iyi anlaşılır, bu alanının geleceği ile ilgili kaygılarımıza haklılık zemini yaratılır.

Tıp etiği nedir?

Ülkemizde gelişmesi engellenmeye çalışılan tıp etiği, nasıl bir alandır? Ne ile uğraşır? Son on yıllarda neden bu kadar önem kazandı? Etiğin doğası ve kapsamı nedir? Tıp etiğinin tıbbi uygulamalarda oynadığı ya da oynaması gereken rol nedir? Bu sorulara, tıbbi uygulamaların giderek artan gücünü ve amaçlarını anlamadan ve bunlardan bağımsız olarak yanıt verilemez. Tıbbi etik; hekim-hekim, hekim-hasta, hekim-sağlık kurumu, hasta-sağlık kurumu ve hekim-hasta-toplum ilişkilerinin ahlaki yönü konusunda yargılara varmamıza olanak tanır. Etik değerlendirmede bir iç görüş sağlar, algılamaya yardımcı olur ve öngörüğe zemin hazırlar.

Bir teknik disiplin olan tıp, teknolojinin en çok kullanıldığı ve bilimsel bilgi üretiminin en yoğun olduğu alanlardan birisidir. Bu alandaki ilerlemeler teknoloji ile hız kazanırken, artan teknoloji kullanımı da etiğin alanını genişletmiştir. Bilimsel ilerleme şimdi o denli hızlıdır, ortaya koyduğu sonuçlar öylesine çabuk benimsenmektedir ki, bunun üzerimizdeki etkisini yeterince değerlendirememiz, bu yüzden de bizi götürdüğü yeri yeterince anlayamama tehlikesiyle karşı karşıyayız. Bilimin uygulanmasıyla elde edilen teknik olanakların, insanlığın yararına dönük kullanılması sırasında, insanı bilimsel ve teknik bir uygulamanın nesnesi, ürünü haline sokma eğiliminin tehlikelerinin altını çizmek tıp etiğinin görevidir.

İnsan etkinliklerinin hemen hepsinde ciddi ahlaki değer sorunları ortaya çıkmaktadır. Etik, bu etkinliklerin gerçekleştirilmesi sırasında "tümüyle olanaklı olan" ve "izin verilen" arasında bir fark olduğunu, bunun sonucu olarak da bazı olanakların bazı ahlaksal nedenlerden dolayı gerçekleştirilmemesi gerektiğini varsayar. Teknik bir disiplin olan tıbbın da gerisinde, çoğunlukla meslek ahlakı (uğraş ahlakı) ile ilgili sorunlar vardır.

Günümüzde insanlar gittikçe daha çok birbirlerine sokulup yaklaştığı ve kaynaklar gitgide azaldığı için, "dürüstlük" ze-

mininde bir işbirliğine olan gereksinim iyice artmaktadır. İşte bu nedenlerle, insanlar arası ilişkilerin ve eylemlerin küresel ölçekte gerçekleşebilmesi için, üzerinde asgari ortaklıklarda uzlaşabileceğimiz bir normatif zemin kurmak zorundayız. Bunun için de tıp etkinliğinde tıp etiği alanının yardımına gereksinimimiz var. Tıp etiğinin bu görevi yerine getirmesinin önkoşulu ise, konumuzla ilgili olarak öteki kültürlerde benimsenmiş, saygı gören ve uygulamada kabul gören normların ve değerlerin çok iyi bilinmesi, giderek bunların o kültürlerde gerek pratiği ve gerekse genelde eylemleri yönlendirici ve düzenleyici işlevlerini eleştirel bir gözle sorunlaştırıp, bunların nereye kadar evrensel ölçekte geçerlilik taşıyabileceğini araştırmaktır. Özellikle de, ekonominin ve teknolojinin dünyada olup biten her şeyi belirlediği bir çağda tıbbi etik, tıp dünyasının tek yönlü kaygılarla "rasyonalize" edilmesine yönelmiş bir yarar hesapçılığının, yıkıcı etki ve sonuçlarını eleştirel bir ay-nadan yansıtan önemli bir uyarıcı görevi yüklenmiştir.

Tıp dünyasının, salt kazancı ve başarı hırsları en üst düzeye çıkarma kaygılarına endekslenmiş "nicelikselleştirici düşünce"si karşısında tıp etiği bize, nitelikleri pratik aklın ahlaksal yetkinliğiyle doğrulanmış olan amaç ve hedefler sunan bir kaynağın, niceliksel değerlendirmelere sığmayan "niteliksel değerlerin" de olduğunu anımsatmaktadır. Bunlar hasta özerkliğine saygı, yarar, dürüstlük, adalet gibi niteliksel değerlerdir.

2400 yıldır tüm hekimler aynı yemini ediyor

Tıp etiğinin günümüzde, uğradığı pek çok değişime rağmen ilke olarak hâlâ Hipokrat Yemini'ne dayandığını söylemek, kanımca çok da yanlış olmaz: "Hastaya yararlı olmak ya da en

azından zarar vermemek!"

2400 yılı yakın bir süredir, Batılı hekimler kendi "klinik-etik" problemlerinin çözümünde deontolojik bir metin olan Hipokrat Yemini'ne yönelmişlerdir. Son on yıllarda gelinen noktada ise, klasik Hipokratik etik kuralların düzenlenmesi, bunlara bir "otonomi prensibi"nin, "özerkliğe saygı" ilkesinin eklenmesi gerekmiştir. Yani hastalar, yeterince önemli, gerekli veya değerli bulmadıkları bir tekniği, uygulamayı reddedebilmektedirler. Tıbbi-kli-

nik uygulamalar tıp etiğinin gelişimine paralel olarak "hekim merkezli" olmaktan çıkmış ve "hasta merkezli" bir hal almıştır. Hasta özerkliğinin, hasta haklarının tartışılmasında ve bu alandaki kazanımların elde edilmesinde tüm dünyada ve ülkemizde bir akademik alan olarak tıp etiğinin katkısı büyük olmuştur.

Sağlık bakımının her bir alanı etik ile ilgilidir. Hekimler ve diğer sağlık profesyonelleri, etik kararlarla her gün yüz yüze gelmektedir. Bunların bazıları gözle görülür şekilde önemsiz iken, bazıları adeta çözümsüz gibi görünmektedir. Bu etik ikilemler ve etik çözümlemeler karşısında hekim, kimi zaman sadece kendi vicdanı ile baş başa kalmakta ve verdiği kararların arkasındaki etiko-legal dayanakları temellendirememektedir. Bu durumda kimi ülkelerde yardımcı mekanizmalar devreye girerek (hastane etik kurulları, etik konsültanlar, vd.) hekimi yalnız ve donanımsız olmaktan korumaktadır. Ancak ülkemizde henüz bu tür danışmanlık kurulları yoktur.

Neandertaller'in yok oluş sırrı neden çözülüyor?

Doğudan gelip Avrupa'yı iskân eden, bizim atalarımız olan Kromanyon çizgisindeki modern anatomik görünümlü ve üstün teknolojiye sahip topluluklarla; aşağı yukarı 5 bin yıl yan yana yaşayan Neandertaller, tüm sırlarıyla beraber bu dünyadan göçüp gittiler. Neden ve nasıl yok oldukları hâlâ tam olarak bilinmiyor.

Prof. Dr. Metin Özbek

(Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanı)

Neandertaller'e ait ilk buluntu 1829 yılında Engis'de (Belçika) ele geçti. Onu 1848'deki Cebelitarık (İspanya) ve 1856 yılında Almanya'nın Neander Vadisi'ndeki buluntular izledi. 1908 yılında Paris yakınlarında La Chapelle aux Sa-

ints denilen yerde çok iyi korunmuş bir iskelet gün ışığına çıkarıldığında Avrupa'da bir zamanlar ilginç anatomileriyle bir büyük Neandertal topluluğunun yaşadığı anlaşıldı. Bugüne kadar ele geçen her yaştan Neandertal sayısı 400'ü geçmiştir. Bunlar arasında ceninler ve yeni

doğmuş bebekler de yer almaktadır. Çok iyi korunmuş iskeletleri ve beraberinde bulunan kültürel ürünler sayesinde onun evrim öyküsünü artık büyük ölçüde tanıyoruz.

Uzak atalarımız arasında en fazla ilgi çeken, daha doğrusu en popüler olanı Neandertal'dir. Riss-Würm adıyla bilinen 3. Buzularası Çağ'dan itibaren, bir başka deyişle 130 bin yıl öncesinden başlayarak bildiğimiz Neandertal tipi yavaş yavaş tarih sahnesinde yerini almaya başlar. Orta Pleistosen Jeolojik Devri boyunca Neandertaller'i izliyoruz. Son Buzul Çağı olarak kabul edilen Würm'den itibaren de artık onu kendine özgü anatomisiyle görüyoruz.

Klasik Neandertal olarak tanımlanan topluluklar zamanımızdan önce aşağı yukarı 100 bin ile 30 bin yılları arasında yaşamlarını sürdürdüler. Bu süre içerisinde hem buzularasının hem de Buzul Çağı'nın iklimine tanık oldular. Onlar Avrupa'nın yerlileriydi. Orada doğdular ve Riss-Würm buzularası döneminde iklimin görece yumuşak olmasından yararlanarak Batı Avrupa dışındaki bölgelere göç ettiler. Aşağı yukarı 75 bin yıl öncesinden başlayarak Ortadoğu'ya ve Asya içlerine kadar yayıldılar. Son Würm Buzulu ile gelen soğuk ve acımasız iklim Neandertaller'in yaşam alanlarını yeniden daralttı. Bu tür iklime hem bedensel hem de kültürel açıdan çok iyi uyum sağladılar. Tüm Batı Avrupa onların izlerini taşır. Akdeniz sahilleri de son Buzul Çağı'nda Neandertaller'in yoğun biçimde sığındığı yaşam alanlarıydı. Irak ve İsrail'de olduğu gibi Türkiye'nin Akdeniz kıyıları da bu gizemli topluluğa kucak açtı. Antalya ve Hatay, Neandertal topluluklarının yaşadığı mağaralara sahiptir. Karain (Antalya) ve Kanal (Hatay) doğal mağaraları Neandertaller'e ait bulgular verdi. Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı Mağaracık Kö-

Neandertaller, Buzul Çağı'nın zor iklim koşulları altında yaşamlarını başarılı biçimde sürdürdüler.

yü sınırları içindeki Kanal Mağarası'nda üniversite son sınıf öğrencisiyken 1969 yılı Ağustos ayındaki kazı çalışmalarına hocam Prof. Dr. Enver Bostancı ile katıldım. Neandertaller'in bıraktığı zengin bir levalvazo-musteriyen kültür tabakası arasında Neandertal çocuğuna ait bir süt köpek dişi ile erişkinlere ait üç büyük azı dişi bulup hocama büyük bir sevinç içinde teslim ettiğimi çok iyi hatırlıyorum. Bu insanlar tarafından pişirilip yenilen birçok yabani hayvanın kemik kalıntıları da diş ve aletlerle beraber ele geçen dikkat çekici buluntulardı. Önce Prof. Kılıç Kökten, daha sonra da Prof. Işın Yalçinkaya tarafından kazılan Karain Mağarası'nda ise Neandertaller'in yaşamış olduğunu kanıtlayan alt çene ve dişler ele geçti. Öyle inanıyorum ki, ülkemizin Akdeniz kıyılarında şu anda keşfedilmeyi bekleyen birçok doğal mağarada Neandertaller yaşamıştı.

Neandertal tipi nasıldı?

Neandertal'i uzak atalarımız arasında ayrıcalıklı konuma sokan iri beyniydi. Gerçekten de uzun ve yanlara doğru genişlemiş olan kafatası, ortalama 1600 cm olan iri bir beyni barındırıyordu. Bu kadar iri beyinli insan 2 milyon yıllık insanlık tarihinde hiçbir dönemde görülmedi. Neandertal'in beyni bugünkü insaninkinden yüzde 15-20 oranında daha iriydi. Yuvarlak göz çukurlarının üstünde gözleri adeta bir siper gibi koruyan gelişmiş kaş kemerleri vardı. Kafa arkası, bir yumru oluşturacak biçimde gelişmişti. Yüzü öne doğru çıkıntı yapıyordu. İri ve geniş burnu onu daha heybetli bir hale getiriyordu. Güçlü ve iri çeneleri

bizimkilerden çok daha iri dişleri barındırıyordu. Ortalama 1.70 boyunda idi. Geniş omuzları, güçlü kol ve bacak kemikleri vardı. Kol ve bacakları gövdeye oranla kısa idi. Bu bedensel yapı daha ziyade Eskimolar'inkini hatırlatır. Neandertaller'in kadınları da en az erkekler kadar güçlü idi. Köprücük ve kürek kemikleri, kol kemikleri, Neandertaller'in çok ağır yükleri kolaylıkla taşıyabilecek kapasiteye sahip olduklarını çağrıştırmaktadır. Çok hızlı ve uzun süreli koşmasına olanak verecek bir solunum sistemine, koşarken bacaklarında her türlü ani manevralara imkân verebilecek olağanüstü denge kaslarına sahipti. Neandertaller'in çocukları da modern insaninkilerden çok daha güçlüydü. Sağlam ve güçlü fiziksel yapı onların genlerinde vardı.

Ne tür araç gereçler kullanıyorlardı?

Erektus atalarına göre daha iyi örgütlenmişlerdi. Onlardan devrıldıkları aşölyen gelenekli el baltası teknolojisini devam ettirmekle beraber, Orta Paleolitik Taş endüstrisinin adeta simgesi haline gelen Lövalva yonga tekniğini keşfederek taş teknolojisinde bir devrim ya-

Neandertaller'in kullandığı çakmaktaşıdan yapılmış bazı yonga aletler.

rattılar. Etkin, kullanışlı çeşitli aletler ve silahlar geliştirdiler. Çakmaktaşı (siliks) en çok tercih ettikleri hammaddeydi. Bir çakmaktaşı yumrusunu alıyor, arka arkaya indirdikleri darbelerle ondan birçok ufak yonga çıkarıyor, böylece hazırladıkları yumru üzerinde elde ettikleri elverişli vurma yüzünde belirli bir açı doğrultusunda son darbeyi (altın vuruş) indirmek suretiyle bir defada ince ve büyük bir yongaya kavuşmuş oluyorlardı. İri beyinli bu atalarımızın asıl ustalığı ondan sonra başlıyordu; bu yongayı kullanım amacına göre ince rötuşlarla işliyor, keskinleştiriyor, siviriliyor, adeta biçimden biçime sokuyorlardı. Musteriyen olarak bildiğimiz taş endüstrisi de onların eseri idi. Üçgen uçlar, bıçaklar, sırtlı kazıyıcılar, saplı mızrak uçları, testerele ve irili ufaklı el baltaları Neandertaller'in alet çantasında yerini almıştı.

Neandertaller taş aletlerin yanı sıra kemik ve ağaçtan da aletler yaptı. Bunları genellikle hayvan derisini kazıma, delme, ağaç kabuğunu soyma, etleri küçük parçalara ayırma gibi işlerde kullandılar. Böyle karmaşık işleri başarabilmek için beyin de gelişmiş bir algılama gücüne, öngörüye ve her aşamayı planlama yeteneğine sahip olmalıydılar. Ayrıca, konuşma dili olmadan da bunların yapılabileceğini düşünemiyoruz. Beyin korteksinde atalarında görmediğimiz derecede gelişmiş frontal, parietal ve temporal lobların etkin işbirliği bu kültürel başarısında önemli rol oynadı. Batı Avrupa'da yaşamış olan Neandertaller giysi yapmak amacıyla hazırladıkları hayvan derilerini yumuşatmak için ön dişleriyle çiğniyorlardı. İğneyi henüz keşfetmemişlerdi. Avladıkları yabani hayvanların derilerini giysi olarak hazırlarken bildikleri bir yol olmalıydı. Günlük yaşamlarında kullandıkları eşyaların

Neandertaller'in son temsilcileri fildişi, hayvan kemiği ya da dişlerinden kolyeler yapıyordu. Neandertal kadınları artık yavaş yavaş süslenmeye de başlamıştı.

hepsi, taş ve kemikten olanlar dışında, geçen 30 bin yıl içinde çürüyüp yok oldu. Neandertaller doğanın acımasız koşulları karşısında elleri kolları bağlı oturan vahşiler değildi; tarih sahnesindeki 60 bin yıl süren zaman dilimi içinde, özellikle son Buzul Çağı'nın ilk yarısında yaşamak durumunda kalan son temsilcileri doğa ile adeta ölüm-kalım savaşı verdiler.

Nasıl beslendiler, nasıl yaşadılar?

Azot-15'in kemiklerinde yüksek oranda bulunmasına bakılırsa çok et yedikleri anlaşıyor. Avladıkları hayvanları ateşte pişiriyor, uzun kemikleri kırarak çıkardıkları ilikleri yiyorlardı. Kemiklerinde beslenme yetersizliğini çağrıştıracak hiçbir ize rastlanmadı. Zekâsı ve silahları her tür iri hayvanı rahatlıkla avlayacak kapasitede idi. Bu iş için çok iyi örgütleniyorlardı. Ateşi daha etkin biçimde günlük yaşamlarında kullandılar. Yontarak sivri ettikleri mızrağın ucunu daha sert ve dayanıklı olsun diye ateşte yakıyorlardı. Ön kollarının oransal uzunluğu ve omuz eklemleşmesinden

anlaşılabileceği üzere, çok uzaklara rahatlıkla mızrak fırlatma gücüne sahiptiler. Avın çok azaldığı kışık dönemlerinde kurt ve ayıları bile avlayıp yiyorlardı. Besinleri, yaşadıkları iklime ve bölgeye göre değişiyordu. Örneğin su kıyılarında yaşayanlar balık avlamayı da biliyordu. Doğal mağaralar, kaya altı sığınakları onların geleneksel konutlarıydı. Bazen ağaç dallarından kulübeler de inşa ediyorlardı. Oturdıkları mağaralarda günlük faaliyetleri için ayrı mekânlar öngörmüşlerdi; alet işleme yeri, çöplüğü, ocak yeri ayrı idi. Mağaralarda yiyecek ve yakacak stokları yaparak yarınlarını güvence altına aldıkları arkeolojik buluntulardan anlaşılmaktadır. Balık ve kara hayvanlarının etlerini tütsüledikten sonra kış aylarında yemek üzere saklıyorlardı. Irak'ta Şanidar Mağarası'nın zemininde, etlerini sakladıkları çok sayıda küçük çukurlara rastlandı. Bir mağaranın sınırlı alanı içinde, aşağı yukarı 30 kişilik gruplar halinde yaşadıkları tah-

min edilmekte. Birden fazla ailenin aynı mağarayı paylaştığı yapılan kazılardan anlaşılmaktadır. Bu ailelerin akrabalık ilişkileri hakkında ne yazık ki herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Güçlü bir fiziği olan Neandertal kadınları da en az erkekleri kadar günlük yaşamın zorluklarını göğüsliyordu. Başarılarının sırrı da belki bu etkin dayanışmanın altında yatıyordu.

Normal yaşlanmanın gereği eklem rahatsızlıkları, iyileşmiş kırıklar ya da önemsiz kemik iltihapları bir kenara bırakılırsa, metabolizma ile ilgili rahatsızlıklar, iç salgı bezlerinin düzensiz çalış-

Neandertal, ölen yakınının mezarına gömdükten sonra, yanına aletler, hayvan kemikleri bırakıyor. Ölü'nün üzerine kırmızı aşı boyası serpiyordu.

ması, kadınlarda kemik erimesi (osteoporosis), tümöral oluşumlar, çocuklarda büyüme ve gelişme sorunları ya da kronik beslenme yetersizlikleri gibi birçok rahatsızlıklar Neandertaller'de hiç görülmedi.

Neandertaller ölümlerini gömen ilk atalarımızdı

Ölüsünü çeşitli törenlerle yaşadığı mağaranın bir köşesine gömen Neandertal, insanlığın kültür tarihine bir başka boyut kazandırıyordu. Çünkü, Neandertaller'den önce yaşamış atalarımızda mezar adeti görülmez. Neandertal'e ait 50'ye yakın mezar bulundu. En eskileri 95 bin yıl öncesine tarihlendirilmiş olup Ortadoğu'da gün ışığına çıkarıldı. Toprak zeminde 30-40 cm derinliğinde açılan bir çukura ölümler genellikle tek gömülüyordu. Bu toprak çukuru yanları ve zemini taşlarla sağlamlaştırılıyordu. Kimi Neandertaller'in aile mezarlıkları da vardı; nitekim, Fransa'da Le Mousti-

er'de bir mezardan üç çocuk ve iki erişkinin iskeletleri çıkarıldı. Bazen "okr" adlı kırmızı aşı boyası ile kaplı, bazen de dallar ya da yassı taşlarla döşenmiş zemine ölü genellikle doğu-batı yönünde, eller yüz hizasında ve dizler göğüse çekilmiş konumda, sanki anne karnındaki cenin gibi yatırılıyor, üzerine kırmızı aşı boyası serpililiyordu. Bazen ölünün başı yassı bir taş üzerine konuyordu. Ölünün öbür dünyada kullanması için mezara taş aletler, yiyecek gereksinimlerini karşılasın diye avladıkları hayvanlara ait et parçaları bırakılıyordu. Kimi zaman, Özbekistan'daki Teşiktaş Neandertal ço-

cuğunda olduğu gibi, ölünün etrafına hayvan boynuzları diziyorlardı. Neandertaller ölen yakınlarını yaşadıkları mekân içinde bir yere gömerek, onlarla adeta bütünleşiyorlardı. Kimi zaman hiç iskân etmedikleri doğal mağaraları, Fransa'daki La Chapelle aux Saints bölgesinde bulunan Bouffia Mağarası'nda olduğu gibi mezar yeri olarak kullanıyorlardı. Ölüyü son yolculuğuna uğurlarken, günümüzde olduğu gibi çeşitli törenler yaptıkları tahmin ediliyor; örneğin Şanidar Mağarası'nda 35 yaşlarındaki bir Neander-

tal'in mezarında en az sekiz tür çiçeğin fosilleşmiş polen yığınlarına rastlandı. Bahar mevsiminde öldüğü sanılan bu Neandertal, ya çiçeklerden hazırlanan bir zemine yatırılarak defnedilmiş ya da çiçekler mezar kapatılmadan üzerine serpilmişti. Fransa'da Rogurdu Mağarası'nda ise sanki bir ayı kültünün izlerini görüyoruz; 20 kadar mağara ayısına ait kafatası, ölünün konduğu çukura yığılmış, sonra 1 ton ağırlığındaki yassı bir taşla da üzeri kapatılmıştır.

Neandertaller oldukça yardımsever insanlardı. Aralarında çok sıkı bir dayanışma vardı. Yaşlı, sakat ve hasta insanlara bakıyor ve onları koruyorlardı. Irak'daki Şanidar I Neandertal erkeği bu davranışın güzel bir örneğidir; sağlığında sol gözü bir kaza sonucu parçalanmış ve kör olmuş; köprücük, kürek ve kol kemikleri kırılmış ve sonradan kaynaşıp iyileşmiş, bir diğer kolu dirsek hizasından kopmuştur. Bu hasta ve sakat Nean-

dental'e bakılıp tedavi edildiği, ava çıkılmadığı ve mağarada özel bir şekilde beslendiği anlaşıyor. Çok sayıda incelenen Neandertal iskeletleri, bu tarihten önce insanların oldukça sağlıklı bir yaşam sürdürdüklerini, bazılarının bu sayede 50-55 yaşına kadar yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Bir Neandertal sanatından söz edebilir miyiz?

Avrupa'da yaşamış olan Neandertaller'in son temsilcilerinde sanat ruhunun filizlenmiş olduğu bugün artık kabul edilmektedir. Fransa'da Arcy-sur-Cure adlı bölgede son Neandertaller'in geliştirdiği Şatelperoniyen taş endüstrisi ile birlikte fildişinden ve et yiyci hayvanların dişlerinden yapılmış takılar ele geçti. Neandertal kadınlar büyük bir olasılıkla süsleniyorlardı. Kolyeler ve bilezikler taşıyorlardı. Neandertal ölüleriyle birlikte birtakım sembolik anlamları olan hayvan kemikleri ve çakıl taşları bulundu. Bunların üzerlerindeki paralel, zikzaklı ya da çember biçimindeki çizgilere hâlâ bir anlam verilemiyor.

Neandertaller neden yok oldu?

Ortadoğu'da Neandertaller'in yaşadığı mağaralarda yapılan yeni tarihlemeler (termoluminesans ve paramanyetik elektronik rezonans teknikleri) geleneksel evrim şemasını altüst etti. Buna göre, Neandertaller'e özgü musteriyen kültürle bulunan modern anatomik görünümülü Proto-Kromanyon topluluklar (öncül Kromanyonlar) bu bölgelerde 100 bin yıl önce de yaşıyorlardı. Bir başka deyişle Neandertaller ve modern bir anatomiyeye sahip insanlar en azından 50 bin yıl yan yana yaşamış olmalıydılar. Bu iki grubun Avrupa'daki birliktelikleri ise aşağı yukarı 5 bin yıl sürdü. Ortadoğu'dan batıya göç eden Kromanyonlar Avrupa'da ayak basmadık yer bırakmadılar. Neandertaller'in son temsilcileri modern görünümülü, üstün teknolojiye sahip, dilleri ve töreleri farklı Kromanyonlar'la binlerce yıl yan yana yaşadılar. Birbirlerini kültürel yönden çok etkilemelerine karşın gen alışverişleri hiç olmadı. Daha doğrusu hiç kanışmadılar. Onlar iki farklı dünyanın insanlarıydı. Aralarında ciddi bir çatışma da yoktu. Ölümcül kavgaları çağrıştıracak travmatik izler iki topluluğun da iskeletlerinde görülmedi. Kendilerine özgü anatomik yapılarını sonuna kadar koruyan bu iki topluluk ayrı iki insan türünü mü temsil ediyordu? Bu görüş bugün ağırlıklı olarak kabul edilmektedir. Yapılan kazılarda Neandertal ile Kromanyon'un melezlerine hiç rastlanmadı. Her ne kadar Portekiz'de yeni bulunan ve 25 bin yıl önce-

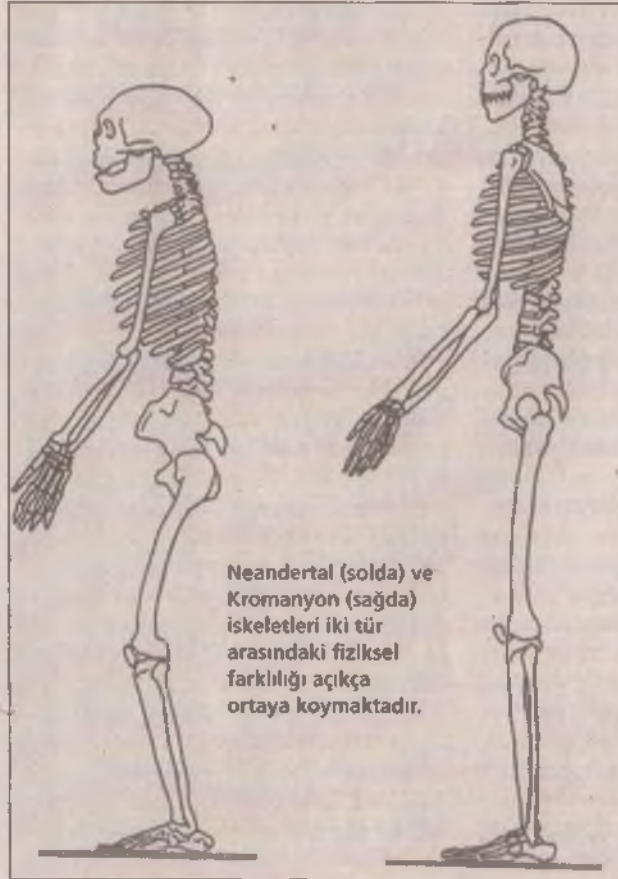
siyle yaşlandırılan bir çocuk iskeletinin Neandertal ve Kromanyon'un ortak özelliklerini taşıdığı ileri sürülse de bir melezleşmeden söz edebilmek için yeterli kanıt değil.

Kemik ağırlıklı ve çakmaktaşıdan dilgi teknolojisiyle elde edilmiş çeşitli araç ve gereçlerin sahibi Kromanyonlar, Würm Buzulu'nun ikinci yarısında Avrupa'ya artık iyice yerleşirken Neandertaller'in yaşadıkları bölgeleri de birbirinden ayırdılar. Onların bağrına sanki bir mızrak gibi saplandılar. Teknolojik üstünlükleri tartışılmazdı. Neandertaller'in iletişim ağlarını koparıp, adeta yalnızlığa ittiler. İspanya, Neandertaller'in Kromanyon istilasından korunduğu son kale oldu. Burada Neandertaller kültürel kimliklerini ve genetik yapılarını aşağı yukarı 30 bin yıl öncesine kadar korudular. Andaluzya'daki Zafarraya Mağarası bunu kanıtlar. Neandertaller için yok oluş süreci başlamıştı. Birbirlerinden kopmuş halde binlerce yıl yaşamak durumunda bırakılan Neandertal toplulukları arasında gen akışı gerçekleşmiyordu. Nüfusları hızla azaldı; kritik bir noktaya indi. Oysa, Kromanyonlar, Neandertaller'in aksine hızla çoğalıyor ve her yere yayılıyordu.

Birçok araştırmacının ileri sürdüğü gibi Neandertal ve Kromanyon iki ayrı türü temsil ediyorsa aralarında üreyip çoğalmaları beklenemezdi. Bilindiği gibi

farklı türlerin bireyleri bu engeli aşamıyor. Üreyip çoğalma engeli aslında çok çeşitli şekilde kendini gösterebilir; cinsel organlar arasındaki uyumsuzluk, cinsler arasındaki anlaşılamayan cinsel davranış örüntüleri, döllenmeyi engelleyen kromozom sayısı farklılığı ya da birbirine yakın iki tür olan at ve eşekte olduğu gibi, doğan melezlerin (katır) kısır oluşu. Ne yazık ki Neandertal ve Kromanyon için bu tür bilgilere sahip değiliz.

Neandertal'in bir başka insan türü olup olmadığı konusunda tartışmalar hâlâ sürüyor. Ona bu yüzden kesin bir kimlik yakıştıramıyoruz: *homo neandertalensis* mi, *homo sapiens neandertalensis* mi? Bunun sırrı belki de DNA'larında gizli. Bu konuda son yıllarda ilginç gelişmelere tanık oluyoruz. Gerçekten de, Neandertal insana ait bir bacak kemiğinden (femur) bugüne kadar bozulmadan korunmuş eski DNA dizilimi belirlendi. Bugünkü insanın DNA dizilimiyle karşılaştırıldığında büyük bir farkın olduğu anlaşıldı. Neandertal'in soy bırakmadan bu dünyayı terk ettiği, bizim doğrudan atamız olmadığı görüşü neredeyse kesin gibi. Ne var ki, bugüne kadar Kromanyonlar'a ait kemiklerden eski DNA bilgileri elde edilemedi. Son yıllarda çalışmalar bu yönde yoğun biçimde devam ediyor. Bir gün bu değerli bilgilere ulaşılabilir de Neandertaller'in kiyle karşılaştırılabilirse, işte o zaman bu iki topluluğun genetik yakınlık derecesi gün ışığına çıkarılmış olacaktır. Her ne ise, doğudan gelip Avrupa'yı iskân eden Kromanyon çizgisindeki modern anatomik görünümülü ve daha üstün teknolojiye sahip topluluklarla aşağı yukarı 5 bin yıl yan yana yaşayan Neandertaller tüm sırlarıyla beraber bu dünyadan göçüp gittiler. Neden ve nasıl yok oldukları hâlâ tam olarak bilinmiyor. Kromanyon, Neandertal'in yeryüzünden silinişinde doğrudan sorumlu tutulmasa da, bu tükenişin koşullarını hazırlayan faktörlerden biri olabilir. Homo sapiens olarak 25-30 bin yıldan beri tek başımıza kaldık. O halde bu yaşlı dünyamızda türümüzün kıymetini iyi bilelim.

Antik Hint ve Yunan felsefelerinde paralellikler - 1

Tarih, Hint ve Yunan düşünce sistemleri arasında etkileşimin bulunabileceğini gösteriyor. Fakat gerekli bilimsel donelere sahip değiliz. Zaman bakımından başlangıç Hint'te bulunuyor. Hareket noktaları ve her iki düşünüşün üzerinde durdukları sorunlar aynı. Yunanlılar'ın pratik bir felsefi düşünüşü var. Hindistan'da felsefe daha çok metafizik içerikte.

Dr. Rasih Güven

Sayın Rasih Güven'in 19 Mart 1963'te ODTÜ Yayınları arasında yayımlanan bu makalesine ulaştığımızda, kendisiyle ilişkiye geçmek istedik. AÜ Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Felsefe ve Hindoloji Bölümleri'nde çalıştığını ve ne yazık ki artık hayatta olmadığını üzülerek öğrendik. Güven'in çok fazla ele alınmamış bir konudaki bu değerli incelemesini, okurlarımıza sunuyoruz. Makalenin dilini sadeleştirdik. Arabaşıklar da tarafımızdan konulmuştur. Makale çok hacimli olduğundan iki bölüm halinde yayımlayabiliyoruz.

İncelemenin güncel ideolojik tartışmalar açısından da önemi vardır. Bilindiği gibi Avrupamerkezci ideologlar, Antik Yunan "mucizesi"nden, bu dönemde söz konusu coğrafyada felsefe ve bilimdeki büyük bir atılımdan ve bu atılımın "benzersiz" olduğundan söz ederler. Bir sonraki atılım (mucize) ise 16-17. yüzyılda Batı Uygarlığı'nın doğuşuyla başlamıştır. Sonuç olarak Antik Yunan-Batı çizgisi tek ve benzersiz uygarlık çizgisidir. Rasih Güven'in makalesi, Antik Hint ve Yunan felsefelerindeki paralellikleri göstererek, Avrupamerkezci çarpık (hatta ırkçı) uygarlık tarihi yaklaşımına esaslı bir darbe vuruyor. Bize, Antik Hint düşünürlerinin, çoğu zaman Yunanlı meslektaşlarından da önce, temel soruları formüle ettiklerini, kapsamlı yanıtlar ürettiklerini ve gelişmiş felsefi sistemler kurduklarını gösteriyor. Umarız, gelecek sayılarımızda Antik Çin felsefesini de inceleyen ve Yunan düşünürleriyle karşılaştıran yayınlar yapabiliriz.

Bu makalemizde, bazı felsefi konularda Batılı ve Doğulu düşünürlerin neler düşündüklerini, nerelerde birbirlerine benzediklerini ve düşüncelerini hangi yönlere geliştirdiklerini belirtmeye çalışacağız. Böyle karşılaştırmalı bir çalışmayı zorunlu kılan neden, şöyle söylenebilir: Herkesin bildiği gibi bugün dünya "tek bir dünya" haline gelmek üzeredir. Önemli bir gerçek varsa, o da bugün insanlık, tarihin hiçbir çağında görülmemiş bir azim ve istekle, farklı kültürleri inceleyerek ve onlardan ortak bir kültür yaratarak, bütün insanlığı birleşmesini amaç güden temel bir başlangıç bulmak arzusuyla birbirini anlamaya çalışmaktadır.

İçinde yaşadığımız Atom Çağı, köklerini mutlaka eski medeniyetlerden almaktadır. Bundan ötürü, Batı felsefesi ve kültüründen söz edildiğinde, derhal bu düşünüş sisteminin ve kültür anlayışının temellerini Eski Yunan düşünüş tarzına ve kültür anlayışına bağlıyoruz. Medeniyet tarihinde derin izler bırakarak günümüze kadar gelmiş Çin ve Hint düşünüşü ve kültürü, bugün doğunun iki büyük değeri olarak varlığını sürdürmektedir. Araştırmamıza konu olarak Hint düşünüş ve kültürünü almayı uygun bulduk. Zira tarihin eski çağlarından

beri, Yunan ve Hint kültürleri arasında ilişkiler kurulmuştur. İran, MÖ 7. yüzyıldan itibaren Hindistan'la temas halindeydi. Bu yüzyıldan itibaren Hindistan'ın bir eyaleti de, İran egemenliği altında bulunmuştur. Bu durum Büyük İskender (1) Hindistan'a gelinceye kadar devam etmiştir. Öte yandan aynı çağlarda İran'ın Yunanistan'la temasının olduğu, tarihte saptanmıştır. İskender MÖ 325'te Hindistan'ı terk ettikten sonra, geride bıraktığı krallar da Hint saraylarında elçi bulundurmıştır. Bu MS 2. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu tarihi gerçekler karşısında, Eski Hint ile Yunanistan'ın MÖ 7. yüzyıla kadar inen bir irtibatı tahmin edilebilir. Ernest von Aster'e (2) göre, "İskender'in Asya Seferleri önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu seferler sayesinde Doğu ve Batı kültürleri birbiriyle ilişki oluşturmuşlar, bu iki kültürün karşılaşmasından Hellenizm denilen akım doğmuştur. Hellenizm için karakteristik olan taraf, bir taraftan Yunan kültür ve düşüncesinin o zamanki Doğu'ya yayılması, diğer taraftan ise Doğu'nun dini tasavvurlarının Batı'ya sokulmasıdır". Dolayısıyla burada bu ilişkilerin daha çok fikri yönde gelişmiş taraflarını, incelememize konu olarak alacağız.

Hint kültüründe felsefenin anlamı ve sınırları

Böylece konumuzun sınırlarını belirttikten sonra, Hintliler'in felsefe hakkındaki görüşleri nedir, onu görmemiz gerekiyor. Hint kültüründe ve Sanskrit bilim dilinde "felsefe" kelimesinin anlamını, "darşan" "görüş" veya "görüş aracı"nda (3) buluyoruz. Darşana kelimesi geniş bir görüşle, aracısız, sezgi ile gerçeği bulmak ve görmek anlamını anlatır. Gerçeğin pratik algılanışı ve kendini gör, tanı -"atma ve draştavya"-, Hint felsefe ekollerinin üzerinde en fazla durdukları sorunlardan biri olmuştur. Aynı zamanda birer dini mezhep olmalarının önemli nedenlerinden biri de budur. Batı felsefesi az çok dahi olsa, gerçeği arayan bilimsel araştırma içinde, felsefe sözcüğünün etimoloji anlamına (bilgi sevgisi) sadık kaldı. Bununla beraber "Elenlerin Felsefesi ilahiyat ve hikemiyat ahlakı (morale gromique) şekli altında dinlerinden ayrılmaktadır. Bunun hareket noktası, milli deha ve içinde geliştiği maddi şartların değiştirdiği arya (aryen) naturalizmidir. Bu felsefe meydana çıktığı vakit, o naturalizm çoktan çocukluk devrini geçirmiş bulunuyordu" diyor Alfred Weber (4), Hindistan'a MÖ 3000 yıllarında gelmiş olan Ariler'in düşüncü tarzını Eski Yunan düşüncesinin esası, temeli olarak kabul ediyor. Buna karşılık olarak, Hint felsefesi daha çok ruhani bir içerik göstermiş ve gerçeğe pratik yollardan ulaşma gereği üzerinde özellikle durmuştur. Eski Yunan ve Hint felsefe ekolleri aynı felsefi problemler üzerinde durmuştur ve bu problemlerin çözümünde büyük bir benzerlik göze çarpmakla beraber, bazı konularda, felsefi araştırmalarda kullanılan yöntem ve

felsefi düşüncünün gelişmesinde farklılıklar göze çarpmaktadır.

Hint felsefe ekolleri, metafizik, ahlak, mantık, psikoloji ve epistemoloji ile ilgili problemler üzerinde durmakta, fakat bunları ayrı ayrı incelemektedir. Hintli düşünür her konuyu, metafizik, ahlak, mantık, psikoloji ve epistemoloji yönlerinden ele alır, fakat bunlar hakkında ayrı ayrı incelemelerde bulunmaz. Bu bakımdan Hint felsefesi birleştirici bir görünüştür.

Hindistan ve Avrupa'da felsefi düşüncünün gelişmesi, hemen hemen aynı olmuştur. Bu gelişmeyi incelemeye başlamadan önce, Hint felsefesinin anlam ve sınırlarını çizmemiz gerekiyor. Hint felsefesi Tanrı varlığına inanan, inanmayan; Hindu olan, olmayan, eski ve modern bütün Hintli düşünürlerin, filozofların felsefi görüş ve düşüncülerini kapsayan bir bütündür. Hint felsefesine aşina olmayanlar genel olarak "Hint Felsefesi" ile "Hindu Felsefesi"ni birbirlerinin anlamdaşı olarak kabul eder. Bu ancak "Hindu" sözcüğünün coğrafi anlamda "Hintli" olarak kabulüyle mümkündür. "Hindu" kelimesini belirli bir dini inanın takipçilerini gösteren bir terim olarak alırsak, o zaman böyle bir tahmin veya kıyas hem yanlış hem de yanıltıcıdır.

Hint ve Yunan düşünce sistemlerinde yöntem

Yöntem bakımından Yunan ve Hint felsefi düşünüş tarzında bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Şöyle ki, gerçeği aramada geniş bir görüşe sahip olması Hint felsefesinin en büyük özelliklerinden biridir. Hint felsefesinde birbirinden farklı, irili ufaklı birçok felsefe ekolu vardır. Her ekol diğer ekolün görüşlerine çok yakından aşinadır. Her ekol diğer ekoller arasında bir aracı veya farklı görüşleri uzlaştırıcı bir rol oy-

Sokrates

namakta çekinik kalmaz. Böyle bir anlayış, felsefi problemlerin tartışılmasını sağlayan ortak ve belirli bir yöntemin oluşmasını sağlamıştır.

Hintli düşünür kendi düşünce sistemini kurmadan ve görüşlerini açıklamadan önce, kendisinden önce yaşamış ve içinde bulunduğu çağın bütün ekollerini tanıyarak ve onların görüşlerini çürüttükten sonra, ancak kendi felsefe veya düşünce sistemini kurabilirdi. Bu-

nun içindir ki, Hint felsefe sistemleri kendilerine karşıt diğer düşünce sistemlerini açıklamakta büyük başarıya ulaşmıştır. Örnek olarak Vedanta ekolu gösterilebilir. Bu ekolu araştırdığımızda dikkatimizi çeken konu, Çarvaka, Buddha, Caina, Sankhya, Yoga, Mimamsa, Nyaya ve Vaisesika sistemlerinin görüşlerinin çok açık ve dikkatli bir şekilde incelenmiş olmasıdır. Böylece her sistem kendi başına ansiklopedik bir görünüme sahip olur.

Hint felsefe ekolleri, Batı felsefe sistemlerinin incelediği birçok konu üzerinde durmuştur. Dr. Rabindranath Tagore, Dr. Şri Orobindo, Hindistan Cumhurbaşkanı Dr. Sarvapalli Radha Krishnan, yalnız Hint felsefe sistemleri üzerinde otorite değil, Batı felsefesinde de çok büyük birer düşünür olduklarını, hem Doğu hem de Batı dünyasına tanıtmışlardır.

Bu geleneğe paralel olarak aynı yönetime bir dereceye kadar Eski Yunan düşünce tarihinde de rastlıyoruz. Şöyle ki Sokrates'e kadar ve hatta Sokrates de dahil Eski Yunan felsefi düşüncesinin genel içerikte gelişmesini Aristoteles'in eserlerinde görüyoruz. Sokrates'i takip eden Sokratik içerikteki küçük Syrenaik ve Kinik ekollerinin Sokrates'in yarım bırakmış olduğu ahlak problemlerini tamamlamak üzere ortaya çıktıklarını ve sonuç olarak bu problemleri kökten sarstıklarını ve birbirinden farklı yönere çevirdiklerini, aynı problemleri tekrar yeni baştan restore etmek amacıyla Eflatun'un ortaya atıldığını ve kendi felsefe sistemini Sokrates'in felsefe sistemine dayandığını ve Aristoteles'in de Eflatun'u eleştirmekle ve adeta Eflatun'un İdeler Teorisi'ni reddederek kendi Varlık (Ontoloji) Teorisi'ni kurduğunu görüyoruz. Ta felsefi düşüncünün gerçek anlamda başladığı Thales'den (5) Aristoteles'in sistemini içerisine alan gelişme ve

Büyük İskender

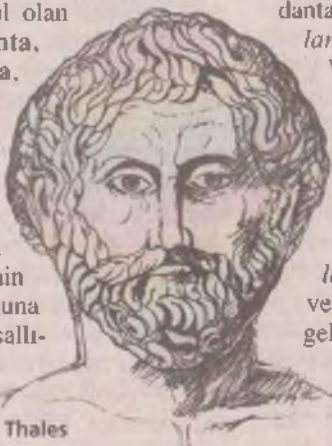
sistemleşme devresine kadar, felsefi düşünce sisteminin bir mantık zinciri halinde birbirini takip ettiğini izleyebiliriz. Fakat şu noktayı özellikle açıklamamız gerekiyor: Her ne kadar bu sistemler arasında bir mantıki zincirlenme göze çarpıyor ise de, her ekol kendisine has düşüncelerini ve görüşlerini bağımsız bir şekilde ortaya atmış ve felsefi problemlerin hallini kendi yönlerinden ele almıştır.

Hint ve Yunan felsefe sistemlerinin sınıflandırılması

Eski Hint ve Yunan düşünce sistemlerinde kullanılan yöntem üzerinde durduktan sonra, şimdi de her iki felsefe sisteminin sınıflandırılmalarını görelim. Batı felsefesi geleneksel bir sınıflandırılmaya dayanılarak genel olarak dört grup halinde ele alınıyor. Bunlar, Eski Yunan felsefesi, ilk Yunanlı düşünür Thales ile başlayıp Aristoteles'e kadar olan süreyi içine alır; Hellenistik düşünüş tarzı; Ortaçağ din felsefesi ve Descartes ile başlayan modern Avrupa felsefesidir.

Buna paralel olarak Hint felsefe ekolleri de geleneksel bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırılma **Ortodoks** (Astika) ve **Heterodoks** (Nastika) (6) olarak adlandırılmıştır. Astika ve Nastika Sanskrit felsefe terimlerinin anlamlarını iyice anlayabilmek, Hint'in en eski kültür hazineleri olan *Vedalar*'ın içeriklerini anlamakla mümkündür. *Vedalar* dört kitaptan oluşmuştur: *Rg-Veda*, *Yajur-Veda*, *Sama-Veda* ve *Attharva-Veda*. Kökü çok eski inanışa göre, *Vedalar* Tanrı Brahma'nın ağzından çıkmış kutsal sözlerdir (Vaç). Hint felsefesinin ilk kökleri *Vedalar*'da kolayca bulunabilir. Upanişad düşünce sistemine gelinceye kadar, gerçek anlamda bir felsefeye çok az rastlıyoruz. Upanişad öncesi devrede, önemli bazı felsefi düşünüşün izlerini görüyoruz. *Vedalar*'dan *Upanişadlar*'a kadar geçen devredeki gelişme çok yavaş olmuştur. Ortodoks (Astika) grubuna dahil olan

Mimamsa, Vedanta, Sankhya, Yoga, Nyaya ve Vaisesika ekolleri, aynı zamanda Sad-Darşan olarak da tanınırlar. Bu ekoller *Vedalar*'ın bize verdiği bilginin gerçek bilgi olduğuna ve *Vedalar*'ın kutsallığına, Tanrı Brahma'nın ağzından çıkmış sözler (vaç)

Thales

olduklarına inanır ve onları birer otorite olarak kabul ederler. Bu ekollerden Mimamsa ve Sankhya dünyanın yaratıcısı olarak Tanrı'ya inanmamalarına rağmen, *Vedalar*'ı otorite olarak kabul ediyor ve onların kutsallığına inanıyorlar. Adı geçen altı felsefe ekolü, Ortodoks ekollerin en önemlileridir. Bundan başka, daha az önemde birçok küçük ekol de vardır. Heterodoks (Astika) grubu, Materyalist (Çarvaka), Buddha ve Jain felsefeleri oluşturur. Bu üç büyük ve önemli ekol, *Vedalar*'ın kutsallığına inanmıyor ve *Vedalar*'ı otorite olarak kabul etmiyorlar. Ayrıca *Vedalar*'da adı geçen bilginin objektif bilgi olmadığına inandılar ve bilginin değeri hakkında şüpheye düşerek bir tür nihilizme saptılar. Bu sınıflandırmayı daha iyi anlaya-

Anaximenes

Anaximander

bilmek için, Hint felsefesinin ve düşünüş sistemlerinin gelişiminde *Vedalar*'ın oynadığı önemli rolü belirtmek yerinde olur kanısındayız.

Vedalar Hint kültür ve düşünüşünün en eski kaynaklarıdır. Felsefi düşünce tarzı önemli derecede *Vedalar*'ın etkisinde kalmıştır. Bu etki kendisini hem pozitif hem de negarif yönlerde göstermiştir. Hint felsefe ekollerinin bir kısmı *Vedalar*'ın kutsallığına inandı, diğer bir kısmı da inanmadı. Bu ekollerden Vedanta (7) ve Mimamsa ekolleri, *Vedalar*'ın devamı olarak kabul edilir. Veda geleneği iki yönlü, kuramsal ve ayine ait bir görünüşe sahiptir. Mimamsa ekolü, daha ziyade ayine ait kısım üzerinde durdu. *Vedalar*'daki ayinler ve ilahilerle özellikle çok yakından ilgilendi. Vedanta ekolü ise, *Vedalar*'ın kuramsal yönlerini ele aldı ve *Vedalar*'daki düşünce sistemini geliştirdi. Bu her iki ekol aynı kökten geldikleri için bazen ortak bir isimle (Mimamsa) isimlendirilir. Bu ekolleri birbirinden ayırmak için,

birincisi Purva-Mimamsa veya Karma-Mimamsa, ikincisi Uttara-Mimamsa veya Jnana-Mimamsa olarak da isimlendirilir. Fakat Vedanta ve Mimamsa daha yaygın bir şekilde kullanılır.

Diğer Sankhya, Yoga, Nyaya, Vaisesika ekolleri düşünce sistemlerini olağan insani deneyim ve tartışmalar üzerine kurdukları halde, *Vedalar*'ın birer otorite olarak kabul edilmelerine karşı koymadılar. Fakat kendi düşünce sistemleri ile *Vedalar* arasında bir düzen ve uyum var olduğunu göstermeye çalıştılar.

Heterodoks (Nastika) grubun üç büyük ekolü, Çarvaka, Buddhizm ve Cazinizm düşünce sistemleri, Tanrı -mutlak- kavramını tamamen inkâr ettiler ve yalnız ruhun varlığına inandılar. Bütün Heterodoks (Nastika) ve Ortodoks (As-

tika) grubuna dahil Hint felsefe sistemleri, Yeniden Doğuş ve Tenasüh (ruh göçü) Teorileri'ne inanırlar. Kötümser bir görüşle işe başlayarak, kurtuluşa (Mokhşa, Mukti, Astik grubuna giren sistemler, Nirvana, Buddhizm ve Cazinizm sistemleri için) ulaşmak isterler. Sonuç en yüksek mutluluğa (Ananda'ya) ulaşmaktır.

Hint ve Yunan felsefelerinde felsefi problemler

Batı ve Doğu felsefe sistemlerinde, özellikle eski Yunan ve Hint felsefelerinde genel içerikteki paralelleri gördükten sonra, şimdi de doğrudan doğruya Eski Yunan ve Hint felsefelerinde tartışma konusu olan felsefi problemler üzerinde duracağız.

İncelememize eski Yunan düşüncesi ile başlayacağız. Şöyle ki, Eski Yunan düşünce tarihinin büyük şahsiyetlerinden biri Sokrates, şüphesiz içinde yaşadığı devrin bir ürünü ve meyvesidir. Böyle söylemekle şu konuyu belirtmek istiyoruz: Eğer Sokrates'in içinde yaşadığı zaman, kendi felsefi görüşlerini anlayabilecek ve onu değerlendirebilecek

ortamda olmamış olsaydı; Sokrates felsefi görüşlerini veremezdi. Diğer bir deyimle, Sokrates'den önce yaşamış düşünürler, halkın zihnini ve kültür anlayışını Sokrates'in düşüncelerini anlayacak ve onları kabul edebilecek bir seviyeye yükseltmişlerdir. Sokrates'in felsefi görüşlerini anlamak, ancak Sokrates'ten önceki felsefi düşünce tarzını anlamakla mümkündür. Sokrates'in düşünceleri kendinden önce yaşamış ve kısmen de çağdaşı olan Sofistler'in düşünce tarzlarına kuvvetli bir yanıt olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı, Sofistler'in düşüncelerinin açık değerlendirilmesi, Sokrates'i incelemek için doğal bir başlangıç noktası oluyor. Aynı şekilde Sofistler'in sistemlerinin ruhunu Sofistler'den önce yaşamış düşünürlerin üzerinde durdukları soruları ve bu sorulara gene kendilerinin verdikleri yanıtları bilmeden anlamak ve değerlendirmek mümkün değildir.

İlk soru: Dünyayı meydana getiren ilk ana unsur nedir?

Sofistler'den önceki zamanlarda felsefi düşüncenin nasıl yavaş yavaş geliştiğini görmek çok ilginçtir. İlk Yunanlı filozof Thales'ten Sofistler'in yükselişlerine kadar olan devre (MÖ 625'den 450'ye) Yunan felsefesinin kuruluş (kozmoloji) devresi olarak adlandırılabilir. Bu devrede düşünürler birbirini izleyen üç esaslı sorun üzerinde durmuşlardır. Bunlar Cevher veya Unsur Teorisi, Adetler Teorisi ve Değişme Teorisi'dir. MÖ 625 ile 524 yılları arasında yaşamış, ilk grup düşünürler, Thales, Anaximander, Anaximenes Cevher veya Unsur Teorisi ile uğraştı. Bu düşünürler İyonya'nın Miletos şehrinden olduklarından, kurdukları ekole İyonyalılar veya Milet ekolü ismi verilmiştir. "Dünyayı meydana getiren öz unsur veya dünyanın esası nedir?" sorusu İyonyalı düşünürler tarafından biliniyordu. Bu sorulara verilen yanıtlar, birbirinden farklıdır. İlk Yunanlı düşünür Thales'e göre, bütün her şeyin maddi sebebi sudur (arche) ve su en son gerçektir. Anaximander'e göre "Mevcut bütün şeylerin maddi sebebi ve ilk ana sonsuzdur". O ne sudur ne de herhangi bir elemandır, bütün her şeyden farklı bir cevherdir. Apeiron, sonsuz, belirtilemeyen bir maddedir. Anaximenes'e göre, "İlk unsur, cevher tektir ve sonsuzdur. Fakat belirlendirile-

meyen bir madde değildir. Belirlidir ve havadır". Dünyanın birbirinin karşısı iki ayrı sıkışıp genişleme olayı sonucu meydana geldiğini söyler. Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere, üç İyonyalı düşünür, dünyayı meydana getiren ana unsurun ne olduğunu sormuşlardır. Hepsisi de bu ilk ana unsur, substansı (cevheri), duygularımız yoluyla aldığımız veriler şeklinde açıklamışlardır. Bu ilk unsurun su veya hava vs. gibi maddi bir karakter taşıdığı dikkat çekiyor.

İyonyalı düşünürler "Maddeyi hareket ettiren ve dünyadaki bu birbirinden farklı oluşları meydana getiren kuvvet nedir?" diye bir soru sormadılar. Böyle bir soru onlar için gereksizdi. Esasında bu düşünürler, ilk ana unsurun bünyesinde böyle bir hareketin içkin olduğuna inandılar. Bunlara göre asıl cevher, bünyesinde hareket ve değişimin sebebi-

keni izah olunmuştur", "Tanrılar ve insanlar henüz yokken bu âlemden acaba ne vardı?" (10) sorusu aynı ilahide, su ilk önce meydana geldi şeklinde yanıtlanmıştır. Bu görüş daha sonra Sankhya sisteminde gelişmiş olan doğa felsefesinin başlangıç noktası olmuştur.

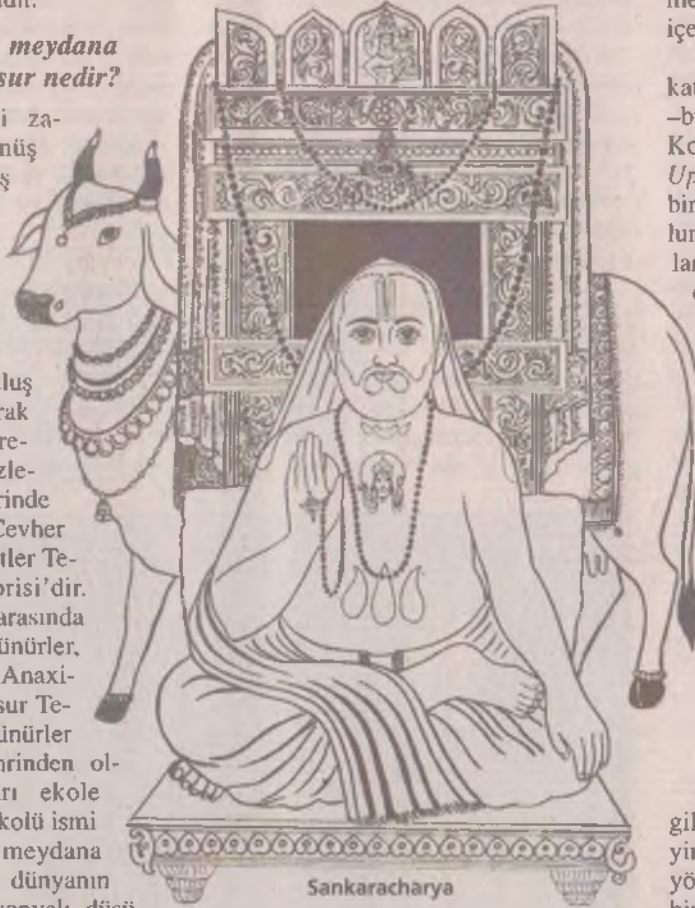
Eski Yunan ve Hint düşünce sistemlerinde göze çarpan diğer önemli benzerlik şudur: İyonyalı Anaximenes'in "ilk unsur havadır" görüşü hemen hemen tamamen *Upanişadlar*'da (11) bulunur. *Upanişad* felsefi düşüncesinin genel karakterini içine alan bir özetini vermek oldukça zor, hatta hemen hemen imkânsız; zira *Upanişadlar* bünye ve yapı bakımından birbirinden çok farklı bir edebi-felsefe koleksiyonudur. Zaman ve mekân olarak birbirinden oldukça ayrılmış olan çeşitli düşünürlerin, daha sonra ayrı düşünce sistemlerinin meydana gelmesine aracı olacak çeşitli görüşlerini içermektedirler.

Bu edebi-felsefe koleksiyonunun dikkati çeken özelliklerinden biri olarak, -burada daha sonra meydana gelmiş Komanteler, tefsirler hariç- okuyucu *Upanişadlar*'daki düşünce sistemini birbiriyle bağlayan mantıklı bir zincirin bulunmadığını görecektir. *Upanişad* yazarlarının düşünce sistemlerinde bulmaya çalıştıkları gerçeğe ilişkin inançları sağlamlaştırıyor. Kendilerini bu sonuca ulaştıran düşünce yöntemi hiçbir zaman açıklanmıyor. Diğer bir deyimle, gerçeğe mantıklı bir kıyastan ziyade, "sezgi" veya "vahiy" yoluyla ulaşıyor. Verilen herhangi bir meselenin yanıtını içitmek, onun nasıl ispat edildiğini anlamaktan çok daha önemli. *Upanişadlar*'ın içeriğinin dikkat çeken noktalarından, bu makalenin yazarı başlıca iki esaslı düşünce sisteminin varlığına inanmaktadır.

Hint felsefesinde Brahman kavramı

Birincisi yaratılışla (kozmogoni) ilgili, "Yaratılışın kaynağı, bütün her şeyin kendisinden çıktığı, evreni harekete yöneltten kudret, bu dünyada var olan, birbirinden ayrı sayısız organik ve inorganik maddelerin gerisinde ve hatta ilahların üstünde olan nedir?" sorusunda, o cinsiyetsiz (nötr) **Brahman** veya kişi suretine girmiş **İşvara** olarak isimlendiriliyor.

İkincisi fizyolojik içerikte, bireyin içinde bulunan ve bireye hayat veren bir eleman (prana-nefes, hava) ve aynı zamanda kendi kendisinin ruhu, bilince bağlı, maddi olmayan kısmı uykuda aktif ve vücudunu ölümden koruyan, tekrar doğan bireyselliğinin bir parçası,

Sankaracharya

sahiptir. "Madde canlı ve yaşayan-dır". Düşünürlerin bu görüşleri Hylozoizm (8) olarak adlandırılır.

İlk Yunan felsefi düşüncesinin yanı sıra ve ondan çok daha önce, Hint felsefesinde de aynı konu üzerinde durulmuş, dünyayı meydana getiren ilk ana unsurun içeriği araştırılmıştır. *Vedalar*'ın en önemlisi *Rg-Veda*'da X129 numaralı (9), kozmogoni-yaratılışla dair bir ilahide "Mevcut-olmayandan (asattan) varolanın (satın) gelişimi halinde dünyanın kö-

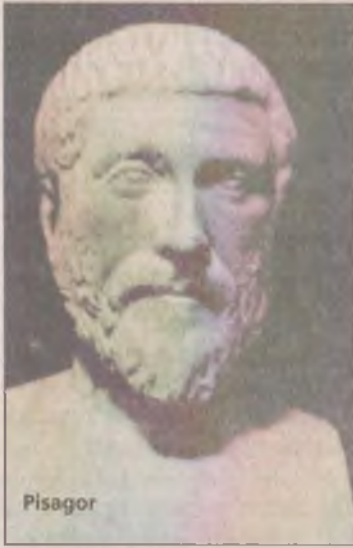
kendi kaderinin yapı-cısı' (ajanı) ve asıl sebebi, **Atman** olarak adlandırılıyor.

Sonunda bu iki düşünce, Atman ve Brahman birbirlerine benzerlik esasına dayanılarak birleştirilmiştir. Gelişmenin ikinci devresinde çeşitli Upanişad doktrinlerini homojen bir düşünce sistemi haline getirmek için girişimlerde bulunulmuştur. Herhalde bu uzun bir zamanda oldu. Ne yazık ki, bu konuyu ayrıntılarıyla bilemiyoruz. En son şeklini *Brahma-sutra*'larda buluyoruz. Diğer sistemleşmeler zamanımıza kadar gelememiştir. Araştırmalarımızı olgulara dayanarak yapmamak ve yalnız tahminlere dayanmak bir anlam ifade etmez.

Upanişadlar ve *Vedanta-sutralar* üzerine birçok komanterler (tefsirler) yazılmıştır ve sonuç olarak Vedanta felsefesinde Advaita (monist), Vişişt-Advaita (şartlı-monist), Nimbarka, Vallabhava, Madhava ve Açintya Bheda Bheda ekolleri oluşmuştur.

Hint düşünce sistemlerinde özellikle *Upanişadlar*'da önemli rol oynayan Brahman kavramı, Yunan düşünce sisteminde bulunamaz. *Upanişadlar* Brahman (12) kavramı üzerinde özellikle durmaktadırlar. "Ey saygı değer insan, Brahman nedir? Bana öğret. Mürşit ona, yemek, hayat, göz, kulak, zihin ve konuşma Brahman'dır diye açıkladı" (13). *Gene Upanişadlar*'da "Gerçek (satyam), bilgi (jnanam), sonsuz (anantam), Brahman'dır" (14). "En yüksek saadet (15) (ananda), yemek (16) (annam), nefes (17) (prano), zihin (18) (mano), bilgi (19) (jnanam) Brahman'dır."

Vedanta felsefe sisteminde, Advaita (monist) ekolünün kurucusu **Sankaracharya**'nın kelimeleri ile Brahman söz ve kelimelerin üstünde, fakat temiz ve nurlu bir gözün görebileceği; saf, bilginin timsali, başlangıcı olmayan varlık; (20) altı dalganın tesir edemediği (21), yoginin kalbinde düşünülen, fakat duygu organları ile bilinmeyen, zihinle (Buddhi) bilinmeyen ve suçlanamayan (22); kast ve akidenin, aile ve soyun üstünde, isim ve şekilden, hasletlerden ve kusurlardan arı (23): Hayali bir yaratılış olan, çeşitli yönleri ve evrenin asıl sebebi ve esası, hiçbir dayanağı, parçası, benzeri ve örneği olmayan (24); doğuş, büyüme, gelişme, genişlik, hastalık ve

ölümden azade; yok edilemez, evrenin gelişmesinin, devamının ve yıkımının sebebi (25); farklılıklardan uzak ve esası hiçbir zaman yokolan olmayan, dalgasız bir okyanus gibi sakin, sonsuz bir şekilde bağımsız olan şekil (26). Tek olmasına rağmen, her şeyin sebebi; diğer bütün sebepleri ortadan kaldıran ve kendi kendisinin sebebi olmayan, hayalden (maya) ve tesirinden farklı; bağımsız (27), ikilikten azade ve sonsuz, yok edilemez. Kâ-

inttan ve Mâya'dan farklı, en yüksek; sonsuz, sonsuz saadet; noksansız, kusursuz... Hakiki ruh-mevcudiyet-bilgi-mutlak-katıksız saadet (28) Brahman'ın özellikleridir.

Hint düşünce sistemlerinde, Brahman gibi çok dikkate değer bir düşünce tarzının bulunması ve üzerinde bir hayli işlenmiş olması; Hint'in metafizik alanda Yunan'dan çok daha gelişmiş bir durumda olduğunu gösteriyor.

Pisagor düşüncesinde Hint felsefesiyle benzerlikler

Bu arada Yunan'daki düşünce tarzı yavaş yavaş olmakla beraber, önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu da ancak *Adetler Teorisi*'nin kurucusu Pisagor ta-

rafından gerçekleştirilmiştir.

Adetler Teorisi MÖ 570-500 yılları arasında yaşamış olan Pisagor tarafından ileri sürülmüştür. İsmiyle ilişkili olarak Pisagorcular diye tanınan bu ekolün üyeleri Miletli düşünürleri takip etmişler ve aynı problemler üzerinde düşünmüşlerdir. Fakat bu problemlere verdikleri yanıtlarda, *Unsur* veya *Substans Teorisi*'ni *Adetler Teorisi* haline çevirmişlerdir. Pisagorcular'ın matematik ve müzikle çok yakından ilgilendiklerini göz önünde bulundurunca, bu değişmeyi hiç de küçümseyemeyiz. Bu iki bilim dalında ölçünün değerini, parçaların, birliğin, uyum ve düzenin önemini ve bütün bunların sayılarla ifade edilebileceklerini de anlamışlardı. Pisagorcular aynı zamanda evrende var olan, dikkati çeken, sıra, düzen ve uyumu da gördüler. Bunun doğal sonucu olarak, "Madem ki müzikteki düzenli ilişkiler sayılarla ifade ediliyor; evrendeki düzen ve sıra da sayılarla ifade olunabilir" dediler. Sayıyı olayların gerisine, bir temel prensip ve esas olarak koydular. Pisagor ekolü üyeleri, diğer birçok felsefi görüşlerinin esasını oluşturan doktrinlerinin özünü, "Bütün eşyanın esası ve en son gerçek sayıdır" cümlesiyle formüleştirmiş ve bu tezi savunmuşlardır.

Pisagor ekolü ile İyonyalılar'ı karşılaştırdığımızda, Pisagorcular'ın duygudan akla doğru belirli bir ilerleme kaydettiklerini görüyoruz. İyonyalılar'ın evreni duyu organlarıyla hissedilen bir evrendi. Diğer bir deyimle belirli bir evrendi. Pisagorcular'ın evrene dair görüş-

Eski Yunan'da bir stoa görüntüsü.

leri sadece akla dayanırdı. Sayı, su, hava veya diğer herhangi bir duyu organı ile alınan duylardan, gerçeğe çok daha yakındı. Bu şekilde düşünmek esasen bir zorunluluk halini almıştı. Sayı yalnız birkaç kişi için değil, fakat bütün insanlık için gerçek olan bir şeyi temsil ediyordu. Burada Pisagor ekolü düşünürlerinin duyu organlarının algılarından çok, akli gerçek olarak kabul ettiklerini açıkça görüyoruz.

Eski Hint düşünce sistemlerinde de sayı önemli rol oynar. Pisagor'un Adetler Teorisi en ilkel majikden (büyü) gelmiştir. Brahmanlar'da ve *Upanişadlar*'da bulunur ve yalnız ayinlerde kullanılır. Müzikte ve matematikte göremiyorumuz. Eski Hint'in rakam bilgisinin şekli Eski Yunan'inkinden çok farklıdır.

Diğer taraftan kişiliği itibarıyla Pisagor çok önemlidir. Zira kendisinin Orfik denilen dini bir akımla ilgilendiğini görüyoruz. Pisagor'un yaşadığı devreye rastlayan MÖ 5. yüzyılda yeni bir fikir akımı kendisini gösteriyor. Bu akım ruh göçü bakışıdır. Bütün Hint felsefe sistemlerinde (Ortodoks-Astik ve Heterodoks-Nastik) çok önemli bir yeri olan bu düşünceye göre, ruh hakiki kurtuluşa

(Vedanta ve diğer ekollerde Moksha veya Mukti, Budhizm'de nirvana "sönüş") ulaşmadan önce, binlerce, yüz binlerce defa tekrar doğar ve ölür. Bu hal, o ruhun temiz ve günahsız, mükemmel bir ruh olmasına kadar böyle devam eder ve her defasında bu dünyadaki yaşayış şekline orantılı olarak çeşitli bitki, hayvan ve insan şeklinde tekrar ve tekrar doğar ve ölür. Bundan dolayı kurtuluşa ulaşabilmek için insanın ahlaki prensiplere büyük bir sadakat ve bağlılık göstermesi lazımdır. Aynı şekilde Pisagor'un dayandığı Orfik din mensupları Ernest Von Aster'in cümleleriyle "Muayyen bir hayat tarzı yaşamayı taahhüt ediyorlardı; bunlar et yemezler, yalnız ketenden elbise giyerler, kanlı kurbanlar sunmazlar, yani hayvan öldürmekten kaçınırlardı. Cemaat mensuplarının tamamıyla gözetmesi gereken birtakım ahlaki emirler de vardır. Mesela maddi hazlardan mümkün olduğu kadar kaçınarak temiz ve iffetli bir hayat yaşamak, maddi ihtiyaçlardan mümkün olduğu kadar kendini kurtararak ruhun bedene bağlı olmasını elde etmek lazımdır. İnsan ne kadar kötü ve günahlı bir hayat yaşarsa, ölümden sonra ruhunun aşağı bir hayvan şekline girmesi ihtimali o kadar çoğalır" (29).

Bu düşünceleri, daha geliştirilmiş halleriyle, Hint felsefe sistemlerinde önemli etkisini da ima hissettirmiş olan Ahimsa doktrininde buluyoruz. Ahimsa etimolojik anlamı ile passivizm, hiçbir canlıya zarar vermek ve öldürmek demektir. Ahimsa doktrini Budhizm ve Jainizm felsefe ekollerinin önemli temel prensiplerinden birini oluşturur. Buddhist *Jataka* hikâyeler koleksiyonunda, Buddha'nın çeşitli hayvanların şekline girerek hayvanlar için kendini feda etmesi buna güzel bir örnektir. Diğer taraftan Jainizm'in iki ayrı mezhebinin, Dikambara ve Şvetambara'nın üyeleri, hiçbir canlıyı öl-

Herakleitos

dürmemek için gece ve gündüz bir ellerinde fener, diğerinde süpürge taşırlar ve ağızlarını devamlı olarak beyaz bir bezle kaparlar. Bu hal bugün de devam etmektedir. Bugün Hint felsefe ekollerine bağlı büyük bir kitlenin et yememesi, vejetaryen olması, Ahimsa doktrinine verdikleri önemi gösternesi bakımından ilginçtir. Çağımızın büyük düşünür ve ahlakçılarından Karimchand Gandhi'nin felsefi prensip ve düşünceleri, köklerini Ahimsa doktrininden almıştır.

Gerek Orfik din akımında, gerekse Budhizm ve Jainizm'de görülen bu paralel düşünce tarzını, daha sonra Sokratik içerikte olan ve ondan sonra İpeydan gelen Kinikler'in Assetizminde de buluyoruz.

Sokrates ve ondan sonraki düşünürlerin görüşlerine geçmeden önce Eski Yunan'daki fikri ilerlemeyi görmemiz gerekiyor.

Elea ekolü ve Herakleitos'la paralellikler

Pisagorcular'dan sonra Eski Yunan düşünce tarzında yeni fikirlerin hâkim olduğunu ve büyük bir ilerleme kaydedildiğini gözlemliyoruz. Bu yenilik Eleahılar tarafından geliştirilmiştir. Şöyle ki, MÖ 500-475 yılları arasında yaşamış ve Elea şehri yüzünden Eleahılar adını alan düşünürler, Değişme Teorisi üzerine düşünmüşlerdir. Bu düşünürlerin yanıtlamaya çalıştıkları sorular, İyonyahılar'ın ve Pisagorcular'inkinden tamamen farklıydı. Bunlar dünyanın kendisinden oluştuğu ilk ana unsurun ne olduğunu sormak gereğini hissetmediler. Düşünceleri tamamen farklı bir yönde gelişti. Eleahılar evrendeki devamlı değişmeyi fark ettiler. Görüşlerini varoluşun üzerine yönelttiler. "Evrendeki bu varoluş

Yajñavalkya

gerçek midir? Yoksa asıl gerçek varolan da, bu varoluş yalnız bir görünüşten mi ibaret?" sorularını yanıtlamaya çalıştılar. Elea ekolünün önde gelen kişilerinden Permanides'e göre asıl gerçek varolandır. Bu ekolün üyelerine göre, duyu organlarımıza hitap eden dünya, esasında gerçek dünya değildir. Bu asıl gerçeğin çeşitli ve farklı görünüşlerinden başka bir şey değildir tezini savundular.

Elea ekolünün ve özellikle Permanides'in görüşleri, hemen hemen aynen, Permanides'ten tahminen yüz elli yıl önce yaşadığı bilinen Upanişad düşünürlerinden **Yajnavalkya** (30) ve gene Permanides'ten 100 yıl önce yaşamış olan **Uddalaka Arüni** tarafından ilk defa ileri sürülmüştür. Uddalaka Arüni'ye göre, bu dünya başlangıçta gerçekten varolan şeyden (Sat) ibaretti. Gerçi bazı düşünürler varolan şeyin de (Sat) var olmayan bir şeyden (Asat) meydana geldiğini ileri sürmektedirler. Fakat bu nasıl mümkün olur? Var olmayan bir şeyden, varolan bir şey nasıl meydana gelir? Sat başlangıçtan beri Sat'dır.

Yajnavalkyan'ın "Brahman", Uddalaka Arüni'nin "Sat", Permanides'in "An", Xenophanes'in "Teos" kavramları, aynı anlamı veren ifadeler olarak kabul edilebilir. Xenophanes'in Teos kavramı Hindular'ın kine çok yakındır. Felsefenin tek konusu bu Teos ve An'dır. An sonsuzdur. Sonu olmayan tek bir düşündür. Düşüncenin konusudur ve tek olan gerçektir. Bütün bu düşünceler **Upanişadlar**'da bulunur. **Upanişadlar**'da da tek olan gerçek, Brahman'ın kendisidir. Böylece idealist monizmin temelleri, aşağı yukarı aynı devirde Yunan ve Hint'te atılmış oluyor. Xenophanes'in Teos'u dünyayı ruhun kuvvetiyle idare eder. Doğmamıştır ve ölmeyecektir. Teos göz, kulak ve akıl; yani ruhtur. Yajnavalkya'ya göre de Brahman varolandır. Ruh en son gerçeğin kendisi, sonsuz, en yüksek yetenek. Atman'ın, Brahman'ın kendisidir. Hintli düşünürler çok ciddi bir tarzda düşündüler. En son gerçeği bulmak, Hint felsefe ekolleri, özellikle Hindular için bir amaç olmuştur. Bu bakımdan Hint felsefe ekolleri, Yunan'dan çok daha yüksektir.

Hindistan'da Buddha'nın yaşadığı devre rastlayan MÖ 535-475 yılları arasında yaşayan Herakleitos, Elealılar'ın doktrinine karşıt olarak bulunuyordu. Herakleitos da Elealılar'ın üzerinde düşündükleri konuları ele aldı, fakat verdiği yanıtlar Elealılar'ınkinin tam zıddı idiler. Elealılar'a göre, varolan veya varlık gerçektir. Var olma veya

varoluş bir hayalden ibarettir. Elealılar varolanın akıl ile idrak edileceğine, varoluşun ancak duyularla elde edilebileceğine inandılar. Bunlara karşı Herakleitos "Biz ancak var olma kanununa ait bilgiyi akılla elde edebiliriz ve varlık hayalini ve onun devamlılığını bizim duyularımız yaratıyor" diyerek bir öz unsurdan söz etti ve "Bu ateştir" dedi. Ateş (pur) daima harekette bulunan bir unsurdur. Herakleitos varoluşu ateşle birleştirmiştir. Herakleitos olmaktan bahseder ve "Olan unsur ateştir" der.

Herakleitos'un bu görüşüne paralel bir bakışa **Rg-Veda**'da (31) rastlıyoruz. Ateş (agni) su içinde, ağaç içinde, bulut içinde bulunur. Ariler'in zamanında böyle bir düşüncenin var olduğu sanılır. **Buddha** da ateşden çok bahseder. Dünyadaki ıstırapların sebebi ni ateşe bağlar. Bir insan ses duyarsa kulağı, dokunduğu zaman derisi yanar. Ateş heyecanların ve ıstırapların kaynağıdır. İnsanın yalnız gözü değil, görmenin konusu da yanıyor, bütün etrafı yanıyor. Günün birinde insanın içindeki bu ateş sönecektir (nirvana). Buddha ve Herakleitos kötümserdiler. Dünya fenadır, fanidir diye; her ikisi de bir noktada birleşiyorlardı.

Elealılar'la Hintli düşünürlerin ortak olarak üzerinde durdukları diğer bir konu da eşyaya verilen isimler, yani sözcüklerdir. Hindular'a göre kelimeler eş-

yadan öncedir. Upanişadlar devrinde Uddalaka Arüni'yi bu bakımdan bir eleştirmen olarak görüyoruz. Bu düşünürre göre, sözcüklerle ifade edilmiş eşyanın en son gerçeği yoktur. Elealılar'a göre sözcükler insanın yarattığı şeylerdir. Elealılar'ın karşısında Pisagorcular'ı buluyoruz. Bunlara göre sözcükler doğanın eseridir. Daha sonraki Hint felsefe sistemlerinde, **Nagarjuna** gibi nihi-

listler sözcüklere önem vermediler. Nyaya ekolünden sonra, **Dinnaga** sözcüklerin hepsi yanlış görüşünü savundu. Bir kimse masa görürse, hiç sözcük kullanmasa dahi "o" görür ve duyabilir. Masa sözcüğü yanlıştır. "O masadır" demek doğru değildir. Elealılar'ın görüşlerinin benzerini Mimamsa ekolünde buluyoruz. Bu ekole göre, sözcük ile eşya arasında daimi bir ilişki vardır ve birbirlerinden ayrılmazlar, ebedidirler. Bu görüş daha çok Pisagorcular'ın görüşüne benzer. Her eşyanın doğal ve ebedi bir ismi vardır. Mimamsa ekolünün savunmasını yaptığı görüşün zıddını ileri süren **Vaişeşika** ekolüne göre, isimler eşyaya verilmiştir ve en son gerçek atomdur. Bu görüş Elealılar'ın görüşüne benzer. Elealılar'a göre eşyaya

isim veren insandır. **Vaişeşika** ekolüne göre, Brahman her şeyi atomlardan yaratmış ve yaratırken isim vermiştir. Eski Yunan ile Hint düşünürleri arasında zaman farkı vardır. Elealılar ve Pisagorcular MÖ 6. yüzyılda, **Vaişeşika** ve Mimamsa ekolleri MÖ 2-3. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

DİPNOTLAR

- 1) A. Vincent Smith, The Oxford History of India, Second Edition, Oxford, at the Clarendon Press, 1923, s.58-67.
- 2) Ernest Von Aster, Felsefe Tarihi Dersleri, İlk ve Ortaçağ Felsefesi, Türkçeleştiren Doçent Dr. Macit Gökberk, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1943, s.11.
- 3) Sanskrit "Drş-Görmek" fiilinin kökünden yapılmış bir isimdir.
- 4) Alfred Weber, Felsefe Tarihi, Türkçeleş. H. Vehbi Eralp, 1938, İstanbul Devlet Basımevi, s.9.
- 5) Alfred Weber, Felsefe Tarihi, Türkçeleş. Vehbi Eralp, 1938, İstanbul Devlet Basımevi, s.3.

Nagarjuna

Yakshi
(Patna
Müzesi
(MO 200).

- 6) Nastika: Na-astika: Astik (Ortodoks) olmayan.
- 7) Vedanta: Veda-anta: Vedalar'dan sonra, Vedalar'ın sonu.
- 8) Kelime olarak Hylozoizm canlı tabiatçılık demektir.
- 9) "Nasad âşın, no sad asit tadanim". Arthur Anthony Macdonell, A Vedic Reader For Students, Oxford University Press, 1851, s.207.
- 10) Ernest Von Aster, Felsefe Tarihi Dersleri, İlk ve Ortaçağ Felsefesi, Türkçeleş. Dr. Macit Gökberk, Ahmet İhsan Matbaası, İst., 1943, s.7.
- 11) "Upanişadlar", Hint kültür tarihinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Hint'te ilk defa olarak dini ve felsefi fikirler Upanişadlar'da birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Hint kültür tarihinin en eski yazılı belgeleri ve Hindu'ların kutsal tanrıları Vedalar'da dini ve felsefi fikirler henüz açık bir biçimde birbirinden ayrılmamıştır. Upanişadlar'da Hint felsefe ekollerinin önemli bir kısmında doktrinler haline gelmiş olan Brahman, Atman, Maya kavramları söz konusu olmuştur. Upanişad kelimesi Sanskrit bir kelimedir. Brahman'a ait bilgiyi öğrenmek amacıyla, hürmet ve vecd içinde Guru'nun (hoca) yanında oturma manasını ifade eder. Upanişadlar'ın sayısı 200'e kadar yükselirse de, bunlardan ancak 120 tanesi ori-

jinal kabul edilebilir. Yazılışları belirli bir süre içinde olmamış, geniş bir zaman kavramı içerisinde yavaş yavaş yazılmışlardır. Yazıldıkları tarihler de aynı şekilde bilinmemektedir. Yalnız eski-klasik Upanişadlar Budhizm'in üremesi ve gelişerek üç kol üzerinden Orta Asya'ya girmeye başladığı zaman arasında tamamlanmışlardır. Klasik Upanişadlar'ın sayısı on üçtür. Bunları da kendi aralarında sınıflandırmak mümkündür: 1) Nesir -klasik-Upanişadlar: Brhadaranyaka, Chandokya, Taittiriya, Aitareya, Kauşitaki, Kena (yarısı nesir, diğer yarısı manzum). 2) Manzum Upanişadlar: İsa, Katha, Mundaka ve Şvetasvatara. 3) Sonra yazılmış nesir Upanişadlar: Praşna ve Maitrayani.

Yukarıda isimlerini saydığımız Upanişadlar'da Brahman, Atman, Maya anlamları ve bunların birbirlerine olan ilişkileri asıl konuyu oluşturur (Türkçe'de tam karşılığını vermek imkânı olmayan, aşağı yukarı Tanrı veya Allah diyebileceğimiz). Brahman iki kısımdır: 1) Nirguna-Brahman, hiçbir koşula bağımlı olmayan, soyut Brahman. 2) Saguna- Brahman, İşvara veya Maha- İşvara, şahıs suretine girmiş bir Tanrı olarak Tagore felsefesini incelemek bakımından çok önemlidir. Upanişadlar'ın bize anlatımını verdiği İşvara, "Bütün evrenin Tanrısı ve idarecisidir". Türkçe insan anlamını veren Atman da iki türdür: 1) Antar-Atman, 2) Jiva-Atman. Upanişadlar'ın ağırlık merkezini oluşturan bu felsefi düşünceler, sonunda Vedanta (Vedaların sonu) felsefe sisteminde bağımsız ekoller halinde meydana çıkmıştır". Rasih Güven, "Filozof Tagore", Hindistan-Türkiye, Hindistan Kültür Cemiyeti Neşriyatı, 1954, s.11.

- 12) Brahman, Sanskrit (brh) kökünden gelir ve "büyümek" anlamını verir. Terim olarak Brahman bilginler ve tefsirciler tarafından çeşitli şekilde açıklanmıştır. Vedanta felsefe sisteminde Advaita (monist) ekolün kurucusu Sankaracharya, Taittiriya-Upanişad'a yazmış olduğu tefsirde "Brahman terimi büyüme, gelişme, büyüklüğü ve büyümeyi ifade eder. Bu Brahman zaman ve mekânda sonsuz bir genişlik ve içerik olarak hiçbir sınır tanımaz ve terim olarak doğüstü bir büyüklüğe atfedilir" diyor. Taittiriya-Upanişad-Bhaşya, Introduction.
- 13) Taittiriya-Upanişad, 2, 1.
- 14) Satyam Jnanamantanam Brahma.
- 15) Taittiriya-Upanişad, 3, 6; "Ananda Brahmeti Vyajanat".
- 16) Taittiriya-Upanişad, 2, 2, 2; "Annam Brahmeti Vyajanat".
- 17) Taittiriya-Upani-

- şad, 2, 3, 1; "Prano Brahmeti Vyajanat".
- 18) Taittiriya-Upanişad, 2, 4, 1; "Mano Brahmeti Vyajanat".
- 19) Taittiriya-Upanişad, 2, 5, 1; "Vijnanam Brahmeti Vyajanat".
- 20) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 255.
- 21) Beden ve bilinci köle eden tükeniş, ölüm, açlık, susuzluk, kader ve kuruntu.
- 22) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 256.
- 23) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 254.
- 24) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 257.
- 25) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 258.
- 26) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 259.
- 27) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 260.
- 28) Sankaracharya, Viveka Chudamani, Beyit 263.
- 29) Ernest Von Aster, Felsefe Tarihi Dersleri, Türkçeleş. Doç. Dr. Macit Gökberk, Ahmet İhsan Mat., İst., 1943, s.26.
- 30) Walter Ruben, Felsefenin Başlangıcı, Ankara Üniversitesi Yayınları, 4, Serbest Dersler Serisi: 3, Doğu Matbaası, Ankara 1947, s.65-66.
- 31) Rg-Veda, I.59,3. (H. D. Griswold, The Religion of Rigveda, Oxford University Press, 1923, s.153).

DEVAM EDECEK

Sanchi'deki Büyük
Stupa'nın kuzey giriş
kapısı (MÖ 1. yüzyıl).

Bilimkurgu kavramı

Bilimkurgu bizlere, temeli bilime dayanan masallar anlatır; gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel masallar... Bilimkurgu yeni, ilerici, avant-garde bir sanat ve edebiyat akımıdır. Amerikalı bilimkurgu yazarı Theodore Sturgeon'ın da dediği gibi: "Bilimkurgu edebiyattır, iyi bilimkurgu iyi edebiyattır."

Zühtü Bayar

Jules Verne, H. G. Wells, Edgar Rice Burroughs ve H. P. Lovecraft gibi öncü ve usta yazarlarla başlayan ve günümüzde; Isaac Asimov, Frank Herbert, Arthur C. Clark, Ursula K. LeGuin ve benzerleri gibi, yapıtları nerdeyse klasikleşmiş yazarlarla süren edebiyat ve sanat akımının tanımlamasını yapmak, bir bakıma hiç de kolay değil. Konunun uzmanlarının daha üstünde düşünce birliğine varamadıkları ve ana edebiyat akımının (main stream) bir 'yan' ve 'alt' tür (sub-genre) ürünü gözüyle baktıkları; çoğu yazar ve meraklısı tarafından 'çagdaş sanat' olarak nitelenen bu akım, İngilizce konuşulan ülkelerde; 'science-fiction' olarak adlandırılmaktadır.

Akımın adının, her ne kadar Amerikan bilimkurgusunun babası olarak kabul edilen yayıncı ve yazar Hugo Gernsback tarafından bulunduğu yaygın bir kanıysa da; eleştirmen Sam Moskowitz'in araştırmalarına göre science-fiction terimi, 1848 yılında yayımlanan ünlü *Komünist Manifesto* ile yaşıttır. Moskowitz, satın aldığı Gernsback'ın terekesine ve bilimkurgu tarihiyle ilgili araştırmalarına dayanarak terimin ilk kez İngiliz şair ve eleştirmeni William Vilson tarafından; *A Little Earnest Book upon A Great Old Subject* adlı incelemesinde bir bölüm başlığı olarak kullanıldığını ortaya çıkarmış bulunuyor (1).

Türk dilinde ise Hugo Gernsback'ın; 'scientifiction' adını verdiği 'sci-fi'nin anlamını yansıtabilmek için 1972 yılında *Yansıma* dergisinde önerdiğimiz 'bilimsel-ime' (kısaca: bilimge) terimi, o zaman edebiyatımızda yeteri kadar bilime ya-

zar ve okuru olmadığı gerekçesiyle tutmadı. Bundan bir yıl sonra, kendisi de bir bilimkurgu yazarı olan gazeteci Orhan Duru'nun, *Türk Dili* dergisinde önerdiği 'bilim-kurgu' terimi, uzun savaşımlar ve yanlış anlamalardan sonra edebiyatımızda kullanılır duruma geldi.

Fransızlar'ın; 'anticipation', İtalyanlar'ın; 'fanta-scienza' ve Almanlar'ın da 'zukunft-romane' ya da 'utopische' biçiminde adlandırdıkları bilimkurgunun ta-

rihi, insanlığın başlangıcı kadar eskidir. Otoritelerin, bilimkurgunun tanımını konusunda ikircikli davranmalarına rağmen, dramatik bir konunun bilimkurgu olup olmadığının çok yalın bir ayrımı vardır. Bilim ya da teknolojik temelli zihinsel bir tasarım, henüz gerçekleşmemişse ve bu tasarım da (kurgu) bir sanat formu içinde sunuluyorsa; bu bilimkurgudur. Gerçekleştiği zaman bilimkurgu olmaktan çıkar, gerçeklik niteliği kazanır. Artık o tasarım, reel-gerçektir ve bu gerçek üzerinden yeni ve başka kurgular yapılmaya devam edilir. Örneğe; hayvanları avlamakta kullanabileceği yeni bir silahı hayal eden ama bunu hayal edebildikten çok sonraları gerçekleştiren mağara adamının bu düşü; (sanatsal anlatım biçimini bir yana bırakacak olursak) gerçekleştirmeden önce bilimkurgu, gerçekleştikten sonra ise artık bilimsel ve teknolojik bir olgudur. Tıpkı yıllar önce *Geleceğin Çehresi* adlı fütürolojik yapıtında uydularla iletişimi kurgulayan Arthur C. Clarke'ın düşlerinin zamana boyutu içinde gerçekleşerek, bugün bilimkurgu olmaktan çıkması gibi. Çoğu kimse bugün kullanmakta olduğumuz cep telefonları ile TV uydularını, Clarke'ın düşlerine borçlu olduğumuzu bilmez. Bu arada, 'bilimkurgucu' ile 'bilim adamı' arasındaki ayrımı da; birincisinin kurguladıklarını, ikincisinin laboratuvarlarda gerçekleştirmesi olarak ortaya koymak hiç de yanlış olmaz.

Amerikalı bilimkurgu eleştirmeni Kingsley Amis ise bilimsel ve teknolojik alanlardaki varsayımların, kurgusal yollarla daha ileri götürülmüş türlerinden söz açarak, bilimkurguya daha geniş ufuklu bir tanımlama getirmeye çalışır. Amis'in bu tanımlama denemesi şöyle: "Bilimkurgu edebiyatı, bilim ve teknik alanda yeni buluş-

Jules Verne

'Dune Dizisi'nin yazarı Frank Herbert: 'Bizler, bilimin mütercimleriyiz!'

lara ve varsayımlara giderek, bunların kurgusal yollarla ileri götürülmüş biçimlerine dayanan bir durumu ele alır ve bu durum üzerine kurar öyküsünü, romanını..."

Bilimkurgu yazarı Harlan Ellison ise bilimkurgucular hakkında şunları söylemektedir: "Bilimkurgu yazarları yeni çağın düşçüleridirler. Bizler yaratılarımızda büyük bir iyimserlikle geleceği kestirmeye çalışırız. Bilimkurgu, yarını belirlemek ve kestirmeye çalışmak konusunda bugünden küçük kımıldanışlar içindedir."

Ünlü Amerikalı bilimkurgu yazarı Robert A. Heinlein ise çok geniş; edebiyatın diğer türlerini de içine alan bir tanımlamayı yeğliyor. Heinlein'in tanımlamasına göre bilimkurgu yazarları; Homeros, Platonos, Thomas Morus, Jonathan Swift, Daniel de Foe, Jorge Luis Borges ve Vladimir Nabokov gibi imgesel yönü güçlü yazarların bir başka düzeyde ve bir başka türde devamı gibidirler. Heinlein'a göre bilimkurgu hayranları, bu türde yazan bilimkurgu yazarlarını biraz zayıf olmakla birlikte daha çok sevmektedirler.

Ünlü 'Dune' dizisinin yazarı İngiliz bilimkurgucusu Frank Herbert ise bilimkurgu yazarları üstüne şu görüşü ileri sürmektedir: "Biz bilimin çevirmenliğini yapmaktayız. Araştırma ve gelişmelerin synergist bir şekilde farkındayız. Dolayısıyla, bizler hem genelleme; hem de mütercimleriz."

Türk bilimkurgu edebiyatının iki önemli adı: Orhan Duru ile Müfit Öz-

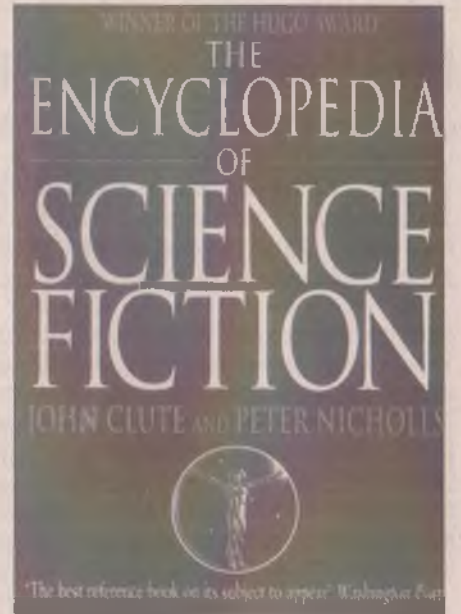
deş'in tanımlarına da bir göz atmalıyız. Duru: "Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz" özdeyişini anarak; "bilimkurgunun olabileceklerle, olması olanak içinde olanlarla uğraştığını" söyler (2). Müfit Özdeş'in tanımı ise bilimkurgunun ne olduğunu bilen yetişkin bilimkurgu okurunu hedeflemektedir. Şöyle demiştir Özdeş: "Bir yapıt eğer sizde bilimkurgu tadı bırakıyorsa, o yapıt bir bilimkurgudur."

1978 yılında Aktüel gazetesinde yayınladığım "Bilimkurgu Bir Tür Yenilenmedir" başlıklı yazımda ise o günün gerekleri ve koşulları içinde bilimkurguyu şöyle tanımlamıştım (3): "Bilimkurgu sanatı; sanat ve edebiyat biçimlerinden yararlanarak, bilimsel ve teknolojik gelişimin değiştireceği yaşamı, bu yeni yaşam biçiminin getireceği bireysel ve toplumsal sorunları geleceğin boyutları içinde yansıtmaya sanatıdır."

Aradan bunca yıl geçtikten sonra, bilimkurgu adına Türk düşünce yaşamını istila eden mistik garabet numunelerini görünce bu tanıma aşağıda görüldüğü biçimde değiştirme zorunluluğunu duydum: "Bilimkurgu; 'pozitif bilimin' temel alınarak, bu bilimin gelecek içinde alabileceği durumları, birey ve toplum üstündeki olumlu ve olumsuz etkilerini sanat ve edebiyat formları içinde dile getiren bir sanat türüdür."

Dikkat edilirse, bu ana tanımlamada "pozitif bilim" teriminin özellikle altı çizilmiştir. Bunu şunun için gerekli gördük: Son yıllarda edebiyatımızda bir

Son yıllarda edebiyatımızda bir patlama içinde görünen bilimkurgu, spiritüalistler, astrologlar ve mistikçiler tarafından bir kullanım aracı olarak görülmekte ve bilimkurgunun pozitif bilgi alanı, bu meslek grupları tarafından istila edilerek kirletilmektedir. Buna; bir tür kolektif histeria biçiminde ve bir inanç sistemi kılıfında yaygınlaşan UFO manyaklığını da eklemek gerek.

'Encyclopedia Science-Fiction'ın 1999 tarihli son basımı. 1396 sayfalık ansiklopedi dünya edebiyatında bilimkurgunun tanımı konusunda en yetkili yapıt olarak biliniyor.

patlama içinde görünen bilimkurgu, spiritüalistler, astrologlar ve mistikçiler tarafından bir kullanım aracı olarak görülmekte ve bilimkurgunun pozitif bilgi alanı, bu meslek grupları tarafından istila edilerek kirletilmektedir. Buna; bir tür kolektif histeria biçiminde ve bir inanç sistemi kılıfında yaygınlaşan UFO manyaklığını da eklemek gerek. Bu yüzden, bugün Türkiye'de bilimkurgunun cinlerle, perilerle, yıldız falcılığı ve mistik olaylarla doğrudan ilişkisi olduğunu sanan safdillerden oluşan bir okur kitlesi doğmuş bulunuyor. Oysa bilindisi, eklektik ve spekülatif bilgilerin temel alınarak yazıldığı bu tür edebiyat kitaplarının, bilimkurgunun teorik yapısıyla hiçbir ilişkisi yoktur. "Yüzüklerin Efendisi"yle gündeme gelen fantastik kurgular da öyle. Bu tür konular, dramatik bir yapılanma içinde bilimkurgunun konusu olabilirler, ancak pozitif yöntemlerle, pozitif bilim açısından... Bilimkurgu bizlere, temeli bilime dayanan masallar anlatır; gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel masallar... Bilimkurgu yeni, ilerici, avant-garde bir sanat ve edebiyat akımından başka bir şey değildir. Amerikalı bilimkurgu yazarı Theodore Sturgeon'un da dediği gibi: "Bilimkurgu edebiyattır, iyi bilimkurgu iyi edebiyattır."

KAYNAKLAR

- 1) Bkz. Sam Moskowitz; "How Science-Fiction Got Its Name"; Futures Past-A Visual Guide Book to Science-Fiction History, Nr.4, April 1994.
- 2) Türk Dili, S.256, Ocak 1973.
- 3) Aktüel Gazetesi, Özel Bilimkurgu Sayfası, 12 Ocak 1978.

İnsanlık tarihindeki ilk yasak nedir?

Sorumuzu Doç. Dr. Alâeddin Şenel yanıtladı.

İlk yasak nedir sorusu, bilimsel olmaktan çok, magazin değeri olan bir soru. Fakat bilimsel bir soruya da yol açabilir. Fakat konuya ilk yasaklar ya da ilk yasak kategorileri nelerdir şeklinde yaklaşmak daha doğru olacaktır.

İlk yasak sorusuna verilecek yanıt ister istemez cinsel tabu olacaktır. Bu konuya girerken önce "yasak"ın tanımını yapalım. Yasak, birinin davranışlarının bir başkası tarafından engellenmesidir. Fakat bu basit bir engelleme değil, görenekleşmiş, kurumsallaşmış bir engellemedir. Toplumsal bir yasak olması için bu şarttır. Yasaklar aynı zamanda bazı yaptırımlara bağlanmıştır. Bu yaptırımlar; fiziki yaptırımlar, dayak atmak gibi; psikolojik yaptırımlar, dışlamak, toplum dışında bırakmak, onunla konuşmamak gibi; düşünsel yaptırımlarda, onu suçlamak, hatta bu suçluluk duygusunu kişinin kendi içinde de duyması gibi.

Cinsel tabunun nasıl ortaya çıktığı konusu ise, ilk insanların bıraktıkları kemiklerden yararlanılarak açıklanabilecek bir olay değildir. Burada izlenmesi gereken yöntem anolojidir (Benzetme yaparak çıkarsamada bulunma yöntemi). Biyolojik ve toplumsal evrimi ilk insan atalarımız düzeyinde bulunan hayvan topluluklarından pongit ve babunlar anolojik yöntemde örnek olarak alınır. Cinsel tabunun kaynağı, bir başka metodolojik yol olan zamanımızdan geriye retrospektif bakış açısıyla bakarak da tespit edilebilir. Retrospektif bakış açısıyla, bugün için en önemli yasakların geçmişte nasıl bir biçim aldıkları incelenir.

Bu iki yöntemi kullanarak şunları söyleyebiliriz: günümüz babunlarında olduğu gibi, erkek yavrular erginliğe ulaştıkları bir dönemde, olasılıkla o takımın, yani ilk insan grubunun önderi olan güçlü erkek tarafından topluluğun dışına yaklaştırılmazlar. Hatta bu yaklaştırmama onları sürüden ya da takımdan atma biçimine dönüşebilir. Bu olguyu Freud çok önceleri, yani karakter bilim denilen etnolojinin saptamasından çok önceleri, görmüş ve Totem ve Ta-

bu'da bir varsayımda bulunmuştur. Bir ilk insan topluluğunda baba, kendi erkek çocuklarını ve diğer erkekleri dışlara yaklaştırmamaktadır. Sonuçta bu genç erkekler saldırıp babayı öldürürler. Ama ondan sonra baba otoritesinin ruhlarına sinmesiyle, bir suçluluk duygusuna kapılırlar. Fakat aynı zamanda da babanın erkeklik gücüne sahip olmak isterler. Dolayısıyla öldürme sırasında onu bir yandan parçalayıp yiyerek, babanın gücüne ulaşmaya çalışmışlardır. Totemin törensel yenmesi (yamyamlığında bir tür açıklamasıdır), gerçekleşir. Fakat daha sonra suçluluk duydukları için, totemin etinin yenmesi yasaklanır. İşte bu da bir tabunun ilk örneğidir. Bunun uzantısında olasılıkla topluluk içinde evlenmeme, egzogami, gelişmiştir. Bu da diğer cinsel kökenli yasağı oluşturur. Bunun nedenleri üzerinde çeşitli açıklamalar vardır. Fakat burada üzerinde durulmayacaktır.

Dikkati çeken nokta, ilk yasakların daha çok paylaşılan aklıla ilgili gereksinimler değil de, cinsellikle ilgili temellerinin olmasıdır. İlk yasaklardan ortaya çıkan sonuçlardan biri olarak Hikmet Kivılcımlı'nın kitaplarında çok önemli bir açıklama vardır. Bu yasaklar insanda bilinçaltının doğmasına neden olmuştur der Kivılcımlı. Bilinçaltı da bildiğimiz gibi yüceltme ile, sanatı ve insanın öreki birçok tinsel etkinliğin kaynağını oluşturmuştur.

Tekrar yasaklar konusuna dönersek, bir başka yasak grubu mülkiyetle ilgilidir. Daha sonra ortaya çıkmışlardır. Bu konuda Rousseau'yu hatırlayabiliriz. O der ki, "Bir zamanlar topraklar ortakı, biri çıktı bu toprak parçası benimdir dedi ve ötekileri de dediğine inandırdı. Ona inananlar yüzünden, savaşlar ve sömürü gibi çok acılı bir tarih dönemine girildi".

Bir üçüncü yasak kategorisi, siyasal düzeydeki yasakları açıklayabilir. Herodotos Tarih'inde bir kralın, soylulardan çok farklı bir konumu olmayan bir kralın, giderek siyasal konumu farklılaşıp artık bir kral durumuna yükselince, onunla eşit akranlarının, soyluların yanında tükürmesini yasaklar. Tabii bu da siyasal otorite, yöneten, yönetilen farklılaşmasının nasıl birtakım yasakları gerektirdiğini göstermektedir.

Ses tonlarımız neden farklıdır?

İstanbul'dan Canan Taşkın'ın yönettiği sorumuzu, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Kulak-Burun-Boğaz Bölümü'nden Prof. Dr. Ferhan Öz yanıtladı.

Kadın ve erkek sesleri arasındaki farklılıktan başlamak doğru olacaktır. İnsandaki sesi üreten organ, ses telleridir. Ses tellerinin titreşimleriyle birlikte ses üretilir. Bu titreşimi sağlayan da akciğerlerden gelen havadır. Titreşim, daha yukarılara çıkarak, yani insanın ağız boşluğu, burun boşluğu ve geniz boşluğunda rezonansını kazanır. Diliyle de karakterini alır. İnsanların pek çoğunda rezonans farklılıkları, ses tellerinde titreşim farklılıkları olur. Ses telleri bayanlarda uzun ve incedir, erkek-

lerde ise kısa ve kalındır. Dolayısıyla bayanların sesleri ince, erkeklerin sesleri kalındır. Kadınların seslerinin frekansları erkeklerinkine göre daha yüksektir. Kemanın tellerini düşünürsek; eğer telleri kısaltırsak, erkek sesi gibi bet bir ses alırsak, uzatıp, inceltirsek kadın sesi gibi ince bir ses alırsak.

İnsanlar arasındaki ses tonu farklılıklarının nedenleri ise; insanlardaki ses tellerinin boyutları, akciğer kapasiteleri, rezonans farkıdır. Herkesin geniz boşluğundaki, burun boşluğundaki, ağız boşluğundaki alanlar farklıdır. Örneğin burnu tıkalı olan kişinin sesi daha farklı çıkarken, ağız boşluğunda büyük bademcikleri olan kişinin sesi daha bet çıkacaktır. Bu tür sorunları olmayan kişinin ise sesi, rezonansı daha yüksek çıkacaktır.

Telefonda ses ne kadar hızlı gidiyor?

Sesimiz telefonda ses hızı ile gitmez. Telefonun ağız kısmı denilen mikrofona konuştuğumuzda, ses burada elektrik akımına çevrilir. Karşı tarafın telefonunda tekrar sese çevrilene kadar yolculuğunu elektrik akımı olarak yapar.

Bilindiği gibi elektriğin hızı ışık hızı ile aynıdır. Dolayısıyla ses telefonda ışık hızı ile yol alır. 5 km uzaklıktaki bir arkadaşınızla telefonla konuşurken onun bulunduğu yerde gök gürlerse, şimşegin ışığının gök gürültüsünden önce gelmesi gibi, gök gürültüsünün telefondaki sesi de havadan gelen sesine göre daha önceden kulağımıza ulaşır.

Ses hızı, deniz seviyesinde, kuru ve sıfır derecedeki havada saniyede 331.4 metredir. Bakır kablo içinde ise saniyede 3500 metre kadardır. Yani sesimiz telefonda ışık hızı ile değil de ses hızı ile gitseydi (ki bu mümkün değildir) 600 km uzaklıktaki bir arkadaşımız konuştuğumuzu telefonda 3 dakika sonra duyabilirdi. Düşünebiliyor musunuz böyle bir konuşma sonunda gelecek telefon faturasını?

(Tamer Korugan, Lüzumsuz Bilgiler Ansiklopedisi, Aykırı Yayınları, İstanbul 2002)

Dünyada en çok bulunan hayvan hangisidir?

Bursa'dan Ahmet Öztürk'ün sorusunu İÜ Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Cihan Demirci yanıtladı.

Dünyada sayıca en fazla bulunan hayvan böceklerdir. Böceklerin sadece türleri 1 milyonun üzerindedir. 4500 türü olan memelilere bakacak olursak da kemirgenler, yani sıçan ve fareler dünyadaki memeliler arasında en yüksek nüfusa sahiptirler. Bu önceliğin nedeni, kemirgenlerin çok sık aralıklarla doğum yapabilmeleri ve bir batında 15 civarında yavru doğurabilmeleridir.

Radyokarbon (¹⁴C) yöntemiyle tarihleme nasıl yapılır?

Sorumuzu Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nden Esma Buluş Kırıkkaya yanıtladı.

Radyokarbon tarihleme, organik malzemelerin yaşını bulmakta kullanılan bir yöntemdir. 50 bin yıla kadar olan yaşlardaki örnekler için kullanılır. Bu metod İkinci Dünya Savaşı yıllarında Willard F. Libby tarafından geliştirilerek arkeoloji, jeoloji ve jeofizik gibi bilim dallarında kullanılmaya başlanmıştır.

Radyokarbon saptanması için odun, yanmış kömür, deniz kabukları, kemik, boynuz, çürümüş bitki ve organik sedimanlar en uygun malzemelerdir.

Radyoaktif karbon, atmosferdeki kozmik ışınlarla "nitrogenin" bombardıman edilmesi ile ortaya çıkar. Güneş ve yıldızlardan dünya atmosferine gelen kozmik ışınlar, atmosferin üst kısımlarında nötron oluşturmaktadır. Oluşan bu kozmik ışın nötronları da atmosferi oluşturan gaz atom ve molekülleri ile etkileşerek çeşitli çekirdek tepkimeleri verirler. Yani kozmik ışınların oluşturduğu nötronların hemen hemen hepsi atmosferde bol bulunan ¹⁴N ile etkileşerek ¹⁴C oluştururlar.

Bu karbon izotopunun yarı ömrü 5730 yıldır.

Oluşan C-14 kısa sürede oksijenle birleşerek CO₂'ye dönüşür.

Bitkiler fotosentez yoluyla havadan radyokarbonu absorplar. Hayvanlar bitkilerle, insanlar da

bu bitki ve hayvanlarla beslenerek C-14'ü bünyelerinde bulundurur. C-14 bir yandan oluşurken, diğer yandan da bozunur. Bu olaylar milyonlarca yıl sürdüğünden, atmosferdeki C-14'ün oluşma ve bozunma hızları dengelenmiştir. Böylece canlı ölüncüye kadar bünyesinde yaklaşık atmosferdekine eşit oranda C-14 içerir. Canlı öldüğünde, organizmadaki C-14 artık yenilenemez ve bozunmaya başlar. Böylelikle eski zamanlardan kalan bir organizmanın içerdiği C-14 miktarına bakılarak söz konusu organizmanın yaşı bulunabilir. Pratikte bir radyoaktif tütün on yarı ömürlük bir süre sonunda tümüyle bozunduğu kabul edildiğine göre, bu yöntemle 50 bin yıla kadar tarihleme yapılabilir.

HAZIRLAYANLAR: Ebru Oktay, Nil Üstündağ, Ayhan Özdemir, Özgür Akarsu, Tuncay Doğan, Bahar Beşlioğlu, Kerem Cıgızoğlu.

Çin Seddi uzamaya devam ediyor!

Dünyanın en uzun yapısı hâlâ araştırmacılara sürprizler sunuyor: Arkeologlar Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında Çin Seddi'ne ait bugüne kadar bilinmeyen yeni yapılar keşfetti.

Arkeoloji Enstitüsü'nden Yue Banghu'nun bildirdiğine göre, 30 haberleşme kulesine, iki kale ve daha başka iki tane binaya ait kalıntılar, kuzeybatıdaki eyalet Gansu'da bulundu. Söz konusu yapılar aşağı yukarı 2000 yaşında ve Han Hanedanı Dönemi'nden kalma.

Yue Banghu, "Buluntular bu döneme ait politik, ekonomik ve kültürel verileri anlamamıza yardımcı olacak" dedi.

Uzun yüzyıllar boyunca değişik hanedanlar tarafından yaptırılan Çin Seddi, Pekin'in doğusundaki kıydan başlayarak, Gansu Eyaleti'ni açacak şekilde uzanıyor. MÖ 3. yüzyıllara kadar uzanan anıtsal koruma duvarının tam uzunluğu bilinmemektedir. Tahminler 3000-7000 km arasında oynamaktadır ve hesaba katılan parçalara, dallara göre değişmektedir.

Daha geçen sene arkeologlar, Çin'in kuzeybatısındaki özerk Sincan Bölgesi'nde yapıyı 500 m kadar uzatan duvar kalıntıları keşfetmişlerdi. Sadece birkaç bölgesi onarılmış olan Çin Seddi'nin sonuna, tahminen bu yeni gelişmeyle de ulaşamadı.

(Der Spiegel, 13 Ağustos 2002)

Avrupalılar'ın atası Araplar mı?

İnsanın genetik soyağacı üzerinde yapılan bir çalışma, Avrupalılar'la Ortadoğulular arasındaki kan bağının, daha önce bilinenlerden çok daha kuvvetli olduğunu söylüyor. Araştırmacılara göre, 6-10 bin yıl önce çiftçiliği Avrupa'ya getiren göçmenler, yerli Avrupalı genlerinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Londra Üniversitesi'nde bilim insanları, 1000 modern Avrupalı'nın Y kromozomları üzerinde bulunan ender genetik işaretleri araştırdı. Sonuçta, farklı toplumlar arasında ortak atalar olduğunu tespit ettiler. Toplum genetikçisi Dr. Lounes Chikhi ve çalışma arkadaşları, Kuzeybatı Avrupalılar'ın yüzde 15-30'unun Arnavutluk, Makedonya ve Yunanlılar'ın ise yüzde 85-100'ünün atala-

Sadece bir kısmı onarılmış Çin Seddi'nin sonuna, yeni bulunan kalıntılarla da ulaşamadı.

rının eski Ortadoğulu çiftçiler olduğunu söylüyor.

Bu bulgular, yerli Avrupalılar ve çiftçiliğin yayılımıyla ilgili uzun bir tartışmanın başlamasına neden olacaktır. Tahririnin, 13 bin yıl önce son Buzul Çağı'nın bitimine doğru Yakındoğu'da başlamış olabileceği düşünülüyor. Çiftçilik ise, sonraki bin yıl içinde Batı'ya, Avrupa'ya doğru yayılmaya başlamış, 6 bin yıl önce Avrupa üzerinden batıya doğru geçerek İngiliz adalarına erişmiş.

Yeni çalışmayla, Ortadoğu genlerinin yayılımıyla ilgili yapılan önceki çalışmalar çelişki yaratmaktadır. Bazıları genetik mirasın önemli bir kısmının Yakındoğu'dan geldiğini söylerken, diğerleri Ortadoğu toplumlarının Avrupalılar'ı oluşturmada küçük bir rol oynadığını iddia ediyor.

Araştırmayı yapan Dr. Chikhi ve arkadaşlarının bulgularına göre, kültürel etkileşime bağlı olarak düşünüldüğünde, avcı-toplayıcılarla çiftçiliğin komşuluk yoluyla birbirlerini oluşturup oluşturmadığı veya hangisinin öncelikli olduğu kesin olarak belirlenememiştir. Bulgulara göre çiftçiliğin kültürel geçişliliği mümkün değildir. Çünkü toplulukta önemli ölçüde hareketlilik söz konusudur.

Chikhi'nin ekibi yakın insanlık tarihinde bir kereden fazla olmadığı düşü-

nülen nadir Y kromozom mutasyonu çalışmasıyla ilgili yeni bir teknik kullandı. Bilindiği gibi Y kromozomu yalnız babadan oğula aktarılmakta.

(Science Correspondent London, 6 Ağustos 2002)

Sigara kadınlar için daha zararlı

Bir araştırmanın sonucuna göre, kadınlar sigaradan erkeklere oranla daha çok zarar görüyor. Kadınların, enfarktüs risklerini iki katına çıkarmaları için günde 3 tane sigara içmeleri yeterli.

Kopenhag'daki Ama-Hastanesi'nden Araştırma Başkanı Eva Prescott'un açıkladığına göre, bir kadın tiryakinin günde 25'den fazla sigara kullanmasıyla, sigara içmeyen bir kadına göre daha erken ölme riski dört buçuk kat artıyor. Erkek tiryakide ise bu riskin artış oranı, iki buçuk kat.

Prescott, tütün içindeki maddelerin kalp ve kan dolaşımı hastalıklarından koruma görevi de yapan östrojen hormonunu bozduğunu söylüyor. Bu yüzden bir kadının günde 3-5 tane sigara kullanması, enfarktüs riskini iki katından fazla artırmış olmaktadır. "Şaşırtıcı olan zaten bu kadar az sigara kullanımı-

nın, bu kadar büyük bir riski barındırması" diyor Presscott.

Bilim insanları tehlikenin ancak sigara kullanımı terk edilince ortadan kalktığını söylüyor. *Journal of Epidemiology and Community Health* adlı bilim dergisi tarafından açıklanan bu araştırmada, 1978'den beri 12 binden fazla Kopenhaglı'yla çalışılmış. Araştırmaya katılan kadınların yarısından fazlası ve erkeklerin ise yüzde 70'i sigara kullanıcısıymış. (Der Spiegel, 17 Ağustos 2002)

Fosil yakıtlar, fosillerden oluşmamış!

ABD'li ve Rus bilim insanları, fosil yakıtların ölü hayvan ve bitki artıklarından oluşmuş olamayacağını iddia ediyor. Diğer jeokimyacılar ise bu çalışmanın, kendisi fosil kadar eski bir tartışmayı yeniden alevlendireceğini söyleyip bu ekibin sonuçlarını eleştiriyorlar.

Texas, Houston'daki Gaz Kaynakları Kuruluşu'ndan J. F. Kenney'nin başkanlığını yaptığı bir ekip, mermeri, demiroksidi ve suyu 1500°C sıcaklıkta ve atmosfer basıncının 50 bin katı bir basınç-

ta ısıtarak, yeryüzünün 100 km'den fazla derinliğindeki şartları oluşturmaya çalıştı. Ekip bu çalışma ile doğalgazın temel maddesi olan metanı ve petrolü oluşturan hidrokarbon moleküllü olan oktanı üretti.

Yüksek basınç ve sıcaklıklarda petrol organik malzeme olmadan da oluşabilmektedir. Genelde kabul edilen görüş, petrolü oluşturan yağ tabakasının yeryüzünden sadece birkaç kilometre derinlikte yaklaşık 50°C-150°C arası bir sıcaklıkta bulunduğu yönündedir.

Petrolün biyolojik bir kökeni olmadığı konusundaki teori ilk olarak bundan 100 yıl kadar önce ortaya atılmıştır. Daha sonra deneyler petrolün yalnızca minerallerden oluşabileceğini göstermiştir.

Texas, Dallas'taki bir petrol danışmanlık firmasından jeokimyacı Mark McCaffrey'e göre, zaten kimse hidrokarbonların bu şekilde oluşabileceğini inkâr etmemektedir. McCaffrey, doğal petrolün küçük bir yüzdesinin biyolojik olmayan bir şekilde oluştuğunun bilindiğini, ancak bunun petrolün bir fosil yakıt olmadığını göstermediğini vurgulamaktadır. Almanya'daki Hamburg Üniversitesi'ndeki jeokimyacı Walter Michaelis'e göre, petrol camiası içinde bu konuyu gerçekten ciddiye alan fazla kişi bulunmuyor. Jeokimyacılar göre, yüksek ha-

sınc ve sıcaklıkta anorganik olarak oluşan petrol, yeryüzüne doğru petrolden daha yoğun olan su tarafından itilmiş olabilir. Bu şekilde gelen petrol daha sonra petrole karşı geçirimsiz olan sediment kayaları tarafından tutulmaktadır.

Ancak önemli ölçüde kimyasal bulgular petrolün biyolojik kökeni olduğunu göstermektedir. Petrol ve biyolojik moleküller aynı tipte karbona sahip olup, aynı tipte moleküler yapıyı barındırmaktadır.

Bu kimyasal bulgular, petrolün bulunması için kullanılmaktadır. McCaffrey'e göre, eğer petrol basit minerallerden oluşsaydı, bu petrolün nerede bulunacağı konusunda yardımcı olamazdı. Kenney ve ekibinin araştırmaları konusunda yorumları ise, alınamamıştır.

(Nature, 14 Ağustos 2002)

Betty, kanca biçimini verdiği telle yiyeceğe ulaştı.

Kargalar alet yapabiliyor

Araştırmacılar, kargaların yeni aletler yapabilen canlılar olduğunu söylüyor. Oxford Üniversitesi'nden bir araştırma grubu, laboratuvarında büyümüş bir Yeni Kaledonya kargasının (Betty) düz bir parça tele kanca biçimini vererek bunu yiyecek sağlamada kullandığını gözlemledi. Bir kuşun daha önce bir teli bu biçimde kullanabildiği ya da bunun ona öğretilmediği görülmemiştir. Eskiden yalnızca insanların, herhangi bir deneyimleri olmadan çeşitli nesnelerden alet yapabileceği düşünülüyordu.

Araştırma grubunun başkanı Alex Kacelnik, bu gözlemin hayvanlarda problem çözümünü gösteren yeni bir deney olduğunu belirtiyor. Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde karga ve primat davranışları üzerinde çalışan James Ha, davranışbilimcilerin kargalar, alakargalar ve saksaganları kapsayan bu kuş ailesinin kavrama yeteneklerinin bulunduğunu söylediklerini vurguluyor.

Yapılan deneylerde Betty'ye düz bir tel parçası ve uzanabileceği bir yere, bir çubukla ayrılmış olarak bir yiyecek kovası gösterilmiştir. Betty önce teli kullanarak kovayı çekmeye çalışmış, bu işe yaramayınca gagasıyla tele kanca şekli vererek yiyeceğe ulaşmayı başarmıştır.

Yeni Kaledonya'nın Güneybatı Pasifik Adası'nda yaşamakta olan bu karga türü (*Covus moneduloides*) ağaç kovuklarında ya da ormanda yerde yaprakların altındaki böcekleri yakalayabilmek için de alet yapabilmektedir. Kuşlar ince dallardan kanca yapma dışında, iğne yaprakları ve dikenleri kullanarak kendilerine uygun, ucu sivri araçlar da yapabilmektedir. Bu yeni çalışma, laboratuvarında kuşların alet yapabilme yetenekleri olduğunu ortaya çıkarmıştır.

(Nature, 9 Ağustos 2002)

Petrol yüksek basınç ve sıcaklıklarda, organik malzeme olmadan da üretilebiliyor.

Şişmanlığa çare: Doygunluk hormonu

Her şeyi yiyebilecekken, yiyecek kısıtlamasına geçmek nefsi kontrolde zor bir testtir. Şimdi bilim insanları yeni doğal bir doyumluk hormonu bulduklarını açıkladı. Bu hormon şişmanlıkla savaşmaya yardım ederek, fazla yemeye direnci daha kolay hale getiriyor.

Londra'daki Imperial Kolej'den obezite bilimcisi Stephen Bloom ve arkadaşlarının bulgularına göre PYY₃₋₃₆ hormonu enjekte edilen gönüllüler, büyük bir yemek esnasında 1/3 oranında daha az yedi. Demek ki hormon, 1/3 oranında daha az yemek yediyor.

Tıka basa doyduğumuzda hormon seviyeleri yükselir, yemekler arasındaki birkaç saatte de yüksek kalır. Bloom PYY₃₋₃₆ olarak isimlendirilen tabletler alındığında, yemekten önce iştaha engel olunabileceğini umuyor. Bu haplar, iki dolu tabaktan sonra durmalısın diyor.

Washington Üniversitesi'nde beslenme çalışması yapan Michael Schwartz, "Bu ilaç kilo vermek için değil, kilo vermiş ama açlık ağrılarıyla savaşmak isteyenler için en iyi yardımcı yol" dedi.

Schwartz'ın söylediğine göre, "Bilinçli bir yeme kararlığı hormonlarımızı etkileyebilir. Bu da beklenti ve duygularımızla yiyecek tatlarının etkilenmesiyle olur. İlaç tedavisi kötü bir yaşam stilini tersine çevirmede yeterli değildir".

Geçen on yıl boyunca araştırmacılar, ne kadar yiyeceğimizi kontrol etmek için hormonlardan bir kokteyl keşfetti. Onlar bu hormonların, vücut ağırlığını korumada, yemek az veya çok olduğunda ne kadar yememiz gerektiğine karar vermede yardımcı olduğunu düşünüyor.

Bunların en ünlüsü leptin. Leptinin uzun süreli etki yaptığı düşünülüyor. Beyin, yağ depoları azaldığında iştahı uyarır. Leptin diğer hormonlardan PYY₃₋₃₆ gibi yemekten yemeğe harekete geçer. Açlık hissettiğimizde, yemeye ne zaman başlayacağımızı ve ne zaman duracağımızı kontrol eder.

Araştırmacılar PYY₃₋₃₆'nın kalınbağırsağı döşeyen hücreler tarafından ürettiğini belirledi. Bu hormon bağırsaklar yiyeceklerle dolu olduğunda ortaya çıkar. Bloom'un ekibi büyük bir yemek sırasında salgılanan hormon dozunun farelerde ve insanlarda iştahı on iki saat boyunca baskıladığını söyledi. Hormonun beyin hipotalamusuna doğru hareket ettiğini ve orada yemeyi başlatan sinir liflerini engellediğini ileri sürdüler. Bloom'a göre hacimli fibröz yiyecekler,

sebze gibi mide ve bağırsaklara doğru hareket ettiğinde, sindirilmeden önce hızlı yemeklerden daha fazla PYY₃₋₃₆ salgılamasını uyarıyorlar. Bloom bu tipte yiyecekleri yemenin, beyne şu anda dolusun uyarısı yaparak, fazla yemeyi önleyebileceğini söylüyor.

PYY₃₋₃₆'nın ghrelin olarak isimlendirilen bir açlık hormonuyla çalıştığı düşünüyor. Bu hormon mide boşken salgılır. Hipotalamusta sinirler üzerindeki etkisi, PYY₃₋₃₆'a benzerdir.

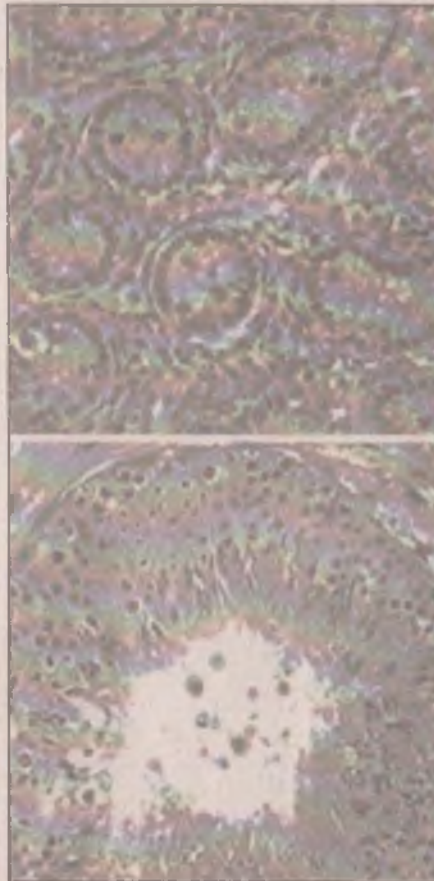
Schwartz'a göre, bu santral sinir sistemi çalışması şişmanlık tedavilerinin çıkacağı son noktadır.

(Nature, 8 Ağustos 2002)

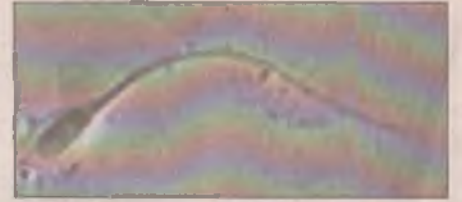
Fareler sperm fabrikası olacak!

Araştırmacılar farelerin sırt bölgeleri-
ne nakledilen testis dokusu sayesinde, keçi ve domuz spermeleri üretebildi. Gelecekte bu nakil işlemiyle, kanserli hastaların üreme yeteneği korunabilecektir.

İşlem, yeni doğmuş bir hayvana ait çok küçük bir testis dokusunun farenin cilt altına nakledilmesiyle gerçekleştiriliyor. Araştırmayı yürüten ekibin başı

Nakil sırasında (üstte) ve nakilden 18 hafta sonra testis dokusu.

Nakil dokusundan alınan sperm normal gözüküyor.

olan, Pensilvanya Üniversitesi'nden Ina Dobrinski'ye göre, teorik olarak dokuyu herhangi bir memeliden alıp fareye nakletmek mümkün. Dobrinski ve arkadaşları, bağışıklık sistemi baskılanmış farelere nakil işlemini yaparak, doku reddini engellediler. Olguların üçte ikisinde nakledilen doku yaşadı ve üreme yeteneği olan keçi-domuz spermeleri üretebildi.

Virginia Norfolk Jones Enstitüsü'nde bilim sorumlusu olarak çalışan Roger Gosden'e göre bu çalışma, üretkenliğin korunması açısından önemli bir adım. Nakledilen doku, erişkin hayvanlardan alınıp dondurulan spermelerden farklı. Çünkü bu dokular, olgunlaşmamış gonadlardan çok sayıda sperm oluşturma yetisinde.

Teorik olarak farelere nakledilen testis dokusu, kanser tedavisi sonrası üreme yeteneğini kaybeden genç hastalarda sperm üretimini sağlayabilecek. Ancak Gosden, nakil dokusuyla beraber virüs geçişinin de olmasından endişe ediyor. Bununla birlikte bu çalışma, kişinin kendi testis dokusunun dondurulup saklanarak daha sonra yeniden kendisine verilmesi gibi üretkenliği korumaya yönelik diğer yöntemlerin gelişimine de yardım edebilecek. Diğer ara nakil ürünleri, soyu tehlikede olan türlerin ve kıymetli çiftlik hayvanlarının üremelelerinde de kullanılabilir. Bu teknik aynı zamanda, çeşitli toksinlerin ve erkek doğum kontrol ilaçlarının sperm gelişimi üzerine etkilerini de araştırmamıza yardımcı olabilir.

Nakledilen erişkin testis dokusu hücreleri önceden denenmekle birlikte, gelişimlerini uygun şekilde tamamlayamaktan ötürü, sperm üretiminde yetersiz kalmıştır. Aynı başarısızlık, spermelerin test tüpünde üretilmesi sırasında da yaşanmıştır. Dobrinski'ye göre şu ana kadar hayvan vücudu dışında, etkinliği tam olan sperm üretimi gerçekleştirilememiştir.

Olgunlaşmamış testis dokusunun nakledildiği fareler kastre (hadım) edildiğinde bu dokunun çalışmaya başladığı gözlenmiştir. Bu da beyinden salgılanan hormon seviyelerinin sperm üretimindeki etkinliğini kanıtlamaktadır. Böylece genç dokular hızlı bir şekilde gelişebil-

mektedir. Teknik, erişkin dokuda da aynı şeyin olabileceği konusunda ümit veriyor.

Pensilvanya grubu bu deneyleri, ev kedilerinden alınan testis dokuları üzerinde de denemek istiyor. Özellikle de üreme dönemlerinde çeşitli nedenlerle bir araya gelemeyen büyük kedilerin soylarının devamı için bu yöntem kullanılabilir. Nakledilen testis dokusunda üretilen spermilerin sağlıklı, normal embriyolar meydana getirip getirmediğini ise, daha sonraki araştırmalar gösterecek.

(Nature, 15 Ağustos 2002)

Şizofreniye glial hücreler mi yol açıyor?

Glial hücre olarak da bilinen, özel bir tip sinir hücresi, şizofreninin ortaya çıkışını tetiklemekten sorumlu tutuluyor. Bu yeni iddia, hastalığın açıklanması için yapılan çok sayıda araştırmaya da yardımcı olabilecek.

Glial hücreler beyin erken dönem gelişiminde çok önemli rol oynar ve erişkinlerde de enfeksiyonlarla mücadele gibi konularda nöronlara destek olurlar. Minneapolis'teki Minnesota Üniversitesi'nden Irving Gottesman'a göre, glial hücreler her yüz kişiden birini etkileyen şizofreninin birinci derece suçlusu olabilir.

Gottesman ve arkadaşları çalışmalarını mevcut literatürlerle bağlantılı olarak Almanya ve İzlanda'da sürdürdü. Bölgesel olarak yaptıkları bu çalışmada, glial hücre gelişimini farklı derecelerde etkileyen insülin ve glutamat gibi büyüme faktörlerini kodlayan 41 adet gen olduğunu tespit ettiler. Ekibin düşüncesine göre bazı genler büyüme faktörlerinde zaafiyete neden oluyor. Glial hücrelerdeki sağlıklı durum, beyin hücreleri arasındaki iletişimi bozarak, kişiyi belki de şizofreniye hassas hale getiriyor.

Bu teori daha da ileri götürülebilir. Şizofrenlerin bazılarında genetik yatkınlık olmakla birlikte, pek çok araştırmacının iddiasına göre dengeyi bozan çeşitli virüslerdir. Gottesman ve ekibine göre, bu olası. Çünkü glial hücreleri hasarlanmış kişiler, enfeksiyona da yatkınlık geliştirecektir. Beyin hücreleri arasındaki ileti de bu sebeple şizofreniye yol açacak biçimde bozulacaktır. Glial hücreler hem genetik yapıdan, hem de

çevreden etkilenebilmektedir.

Ekibin iddiasına göre bu teori, çeşitli çalışmalarda açığa çıkan ortak bir durumu da açıklamaya yardımcı olacaktır. Neden bazı kimselerin beyinlerinde kesin bir anormallik bulunurken, bazıları sadece çeşitli nedenlerle tetiklenme sonucu anormallik oluşturmaya yatkındır?

Örneğin insan herpes virüs-6 olarak bilinen etken neredeyse, 2 yaş altı çocukların hepsini enfekte etmektedir.

(New Scientist, 9 Ağustos 2002)

500 kg ağırlığında, uçamayan kuş fosilleri

Avustralya'da araştırmacılar devasa kuşlara ait fosiller buldu. Günümüzdeki kazlarla akraba olmalarına rağmen, bu 500 kg ağırlığını bulan hayvanlar, uçamamaktaydı.

Avustralyalı bilim insanları, Alice Springs yakınlarında muazzam büyüklükteki kazların fosillerine rastladılar. Gazete haberlerine göre Northern Territory Museums'un müdürü Peter Murray, "Yaşadıkları dönemde 200 kilogramı bulan bu hayvanlar, bu bölgede aşağı yukarı sekiz milyon yıl önce varlıklarını sürdürüyorlardı" dedi.

Araştırmacının dediğine göre, en büyük olanların ağırlıkları 500 kilogramı bulmaktaydı. Fakat bu kuşlar uçamıyordu ve hareketlerinde daha çok bir devekuşuna benziyordu. Murray radyo istasyonu ABC'ye verdiği demeçte, "Ama bu kuş, ördeklerle ve kazlarla akraba. Gerçekten de söz konusu olan uçamayan devasa kazlardır" dedi.

(Der Spiegel, 18 Ağustos 2002)

Fosili bulunan kuşlar kazlar ve ördeklerle akraba.

Deprem için yeni bir erken uyarı sistemi

Tayvan'da test edilen akıllı bir bilgisayar sistemi, meydana gelecek bir depremin 25 saniye kadar öncesinde insanları uyarabiliyor. Bu çok uzun bir süre gibi görünmeyebilir, ancak otomatik alarm sisteminin trenleri durduracak, gaz hatlarını kesecek ve operatörleri durduracak uyarıyı vermesi için yeterli bir zaman. Güney Kaliforniya Üniversitesi'ndeki Güney Kaliforniya Deprem Merkezi'nden Ta-Liang Teng, "Bu sistem depremler için 911 olabilir" diyor.

Kaliforniya, Japonya gibi deprem bölgelerinde, merkezden çevreye doğru sismometrelerle bilgi sağlayan sistemler zaten kurulmuş durumda. Ancak bu sistemler yeterli dedektörleri olmadığı için, yavaş hareket ediyor. Genellikle bir depremin hızlı hareket eden basınç dalgalarını algılıyorlar, fakat daha yavaş olanları analiz edecek zamanları olmuyor. Daha sonrakiler ise, depremin ne kadar yıkıcı olabileceğini anlamaya ve nasıl hareket edilmesi gerektiğine karar vermeye yardımcı olanlar.

Tayvan dünyadaki en yoğun sismograf ağlarından birine sahip. Oradaki sorun ise 40 saniye için çok fazla bilgi yığılması olması. Bu nedenle, Teng ve meslektaşı Yih-Min Wu, deprem merkezinin 60 km içindeki sismograf istasyonlarından önemli 12 tanesini otomatik olarak seçecek bir bilgisayar programı geliştirdi. Bu şekilde, bilgiyi analiz ederek saptama ve işlem görme süresi 40 saniyenin altına düşürülüyor.

Teng ve meslektaşı, deneme süreci içinde, Aralık 2000 ve Haziran 2001 arasında 54 deprem analiz ettiler ve bunlarla ilgili bilgiyi 14 - 41 saniye arasında göndermeyi başardılar. 2000'den fazla insanın ölümüne neden olan 1999 Chi-Chi depremi ile aynı bölgede olan bir deprem için, bu sistemin Taypei'ye 20 saniyeden daha fazla bir uyarı zamanı sağlamış olabileceğini söylüyorlar. Araştırmacılar, depremin uyarı sisteminden daha hızlı hareket ettiği, merkezin 50 km çevresindeki alanlar için sistemin bir "kör noktası" olduğunu da belirtiyorlar.

Japonya'da, gelen depremin hızlı hareket eden basınç dalgalarının saptanması yoluyla, trenlerin durdurulması zaten kullanılıyor. Şimdi oradaki araştırmacılar, Teng'in sistemi gibi tam doğru uyarıları verecek bir sistem araştırıyorlar. Japon Meteoroloji

Ajansı ve Trenyolu Teknik Araştırma Enstitüsü 180 sismik alıcı ağına onlara birçok uyarı vereceğini söylüyor. Sistemin 2003'ün sonuna doğru kullanımda olması umuluyor.

(New Scientist, 13 Ağustos 2002)

Işık hızı değişken olabilir.

Einstein duymasın ama, ışık hızı değişken olabilir

Bilimde moral bozucu şeyler vardır; bazen sürdürdüğünüz bir çalışma yanıtın çok, soruya neden olur. Ama bu sorunlar değil midir bilimin gelişimine neden olan.

Sidney'deki Macquarie Üniversitesi'nden teorik fizikçi Paul Davies tam da böyle bir deneyime sahip. Çünkü o ve çalışma arkadaşlarının vardıkları sonuç, hoşlarına gitmese de, ışığın hızının zamanla değişken olabileceği, yani sabit olmayabileceği. Davies'e göre, bunun anlamı kitapları sandığa atmak değil tabii ki. Çünkü bunlar bilimsel devrimin doğası, yeni teoriler eski olanları içerir ya da yerini alır.

Davies ve New South Wales Üniversitesi'nden astrofizikçi Tamara Davis ve Charles Lineweaver *Nature*'da bu öneriyi yayımladılar. Işık hızının değişebilirliği önerisi, UNSW astronomu olan, John Webb tarafından toplanmış verilere dayanarak ortaya atıldı. Webb bulduğu bir uzak quazarı pozlayarak (gökcismin-den gelen ışığı, fotoğraf plağına veya ışığa duyarlı bir yüzeye uzun süre tabi tutmak), yıldızlararası ortamdan farklı

çeşit fotonlar gözlemledi ki, bunlar dünyaya kadar 12 milyar yıl yolculuk etmişlerdi.

Davies'e göre Webb'in gözleminin anlamı, quazarın ışığı tarafından salınan atomların yapısının, önemsiz gibi görünse de, yapılan atom modelleriyle kayda değer bir farklılığının olması. Bu tutarsızlık iki şekilde açıklanabilir. Ya elektronun sabit olarak kabul edilen yükü değiştirilmeli ya da ışığın hızı. İşte problemin başladığı yer. Evrenin üzerine titrenilen yasalarından ikisi: Elektron yükünün değişmezliği kanunu ve ışık hızının sabit olması. Hangi tarafa bakarsak bakalım, gözlem verileriyle yapılan modellerimiz uyumuyor. Ya modellerimizi değiştirmeliyiz ya da gözlem verilerini kontrol etmeliyiz.

Davies ve çalışma arkadaşları, ışığın dahi kütle çekim alanından kurtulamadığı varsayılan, gizemli karadelikler hakkında çalışmaya başladılar (08 Ağustos 2002 *New Scientist*'de yayımlanan habere göre de, karadelik teorisi ışığın ya başladığı önerisini gerektiriyor).

Elektron yükünün değişiminin kabulü, fiziğin dogmalarından olan termodinamiğin 2. yasasını ihlal etmek olur. Bu durumda vardıkları karara göre, tek seçenek ışığın sabit hızına meydan okumak.

Webb'in gözleminin geçerli kılınabilmesi için, daha fazla quazarla çalışılmalı. Webb'e göre, ışık hızının değişebilirliğini önermek, Görelilik Teorisi'nin zırhındaki ilk çatlağın göstergesi. Davies'e göre; bu gördüğümüz fizikteki paradigma değişiminin başlangıcı, aynen 100 yıl önceki Görelilik Teorisi ve Kuantum Teorisi'ndeki gibi.

(*Nature*, 8 Ağustos 2002)

Büyük Patlama Kuramı masaya yatırıldı

37. Moriond Konferansı'nın konusu evren modelleriydi. Kozmolojik bağlamda gözlemsel ve teorik çalışmayla ilgili 100 kadar sunum yapılan bu konferansta açılış konuşmasını Jim Peebles yaptı. Jim Peebles bugünkü yaygın evren modeli Big Bang'in (Büyük Patlama Kuramı) geliştirilmesinde çok ciddi katkıları olmuş, akademik çevrelerde çalışmaları son derece saygın yere sahip bir bilim insanı.

Jim Peebles Moriond Konferansı'ndaki konuşmasında, süregelen kozmolojik modelleme çalışmalarının Genel Görelilik ve yine Einstein'ın Kozmolojik İlkesi (maddenin uzaydaki yayılımının eşdağılımlı olduğu ilkesi) çerçevesinde sürdürüldüğünü belirtti, ancak toplantı sonucu bu paradigmanın gözden geçirilmesi gerektiği kanısı da yaygındı. Cambridge Üniversitesi Astronomi Enstitüsü'nden Ofer Lahav, bu konferansta evrenin yapısıyla ilgili olarak oluşan genel kanıyı, 15 Ağustos 2002 tarihinde, bilim insanlarının akademik çalışmalarının yayımlandığı bir ortamda yayımladı.

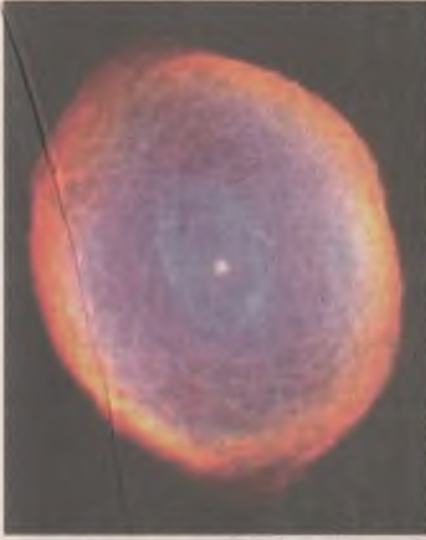
Üzerinde uzlaşılan ve güçlü bir şekilde kabul gören sonuçlar şu şekilde: Evrenin yüzde 4'ü baryondan (elektron, proton ve nötronun ortak adı), yüzde 26'sı soğuk-karanlık maddeden (Cold Dark Matter, CDM) -bir olasılıkla bu oranın içerisinde kütlesi olan nötrinolar da var-, evrenin geriye kalan yüzde 70'i de karanlık-enerjiden (Dark Energy, DE) oluşmaktadır. Evrenin yaşı ise 14x10 milyar olarak belirtildi. Gözlemlerin Genel Görelilik Kuramı ile değerlendirilmesine göre de, evrenin eğriliğinin düzleme çok yakın olduğu, daha doğrusu olması gerektiği, bir kez daha vurgulandı.

Ancak, Lahav için bu konferanstan çıkan en önemli sonuç; görüngüsel olarak karanlık madde ve soğuk-karanlık madde modellerinin, kozmolojik verilerin geniş kısmı ile uyumlu olmasına karşın beraberinde birçok ucu açık sorular getirdiğinin görülmesi oldu. Hem karanlık maddenin hem de soğuk-karanlık maddenin somut varlığı doğru- dan gözlemler ile gösterilebilmiş değildir. "Bunlar gerçek mi, yoksa yarabandı (epicycle) mı?" diye soruyor ve başka sorularla problemin zenginliğini sergiliyor Lahav; "Şu anki karanlık-enerji yoğunluk parametreleri erken evrende beklenenden niçin bu kadar küçük?", "Karanlık-enerji ile toplam kütleinin yoğunluk parametreleri, şu an, niçin birbirine bu kadar yakın? Fizikte yeni gelişmeler mi gerekli, yoksa işin içine entropik il-

keyi mi sokmalıyız?", "Karanlık madde ve soğuk-karanlık madde yaklaşımı, gökada profilleri gibi küçük ölçekli yapıları açıklamada konusunda, çok açık bir şekilde, sorunludur." Evrenin yaşının, bazı küresel yıldız kümeleri için öngörülen yaşlarla uyumsuzluğu, yine bu

Sa tipi bir spiral gökada.

Bir süpernova patlaması.

konferansın vardığı önemli sonuçlardan biri olduğunu vurgulayarak sözlerine devam ediyor.

Ancak, Lahav'ın konferans sonunda ortaya çıkan genel kanıyla ilgili en can alıcı ifadeleri daha çok var olan paradigmanın da gözden geçirilmesi gerektiği seçeneğine yöneliyor: Başka (henüz bilmediğimiz) modeller gözlem verilerine daha iyi uyabilir mi? Kozmoloji bulduğumuz yerden başka nereye gidebilir? Çalışmalar, kozmolojik parametrelerin, soğuk-karanlık madde, karanlık madde varsayımlarına bağlı kalarak, düzeltilmelerine mi odaklanmalı ya da tamamıyla yeni bir paradigma mı ortaya çıkarmalı?

Büyük Patlama'ya taraftar olarak, ciddi bir tutuculuk sergileyen bilim çevrelerinde son günlerde var olan paradigmanın gözlemleri anlamakta sıkıntı yaşadığını vurgulayan yayınlar ve tartışmalar, yine bu çevrelerin bilim insanları tarafından gündeme getirilmeye başlandı. Önümüzdeki on yıllarda evren betimlememize yeni renkler katılabileceği gibi, betimlememizde paradigmatik, radikal değişimler gerçekleşeceğe benziyor.

(arxiv:astro-ph/0208297 v1,
15 Ağustos 2002)

Keseli aslan avını ağaca çıkarabiliyordu.

1.5 milyon yaşında devasa hayvan iskeletleri

Devasa kangurular, korku uyandıran keseli aslanlar ve araba büyüklüğünde wombatlar (Avustralya'ya özgü, kemirgene benzeyen keseli bir hayvan): Araştırmacılar, Avustralya'nın megafaunasına ait 1.5 milyon yaşlarında kalıntılara rastladı.

Heyecan verici yeni iskelet buluntuları sayesinde, beşinci kitada Buzul Çağı (Pleistosen) Dönemi'nde yaşayan ilginç canlılar hakkında birçok bilgi ortaya çıktı. Çoğu sağlam şekilde mağaralarda keşfedilen prehistotik keseli aslanlar ve diğer birçok hayvanın buluntuları Avustralyalı paleontologlar tarafından "yüzyılım keşfi" olarak nitelendiriliyor. Keşif hakkındaki haber, günlük *Sydney Morning Herald* gazetesinde 23 Haziran'da yayımlandı.

Batı Avustralya'daki Nullarbor Düzlüğü'nde bulunan üç tane fosil zengini mağara, Mayıs ayında bir ultra-hafif uçak tarafından keşfedildi. İlk kemik buluntuları hakkındaki haberlerden sonra, hemen Western Australian Museum'dan paleontologlar "Operation Leo" adını verdikleri çalışmalara başladılar.

Üç hafta önce John Long başkanlığındaki araştırmacı ekip, sansasyonel bilgilerle keşif seyahatinden döndü. Buluntular arasında ilk kez tamamı bulunan keseli aslan *Thylacoleo carnifex*'in boyu, üç metreyi buluyordu ve korku uyandıran kesici dişlere sahipti. Büyük ve içeri çekilebilen pençeleriyle avını parçalayıp, şimdiki leoparlar gibi ağaçlara çıkarabiliyordu. Mağaralar başka ilginç yaratıklara da mezar olmuş: Keşif ekibi, boyu üç metreye ulaşan ve bilinen en büyük kanguru olan *Procoptodon goliah*'a ait kemikler buldu. Aynı zamanda, orak şeklindeki pençelerle donanmış wallabys (küçük kanguru) ve araba büyüklüğünde bir wombat ve bir tasmanya canavarı da bu derin çukurlarda ölmüşler.

3 m.
boyunda kanguru.

Mağaralardaki kuru ve soğuk iklim sayesinde iskeletler 1,5 milyon yıla yakın oldukça iyi bir şekilde korunabilmiş. Long ve çalışma arkadaşları *Sydney Morning Herald* gazetesindeki haberdan sonra, do-ku, saç ve parazit artıkları üzerinde deney yapacak duruma geldi. Ayrıca bilim insanları aynı yerde buluntu yerlerinin yaşını ölçebilmek için ışıma değerlerini belirlediler.

Long gazeteyle yaptığı açıklamada, "Nullarbor Mağaraları bu tip fosiller için Avustralya'daki en önemli keşif yerlerinden sayılmaktadır" dedi. Paleontologun açıklamasına göre "Bu inanılmaz derecede zengin megafauna, Avustralya'da 1,8 milyondan 10.000 yılına kadar süren Buzul Çağı'nın nasıl yaşandığı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca bugün dünyada yaşamakta olan hayvanların, nasıl birkaç uzmanlaşmış yaratıktan geliştiği ortaya çıkmaktadır."

Avustralya'nın eski zaman faunasına iki ton ağırlığına ulaşabilen wombatları andıran diprotodontlar, megalania adında boyu yedi metreyi bulan varanlar, devasa yılanlar ve azametti kaplumbağalar da dahildi. Ancak bu devler, nerdeyse istisnasız olarak yüzünden kayboldular, yani insanın aşağı yukarı 60.000 yıl önce kıtayı fethetmesinden birkaç bin yıl sonra.

(Der Spiegel, 30 Haziran 2002)

Allianoi: Su için doğdu, su içinde ölecek

Gelişmenin kimi gerekleri, doğayla olduğu kadar, arkeolojik varlığımızla da karşı karşıya geliyor, çoğu zaman. Allianoi'yi de kurban vereceğiz belki. Allianoi MÖ 3. yüzyılda ılıca olarak, yani sıcak su kullanımı amaçlı kurulmuş bir sağlık kült merkezi. Ama sulama amaçlı olarak yapımına başlanan Yortanlı Barajı tamamlanırsa, sular altında kalacak.

Dr. Ahmet Yaraş ile söyleşi

(Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Bölümü Öğretim Görevlisi)

Söyleşi: Nalân Mahsereci

Yaman çelişki. Yaşamın kimi bayındırlık gerekleri, doğayla olduğu kadar, çoğu zaman arkeolojik varlığımızla, topraklarımızdaki tarih birikimiyle de karşı karşıya geliyor. Kentleşme süreçleri, baraj, yol, metro vs. yapımları karşısında, arkeolojik değerlerimizin kurtarılmasında yapılan zamana karşı yarışta, kaybeden ne yazık ki çoğu kez arkeolojik varlığımız.

Kazı ekibinin tüm yoğun uğraşlarına rağmen, Allianoi'yi de kurban vereceğiz belki. Allianoi MÖ 3. yüzyılda ılıca olarak, yani sıcak su kullanımı amaçlı kurulmuş bir sağlık kült merkezi. Ama sulama amaçlı olarak yapımına başlanan Yortanlı Barajı tamamlanırsa, baraj suları altında kalacak. Yani yine su için ve su içinde ölmüş olacak. Kazı ekibinin Allianoi'yi kurtarma çalışmalarının sloganı bu zaten: "Su için[de]: Allianoi"

Allianoi kazı çalışmaları son derece

heyecan verici. 98 tane yöre köylerden işçi, 35 tane de heyet üyesinden (arkeolog, mimar, restoratör vs.) oluşan karınca gibi bir ekip, harıl harıl çalışıyor. İşçiler el arabalarını koşturur, arkeologlar milim milim kazarken, kazı alanının bir köşesinde seramikler tümleniyor, bir yanda buluntular resimleri çekilerek ve kameraya alınarak belgeleniyor, bir başka köşede mimari belgeleme yürütülüyor ve bir yandan da Allianoi'yi sanal ortamda yaratabilmek için çalışmalar sürüyor.

Kazı Ekibi Başkanı Dr. Ahmet Yaraş, sorularımızı yanıtlarken, gözünü kazı alanından ayırmıyor; anında müdahale ediyor olumlu/olumsuz bir duruma. Umutlu, heyecanlı, coşkulu; çocuğu gibi sahip çıkmış kazıya. Henüz doğmuş kızının adını Allianoi koymaktan, olası terslikleri düşündüğünden son anda vazgeçmiş; ama antik merkezin dibine kurulduğu İlya Çayı'nın adını almış kızı,

hiç değilse. Küçük İlya, seramik tasarımcısı-restoratör annesi Candan Yaraş yatağının dibinde seramik parçalarını tümler, topraklarından temizlerken, mışıl mışıl uyuyor. Her gün ayağa dikilen tarihle birlikte, o da kendi bireysel tarihine büyüyor. Onun ve ülkemizin tüm gelecek nesillerinin görebileceği kadar uzun yaşasın Allianoi, dileğimiz bu. Asıl çözümün, ülkemizin, halkına olduğu kadar, doğal ve kültürel değerlere saygılı, çıkarlara peşkeş çekilmemiş, çok yönlü gelişme planlamaları yapabilecek, yurtsever iktidarlar görmesinde olduğunun bilinciyle...

Barajın gölgesindeki Asklepieion: Allianoi

- Sayın Ahmet Yaraş, Allianoi kazı alanının coğrafi konumundan söz eder misiniz?

- Allianoi, Bergama'nın 18 km kuzeydoğusunda, Bergama-İvrindi karayolu üzerinde, Paşa Ilıcası olarak anılan mevkide yer alıyor. Güneyde Bağ Tepe ile Abdal Tepe, kuzeyinde ise Çamlık Tepesi'nin olduğu vadinin tam ortasına kurulmuş. Merkezin ortasından İlya Çayı geçiyor.

- Burası ne kadar zamandır kazılıyor?

- Başlangıç 1994 yılına dayanıyor. 1994'de Yortanlı Barajı'nın temeli atılmış, dönemin Başbakan ve Başbakan Yardımcısı tarafından. Bundan sonraki 4 yıllık kazı süreci, barajın gölgesinde kurtarma kazısı çalışmaları olarak devam etmiş. 1998 yılında Bergama Müze Müdürlüğü'ne atandım. O tarihten bu yana da Paşa Ilıcası'nda, Allianoi'nin esas yerinde, yani merkezinde kazılar yapıyoruz.

- Allianoi kazı alanını ortaya çıkaran

Kazı çalışmaları bütün hızıyla sürerken, Ahmet Yaraş sorularımızı yanıtladı; ama gözünü kazı alanından ayırmadan ...

sizsiniz. Burada bir arkeolojik yerleşme olduğunu nasıl tahmin ettiniz?

- Kazıya başladığımızda Alliano di-ye bir yer de bilinmiyordu, buradaki antik kalıntıların varlığı da. Roma Köprüsü ve ılıcanın varlığını biliyorduk yalnızca. Ben Bergama Müze Müdürlüğü'ne gelince, Paşa Köprüsü ve Paşa İli-cası mimari dokusunu göz önüne alarak, burada kazıların yoğunlaşması gerektiğini düşündük. Bu kadar anıtsal bir köprü ve ılıca yapısının etrafında başka yapıların olması gerektiğine inanıyorduk. O yüzden burada başladık. Kazı 1998'de nympheumun (anıtsal çeşme) olduğu yerde başladı, birdenbire Roma Dönemi'ne ait inanılmaz eserler çıktı. Görüldü ki burası ılıcadan öte, ılıcayla sınırlı olmayan termal bir kompleks. Yeni bir Asklepieion (sağlık merkezi). O yüzden çalışmalara bu bölgede ağırlık veriyoruz, 5 yıldan bu yana. Ama çevrede de nekropol (mezarlık) buluntularında, Çamlık Tepesi'nde, Devlet Ormanı'nda ve Çeltik Köyü'nde çalışmalar sürüyor.

Şöyle özetlemekte fayda var. Bu bir kurtarma kazısı. Baraj yapıldığı için, Bergama Müze Müdürlüğü'nce kurtarma kazılarına başlandı. Fakat iş o kadar büyüdü ki, kurtarma kazısı boyutlarını çoktan aştı. Gerek hacim, gerek eleman açısından, Türkiye'de şu andaki en büyük kurtarma kazılarından biri. Çünkü şu anda, 98 tane işçi, 35 tane de heyet üyesi çalışıyor.

1998 yılında geldiğimizde, bu alanda tarım yapılıyordu. Kalabalık bir ekiple 6 ay boyunca çalışınca, çok hızla, alan kısmen açıldı. Dolayısıyla 98'de tarım yapılan alanı, şimdi turistler gezmek için İstanbul'dan gelebiliyor, tur programına alabiliyor.

- Tarlaydı buralar, öyle mi? Tarla sahipleri bir şeyler bulmuş mu, size o yön-de bilgiler gelmiş miydi?

- O tür belgiler gelmemişti, ancak kazıya başladıktan sonra duyularımız oldu. Paşaköylü bir vatandaş, tarlayla birlikte nympheumun üzerindeki bağ evini de satın almış ve nympheum yapısının üzerinde kaçak kazılar yapmış. Üzerinde bir çukur vardır, kaçak kazıdan kalan. Bu alanda tabii sikkeler falan bulunuyormuş; ama bulgular Bergama Müzesi'ni yeteri kadar duyarlılığa sevk etmemiş, gelip bir çalışma yapmamış, burayı tescil etmemişler. Biz geldikten sonra bağ evini kaldırdık. Bir de çeşmenin önünde DSİ'nin kepçeleri tarafından kil arama çalışması yapılmış, çeşmenin 1.5 m kuzeyinde bir kepçe izi var. Neyseki orada kil bulamamış

Kazı alanından bir görüntü.

ve devam etmemişler.

Roma Dönemi'nde sadece ılıca, Bizans Dönemi'nde yerleşime de açılıyor

- Tahminleriniz buranın sadece ılıca olarak kullanıldığı yönünde mi, yoksa buranın beslendiği bir kent yerleşiminin olduğunu düşünüyor musunuz?

- İsterseniz, Alliano di'nin tarihçesiyle bir giriş yapalım. Burası olasılıkla Geç Hellenistik Çağ'da bir ılıca için kurulan küçük bir termal yapıymış. Fakat MS 2. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrian'ın Anadolu'ya ikinci gelişi sırasında, burada bir bayındırlık hareketi yaşanmış. Bu bayındırlık hareketi bütün Anadolu'da yaşanıyor; çünkü o dönem Pax Roman, yani Roma Barışı Dönemi. Burada bulunan Roma Dönemi'ne ait pek çok yapı, o dönemde yapılmış. Sürekli afet yaşamış burası, sık sık sel ve 3. yüzyılda deprem olmuş. Afetlerden sürekli etkilendiği için, Roma Dönemi'nin birkaç evresi var.

Kuşbakışı kazı alanı. Sağda, termal yapının bir kısmının üstüne inşa edilmiş modern ılıca yapıları gözüküyor.

Ardından Bizans, 5.-6. yüzyıllarda burayı yerleşmeye açmış. Bizans Dönemi'nde insanlar Roma yapılarını deforme edip, kendi konutlarını oluşturmuşlar. Ama çok önemli, büyük, anıtsal eserler yapamamışlar, ekonomik durumları iyi olmadığı için. Bir tek kilise yapısını tamamen ayağa kaldırmışlar. Kilise yapısı üç ayrı evreden oluşuyor, şu ana kadar bilebildiğimiz kadarıyla. Yerleşme 11. yüzyıla kadar devam ediyor, 11. yüzyılda bıçak gibi kesilmiş, yerleşime tamamen kapanmış. Yani 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar sürekli ikamet edilen bir yer olmuş, bu da kendi içinde birkaç evreye ayrılıyor. Yani Roma Dönemi'nde ılıca olarak kullanılıyor, Bizans Dönemi'nde yine ılıca olarak da kullanılıyor ama, daha çok çevrede yaşayan ve fakir bir halk kesimi burayı basit bir yerleşime dönüştürmüş. Büyük bir kent değil burası, kent değil zaten. Alliano di dediğimiz zaman termal yapının ağırlıkta olduğu bir ılıca kompleksinin aklı gelmesi gerekiyor.

- Tarihi hangi zamanlara iniyor, Geç Hellenistik dediniz, milada göre söylersek...

- MÖ 3. yüzyıldan, MS 11. yüzyıla kadar sürekli kullanım görmüş.

Prehistorik kültür olasılığı

- Seller ve depremden söz ettiniz. Bu afetlerle kullanımda kesintiler oluşmuş mu?

- Zaman zaman bu jeomorfolojik gelişimleri, kesitlerden görebilmek mümkün. Deprem ya da sel izlerini görmek mümkün. Ama ne kadar süreler için boş-

luklar olduğunu söyleyebilmek, henüz mümkün değil. Şöyle ki, burası henüz 4 yıllık bir kazı. Bildiğiniz gibi dünyadaki diğer kazılarda da, kazı en az bir 30-40 yıl sürdükten sonra bu tür şeyleri söyleyebilmek mümkün oluyor. O yüzden henüz olasılıklı şeyleri söyleyebiliyoruz. Kazılar ilerledikçe, düşündüğümüz şeyleri kesinleştirebileceğiz.

Özellikle geçen yıl, Geç Hellenistik Dönem'e kadar inen eserler bulduk. 2000 yılında Devlet Ormanı olarak adlandırıldığımız alandaki çalışmalarda, Yortanlı kabı bulundu. Erken Tunç Çağı'na ait. Dolayısıyla bu bölgede sıcak sudan dolayı, Erken Tunç Çağı'na ait bir Yortanlı Kültürü'nün de olduğunu düşünüyoruz. Birkaç tane çakmaktaşı, obsid-yen var. İki tane de çok güzel Yortanlı kabı var. Ama henüz burada bir Yortanlı Kültürü vardır, böyle bir yerleşim vardır diyebilecek sayıda buluntuya ulaşamadık. Buluntuların olduğu yerde, on beş kişilik bir grup, o yönde çalışmalar yapıyor. Eğer biz bu alanda prehistorik bir kültür bulabilirsek, Batı Anadolu arkeolojisi için çok önemli şeyler söyleyebileceğiz.

- Yortanlı Kültürü kısaca nedir? Yortanlı kabı tanımlanmış, tarif edilmiş bir biçim mi arkeolojide?

- Yortanlı Kültürü başlı başına bir konu. Balıkesir bölgesi ağırlıklı olmak üzere, Batı Anadolu'da önemli bir prehistorik kültür. Yortanlı kabı da gri formda, elle yapılmış bir seramik tipi.

Romalı yazar Aristides'in şifa bulduğu yer

- Allianoı adı nereden geliyor? - Biz burayı kazdığımızda Allianoı diye kazmıyorduk. Yortanlı Barajı Kurtarma Kazısı olarak başladık, resmi izinleri hep o yönde aldık. Allianoı adını 3 yıl önce, ilk kez ortaya attık. Bu adı, MS 2. yüzyılda yaşamış Romalı yazar, Hadrianot-heroeli Aelius Aristides'in *Hieroi Logoi* yani *Kutsal Sözler* adlı eserinden yola çıkarak iddia ediyoruz. *Kutsal Sözler*'de Aristides, Balıkesir ile Bergama arasında bir ılıcadan söz ediyor ve bu ılıcanın Bergama'ya 120 stadia (23-25 km) mesafede olduğunu söylüyor. Kendisinin bu ılıcaya geldiğini, ılıcanın suyundan içtiğini, şifa bulduğunu; Tanrı Asklepios'u rüyasında gördüğünü ve onun telkinleriyle iyileştiğini söylüyor. Bergama ile Balıkesir arasında bir başka böyle önemli sağlık merkezi yok. Böyle bir sıcak su, termal kompleks de yok. O yüz-

den epigrafik herhangi bir buluntu, yani bir yazıt bulamamıza rağmen bugüne kadar, Aristides'in eserinden yola çıkıp, buranın Allianoı olduğunu iddia ediyoruz. Bu turnak içinde söylemek gerekirse, tam olarak kanıtlanmamış bir iddia, tek eserden yola çıkıyoruz. Ama yakın tarihte bir yazıt ortaya çıkarırsak, bu iddiamız gerçekleşmiş olacak. Böylece bir ören yerinin lokalizasyonu da bu genç ekip tarafından yapılmış olacak.

- Başka antik metinlerde geçmiyor yani, Allianoı adı...

- Hayır. Bu ilginç tabii, Antikçağ yazarlarından Strabon'da ya da başka coğrafyacılar da Bizans yazarlarında da geçmesi gerekiyor aslında. Örneğin buradaki bazilikalı tipteki kilise yapısı,

12 sütunla çevrili bu avlu, Geç Antikçağ'da bir depremle tamamen yıkılmış. Aşağıda sütunlar restorasyon çalışmasıyla ayağa kaldırılırken.

Mysia Bölgesi için anıtsal. Dolayısıyla Bizans kaynaklarında burayla ilgili metinlerin olmasını beklerdik, ama bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda henüz bir şey bulamadık.

Allianoı Pergamon'un sayfiye yeri

- Bergama'da görkemli Pergamon kenti var. Çok kez el değiştirmiş, Hellenler, Persler, Büyük İskender, Romalılar ve Bizanslılar gelip geçmişler. Kanunoyunda, Almanya'ya kaçırılan ünlü Zeus Sunağı'yla da yaygın tanınan bir antik kent. Allianoı'nın Pergamon'la ilişkisine dair bulgularınız ya da öngörüleriniz var mı?

- Burası Pergamon'un sayfiye yeri aslında. Bugünkü Bergamalılar'da 98 yılına kadar burayı sayfiye yeri olarak kullanmış. Hafta sonları gelmiş, sıcak su tesislerinden yararlanmış, piknik yapmışlar; tıpkı Antikçağ'daki gibi.

Bergama'nın hinterlandı (arka bölgesi) içinde yer aldığından, mutlaka bir bağlantı vardır diye düşündük. O yönde bir yüzey araştırması yaptık, sadece kazıyla yetinmedik. Geniş bir ekiple çalıştığımızdan, bir grubu da yüzey araştırmasına ayırdık. Yüzey araştırmasında baraj gölet alanının içerisinde kalan her tarafa bakıldı. Arkada yayvan bir tepenin üzerinde Parthenion kentinin olduğunu biliyoruz. Kalıntılar var, adı da Ksenophon'un *On Binlerin Destanı*'nda geçiyor. O tepeyle Pergamon arasında mutlaka bir bağlantı olmalı. Tam arada da Allianoı var.

Çevrede yaptığımız yüzey araştırmalarında, Bergama'yla burası arasında halen çoban yolu olarak kullanılan, yer yer tahrip olmuş bir antik yolun varlığını saptadık. Hatta, bu yolda bariz bir şekilde izlenebilen Roma Çağı'na ait araba tekerlek izlerinin varlığını gördük. Bu yol ağları içerisinde, ana noktalardan bir tanesini Allianoı oluşturuyor. Bu iddiayı da, yani yol ağlarıyla bağlantısını da ilk kez biz söylüyoruz. Elimizde veriler var ama, henüz bu konuda yayın yapmadık.

- Pergamon'un Kleopatra'ya hediye edildiği söylenen ünlü kütüphanesi korunmuş mu? Şunun için soruyorum, eğer korunduysa, o kitaplar da Allianoı adı geçiyor olabilir.

- Antik kaynaklarda 200 bin ciltlik kitabın Pergamonlular'ın himayesinde olduğu, daha sonra Kleopatra'ya verildiği vs. geçiyor, doğru. Ama bu kitaplar Mısır'da korunmadığı gibi, büyük bir kısmının yandığı da iddia ediliyor. Öyle bir arşiv

yok. Allianoî adını biz ancak Bergama'dan ya da buradan çıkan epigrafik eserlerden yola çıkarak kesinleştirebiliriz. Ama İzmir'deki Apollon Bilicilik Merkezi Klaros'daki bir yazıtta, Aristides'in yolculuğuyla ilgili bir pasajda, adı Allianoî olarak geçmiyorsa da, Aristides'in ılıcaya gidişiyle ilgili bilgi var.

- Galen'in de Bergamalı olduğunu biliyoruz. Onun eserlerinde de Allianoî'den söz edilmiyor şu durumda...

- Galen bildiğiniz gibi ilaç biliminin habası olarak kabul ediliyor. Ama böyle bir antik kentle ilgili yorumlarda bulunmamış. Şunu söylemekte yarar var. Bergama'nın Antikçağ'da önemli bir tıp merkezi olduğunu biliyoruz. Pergamon Asklepieionu'nda psikoterapi, burada ise olasılıkla hidroterapi yapılıyordu. Ilıcaların ya da sıcak suların tıpta kullanıldığını, şifa bulmak için hastaların gönderildiğini biliyoruz. Antikçağ'da Bergama'da yaşayan tıp bilginleri bu-
rayla da ilgilenmiş olmalı, Galen başta olmak üzere. Ama eserlerinde yazmamışlar.

Termal yapı, yerleşmenin üçte birini kaplıyor

- Allianoî'nin planlaması ve mimarisinden de söz eder misiniz?

- Bu kadar kısa bir süre içerisinde Allianoî'nin yerleşim planını tam olarak ortaya çıkarmış bulunuyoruz. Doğu-batı doğrultulu, 210 metre uzunluğunda, 6.5 metre genişliğinde bir prosesyon yolu, yani kutsal bir yol saptadık. Buna decumanus (doğu-batı doğrultulu cadde) adını veriyoruz. Bu caddeye dik gelen, 9.5 metre eninde, 35 metre uzunluğunda kuzey-güney doğrultulu bir cadde (cardo) bulduk. Bu iki cadde T planlı bir yerleşme oluşturuyor. Decumanusun tam gü-

Termal yapının tonozlu dinlenme odaları.

neyinde, yarım daire formunda, eksedra tipinde nympheum (anıtsal çeşme) saptandı. Caddeler sütunlu, her iki yanında, etrafında sütunlar, revaklar var. Arkalarda ise dükkânlar ya da birtakım birimler, küçük mekânlar var.

Bu T formundaki caddeler silsilesinin hemen kuzeyinde ise, 9700 m²'lik termal yapı saptandı. Genelde yerleşmenin tümü 32 bin m²'lik bir alana yayılıyor. 32 bin m²'nin 9700 m²'sini hamam yapısı, dolayısıyla ılıca oluşturuyor. Yani aşağı yukarı yerleşmenin üçte biri. Demek ki, ılıca en önemli yapıydı, o yüzden de üçte birlik kısmı oluşturuyordu. Demek ki bu kült merkezi asıl sıcak su için kurulmuş. Sloganımızda da söylüyoruz, burası su için kuruldu, su altında kalacak. Öyle bir başlangıç, kuruluş nedeni var; yok olması da suyla olacak gi-

bi gözüküyor. Termal yapının bütün bölümleri saptanmış, işte frigidariumu (soğukluk), tepidariumu (ılıkılık), apodyterionu (soyunma bölümü, dinlenme odaları), nympheumu saptandı.

Decumanusun başlangıcında Erken Bizans'ta inşa edilmiş bazilikalı tipde bir kilise yapısı var. Muhtemelen onun altında da dinsel bir yapı vardı. Roma Dönemi'nde. Caddenin bitişinde de Geçiş Yapısı var, o da oldukça anıtsal. Ve ılıcanın en doğu ve batısında iki tane köprü yapısı var. Birisi hâlâ kullanılıyor, halen gördüğümüz gibi. Diğeri de bu sene tespit edildi, ayağı ortaya çıkarıldı. Yani yerleşmenin doğusunu ve batısını iki tane köprü sınırlamış oluyor. En güneyinde kesintisiz bir duvar, en kuzeyinde ise 60 metre uzunluğunda bir kriptoportikos (koridor, gizli geçiş) var. Dolayısıyla burası, 2200x300 metre boyutlarında bir alan oluşturuyor.

Grek Kültürü'nde sıcak su, eşcinsellikle özdeş

- Roma Dönemi'nde suyla tedaviye ilişkin neler biliyoruz?

- Orta Avrupa'da Balkanlar'da özellikle, çok sayıda termal yapının, ılıca yapısının olduğunu biliyoruz Roma Dönemi'ne ait. Erken dönemlerde, yani Klasik Dönem'de Grek Kültürü'nde sıcak su kavramını yok. Sıcak su kavramı homoseksüalliteyle eşdeğer tutuluyor. Erkekler soğuk suyla yıkanır gibi algılanıyor. Roma Dönemi'nde, sıcak su insan yaşamına giriyor Ege Havzası'nda. Termal yapılar, yani yerden kaynayan suyla şifa bulmak, en çok Roma Çağı'nda yaygınlaşmış. Buralar bir şekilde senatoryum gibi bir işlev yüklenmiş,

Termal yapının frigidariumunda ortaya çıkarılan, zemini mozaik kaplı, kare planlı avlu.

Anadolu'da birkaç yerde benzer örnekleri var. Örneğin Yalova'da Roma Dönemi'ne ait kaplıca var, Balıkesir'de var, Bergama'da üç-dört yerde var. Ama Batı Anadolu'dakiler içinde halihazırda kullanılabilecek şekilde, üst yapısına kadar sağlam kalmış, hâlâ sıcak su içinde olan, bir tek ve bence en önemli yer Allianoi. Dünyadaki ender yapılardan ayrıca.

- *Buradaki termal yapının bölümlerini açabilir misiniz?*

- Frigidarium, soğukluk kısmı demek. Hamam sefasında, sanatçıların geldiği, insanların sohbet ettiği, sanatsal faaliyetlerin yapıldığı bir alanı oluşturuyor. İlklik kısmı ve dinlenme kısımları da, sonuçta, eğer tıbbi amaçlı kullanılıyorsa, tanrıdan vahiylerin geldiği, Asklepiades adını verdiğimiz rahip doktorların onları yorumladığı ya da kıyafetlerin değiştirildiği yerler olmalı. Bunların tabanları tamamen mozaik. Bu termal yapı çatılarına kadar, tonozlu galerilerine kadar korunmuş durumda. Allianoi'deki termal yapının en önemli durumu, hâlâ sıcak suyun olması. 38-40'lik sıcak suya sahip şu anda Allianoi.

Olympia'daki Herodos Attikus Çeşmesi'nin minyatürü

- *Anıtsal çeşmenin özellikleri neler?*
- Apsidal (yarım daire) planlı, eksedra formunda bir yapısı var. anıtsal çeşmenin. Anadolu'da çok az görülen bir çeşme tipi. Genellikle Anadolu'da Roma Dönemi'nde iki katlı, daha anıtsal özellikli ya da daha basit çeşmeler yapılır. Eksedra tipindeki çeşmenin Anadolu'da beş-altı tane örneği var; onlardan biri buradaki, ama en sağlam kalmış olanı. 70'li yıllarda üstüne bir bağ evi

yapıldığı ve arkasında da kaçak bir kazı yürütüldüğü için, suyun geliş yöntini yeteri kadar takip edemiyoruz. Ama görebildiğimiz kadarıyla, su künkleri aracılığıyla, karşıdaki Bağ Tepe'den bileşik kaplar sistemiyle geliyor su ve 12 m'lük yarım daire formundaki hacme doluyor. Çeşmenin önünde de 3'er tane daldırma havuzu var. Vatan-daşlar o dönem bu daldırma havuzlarından su alıyorlar. Bu çeşme, Olympia'daki Herodos Attikus Çeşmesi'nin küçük bir minyatürü. Şöyle bir ilinti kurmak mümkün. Aelius Aristides, yani burayla ilgili bize bilgi veren antik yazar, Herodos Attikus'un öğrencisi Roma'da. Biraz zorlama olmuş olsa da, tırnak içinde söylersek, onunla ilintili mi acaba diye düşünüyoruz.

Su perisi, 1800 yıl suyun başında beklemiş!

- *Geçtiğimiz yılın yaz aylarında gazetelere iyi korunmuş bir Venüs/ nymphe (su perisi) heykeli bulunduğunuz haberleri yansıdı. O heykel bu çeşmede mi yer alıyordu?*

- Hayır, termal yapının tonozlu galerisini süslüyordu. Venüs heykeli değil, nymphe heykeli. Konulduğu yerde, öylece bekliyordu. Heykelin aşamalarını

Su perisi (nymphe), 1800 yıl suyun başında beklemiş!

yukarıdan aşağıya kazarken, yavaş yavaş görebildik. Bulunduğu yerde (in situ), ayakta ve hiç kırılmadan ele geçirilmesi, bizim açımızdan çok önemliydi. Basına da bu yanıyla yansıdı. Ama Allianoi açısından en önemli eser, o değil. Asklepios (Sağlık Tanrısı) başları çok daha önemli.

- *Suyla ilintisi ne bu heykelin?*

- Nymphe zaten su perisi demek. MS 2. yüzyıla ait bu heykele, Geç Roma Dönemi'nde beline kaba bir şekilde delik açılarak işlev kazandırılmış. Bu delikten, heykelin elleriyle önünde tuttuğu, kurna gibi düşünülen istiridye kabuğuna su akıyormuş, oradan da aşağıya havuza dökülüyormuş. Bu nymphe heykellerinin benzerlerinin Anadolu'nun beş-altı yerinde bulunduğu tanık oldum. Milet'te var, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde var, ama bu en sağlam kalmış olanı.

- *En yaygın buluntular Bizans Dönemi'nden mi?*

- Yok, özellikle Geç Roma Dönemi'ne ait eserler çok çıkıyor. Ama Hellenistik Dönem'den de çok sayıda eser var, Roma Dönemi'nden de; yaygın olarak Geç Roma ve Bizans eserleri. Türkiye'deki kazılarda, Geç Roma Dönemi'yle ilgili çok detaylı çalışma yapılmamıştır bugüne kadar. Bu döneme ait eserlerin olması, kazının önemini artırıyor.

- *Küçük çaplı buluntularınız neler?*

Anıtsal çeşme (nympheum).

- Alliano kazısının bir ayrıcalığı da tüm eserlerin konservasyon ve restorasyondan geçmesi. Ne yazık ki kurtarma kazılarında restorasyon çalışmaları pek yapılmaz. Sadece tespit edilip, müzeye taşınması söz konusudur. Bilimsel kazılarda en az kazı kadar restorasyona da ağırlık verilmesi gerektiğini düşündüğümüz için, her yıl kendi konularında uzman üç restoratör kazı ekibimizde görev yapıyor. Böylece bulduğumuz tüm eserler aynı gün içinde konservasyon ve restorasyondan geçerek, müze vitrinine hazır hale getiriliyor. Yaklaşık 600 civarında seramik kap tümlendi. 5800 civarında sikke bulundu ve bunların Erken Hellenistik Dönem'den Bizans Çağı'nın sonuna kadar gelişim ve süreklilik içerisinde olduğu tespit edildi. Çok sayıda metal alet ele geçti. Bunlar tartı aletlerinden tıp aletlerine kadar farklı amaçlar için kullanılan bronz aletlerdi. Yine çok sayıda cam, kemik alet, pişmiş toprak kandil ele geçirildi.

- Buluntular sergileniyor mu?

- Nymphe heykeli Bergama Müzesi'nde sergileniyor. Bunun dışındaki eserler restore edilmekle birlikte, henüz sergi aşamasında değil.

Olasılıkla, Bizans Dönemi'nde piskoposluk merkezi

- Eskiçağ Dilleri Enstitüsü'nün "Herberler" adlı Mayıs 2000 tarihli dergisinde, sizin yazdığınız bir metinde, Bizans Dönemi'nde Alliano'nin piskoposluk merkezi olduğunu düşündüğünüz geçiyor. Hâlâ böyle mi düşünüyorsunuz?

- Evet. Burası İç Mysia Bölgesi'nde kalıyor. Bu bölgede genellikle halkların Hadrian Dönemi'ne kadar kabileler halinde yaşadıklarını biliyoruz. Yani büyük bir kent, ya da kent-devletini hayata geçirememişler, sahil bölgelerinde olduğu gibi. Yani Milet'te, Efes'te, kıyı kentlerinde ticaret gelişmeye yol açtığı için, büyük kentler oluşturulabilmiş. İç bölgelerde kentleşmeye geçememişler, ta ki Hadrian'a kadar. Roma İmparatoru Hadrian, MS 123-129 yılında bu bölgeye kesin olarak gelmiş. Gelişim yolu Kyzikos'dan (Erdek), Pergamon ve Efes'e uzanıyor. Efes'ten sonra başka noktalara deniz ya da kara yoluyla gidiyor. Ama Erdek'ten Bergama'ya gelmesi için, mutlaka bu yolu kat etmesi gerekiyor. Bu yolu kat ederken, Balıkesir'i kuruyor örneğin. Balıkesir'in Antikçağ'daki adı, Hadrianotheroe. Hadrian'ın avlandığı yer anlamına geliyor. Balıkesir'in yakın çevresinde, Hadrianotheroe ile birlikte, üç tane daha Hadrian'ın adını verdiği antik kent vardır. Yani Hadrian Dönemi'nde İç Mysia Bölgesi'nde kentleşme süreci yaşanmış, fakat ondan ön-

ce bir şey yok. Bu kentleşme süreci içinde, burada büyük bir piskoposluk merkezi yok, bildiğimiz kadarıyla. Bir-iki tane antik metropolün bölgede olduğunu Bizans kaynaklarından biliyoruz, ama yeri saptanmamış. Dolayısıyla Alliano'de büyük bir bazilikal kilisenin yapılmış olması, Bizans eserlerinin Alliano içinde ve çevresinde yoğun bir biçimde karşımıza çıkması, bize buranın bir metropolitlik olduğunu düşündürüyor. Konuyla ilgili kesin bir delilimiz yok, buluntular bizi o yöne itiyor.

İşin başka bir boyutu daha var. Geçiş Yapısı'nda, bir sinagoga ait olabilecek bir menorah bulduk, yani yedi kollu haç. Yaklaşık 1 m yüksekliğinde, mermerden. Böyle bir eserin olması, bu alanda yüzde 80-90 bir sinagog yapısının, havranın olduğunu gösteriyor. Öyleyse burada mutlaka bir Yahudi Kültürü, Yahudi halkı vardır. Sütunların üzerinde de bu kültüre ait izleri çok rahat-

lıkla görebilmek mümkün. Sütunların üzerine, yazıt ve graffiti tekniğiyle, basit şekilde menorahlar çizilmiş.

Tanrı Asklepios ve oğlu Telephoros'a adanmış bir sağlık kült yeri

- Ayrıca bir kült yapısından da söz ediyorsunuz...

- Burada bir kült yapısı var. Dini amaçlar için kullanılmış olmalı, formundan çok rahatlıkla anlaşılıyor. Kilisenin güneyinde ve topografik açıdan alana hâkim bir konumda. Büyük bir olasılıkla içerisinde büyük bir anıtsal heykel bulunuyordu. Bu yapıda MS 2. yüzyıla ait. Binanın konumundan ve içerisinden çıkan heykeltıraşlık buluntularından dolayı kült yapısı olduğunu iddia ediyoruz. Buranın genelinin ise bir kült alanı olduğunu, yani Sağlık Tanrısı Asklepios'a ait bir kült yeri olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Asklepios'a ait

Sağlığın Tanrısı: Asklepios

Alliano'de bulunan Asklepios başı.

Asklepios, Yunanlılar'da Sağlık (Hekimlik) Tanrısı'ydı. En yaygın efsaneye göre, Apollon'un oğlu idi. Apollon ile Koronis adlı ölümlü bir kadının birleşmesinden doğmuştu.

Asklepios Homeros'un eserinde, sadece bir kahraman olarak görünür. Asklepios'un öksüz kaldığı, yarı at yarı insan Kheiron'dan hekimlik sanatını öğrendiği; bitkilerin özellikleri ve cerrahlik konusunda bilgi edindiği ve insanlarla ilgili sorunları da kavrayabilme yeteneği geliştirdiği söylenir. Yine hekimlikte çok ustalaştığı ve ölümleri bile yaşama döndürmeyi başardığı için, Ölüm Tanrısı Hades tarafından Zeus'a şikayet edildiği ve Zeus tarafından bir yıldırım ile öldürüldüğü de rivayet edilir.

Zamanla halkın en çok sevdiği tanrılardan biri olarak kabul gördü. Sembolleri, yılan, horoz, değnek ve kupa idi. Asklepios kültü, özellikle Epidauros'ta gelişti. Önceleri büyüye dayanan uygulamalar, sonradan bilimsel

özellikleri daha fazla olan bir hekimliğin doğmasına yol açtı. Asklepiadeslerin yani Asklepios'un soyundan geldikleri ileri sürülen rahip doktorların en ünlüsü Hipokratès'dir. Roma'da Asklepios kültü, MÖ 3. yüzyılda baş gösteren veba salgısından sonra benimsendi. Asklepieionlar, Asklepios'a adanmış sağlık-kült merkezleriydi.

Asklepios heykellerinde en eski çağlarda genç ve sakalsızdır. 4. yüzyıldan bu yana sakallı ve iyi yüzlüdür: Sağ omzu ve göğsü açıktır, bir değneğe dayanır. Değneğe bir yılan dolanmıştır. Çoğu zaman eşi Epione, kızı Hygieia (sağlık), oğulları Podalierios, Makhaon ve Telesphoros (nekahat perisi) ile çevrili olarak gösterilir.

Alliano'deki, tümlenmiş kullanım kapları.

çok sayıda eser var. İki tane Asklepios başı var, oğlu Telesphoros'a ait küçük kabartmalar var. Asklepios'a ait iki tane sunak var. Bir sunu taşı var. Çok sayıda bronz tıp aleti var. Bu arkeolojik buluntular bize buranın Sağlık Tanrısı Asklepios'la ilintili bir yer olduğunu kesin olarak söylüyor.

- Yaygın nekropollere (mezarlık) rastlamışsınız civardâ...

- Bu çevrede, Maymun Sekizi ve Koca Kuru Tepeleri'nde Hellenistik Çağ'a kadar giden iki ayrı nekropol var. Bu nekropollerde yapmış olduğumuz kazılarda, mezar mimarisi açısından çok detaylı bilgiler bulamadık. Mezar heykeli açısından zengindiler. Henüz yeterince bilemediğimiz Hellenistik Çağ buluntuları açısından son derece önemliydi.

- Ölü gömme gelenekleri açısından yeni ya da sürpriz bulgular var mı, nekropollerden çıkan?

- Çok yeni bir örnekle karşılaşmadık. Ama özellikle Maymun Sekizi Tepesi'ndeki arkeolojik eserler oldukça ilginçti: Telephoros heykelcikleri. Sağlık Tanrısı Asklepios'un oğlu Telephoros'un pişmiş toprak heykelcikleri. Ve Asklepios'a adanmış sunu taşları. Bu bölgede, bir Telephoros kültürünün, Asklepios kültüründen daha önce yaşadığını zaten iddia ediyoruz. Tanrı Asklepios'un oğlu Telephoros'un kült yeri olarak Mysia Bölgesi hep anılıyor zaten. Dolayısıyla mitolojiyle arkeolojik buluntular örtüşmüş oluyor. Bu tip bulgular daha yoğunluklu olarak devam ederse, burada Asklepios kültüründen önce, Telephoros'un kültürü vardı diye, daha kesin olarak söyleyebileceğiz.

- Nekropollerin yaygınlığı, tedavi amacıyla gelen insan sayısının, yani hasta insan sayısının burada daha yoğun olmasından kaynaklanıyor olabilir mi?

- Normalde bir inanışa göre, Asklepieionların etrafında nekropoller pek olmaz. Şifa bulmak için gelen insanların sağlık bulması istenir. Dolayısıyla ölü-

mü düşündürmemek için, nekropol alanlarına, sağlık yapılarının yakınlığında pek rastlanmaz. Örneğin Pergamon Asklepieionu'nda yer alan "Buraya ölüm giremez" cümlesinin yer aldığı bir yazıtla, Antikçağ'da bunu kanıtlamaya çalışmışlar. Alliano'de de aynı şey geçerli aslında, sözünü ettiğimiz iki nekropol

alanı da buradan oldukça uzakta, bir 4 km batıda yer alıyor.

Fakat Bizans'ta böyle bir gelenek yok. Alliano o dönemde yerleşime açıldığı için zaten, nekropol alanları yerleşimin içine yapılmaya başlanmış. Özellikle şapellerin, kilisenin çevresine ya da yakın çevresine dini kesimden pek çok insan gömülmeye başlanmış. Birtakım statülere göre, işte şapelin içine dini vazifeleri en yüksek insan, çevresine biraz daha statüsü az olanlar vs. Bugünkü Hristiyan Kültürü'nde de bu var. Ya da İslam Kültürü'nde camilerin bahçelerine o tarikatın insanların gömülmesi geleneği... Bu geleneğin burada da yaşadığını düşünüyoruz.

- Alliano'de iskeletler mi bulundu?

- Evet, 5 yıllık çalışmalarda sadece Alliano'nin içinde 160 adet iskelet bulundu. Bunların çoğunu MS 6. yüzyıla 11. yüzyıl arasına tarihlıyoruz. İskeletler üzerinde Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Yılmaz Erdal çalışıyor. İskeletlerden yola çıkarak, burada yaşayan insanların ne tür beslenme süreçleri yaşadığı, ne tür hastalıklarla uğraştıkları, kalıtsal hastalıklarının olup olmadığı hakkında önümüzdeki yıllarda bilgi sahibi olacağız.

Alliano bulguları Pergamon'u destekleyecek

- Alliano termal yerleşiminin ve kazılarının önemi nedir, genel olarak?

- Söylediğim gibi, Alliano'nin ne olduğuna dair herhangi bir belge elimizde yok. 1998 yılında burada çalışmaya başladığımızda, bizim için her şey sürprizdi. Önce Alliano olduğunu saptadık; sonra burası ne olarak kullanıldı diye baktığımızda, buluntuların hepsinin şifa dağıtan bir yer gibi değerlendirilebileceğini gördük. Buluntular bizi buranın bir sağlık merkezi olduğu fikrine götürdü.

Bu Bergama için önemli, çünkü Bergama'nın tıp tarihinde önemli bir yeri olduğunu biliyoruz. Ege Havzası'nın 5.

ya da 6. büyük asklepieionuna sahip. Birincisi Epidaurus. Pergamon Asklepieionu, Anadolu'da da tek yer. Şimdi Alliano gerçekten hidroterapi yapılan bir yer, bir sağlık kült yeri ise, Pergamon'un Antikçağ'daki önemi daha da artıyor. O zaman Antikçağ'da Pergamon hem psikoterapinin yapıldığı, hem de hidroterapinin yapıldığı önemli bir yerdi. Ve bütün Ege havzasından insanlar buraya sağlıklarına kavuşmak için geliyorlardı. Antikçağ'da Pergamon'da çok sayıda tıp ve ilaç bilgininin de yaşadığı düşünülürse, önemi katlanarak artıyor.

Bir başka nokta da, Pergamon kazısı 120 yıldır sürüyor. Ama Bergama'nın yakın çevresinde böyle bir hacimde, bu büyüklükte bir kazı yapılmadığı için, Pergamon'u destekleyecek arkeolojik veriler oldukça

Nekropollerden çıkan mezar hediyeleri.

az. Örneğin Pergamon'da Bizans Dönemi'ne, 7.-8. yüzyıllara ait bilgiler oldukça zayıf. Bir süre terk etmişler Bergama'yı. Allianoi'deki bulgulardan yola çıkarak, Bergama'nın tarihi hakkında pek çok bilgiyi destekleyecek ya da belki çürütecek şeyleri söylemek mümkün. O yüzden Alman meslektaşlarımız, buradaki çalışmalarını çok dikkatle takip ediyorlar. Kendi alanlarında bulamadıkları ya da farklı değerlendirdikleri şeyleri burayla kıyaslıyorlar. Örneğin pek çok tümlenmiş seramiğin tarihiyle ya da buluntu yeriyle, yapılışıyla ilgili birtakım problemler yaşıyorlar, 120 yıldır. O yüzden bizim kazımızın buluntuları Pergamon açısından da önemli.

Güney Mysia Bölgesi, yani İç-Kuzeybatı Anadolu Bölgesi de farklı nedenlerle yeterince araştırılmamış bugü-

ne dek. Bu nedenle bölge hâlâ bakır. Bulgularımız bölge arkeolojisi açısından da önem taşıyor.

Ayrıca Antikçağ'da hidroterapinin Anadolu'da nasıl yapıldığı, hangi termal formlar içinde yapıldığı konusunda ülkemizde yeterli çalışma yok. Ama Balkanlar'da örneğin, bu tip yapılar çok iyi araştırılmış. Hidroterapinin yapıldığı yapılar iyi biliniyor. Almanya'da da keza. İlk defa bu ekip Anadolu'daki termal yapıları çalışacak. Ortaya yeni bir şeyler koyarsak, bütün dünya için örnek olmuş olacak, o açıdan da önemli. Genel olarak, bölgenin Anadolu arkeolojisine katkısını tam olarak ortaya koymak en büyük amacımız.

- Geçenlerde renkli basında biraz da sansasyona yönelik bir tartışma olmuştu. Türk hamamı Roma kökenli mi diye...

- Aslında Türkler'de hamam kültürü yok. Yani Orta Asya'dan bu topraklara geldiklerinde, Roma Kültürü'ndeki hamamla karşılaşıyorlar. Bizdeki problem şu: Roma ve Grek Kültürü'nü tamamen bizden uzak görmüş, sahiplenmemiş olmak, bu çok kötü bir duygu. Kendisinden önceki kültürleri, kendisinden önceki halkları o toplum sahiplenmişse, bu kendi kültürü içindir. Dolayısıyla evet, bugün tüm dünyada Türk hamamları diye bir geleneğin oluşmasının esas kökeni, Roma Kültürü. Ama özellikle termal yapıdaki formun gelişimiyle ilgili pek çok şeyi, buradaki çalışmalar sonucunda iddia edebileceğiz.

Kazının el arabaları, baraj yapımının ağır vasıtalarına karşı

- Hamamın Roma Kültürü'ne nereden girdiği ya da nasıl başladığı da ortaya çıkar böylelikle helki... Peki baraj yapımı daha ne kadar izin verecek kazıya?

- Bu önemli bir soru. Büyük, ağır vasıta araçlarla el arabalarının mücadelesine sahne oluyor burası. Ağır tonajlı araçları göreceksiniz biraz sonra, baraj yapımından gelen. Onun yanında bizim el arabalarımız var. Çevre köylerden gelen 95 işçi arkadaş burada bunun mücadelesini veriyor. Eğer baraj yapılırsa, Allianoi ören yeri 17 m su altında kalacak.

Baraj sulama amaçlı bir baraj, yani enerji amaçlı değil. Olmazsa olmaz bir proje değil. Baraj yapıldığı takdirde, Bakırçay Havzası'nın sadece sol sahil kısmını sulayacak, Kınık ve çevresi bundan faydalananacak, kuzey kısmını su-

Allianoi'deki termal yapı, hâlâ 38°-40° sıcaklığa sahip.

Asklepieionlar

Dr. Ahmet Yaraş

İnsanoğlu başlangıçtan itibaren sağlık hizmetine ihtiyaç duymuştur. Özellikle Neolitik Devrim sonrası toplu yaşama geçilmesiyle, sağlık hizmetleri zorunluluk haline gelmiştir. Din hizmeti veren görevliler, aynı zamanda sağlık hizmetlerini de yerine getirmekle yükümlüydüler. Toplum içinde dini görevlerini yerine getirirken, doğaüstü güçlerden aldıklarını iddia ettikleri yetilerini kullanıyorlardı. Grek ve Roma Uygarlıkları'nda bu görev resmi statüyle bütünleşti. Asklepiades adı verilen rahip doktorlar tıp merkezlerinde görev alıyorlardı. Asklepiadeslerin görev aldığı değişik sağlık metot ve deneyimlerinin uygulandığı merkezler ise, asklepieion olarak anılıyordu.

Yazılı kaynaklara göre Ege Havzası başta olmak üzere Grek ve Roma kültüründe toplam yaklaşık 600 civarında asklepieion olduğu iddia edilir. Epidaurós, Korinth, Kos, Atina ve Anadolu'da Pergamon Asklepieionu tespit edilmiştir. Antik tıp ve farmakoloji bilgilerinin öğretilerini yaydıkları, deneyim kazandıkları bu sağlık birimlerinin yapılabileceği yerlerin bazı şartlara sahip olması gerekiyordu. Önceleri

şehrin dışında akarsu kenarında ve kaynak başına, temiz havası olan yerlere kuruluyorlardı. Bugünün senatoryum görünümüne sahiptiler. Daha sonra şekil ve boyut değiştirildiler. Daha önce çeşme ve kaynak, tapınak, sunak bulunan asklepieionların içine, kütüphane, anıtsal sağlık yapıları eklenmeye başlandı. Farklı tedavi yöntemleri gelişmeye başladı. Roma kültürü içinde kadın, cilt ve romatizmal hastalıkların tedavisi için, psikoterapinin yanı sıra hidroterapi revaç bulmaya başladı.

Anadolu'daki bu tip ılıca yapıları, ne yazık ki yeterince araştırılmamıştır. Yalova, Pamukkale ve İzmir'deki antik ılıca kalıntıları dışında yeterince kalıntı değerlendirilmemiştir. Bunlar hakkındaki bilimsel çalışmalar çok yetersizdir. Allianoi bu tip sağlık amaçlı kullanılan ılıcalar içinde en önemli kalıntıları barındırmaktadır. Tespit çalışmaları tamamlandıktan sonra, önümüzdeki yıllarda alternatif projeler değerlendirilecek, arkeolojik kalıntılar korunmak suretiyle, Allianoi sağlık turizmine de hizmet ederek dünya kültürünün hizmetine sunulmuş olacak.

lamayacak.

Ayrıca sulama amaçlı yapılan Yortanlı Barajı, tarıma son derece elverişli sulak bir alanı da gölet suyu altında bırakacak. Gelişmiş ülkelerde bu tip baraj projelerinin, böyle verimli tarım alanlarını su altında bırakma pahasına inşa edilmediğini görüyoruz. Çünkü bitki örtüsüne bağlı olarak en iyimser bir tahminle bir insan yaşamı süresinde alüvyon dolgu ile gölet alanı dolacaktır. Ancak bu süre içinde doğa dengesini yitirecek. Bergama, kuzeyinde Kestel Barajı, doğusunda Yortanlı ve Çaltukoru Barajları ile tamamen ılıman bir iklime sahip olacak. Farklı bir klima ve bitki örtüsü oluşmaya başlayacak, zaman içinde insanlar olumsuz bir şekilde bundan etkilenenler. Ayrıca bölgeden geçen genç ve hareketli fay hattından dolayı, Kestel Barajı Bergama'yı Yortanlı Barajı ise Ayazkent Beldesi için tehdit unsuru olarak duracaktır.

Bergama'da hukuğa rağmen verilen izinler sayesinde altın madeninde çalışmalar devam ediyor, edecektir. Siyanürlü üretimin tarım ürünlerine verdiği zardan dolayı, bu kadar antipropaganda yapılan Bakırçay'da daha yakın gelecekte hiçbir tarım ürününün önemi kalmayacak. Bu işin bir yanı.

Yortanlı Baraj projesi 70'li yıllarda başlamış, fakat 1970'den 1994'e kadar projelendirme safhasını yaşamış, 1994'de temel atma aşamasına gelinmiş. Barajın adı Yortanlı Barajı ve Yortanlı Köyü, çok daha batıda yer alıyor. Barajı, 1970'li yıllarda Yortanlı Köyü'nün olduğu yere kurmayı tasarlamışlar. Eğer oraya kurulsaydı, bugün Alliano su altında kalmayacaktı. Fakat birtakım politik gerekçelerle barajın gövdesinin yeri değiştirilmiş ve bugünkü yerine alınmış.

Burada bir sakatlık da söz konusu; barajın gövdesini 1994 yılında inşa etmek için temelini atmışlar, ama aynı yıl buradaki Roma Köprüsü'nün restorasyonu Karayolları tarafından yaklaşık 4 milyara yapılmış. İlçanın restorasyonu da, İl Özel İdaresi tarafından yine bir o kadar paraya yaptırılmış. Yani bir yandan barajın temelini atacaksınız, diğer yandan su altında kalacağını bile köprüyle ilçayı inşa edeceksiniz.

- Buradaki ilıca binaları yakın zamanda kadar kullanılmış mı yani?

- İlçe 1998 yılına kadar kullanılmış. Fakat 1998 Şubat'ında sel gelmiş, köprü'nün üstünden aşmış neredeyse. Köprüyü yıkamamış, ama buraların tamamını mil altında bırakmış. 1998 yılında, Bergama Müzesi Müdürlüğü'ne gelince, kazievine en uygun yer olarak bu ilıca tesislerini gördüm. Kazı alanının tam

Karayolları'nın restore ettiği, çift kemerli Roma Köprüsü.

ortasında bir kazievi en idealdi, çalışmalarımız açısından. Dönemin İzmir Valisi ile yaptığımız görüşmeler sonucu, ilıca tesisleri kazievi olarak bize tashih edildi. Buradaki bu ortamdan dolayı, çalışmalar daha da hızlandı.

- Siz kazıya başladıktan sonra, tekrar sel tehdidi oldu mu?

- Her yıl, aşağı yukarı Şubat ayında böyle bir sel felaketiyle karşı karşıya kalıyoruz. Yani neredeyse köprü'nün hizasından su geçiyor.

- Açmalarınız ciddi zarar görüyor dur...

- Geçen yıl örneğin çok zarar görmüştü, o nedenle bir blokaj yapmaya başladık, sedde yapıyoruz. Derenin kodu çok yüksek normalde, yan tarafına toprakları yığarak suyun ortadan geçmesini sağlıyoruz. Antikçağ'da derenin kodunun 2 m daha aşağıda olması gerek. İlyca Çayı da biraz daha güneyden geçiyor olmalı. Yani derenin hem seviyesi yükselmiş, hem de yatağının yeri değişmiş. Zaman zaman Alliano yapılarını tehdit ediyor tabii ki. O yüzden DSI'den derenin kodunun düşürülmesi yönünde talebimiz var. Eğer düşürülürse, çok daha rahat bir çalışma ortamına kavuşacağız, daha hızlı çalışabileceğiz. Ne yazık ki öyle bir yardım henüz alamadık.

- Karayolları'nın Roma Köprüsü'ne yaptığı restorasyondan söz ettiniz, restorasyon bilinçli mi yapılmış, yoksa köprüye zarar vermiş mi?

- Karayolları restorasyon çalışmasını kendi başına yapmış. Bergama Müzesi'ne bilgi vermemiş. Bu ilıca da aynı şekilde, Bergama Müzesi'nin bilgisi haricinde inşa edilmiş. O açıdan büyük bir sakatlık var tabii, çünkü yapılar çok de-

forme olmuş, orijinal haliyle kalmamış.

1998 yılında biz kazıya başladıktan sonra, bu alanın 1. derecede arkeolojik sit alanı olması için mücadele etmeye başladık. İlginçtir, 1. derecede SİT alanı olması için verdiğimiz teklif, 2 yıl Koruma Kurulu'nda bekletildi. 2 yıl sonra, bizim yoğun uğraşlarımız sonucunda SİT alanı ilan edildi. Bu da şimdi bir çelişki, bir yandan SİT alanı, diğer taraftan da baraj sularının altında kalma tehdidiyle karşı karşıya. SİT alanı kararı şu demek, bu eserlerin mutlaka korunması gerekli. Nasıl korunacak, o bir soru işareti.

Bunu çözme yolunda birtakım girişimlerde bulunduk. Sivil toplum örgütleriyle diyaloglar sonucunda bir çözüm geliştirdik. Buraya iki tane sedde yapıldığı takdirde, buranın su altında kalmaktan korunacağını iddia ediyoruz.

Alliano'de sağlık, kültür ve konferans turizmi bir arada yapılabilir

İdeali tabii barajın yapılmaması, çünkü çok büyük bir proje değil. Eğer istenirse Alliano'den çok daha büyük bir girdi sağlanabilir ülke ekonomisine. Bergama'ya yılda 500 bin civarında ziyaretçi geliyor. Ama Bergama'da konaklamıyor, yalnızca Pergamon Akropolü'nü ve Asklepieionu'nu görüp gidiyorlar. Bergama'da konaklamaları gerekiyor ki, Bergama'nın sosyal yapısı değişebilsin. Şu andaki konumda Kültür Bakanlığı'na para kazandırılıyor, onun dışında yöre halkı turizmden faydalanmıyor. Faydalanabilmesi için, Paşa Ilıcası tesisleri ya da Alliano'nin ve Kozak Yaylası'nın turizme kazandırılması gerek. Eğer bu üç yer turizme kazandırılı-

İrşat, Bergama'nın çehresinin çok kısa zamanda değişebileceğine inanıyorum.

Barajın çok az bir kısmı tamamlanmış durumda, bu aşamada bile vazgeçilmesi daha ekonomik. Ama ille de projeden vazgeçilmeyecekse, en azından Allianoi'nin etrafına bir sedde yapılmasında fayda var. Böyle bir sedde yapılırsa, hem sağlık amacıyla sıcak su kullanılır, hem bu ören yeri değerlendirilir. Yukarıda Çamlık Tepesi'nde, Adatepe'de konferans turizmine dönük bir yapı yapılır; konferans turizmi, sağlık turizmi ve kültür turizmi bir arada yaşatılabilir. Bir gölet de olacağından, inanılmaz güzel turistik bir alan oluşur burada. Böylelikle Bergama'ya gelen insanlar da, burada konaklamak ister. Böyle büyük anıtsal bir Roma yapısında kim yıkanmak istemez? Düşünün, Nymphe heykelinin içinden su akan vs. ...

Benzer örnekler var. Almanya'da Baden Baden ve Baden Weiler diye iki büyük merkez var. Baden Weiler'e bir sempozyumun davetlisi olarak Haziran ayında gittim. Aklın yolu bir, burası için düşündüğüm şey orada yapılmış, on yıl kadar önce. Konferans, sağlık ve kültür turizmine dönük bir şeyi hayata geçirmişler. Çok küçük bir hamam yapısı ve birkaç santim korunan duvar yüksekliklerini cam bir çatıyla kapatmışlar ve cam çatının içinde, eserleri korumaya almışlar. Biz niye aynısını yapmayalım, burada tamamen çatısına kadar korunmuş bir tesis var.

Böyle bir şeyi yapabilirsek, ülke açısından bir başka getirisi de şu olur: Türkiye birkaç yıl önce Zeugma'da çok büyük bir prestij kaybına uğradı. Orada antik kalıntıların, Zeugma olarak varlığı 1970'li yıllardan beri biliniyordu. Ama ne yazık ki organizasyon eksikliğimizden dolayı, son ana bıraktık. Son üç yılda "Zeugma nasıl kurtulur?" diye çırpındık. Önümüzdeki birkaç yıl alternatif projelerle iyi değerlendirilirse, Zeugma'da kaybedilen prestij burada kazanılabilir. Bunun için rahatlıkla Avrupa Topluluğu'ndan ya da başka dış kaynaklardan finansman sağlanabilir. Finansman sağlanması çok sorun değil, yeter ki insanların bu bilinç seviyesinde olmalarını sağlayalım. Bir şansımız var tabii, DSİ çok kötü bakmıyor olaya. Yeter ki biz olayı gündemde tutabilelim ve biraz siyasiler de desteklesin.

Bergama'da 1980'li yılların başında tamamlanarak su toplamaya başlayan Kestel Barajı'nın altında Pergamon'un seramik üretim atölyeleri kaldı. Bu seramik atölyelerinden çıkan bulgularla, Geç Hellenistik ve Roma seramiği için, Atina Agorası'ndaki seramik buluntularından yola çıkılarak yapılan kronoloji

çalışması gibi bir çalışma yapılabilirdi. Ancak yeterince değerlendirilemediğini sanıyorum. Umarız ve dileriz ki, aynı kaderi Allianoi yaşamayacak.

- Peki sizin tüm bu iyi ve güzel niyetlerinize rağmen barajın yapımına son verilmezse, ne kadar süreniz var kurtarma kazısı için?

- Bunu tam olarak söyleyebilmek mümkün değil. Çünkü Derviş yasalarıyla birlikte, bitirilmeye yakın projelere öncelik tanınmaya başlandı. Burası da henüz bitmeye yakın bir proje değil, çok yüksek bir finansman kaynağının buraya aktarılacağını sanmıyorum. O nedenle en azından 5-6 yıllık zamanımız var diye düşünüyorum.

Kazının finansmanı ve kazı ekibine dair

- Kazıyı Bergama Müzesi adına yürütüyorsunuz. Kazının finansmanını sağlayan kurumlar hangileri?

- Kazıları iki başlık altında incelemek mümkün. Bakanlar Kurulu'ndan üniversite üyelerine çıkan kazılar var. Bir de kurtarma kazıları var. Kurtarma kazıları, müzelerin denetiminde yapılıyor. Ama bilimsel bir heyet oluşturuluyor. Bilimsel heyet, üniversitelerden oluşuyor. Buradaki kazının finansmanın büyük kısmını DSİ'yle yapılan protokol gereği, 1998'den beri DSİ karşılıyor. Buradaki heyet üyeleri bir dernek kurdular, Bergama Yortanlı Kurtarma Derneği. 2000 yılından itibaren heyetin yaptığı çalışmalar sonucunda, Philips Morris/Sabancı Firması başta olmak üzere, derneğe birtakım kaynaklar aktarıldı. Bu kaynakları işçi ücretleri açısından, restorasyon açısından vs. değerlendiriyoruz.

Ama gelecek yıl başka sponsorlar da bulma niyetindeyiz. Ekibi büyütmek, dolayısıyla paranın da artması gerekli. Diğer kazılardan farklı olan şey, burada iklim de uygun olduğundan, çok uzun bir kazı sürecinin yaşanması. 1998-2000 arasında 6 ay boyunca çalıştık. Onun için bu kadar geniş bir alanda çalışıldı.

- İşçi gruplarının başında arkeologlar yer alıyor sanırım...

- Alanı 25x25 m'lik karelere böldük. O kareler de, 5x5 m'lik daha küçük karelere bölündü. Bu 5x5'lik karelerde 6 kişilik işçi grubu çalışıyor. Onların başında bir arkeoloji öğrencisi, onun da üstünde bir arkeolog yer alıyor. Alan sorumlusu bir başka uzman arkeolog var. Onların üstünde de ben varım. Bu hiyerarşik düzen içinde burada kazı yapılıyor ki, bütün arkeolojik kazılarda da bu geçerlidir.

- Ekibinizde özel çalışma alanları neler ve bunları kimler yürütüyor?

- Dendrokronolojik çalışmayı Cornell Üniversitesi'nden Prof. Peter Konholm yapıyor. Bütün Ege Havzası'nı zaten o çalışıyor. Nümizmatik buluntuları İÜ'den Prof. Dr. Oğuz Tekin değerlendiriyor. Metal eserler üzerinde Uzm. arkeolog Danış Baykan çalışıyor. Seramik restorasyonunu Candan Yaraş yürütüyor. İskeletler üzerinde daha önce söylediğim gibi Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Yılmaz Erdal çalışıyor. Genel olarak buradaki çalışmaların büyük bir kısmı Trakya Üniversitesi başta olmak üzere, İstanbul, Ege, Anadolu, 18 Mart, Çanakkale, Marmara, ODTÜ, İTÜ ve Yıldız Teknik Üniversiteleri öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından gerçekleştiriyor.

Kazı alanını, kazı ekibinden Uğur Alanyurt'la gezdik. Uğur termal yapının tonozlu koridorundan çıkarken.

Allianoi sanal ortamda gezilebilecek

- Çalışma birimlerinizden söz eder misiniz?

- Türkiye'deki kurtarma kazılarında detay çalışmalar, örneğin dekonstrüksiyon (yeniden çizim) çalışmaları pek yok. Allianoi kazısının ayrıcalığı burada. Çok ciddi bir mimarlık ekibi oluşturduk. Taş taş bütün her şey 1/50 ölçeğinde çiziliyor, cepheler 1/20 ölçeğinde çiziliyor ve bilgisayar ortamına aktarılıyor. Trakya Üniversitesi Mimarlık Bölümü üyeleri tarafından bu sanal ortama aktarılacak, Allianoi su altında kalsa bile, sanal ortamda görülebilecek, gezilebilecek. Ayrıca Mehmet Güngör isimli bir arkadaşımız, hem siyah-beyaz, hem renkli fotoğraf çekiyor ve dijital kamerayla görüntüler alıyor. Bu görüntülerle 10 dakikalık bir CD yapıldı, basına dağıtıldı. Sırf buranın kurtarılması için...

Bir olay daha var, gezi yolları ve platformlar yapıyoruz ahşaptan. Bunlarla, buradaki alanın, Allianoi'nin turizme kazandırılmasını sağlamak istiyoruz. Önümüzdeki ay bilgilendirici levhalar

da yerleştireceğiz, böylelikle bilgiler eşliğinde bütün alan gezilebilecek. Eğer bunu yaşama geçirebilirsek, buranın kurtarılması yönünde önemli bir adım atmış olacağız. Bu yönde, üzerimize düşeni fazlasıyla yaptığımızı inanıyorum.

Kurtarma kazısının 5. yılındayız, bu yıl ekip üyelerince paylaşılan konularda, bilimsel çalışmaların tanıtım niteliğinde yayınını yapmayı planlıyoruz. Böylece Allianoi'nin monografisi yakın bir tarihte yayımlanmış olacak.

- Alanın geziye açılması, kazı çalışmalarına zarar vermeyecek mi ya da en azından yavaşlatmayacak mı?

- Bir miktar yavaşlatır, tabii. Ama ziyaretçiler, bizim yaptığımız gezi yoluyla gezerlerse eğer, bulgulara zarar vermeyecekler, öyle planladık, bu kesin. Burada trajik bir yan var tabii. Bu eserler paylaşıldıkça çoğalıyor, anlam kazanıyor. Sadece bizim gömmemiz ve tespit etmemiz yeterli değil, o inançtayım. Ne kadar çok insan burayı ziyaret ederse, görürse ve belgelerse, burası o kadar çok geleceğe taşınacak, belki bu şekilde korunacak. Sular altında kalsa bile, belgelendiği için tarihe tanıklık etmiş ola-

cağız.

- Son olarak genel bir soru da sorayım: Türkiye arkeolojisinin durumunu nasıl görüyorsunuz, iki açıdan da, yani hem potansiyeller, geldiği yer; hem de sıkıntılar, sorunlar açısından.

- Türkiye arkeolojisinin geçmişi, son 60-70 yıllık sürece dayanıyor. Ama Türk arkeolojisi, bu 60 yıllık süreç içinde çok hızlı bir gelişim ivmesi gösterdi. Çok sayıda Türk arkeologu yetişti, bunlar uluslararası boyutlarda kendilerini ifade etmeye başladı. Başka bir bilim dalı yok ki, arkeolojideki gibi hızla ilerlesin. Yabancı bilim adamlarıyla yarışabilecek durumdayız. Bu açıdan çok şanslıyız, ama şanssızlığımız da var. O da bu insanlara yeteri kadar değer verilmemesi ve önlerinin açılmaması. Önleri açılmadığı için de, sürekli sorunlar yaşanıyor. Örneğin Türkiye'de çok sayıda arkeolog yetişiyor, eğitim alıyor, mezun oluyor; ama işsizlik had safhada. Pek çok müzede arkeolog olmamasına rağmen, ne yazık ki müzelere eleman alınmıyor. Yani bir başka açıdan arkeoloji çöküş içerisinde, son yirmi yıldır.

- Teşekkür ederiz, Sayın Yavaş.

Allianoi tıp aletleri

Danış Baykan

Antik Dönem insanların yaşadıkları sağlık sorunlarının giderilmesinde, genelde psikoterapi ve hidroterapi gibi dış müdahalenin az olduğu yöntemler tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra gerekli görüldüğünde cerrahi müdahalenin yapılabileceği bilgi ve donanım da mevcuttu.

Allianoi yerleşmesinde yoğun termal tedaviye işaret eden hamam yapısı haricinde, Antik Dönem içerisinde, özellikle de Roma Dönemi'nde burada tıbbi tedavi yapıldığını kanıtlayan geniş bir buluntu grubu bulunmaktadır.

Bu buluntular arasında, en çok sayıdaki eser grubunu oluşturan spatül ve kulak kaşığı olarak adlandırılan aletler, tıpta olabileceği gibi kozmetikte de kullanıldığı için bazen tıp aletlerinin dışında tutulmuşlardır. Ancak Anadolu haricinde de, birçok Romalı doktorun mezarlarından ele geçen toplu buluntularda mutlaka spatül ve kulak kaşığı bulunmakta, hatta bunlar haricinde yine Allianoi'de rastlanılan ufak teraziler ve taş tablalar da bu toplu buluntularda yer almaktadır.

1998'den beri devam eden kazılarda ürogenital aletlerden kateter (aenea fistula), farklı amaçlar için farklı tipleri

bulunan forsepsler, ayrıca cerrahi müdahalenin yapıldığını açıkça kanıtlayan bronz bisturi (skarpele) sapları gibi tıp aletleri ele geçmiştir.

2002 yılı kazı sezonunda Allianoi'de ele geçen bir toplu buluntu grubu, burada yürütülen tıbbi faaliyetleri bir daha kesin olarak ortaya koymuştur. Bu grupta bulunan bronz aletler arasında, staphylagra adı verilen ve küçük dilin çıkarılması veya hemoroit operasyonlarında kullanılan özel bir forseps, staphylocaustes olarak adlandırılan forseps, yine farklı tıbbi amaçlara hizmet eden forsepsler ve çift uçlu

spatül olarak adlandırılan ve aslında dil basacağı olarak kullanılan, küçük dil, bademcik ve diş kontrolleri sırasında kullanılan bir gereç bulunmaktadır.

Sonuç olarak Allianoi ağırlıklı olarak hidroterapi tedavisinin yapıldığı bir merkez olmasına rağmen, yine de tıbbi ve cerrahi müdahalelerin yapıldığı bir yer olarak görülmelidir. 1998 yılından beri ele geçen sağlık kültürü ile ilişkili eserler ve adakların haricinde, tıbbi müdahale için gerekli birçok aletin bulunması, Allianoi'nin tedaviyle olan yakın ilişkisini kesin olarak kanıtlamaktadır.

Yurdumuzun endemik bitkileri en zengin yöresi: Antalya

Amerika uzaya gönderdiği uzay araçlarına Apollo der, Batılı bilimkurgu yapıtlarında yine sık sık bu ad geçer. Ama hiçbirinde Apollon'un Antalyalı olduğu söylenmez. Sanki gökten inmiştir de Apollon, Batılılar sahiplenivermiştir onu. Bilmezler Apollon'un hâlâ Antalya'da Likya dağlarında dolandığını ve bitkileri birer birer okşadığını...

Endemik bitkiler açısından ülkemizin en zengin yöresindeyiz bu kez. 650'yi aşkın endemik bitkiyle Antalya ilindeyiz. Bu sayı, Antalya'yı çoğu Avrupa ülkesinden daha zengin bir bitkisel zenginliğe sahip kılmaktadır. Antalya endemik bitkilerinden 200'ü yalnızca Antalya'ya özgü türler olup, diğer bitkiler Antalya dışında da yaşayabilmektedir.

Antalya ili ülkemizin en özgün bitkisel yapısına sahip olduğu içindir ki, bu doğal yapıya paralel biçimde kültürel oluşumları da barındırır. Ülkemizin en önemli endemizm merkezi olan, Antalya Körfezi ile Fethiye Körfezi arasında kalan Teke Yarımadası, aynı zamanda Likya Uygarlığı'nın da yayılma alanıdır. Çoğu Anadolu uygarlığının yerleşim yerlerine nazaran çok dar bir kara parçası olan bu yarımada, dünya ve Anadolu uygarlıkları üzerinde silinmez izler bırakmıştır. Çok dağlık bir yapıda yerleşmiş, bu kadar özgün ve etkili bir uygarlığın özgün yaratılara imza atmasının en önemli nedenlerinden birisi, kuşkusuz onun özgün coğrafi yapısı, özellikle de flora ve faunasıdır.

Ülkemizdeki hiçbir antik uygarlık alanı bire bir endemizm merkezleri ile çakışmazken, Likya Uygarlığı Teke Yarımadası'ndaki endemizm merkezi dışına taşmamıştır. Besbelli yörenin özgün doğal yapısını başka hiçbir yerde bulamayan Likyalı hemşerilerimiz, kendi yöreleri dışında mutlu olamamışlardır. Kendi tanrı ve tanrıçalarını da, Likya topraklarından çıkarmışlardır. Çoğu ülkenin baştanrı, işgal ve sömürge yoluyla dışardan ithal edilen savaş, yıkım, ölümle ilgili tanrıların; Likya'da saygı gören tanrılar, Güneş Işığının Tanrısı Apollon, Ay Işığının Tanrısı Artemis ve doğuran-besleyen ana olarak da Leto'dur (Lada). Hepsisi Likyalı olan bu tanrılar, doğuran, doğurtan ve besleyen özelliklere sahiptir.

Resim 1: Colchicum baytopiorum (Baytop acıığdemi) Kaynak: Turhan Baytop, Anadolu Dağlarında 50 Yıl.

Apollon Antalyalı'dır, Likya dağlarında dolaşır

Apollon'un ismini Batılı ülkelerin kültür unsurlarında hep görürüz. Amerika uzaya gönderdiği uzay araçlarını Apollo adıyla adlandırılır, bilimkurgu yapıtlarında yine sık sık bu isme rastlarız. Ama bunların hiçbirinde Likya ve Likya bitkilerinin ismi geçmez. Sanki gökten inmiştir de Apollon, Batılı ecnebler sahiplenivermiştir onu. Bilmez onlar Apollon'un hâlâ Likya dağlarında dolaştığını ve bitkileri birer birer okşadığını.

Antik mitolojide Apollon, bitkileri baharda yeşerten, yaz mevsiminde de olgunlaştıran tanrıdır. Apollon'un görevi bitkilerle ilgiliyse, onun doğum yeri de dünyanın en önemli endemizm merkezlerinden Likya olmalıdır. Görkemine başka bir coğrafya da yakışmaz doğrusu... Göğü delen görkemli Likya dağlarının doruklarında gezinmek yaraşır güneşin efendisine. Antikçağ'ın kör ozanı

Homeros da Apollon'un Antalyalı olduğuna tanıklık eder; ona Apollon Lykegenes diye hitap eder, yani Likyalı Apollon. Likya insanı bilir güneş olmadan bitkilerin yeşermeyeceğini, bitkiler olmadan da kendisinin yaşayamayacağını... O yüzden bilek vadi olan Eşen Çayı Vadisi ebelik yapmıştır bu göksel Tanrı'ya. Tanrı'mız Eşen Çayı'ndan su içmiş, buranın bitkileriyle beslenmiş, buralarda âşık olmuştur.

Artemis de Likya nehirlerini gezer

Apollon'un bir de ikiz kardeşi vardır, Artemis derler adına. Ay Işığının Tanrısı'dır o. Adının etimolojik kökeni "arta" ve "mis" kelimeleridir. "Arta" "akarsu veya sulak yer", "mis" ise "Tanrıça veya kadın" anlamlarını taşımaktadır (1). Dolayısıyla sulak alanların ve akarsuların tanrıçasıdır Artemis, adına yaraşır bir şekilde Eşen Çayı'nın sulak alanlar oluşturduğu Patara ve Letoon dolaylarında doğmuştur. Erkek kardeşi Apollon bitki-

leri büyütür ve olgunlaştırırken, belli ki Artemis onları sulayacak, geceleri ay ışığında oluşturdğu çiğ damlaları ile güneşin bitkiler üzerindeki yakıcı etkilerini azaltacaktır (2). Nitekim Anadolu'daki Artemis tapınakları hep sulak ve bataklık alanlarda, nehir yakınlarında kurulmuştur. Ülkemiz, Rusya dışındaki Avrupa ülkeleri arasında, en geniş sulak alanların sahibidir. Sulak alan zenginliğimizin günümüze kadar korunmasında, kuşkusuz Anadolu insanının Artemis'e duyduğu saygı, sevgi ve inancın da katkısı vardır. Letoon antik kentindeki Artemis Tapınağı da Likyalılar için ulusal bir tapınma merkeziydi (3). Bu antik kentin çevresindeki sulak alanların etkisiyle, bitkilerin sürekli yeşil kalmasını sağlayan bir ekosistem mevcuttu. Antik kent kalıntıları hâlâ sularla iç içedir (Efes'te bulunan ve dünyanın 7 harikasından biri sayılan Artemis Tapınağı da bir bataklığın içindedir). Görüleceği gibi Artemis, su, nem ve çiğın tanrıçasıdır. Geceleri ay ışığında oluşturdğu nem ile havayı yumuşatır, Apollon'un güneş ışığı ile kuruttuğu bitkileri tekrar canlandırır.

Artemis heykellerinin gövdesinde bulunan meme benzeri çıkıntıların neyi temsil ettiğı konusunda tartışmalar halen devam etmektedir. Bazı araştırmacılar bunu ariya, bazıları boğa yumurtalıklarına, bazılarıysa kadın memesine benzetmektedir. Kanımızca, bu çıkıntıların çiğ damlasını temsil etme olasılığı da bulunmaktadır.

Gündüz güneş ışığı, gece ay ışığıyla ilgili inançlar geliştiren Likya insanına, şimdi niçin ışık insanları, ülkelerine de niçin ışık ülkesi dendiğini daha iyi anladınız değil mi? Likya insanının inanışları ışıkla ilgilidir ve bu ışık onu hayata tutunduran bitkileri besler, büyütür ve korur. Yörenin tanrıları bitkiler için ışık sağtıklarından, Likya Uygarlığı'nın boyverdiği Teke Yarımadası da endemik bitkiler açısından rakipsiz olmuştur.

Ay kadar güzel Artemis, kendini Avlan Gölü'nde izleyemeyecek mi?..

Ancak zaman zaman tanrıların işine karışılıp sulak alanları yok edilebilmiştir de Antalya'nın. 1970'li yıllarda Elmalı yakınındaki Avlan Gölü kurutulmuş, gölden kazanılan topraklar köylülere ta-

Resim 2: *Ophrys phaseliana* (Faselis orkidesi) Kaynak: C. A. J. Kreutz, *Die Orchideen der Türkei*.

rım için dağıtılmıştır. Gölü kurutan DSİ yetkilileri bunu yapırlarken ne Pata-ra'daki (Pata-ura=Büyük su kenti) Apollon Bilicilik Merkezi'ne gidip geleceğe baktılar, ne de Su ve Nemliliğin Tanrıçası Artemis'ten izin aldılar. Hatta bu tanrıların annesi Leto'nun bir zamanlar Söğüt Gölü civarında yaşayan insanlara kızıp onları kurbağaya dönüştürmesine bile aldırmadılar, Avlan Gölü'nü kuruttular.

Gölün kurumasıyla sulak alanların Tanrıçası Artemis'in de varlık nedenini ortadan kaldırdılar. Tanrıça geceleyin yine gökyüzünde ay şeklinde göründü, ama kırgındı, yüzü sanki başka yana bakıyordu. Ay kadar güzel Tanrıça, geceleri kendisini Avlan Gölü aynasında izlemeyi pek severdi. O zamanlar sevinçle çevreye bereket dağıtır, bitkilerin hepsine çiğ damlaları saçardı.

Yörede iklim değişip, sedir ormanları kurumaya başlayınca, yeraltı suları azalıp elmalar meyve vermeyince, yapılan hata da anlaşılmalı başladı (4). Yöre insanı gölünü geri istemektedir. Avlan Gölü insanı, küstürülen Su Tanrıçası Artemis'in geri geleceğini ummakta, mehtaplı gecelerde ayın yüzüne utanmadan

bakmayı dilemektedir.

Geçen 30 yıllık süreçte göl civarında yetişen bitkilerden bir bölümü yok olma riskiyle yüz yüze gelmiştir. Örneğin Avlan Gölü'nün güneydoğusunda yetişen *Cephalaria scoparia* (Pele-mir) ile göl kenarında yetişen *Clypeola ciliata*'nın hayatı tehlikeye girmiş; yine Avlan Gölü'nün kuzey tarafındaki yamaçlarda ve güneyinde yetiştiğı bilinen *Rubia davisiana*'nın (kök-boyası) "yok olma" derecesinde, hayatının tehlikeye girdiğı belirlenmiştir.

Çiğdemler, meşe ağaçları ve ay yüzü kızlar...

Antalya endemik çiğdemler açısından da zengindir. İl sınırları içinde 14 çeşit endemik çiğdem türü bulunur. Yanı sıra 6 adet endemik acıçiğdem de vatanıdır bu topraklar. Çiğdem sözcüğü "çiğ zamanı" anlamına da gelmektedir. Zaten çiğdem ve acıçiğdemle-

rin çoğu çiğli ve nemli mevsimlerde yetişmektedir. O zaman onlar Tanrıça Artemis'in çiçekleridir. Örneğin Termessos antik kenti yakınlarında *Colchicum baytopiorum* (Baytop acıçiğdemi) (Resim 1) (5) yetişmektedir. Elmalı dolaylarında da birçok endemik çiğdem ve acıçiğdemin yetiştiğine tanık olunabilir. Örneğin *Colchicum burtii* ve *Crocus lycius* (Likya çiğdemi) Elmalı ile Korkuteli arasında, *Colchicum sanguicolle* Akdağ'da, *Crocus biflorus subsp. isauricus* Elmalı'daki Sarıyar Dağı'nda, *Crocus biflorus subsp. punctatus* Fesleğen Yaylası'nda yetişmektedir.

Bu bitkilerin yetiştiğı dağ yamaçları ve tepeler, günümüz Elmalı insanı tarafından da kutsal sayılmaktadır. Örneğin Elmalı yakımlarında, Bektaşî önderi Abdal Musa'nın türbesinin bulunduğu Tekke Köyü'ndeki insanlar, çevredeki dağ yamaçlarını ve tepeleri kutsal görür. Nitekim Tekke Köyü'nün tepelerindeki bir ağaç, rengârenk bez parçalarıyla adak ağacı yapılmıştır (6).

Antikçağ'larda da Anadolu insanı ve özellikle kadınlar, Artemis'e tapınmak için çıplak tepelere gider, oralarda ayinler düzenlerlerdi. Bu törenlere erkekler

katılmazdı. Artemis'e tapınmanın önemli ritüellerinden biri de, meşe ağaçlarıydı. Bu tanrıçaya meşe ağaçları altında tapınılırdı. Likya yöresinde endemik bir meşe türü de yetişmektedir. *Quercus aucheri* olarak bilinen endemik meşe türü, Kaş İlçesi'nin Muskar Köyü'nün 400 metrelerinde, ayrıca Kemer dolaylarında yetişmektedir.

Eğer Antalya'yı gezerken rengârenk bez parçalarıyla adak ağacı haline getirilen meşe ağaçlarının altında çiçeklenmiş çiğdemler görürseniz, biliniz ki artık Tanrıça Artemis'in egemenlik alanıdasınızdır, duyumsadığınız görüntü ve kokular size antik hazlar yaşatacaktır. Likya pınarlarından su dolduran ay yüzlü genç kızların adlarını bilmeseniz de, mutlaka Çiğdem'dir birinin adı; bir diğeri'nin adı da Şebnem (şebnem=gecenin nemi, çiğ)... Yürüyüp gittikleri dağ yamaçlarına doğru zaferanlar boyverir peşleri sıra, aydan kopan ışık parçalarından oluşmuş yıldız yağmuru gibi...

Likya doğası, anayanlı inancın mekânı

Anatanrıça inancının en belirgin olduğu Anadolu uygarlıklarından Likya Uygarlığı'nın bir boyu olan İoksidler'in, kuşkonmaz bitkisini yakmaları yasaktı. Çünkü bu boyun kadın ataları kuşkonmaza tapınıyorlardı. Elmalı dolaylarında endemik Likya kuşkonmazu (*Asparagus lycicus*) yetişmektedir. Günümüzde bu bitki yok olma tehlikesi altındadır. Likyalılar'ın kuşkonmaz bitkisini kutsal görmeleri, bu bitkiyi korumaları, hatta ona tapınmaları, Anadolu doğasının onun kültürel gelişimini belirlemesi, ayrıca anatanrıça inancının bitki varlığıyla bağlantısını vurgulaması açısından ilginç bir olgudur. Yukarıda belirtilen endemik kuşkonmazın günümüze kadar varlığını sürdürebilmesinde Likya kadınlarının katkıları bulunmaktadır.

Likya doğası güçlü bir anayanlı kültür yaratmıştır Antalya'da. Tarihin babası Herodot, "Bir Likyalı'ya kim olduğunu sorun, size kendi adını ve anasının soyunu söyleyerek yanıt verecektir" demektedir. Likyalılar analarının adını alırdı, malları miras yoluyla oğullara geçilirdi, kız çocuklara geçerdi (7).

Elmalı dolayındaki görkemli bir dağ olan Kızlarsivrisi'nin de ismini söz konusu anatanrıça inancından aldığı düşünülmektedir. Bu dağın 2500 metre yüksekliklerinde endemik tilkikuyruğu (*Alopecurus lanatus*), 2000 metrelerinde miksümbüllü (*Muscari bourgai*), salkımotu (*Poa akmanii*) ve 2000 metrelerinde düğün çiçeği (s) gözlelenebilir. Söylence o ki; bir kız, Kızlarsivrisi'nde bir

Resim 3: *Ophrys lucis* (orkide) Kaynak: C. A. J. Kreutz, Die Orchideen der Türkei.

geceyi sağ salım geçirirse, bahtına kimin yazıldığını rüyasında görmüş (8). Geceleri tepeler üzerinde yapılan Artemis ritüellerinden kalan bir davranış ve inançtır şüphesiz bu söylenece. Herhalde yetişmiş genç kızlar hayal kurabilmek için buradaki düğün çiçeklerinin arasına geliyorlar; belki de bu çiçekleri başlarına taktıklarında, bahtlarına yazılı delikanlının hayaline daha çabuk ulaşıyorlardı.

Ateş gibi yakan laleler, buğulu ve ıslak orkideler

Antalya'da yetişen 70 adet orkide türü, Türkiye'deki orkidelerin yaklaşık yarısına yakınıdır. Bu orkidelerden 16 tanesi endemiktir, bu sayı Türkiye'nin endemik orkidelerinin yüzde 55'ini oluşturur. Ancak son yıllarda yeni orkide türleri keşfedilmektedir ve bu sayının artacağı beklenmelidir. Örneğin 1996 yılında Phaselis antik kenti dolaylarında *Ophrys phaseliana* (Faselis or-

kidesi) (Resim 2), gene aynı yıllarda ve aynı yerde *Ophrys lucis* (Resim 3) keşfedilmiştir (9). Sullak alan üzerinde bulunan bu antik kentte yaşayan Likya insanının, bu orkidelerle Artemis arasında bağlantı kurduğu düşünülmektedir. Zira *O. lucis*'in görünümü ışıklı ve kadınsı, *O. phaseliana*'nın görünümü ise buğulu ve ıslaktır. Tarih ve kültür tutkunu olanlar, eğer Likya antik kentlerini ziyarete giderseniz, özellikle Phaselis'e yolunuz düşerse, özgün orkidelerimizi görmemezlik etmeyin! Zira onlar, bu topraklar üzerindeki uygarlığın yaratılmasında başrol oynamışlardır.

Phaselis antik kentinin yukarlarında Tahtalı Dağı bulunur, bu dağın eteklerinde Çıralı denen bir yer vardır. Mitolojide ağzından alevler saçan ejderha olan Khimaria'nın vatanıdır bu topraklar. Kaya çatlaklarından sürekli alevler yükselmektedir buralarda. Geceleri denizcilere yol gösterdiği söylenir onun. Belki de yöreye Işık Ülkesi (Likya) denmesinin nedenlerinden biri de bu ateştir.

Bu yanartaşın yakınlarda yetişen bitkiler de bir gariptir. Neden diye sorarsanız, sanki ateşe öykünürler de göğe yükselen kırmızı alevlere benzerler. Tutsanız elinizi yakacaklar, koklasanız içinizi kavuracaklardır sanki. Aklınıza öldürülen canavar Khimaria'nın kanları gelir, onun akan kanlarından mı fişkirmiştir bu kızılık dersiniz. Sizi şaşkına çeviren bitkilerden biri Tahtalı Dağı'nın 1000 metrelerinde yetişen Likya lalesidir (*Tulipa armena* var. *lycica*) (Resim 4) (7). Eğer şimdiye kadar âşık olmadıysanız bu dağlarda, bu bitkiyi gördükten sonra yüreğiniz tutulur, deli divane dönersiniz yurdunuza; ya ozan olup şiir yazarınız ya da derviş olup dağlarda gezersiniz.

Bitki adlarındaki yerel unsurlar

Antalya endemik bitkilerinden bir bölümü, adlarını Anadolu ve Türkiye'den alır: *Allium anatolicum* (Anadolu yabanisoğanı), *Asphodeline anatolica*

(Anadolu deliçirışotu), *Astragalus turcicus* (Türkiye geveni), *Cephalaria anatolica* (Anadolu pelemiri), *Epipactis turcica* (Türkiye orkidesi), *Euphorbia austroanatolica* (Güney Anadolu sütleğeni), *Festuca anatolica* (Anadolu fetüğü), *Gladiolus anatolicus* (Anadolu glayölü), *Minuartia anatolica* (Anadolu kuruotu) bitkileri örnek olarak verilebilir.

Endemik bitkilerinden bir bölümü, yörede yaşamış Likya, Kilikya, İsaurya gibi antik uygarlıkların adlarıyla adlandırılmıştır: *Abies cilicica* subsp. *isaurica* (Toros göknarı), *Aristolochia lycia* (Likya loğsaotu), *Asparagus lycicus* (Likya kuşkonmazı), *Asperula lycica* (Likya yapışkanotu), *Astragalus lycius* (Likya geveni), *Astragalus psidicus* (Pisidia geveni), *Aubrieta canescens* subsp. *cilicica* (Kilikya obrizyası), *Campanula lycica* (Likya çançiçeği), *Campanula isaurica* (İsaurya çançiçeği), *Centaurea lycia* (Likya peygamberçiçeği), *Erigeron cilicicus* (Kilikya şifaoğu), *Ferula lycia* (Likya şeytanteresi), *Lamium lycium* (Likya ballıbabası), *Lathyrus lycicus* (Likya mürdümüğü), *Nepeta isaurica* (İsaurya kedinanesi), *Ophrys lycia* (Likya orkidesi) bu bitkilerden örnektir.

Bilimsel nitelemelerini yörenin antik kentlerinden alan endemik bitkiler de vardır: *Campanula telmessi* (Telmessos çançiçeği), *Lathyrus phaselitanus* (Faselis mürdümüğü), *Ophrys phaseliana* (Faselis orkidesi) bu bitkilerdendir.

Antalya'nın günümüz ve tarihteki adları da (Pamfilya, Attaleia, Adalia) endemik bitkilere verilmiştir: *Alkanu pamphylica* (Antalya havacıvaotu), *Asperula antalyensis* (Antalya yapışkanotu), *Astragalus antalyensis* (Antalya geveni), *Campanula antalyensis* (Antalya çançiçeği), *Centaurea pamphylica* (Antalya peygamberçiçeği), *Crocus*

antalyensis (Antalya çiğdemi), *Eremopoa antalyensis*, *Galium canum* subsp. *antalyensis* (Antalya yoğurtotu), *Galium pamphylicum* (Pamfilya yoğurtotu), *Helichrysum pamphylicum* (Antalya yaylaçiçeği), *Hypericum pamphylicum* (Antalya koyunkıranı), *Iris pamphylica* (Antalya süseni), *Linum pamphylicum* (Antalya keteni), *Paronychia adalia* (Antalya dolomaotu), *Petrorhagia pamphylica* (Antalya yıldızı), *Saponaria pamphylica* (Antalya sabunotu), *Stachys antalyensis* (Antalya dağçayı), *Thymus longicaulis* var. *antalyanus* (Antalya kekiği), *Veronica antalyensis* (Antalya yavşanotu) örnek olarak belirtilebilir.

Bir bölüm endemik bitki bilimsel nitelemelerini Antalya'nın ilçelerinden alır: *Aethionema alanyae*, *Asperula stricta* subsp. *elmaliensis* (Elmalı yapışkanotu), *Cephalaria elmaliensis* (Elmalı pelemiri), *Cephalaria gazipashensis* (Gazipaşa pelemiri), *Chaerophyllum aksekiense* (Akseki baldıranı), *Orobanche sideana* (Side canavarotu), *Pentanema alanyae*, *Phlomis chimerae* (Kemer cablası), *Pyrus serikensis* (Serik armudu), *Veronica elmaliensis* (Elmalı yav-

şanotu) bu bitkilerdendir.

Endemik bitkilerden bir bölümü de yörenin dağlarının adıyla adlandırılmıştır: *Allium tauricola* (Toros Dağı yabanisoğanı), *Arenaria mons-cragus* (Cragus=Akdağ), *Himantoglossum montis-tauri* (Toros Dağı orkidesi) bu bitkilerdendir.

Tehlikedeki endemik bitkiler

Çok zengin endemik bitki varlığına sahip olan Antalya'nın yok olma tehlikesi altındaki bitkilerinin sayısı da, yüksek sayıdadır. Özellikle Antalya kent merkezinin son yıllarda hızlı büyümesi, ekonomik faaliyetlere paralel bir şekilde yapılaşmanın hızla doğal alanlara kayması, birçok nadir bitkimizi yok olma tehdidi altında bırakmaktadır. Özellikle kent merkezindeki falezlerde ve Lara dolayındaki plajlarda çok sayıda endemik bitki bulunmaktadır. Bu alanlara rekreatif (eğlence ve dinlenmeye ayrılan mekânlar) düzenlemeler yerine, biyoçeşitliliği ön planda tutan botanik bahçesi anlayışıyla yaklaşılmalı ve bu bitkilerin in-situ (yerinde) korunmalarına gayret edilmelidir. Antalya gibi turizm merkezi olan bir bölgede, hâlâ uluslararası standartlarda bir botanik bahçesinin kurulmaması, hem özgün bitkilerimizin halkımıza tanıtılmasını ve korunması engellemekte, hem de bu zenginliklerimizin turizm faaliyetlerinde kullanılamaması sonucunu doğurmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1) Mehmet Yaşar Ünal, Anadolu Anatanrıçası Kibele, Öteki Matbaası, İstanbul, 2001.
- 2) Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.
- 3) Fahri Işık, Doğa Ana Kubaba, Suna-İnan Kırca Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- 4) "Gölümüzü İsteriz", www. hüriyetim.com., 15 Ocak 2001.
- 5) Turhan Baytop, Anadolu Dağlarında 50 Yıl, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 2000.
- 6) Nedim Gürsel, "Mucizeler Dergahı Abdal Musa", Atlas Dergisi, S.111, Haziran 2002.
- 7) Merlin Stone, Tanrılar Kadıncık, Çev. Nilgün Şarman, Payel Yayınları, İstanbul, 2000.
- 8) Mustafa Tunocel, Beydağları Efsane Söyler, Bu Yayınevi, İstanbul, 1997.
- 9) C. A. J. Kreutz, Die Orchideen der Türkei, B. J. Seckel, Raalte, Netherland, 1998.
- 10) R. S. Göktürk, H. Sümbül, "Antalya İlindeki Bazı Endemik Bitkilerin Mevcut Tehlike Durumları", The Karaca Arboretum Magazine, TÜBİTAK Yayınları, Nisan 2002.
- 11) Tuna Ekim, Mehmet Koyuncu, Hayri Duman, Zeki Aytaç, Nezaket Adıgüzel, Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler), Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Van 100. Yıl Üniversitesi, Ankara, 2000.
- 12) P. H. Davis, Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Edinburgh at the University Press, 1969.

Resim 4: Tulipa armena var. lycica (Likya Lalesi) Fotoğraf: Hayri Duman, Kaynak: R. S. Göktürk, H. Sümbül, "Antalya İlindeki Bazı Endemik Bitkilerin Mevcut Tehlike Durumları", The Karaca Arboretum Magazine.

Tablo: Antalya'nın yok olma tehlikesi altındaki endemik bitkileri (10, 11, 12)

Bitkinin bilimsel adı	Bitkinin Türkçe adı	Bitkinin yetiştiği yer
<i>Anchusa limbiata</i>	Sığirdili	-
<i>Asparagus lycicus</i>	Likya kuşkonmazı	Elmalı'da
<i>Asplenium tadei</i>	Devesakalı	Geyik Dağı'nın kuzeyinde, çoban kulübesinin yukarısında, Gündoğmuş'un kuzeyinde, Alanya'nın kuzeyinde, kireçtaşı kayalıkların gölgeli alanlarında, 2250 m
<i>Campanula yaltirkii</i>	Çançiçeği	Elmalı, Çiğlıkara, 1900-1950 m, kalkerli alanlar
<i>Cephalaria anatolica</i>	Anadolu pelemiri	-
<i>Cephalaria peshmenii</i>	Pelemir	Çakırlar, Hisarçandır, Çalbalı Dağı, karaçam altı, kalker kayalı yamaçların doğu tarafında, lübnan sediri ormanında, 1800 m. Bitkinin yayılış alanı hem oldukça dar, hem de gövde ve çiçekleri keçiler tarafından yenmekte ve bundan dolayı nesilleri tehlike altında olduğu için acilen koruma altına alınması gerekmektedir. Bilim dünyasına 1991'de tanıtılan bu tür Çalbalı Dağı'nda çok sınırlı bir alanda yetişmektedir. Özellikle tomurcukları keçiler tarafından yendiği için, çok az çiçek vermektedir. Bu yüzden bu türün çoğaltılması ve neslini sürdürmesi tehlike altındadır (10).
<i>Chaerophyllum aksekiense</i>	Akseki baldıranı	Akseki, Pınarbaşı Köyü, Çataloluk, 1450 m, açık lübnan sediri ormanında
<i>Ferulago isaurica</i>	İsaurya kişnişi	Alanya, Kargı Çayı, Kozludere yakınında, 1000 m, Karaçam Ormanı'ndaki sarp yamaçlarda
<i>Gypsophila pilulifera</i>	Çövenotu	Antalya'nın doğusunda, Antalya-Lara arasında, Fener civarında, kayalık yerler, 25 m. Betonlaşma tehdidi altındadır. Ayrıca birkaç kök de Akdeniz Üniv. kampüsü içinde bulunmaktadır.
<i>Inula sechmenii</i>	Anduzotu	Kalkan'ın güneyindeki Kaputaş Çukuru'nda, Kaş'a giden sahil yolu boyunca, 50 m, kireçtaşı kayalarda
<i>Iris stenophylla subsp. altisonii</i>	Süsen	Manavgat'tan Akseki'ye doğru, Çaltı Mevkii'nde, 850 m; kireçtaşı alanlarda; çam ormanında; Manavgat'tan Akseki'ye doğru, Gündoğmuş yakını
<i>Kundmannia anatolica</i>	-	Akseki'nin 25 km güneybatısında, Manavgat kalker kayalıklarının karşısında, 560 m
<i>Minuartia asiayae</i>	Kuruot	Alanya, Elmalısı-Gökbey Yaylası arası, kireçtaşı kayalar, 1250 m/ Alanya, Elmalısı, 1250 m/ Alanya, Gökbey Yaylası, Köşreli Çevresi, 1450 m
<i>Nepeta conferta</i>	Kedinanesi	Kurudağı, Elmalı'nın güneyi, Çiğlıkara Bölgesi
<i>Nigella arvensis var. oblanceolata</i>	Çörekotu	Yarış Köyü, çitlerle çevrili alanlarda, 140 m
<i>Orobancha sideana</i>	Side canavarotu	Side'nin 2 km kuzeybatısında, Turlan Motel yakınında
<i>Rindera dumanii</i>	-	Beyşehir-Akseki arasındaki Kızıldağ'daki çamlıkta (Yetiştirme yeri hakkındaki bilgi Sn. Hayri Duman'dan sözlü olarak alınmıştır).
<i>Rubia davisiana</i>	Kökboyası	Sivridağı yakınındaki Söğüt Yaylası'nda, 1300 m/ Elmalı'nın 20 km güneyi, Avlan Gölü'nün kuzey yamaçları, 1050-1150 m/ Avlan Gölü'nün güneyi, 1200 m/ Hafızbey'in güneyindeki geçitte, 1150 m
<i>Salsola cyrenaica subsp. antalyense</i>	Antalya sodaotu	-
<i>Scabiosa paucidentata</i>	Süpürgeotu	Finike'nin 38 km kuzeyinde, Beydağı'nın güney eteklerinde, Aykırca Kahve'deki boğazın (geçidin) üst tarafındaki makiliklerde, 850-900 m
<i>Scrophularia libanotica var. antalyensis</i>	Antalya sırçaotu	Beşkonak, Zerk Köyü'nün (Altınkaya) doğusu, Aşağıköy adlı küçük köyde, dikine yığılma (konglomerat) kayalarındaki gölgeli alanlarda, 750 m
<i>Sedum yildizianum</i>	Damkoryuğu	-
<i>Stachys butleri</i>	Dağçayı	Düden Şelalesi, kaya üzerinde, gölgeli ve nemli taşlar, 50-90 m. 1990 yılında bilim dünyasına tanıtılan, sadece Düden Şelalesi'nde yetişen türün ılgal sahası 10 km²'den azdır ve bir yerden bilinmektedir. Tıp yeri dışında rastlanmamıştır.
<i>Stachys chamosericea</i>	Dağçayı	Beşkonak, Yarış Köyü'nün doğusu, Karapınar, kireçtaşı alanlar, 750 m
<i>Teucrium ekimii</i>	Meryemotu, Kısamahmutotu	Antalya'nın batısındaki dağların kayalıklarından toplanmıştır. Kemer çevrelerine has bir bitkidir. Beldibi-Kemer arası, Kuruçay Deresi, 40-50 m, kireçtaşı alanlar
<i>Thlaspi papillosum</i>	-	Akdağ'da
<i>Thymus chertorioides var. oxydon</i>	Kekik	-
<i>Trigonella arenicola</i>	Çemen	Antalya'nın 7-8 km doğusundaki Lara'nın doğusundaki kumul alanda (plaj), 10 m. Yerleşim alanı dışında yetişmediğinden tehlike altında. Lara kumullarının aşırı derecede tahrip edilmesi nedeniyle nesli tehlike altında.
<i>Verbascum dumulosum</i>	Sığirkuyruğu	Termessos Milli Parkı'na has bir sığirkuyruğu türü. Çok dar bir alanda yetiştiği için ülkemizde tanınmamakla birlikte, Avrupa'nın çoğu botanik bahçesinde yetiştirilerek buraları gezen ziyaretçilere tanıtılan bir bitkidir. Termessos antik kent kalıntılarındadır, 900 m

Bilim üzerine yazılanlarda iki acıklı güldürü kaynağı: "dogmatizm" ve "postmodern anarşi"

Prof. Dr. Yaman Örs

Bilimde ve/veya felsefede buradaki bağlamımızla bağlantılı olan şartlanlık konusunu, önceki yıllarda *Bilim ve Ütopya*'da ve daha başka bağlamlarda yazdıklarım bir yana, yaklaşık bir buçuk yıl önce yine dergimizde az çok kapsamlı bir biçimde ele almıştım. Orada, *Cumhuriyet Bilim Teknik*'in biri daha eski iki "sütun" yazarının birtakım konularda yazdıklarına dikkati çekerek, bunları özellikle etik ve seçkincilik, "popülizm" ve özeleştiril düşünme eksikliği gibi açılardan irdelemiştim (1a, 1b). Şimdiki bağlamımızda, orada da üzerin-de durduğum konulardan, o iki yazarın birtakım temel noktalarda bilimi, felsefeyi, siyasal yaşamı nasıl yanlış algıladıklarını, bu arada Atatürk'ü, onun insan ve toplum anlayışını, bu konulardaki düşüncelerini nasıl "çarpıttıklarını" ele almak istiyorum. Buradaki bağlamın ortaya çıkışı, bu iki yazarın görünüşte en geniş anlamda tüm akademik alanlar olarak bilim üzerine yazdıkları arasında, yakın tarihte yine o derginin bir sayısında çıkan yazılarının, onların "pek ilginç" düşüncelerinin daha da "çarpıcı" örneklerini içermesine bağlıdır; yoksa, benim onların düzenli okuru olmak gibi bir işi becerebileceğimi okuyucum da düşünemez sanırım.

Ben aşağıdaki bölümlerde, bu iki yazarın söz konusu yazılarını sırasıyla ele alacak, konular arasındaki bağlantıdan dolayı onların yine sürekli yazdıkları derginin daha sonraki bir sayısında çıkan birer "sütun" yazısını daha gündeme getireceğim. Yazımın son bölümünde ise, onların bu bağlamda ele aldığım görüşlerini, bunların altındaki tutum ve yaklaşımları, ortak olan (ve olmayan) yanlarıyla ve sözü uzatmadan kısaca belirtmek amacındayım. Burada, örneğin "özetleyerek" sözcüğü yerine "sözü uzatmadan" amlatımını yeğlememin belli bir nedeni var. Bir tıpcı olarak psikiyatri bilgime, bunun yanında bir akademisyen, aydın ve birey olarak yaşam deneyimlerime dayanarak diyebilirim ki, akademik/bilimsel olsun ya da olmasın, belki neredeyse hiçbir tartışma bağlamında "sözü uzatarak", "özeleştiril yeteneği" ya da "becerisi" gelişmemiş kişilere ulaşmanıza, onlarla ortak bir zemin bulmanıza olanak yaratamazsınız; kuşkusuz bu, böyle bir gelişmemişliğin düzeyiyle koşut gidecektir. Gerçekte de

böyle bir beklentiniz, "üçüncü" kişilere, bu arada kuşkusuz en başta, usu açık, genelde olup bitenleri, yazılanları eleştirel değerlendirmesi gelişmiş okuyucunuza yönelik olmalıdır.

Bilimde 'acıklı bir dogmatizm':

A. M. C. Şengör'ün savları

Bu yazarın görüşlerine ve savlarına, örneğin Richard Strauss'ın bir operasının adından ("Till Eulenspiegel'in neşeli muziplikleri"nden) esinlenerek "A. M. C. Şengör'ün şen serüvenleri" diyebilirsek de, onun yazdıklarında "acıklı güldürünün" (ya da "trajikomik" durumun) daha çok "acıklı" yönünün öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu acıklı olma durumunun, bu savların gerek kendileri ve bunların kişi tarafından üretilmesine yol açan ruhsalbilimsel öğeler, gerekse onların başkalarınca benimsenmesi açısından söz konusu olduğunu söyleyebiliriz sanırım. Umarım bu yazıda dile getirilenler, bu noktaları oldukça açık bir biçimde ortaya koyacaktır.

Bu bölümde önce, *Bilim ve Ütopya*'nın bundan önceki sayısında Yayın Yönetmenimiz Sayın Helvacıoğlu'nun A. M. C. Şengör'ün yakın tarihteki bir yazısından yola çıkarak kaleme aldığı bir yazıyı, onun burada bizi ilgilendiren yönünü özetleyerek gündeme getirmek istiyorum. Bu yön, çok özetle şöyle aktarılabilir. Şengör'ün söz konusu yazısındaki (2) bir tümcede kendi açısından hemen göze çarpan iki "faul"den söz açan Sayın Helvacıoğlu bunları şöyle ortaya koyuyor: Darwin'in Evrim Kuramı konusunda Karl Marx'ın "yobazlar" gibi düşündüğünün ileri sürülmesi ve Darwin'in görüşleri ile Darwinizm'in karıştırılması (3). Yazısının giriş bölümünde, "fazla yoruma kaçmadan, olgulara dayanarak... Marksist felsefe ile Darwinizm'in birbirlerine göre konumlarını ortaya sermeye çalışacağımı" söyleyen Ender arkadaşımız, daha sonra Darwin'le Marx arasındaki yazışmaları ve onların alanlarının ortak noktalarını belirttikleri yazılarını gündeme getiriyor. Yazısını ise bir soruyla bitiriyor: "... Marx ve sosyalistler ise Evrim Kuramı'nın en tutarlı savunucuları olmakla birlikte, insanlığın 20. yüzyılda büyük acılar yaşamasına neden olan bilim karşıtı Sosyal Darwinciliği şiddetle eleştirirler. Doğrusu biz de A. M. C. Şengör'ün Sos-

yal Darwinizm'e sempati mi, yoksa antipati mi duyduğunu merak ediyoruz" (3) (Kendi açımdan, bu sorunun "elitist bilim yazarı" Şengör tarafından verilebilecek yanıtının, en azından, "ona karşı bir sempati olmaya da pek bir antipati de duymuyorum" biçiminde olması gerektiğini düşünüyorum).

Seçkin Profesör Bay Şengör'ün yazılarındaki konu çeşitliliğine ve varsıllığına bakılırsa, bir "bilim yazarı" olarak onun "bilgisel ve düşünsel" dağarcığının ne ölçüde geniş ve kapsamlı olduğu, sanırım çarpıcı bir biçimde görülecektir (Bu açıdan belki onun, yazdığı dergide öteki ucu simgelediği söylenebilecek, "popülist" Felsefe Profesörü Bay İnam'ı bile "solladığı" söylenebilir). Şengör'ün "bilimsel dağarcığının" bu özelliği, buradaki yazımın ilk çıkış noktalarından birini oluşturan yazısında da, sanırım bekleneneği gibi açık biçimde görülmektedir. Orada kullandığı sözcükler de onun bu yanının bir göstergesi olsa gerek: "Bilhassa", "mesuliyet", "tabii ki", "mümkün", "fikirler", "izah", "problem", "mensup", "şeklindeki ifade" ve benzerleri bir yanda; "doğa bilimleri" ve "doğa bilimci", "açıklama", "eleştirilme", "sorun", "çözüm" vb. (çok daha az sayıda olmak üzere) öte yanda. Yazısının özü olarak, siyasal yaşamda sağ ve sol söylemlerin bulunuşunu doğa bilimcinin şaşkınlıkla karşılayacağını, karşıladığını, karşılaması gerektiğini bize anlatmaya çalışan Şengör, ne yazık ki bu konuda kendisinden başka (yurtiçinden ya da dışından) bir örnek vermiyor (4). Oysa böyle bir çaba, bilim ve siyasal felsefe açısından kanımca pek ilginç olurdu.

Doğadaki olgularla toplumsal olgular, dolayısıyla doğa bilimleri ile toplum bilimleri, birbirine acaba bundan daha ileri bir biçimde nasıl karıştırılabilir? Bu arada Bay Şengör, daha önce de yazdığım gibi Atatürk'ü (en azından) dil bağlamında "sağa çekmekle" (1a) kalmıyor; burada söz konusu yazısında da onun "bize miras olarak bıraktığı bilim ve aklı" (4) gündeme getirerek, bir açıdan, genelde yaptığı gibi "sırtını ona dayamasını" sürdürüyor; diyebiliriz ki bu arada, hep yaptığı biçimde tüm akademik alanları içeren genel bilim kümesiyle temel bilimler altkütmesi arasındaki ayrımı (ve ilişkiiyi), kuşkusuz bilmediği için,

ortaya koymamakta, koyamamaktadır. Buna göre, burada çok kısa olarak özetleyeceğim yazısından eleştirel bir bakışla çıkarılacak mantıksal sonuç şu olmaktadır: "Atatürk'ün siyasal bir düşüncesi, bir "ideolojisi" yoktu; o, düşündüklerinde ve yaptıklarında, görüşlerinde ve eylemlerinde tümüyle (temel) bilime dayanıyordu".

Kanımcı burada çok açık olan siyasal, öyle olduğu ölçüde de bilimsel bilinçten uzak durumu, hence toplumsal ve akademik açıdan çok ciddi bir örnek oluşturacak düzeydedir. Bunu *Bilim ve Ütopya* okuyucusuna açıklamanın ise, ne ölçüde özet olursa olsun, hiç de güç olmayacağı kanısındayım; yeter ki ben böyle bir özetleme/aktarma işini yeterince yerine getirebileyim.

Celal Şengör özetle ne söylüyor? Bu bağlamda aktarılabilceği ölçüde şunu: Siyasada sağ ve sol biçiminde iki söylemin bulunuşu, doğa bilimciler için şaşırtıcıdır. "Bu duruma ilginç bir paralel de bazı sosyal disiplinlerde görülüyor. Felsefeye bakınız: Burada örneğin Wittgensteinciler, Carnapçılar, Popperciler görürsünüz. Sosyolojide mesela Marksistler, Durkheimciler, Weberciler çekiştir. Bu manzara doğa bilimciler için son derecede şaşırtıcıdır." Şengör daha sonra, doğa bilimcinin "karşısına gelen problemi elindeki tüm imkânlarla çözmeğe çalışma alışkanlığı" gibi bir anlayış kullanıyor. Bu alıntılardaki dil yeterliliğini burada bir yana bırakalım. Ancak kavramsal, yöntembilgisel, bilimsel yanlışlar kanımcı öylesine belirgin ki ben bunları dile getirmekten doğrusu biraz sıkılıyor gibiyim.

Bir kez, felsefe bir "sosyal disiplin" midir? Öyle ise, örneğin "doğa bilimleri felsefesi" (akademik felsefenin evriminin başlarındaki "doğa felsefesi") ya da "matematik felsefesi" için ne diyeceksiniz? Öte yandan, alt dallarıyla birlikte kendi başına bir akademik alan kümesi oluşturan felsefede yerine göre çok değişik temel yaklaşımların bulunuşu, onun doğasında olan, en içrele özelliklerinden biridir. Bir yazar bu duruma eleştirel bir açıdan dikkati çekecekse, görüşlerinin, savlarının, önermelerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapmadan birtakım "büyük filozofların" izleyicisi olmanın yanlışlığına değinebilir. Ancak Şengör'ün yapmak istediği, daha doğrusu yaptığı bu mudur?

Öte yandan açıkça görünüyor ki o, felsefenin bu çok temel yöntembilgisel özelliğini anlayamamak bir yana, siyasal konuyla kendilerine çözüm bulunması beklenen çok karmaşık yapı, çok boyutlu olaysal sorunlarla doğadaki olgulara yönelik fizik, kimya ve canlılık bi-

limlerinin oluşturduğu doğa bilimlerinin (ve yerbilim, esikvarlık bilim gibi tarihsel doğal bilimlerin) siyasal olanlara oranla çok daha yalın olan sorunlarının düzeylerini karıştırmaktadır. Doğa bilimlerinin yaklaşım ve yöntemlerinin benzerlerinin toplumsal, bu arada siyasal sorunların çözümü için örnek olarak alınması, gerçekte bu sorunları ancak çok daha içinden çıkılmaz yapabilir. Siyasal yaşam bir uygulama, değiştirme, kendi isteği doğrultusunda karar verme ve eylemde bulunma etkinliğidir; fizik vb. temel bilimler (ve onların yerbilim gibi zaman içindeki geriye doğru uzantıları) ise birer anlama ve açıklama işidir. Sosyolojide (toplumbilimde ya da toplum bilimlerinde) de ilkece böyle bir iş ya da işlev söz konusuysa da, bunların olgusalılıklarındaki karmaşık düzey ve çok boyutluluk, onlarda araştırmacı açısından önemli ölçüde bir "ideoloji" yüklülüğü gündeme getirmektedir, özellikle kuramsal düzeyde. Bu demektir ki, bu alanlardaki kuramlar ve açıklamalar, özellikle bunların geniş kapsamlı olanları, ilgili bilimcilerin dünyayı nasıl gördüklerinden, neyin değişip neyin değişmeden kalmasın istediklerinden bağımsız olamamaktadır. Bay Şengör'ün söy-

lediğinin tersine, bu görünüm hiç de şaşırtıcı olmadığı gibi, onun, bilimde dar ya da sınırlı dogmatik düşüncenin dışına çıkıldığında algılanabilmesi de pek güç değildir.

Şengör, kim olduğunu, ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini ve ne yaptığını, bunu nasıl yaptığını kavrayamadığı Atatürk'ü söz konusu yazısının bağlamında, kuşkusuz onu yine anlamadan bir kez daha gündeme getiriyor: "Bir politikacının 'ben sağcıyım' veya 'ben solcuyum' ifadelerine eminim pek çok doğa bilimci içinden 'Vah, vah! Geçmiş olsun; umarım bundan en kısa zamanda kurtulur da güncel sorunlara bulunabilecek çözümlerle ilgilenmeye başlayabilirsiniz' diyordur. Atatürk onun için, 'doktrin yok' demiyor muydu?" (4). "Sağ" ve "sol" (ya da sınıfsallık) olmazsa, siyasal yaşamda geriye ne kalır? Öteki ülkelerde siyasa nasıl yürüyor? Atatürk, herhangi bir öğretinin izlenmemesi, bilimin ve usun yolunda gidilmesi gerektiğini belirtirken bunu mu anlatmak istiyordu? Onun izlediği yolun en başta gelen ya da temel ilkeleri olan Aydınlanma, laiklik ve antiemperyalizm, siyasal ve toplumsal yaşamda sağ ve sol kavramlarının dışında mıdır?

Bilim ve siyasa arasındaki ilişkiyi kendi açısından dile getirmeye çalışırken, ülkemiz açısından olsun genelde olsun, Şengör'ün bu çok temel noktaları görebildiğini söyleyebilir miyiz? Onun bu bağlamdaki "geçmiş olsun" dileğine katılmamak elde değil. Gerçekten, "çok geçmiş olsun". Ancak, kim ve neden?

Felsefede 'güldüren anarşi':

Ahmet İnam'ın pek 'postmodern' görüşleri

Gelelim acıklı güldürümüzün güldüren yanına. Ben diyebilirim ki, bu iki "sütun" yazarı sahneye çıkma olanağını bulsalar ve orada yazdıklarına koşut işler yapmış olsalardı, Bay İnam, Bay Şengör'ün insanları ağılatmadaki başarısı ölçüsünde onları güldürebilirdi. Nasıl mı? Bunu gözünde canlandırmasını, onun burada değineceğim birkaç yazısının özetlenmesini okuduktan sonra okuyucum lütfen kendisi yapsın.

Şengör'ün küllerle karşılaştırıldığında, İnam'ın yazılarında Bilim'den çok Gönül'e yer verildiğinden, doğrusu onları özetlemek bir yandan neredeyse olanaksızdır; öte yandan da öyle olduğu ölçüde kolaydır ve sözü uzatmadan gerçekleştirilebilir sanıyorum. Nitekim, onun, Cumhuriyet Bilim Teknik'in söz konusu ettiğimiz sayısında, bilim bağlamında "aşk" ile "hırs" karşılaştırılıyor. Yazara göre, "Bilim, aklıyla savaşılabilen, yiğit insanlar ister." Kuşkusuz o, bu "gözlemle" yetinmeyecek ve daha sonra ekleyecektir: "Aşk, bilim aşkı, hakikat aşkı... bilim yiğidinin yüreğinde yanan aşıktır." Bu yargılarını büyük bir "gönül" doğallığıyla dile getirirken kullandığı sözcükler de, onun "popülizmini" zaman zaman yine güldürü öğeleriyle süslüyor: "ufak tornistan", "hırs kumkumaları" gibi (5).

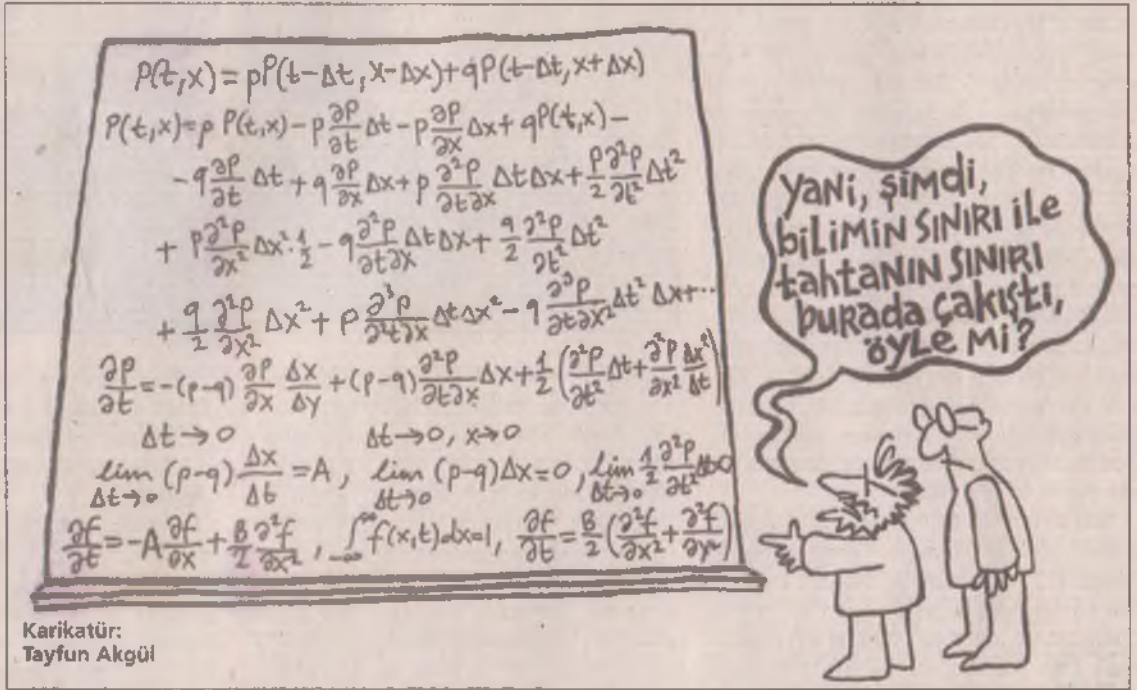
Doğrusu, bir nokta gözüme çarpmasaydı, İnam'ın bu yazısından daha çok söz etmeye kanımca değmeyecekti. Ancak oradaki şu iki anlatım, görüntüye göre vurgulamaya çalıştığı "alçakgönüllüğü" ile ilgili olarak bence çok çarpıcı bir ipucu vermektedir. Yukarıda yaptığım alıntılardan, içinde "akıl" geçen tümceyi

ayraç içindeki şu anlatım izlemektedir: "Beni izleyen okur, aklın yedi anlamını da kastettiğimi anlamıştır!". Yazının en sonunda da, yine ayraç içinde şunu okuyoruz: "Bir arkadaşım, belki beni kızdırmak için, beni okuyup da kızmayan kimse olmadığını söyledi. Onu kızdırmamak için, 'öyleyse hedefime vardım' dedim?" (5)

Söz konusu yazıda ayraç içine alınarak dolaylı yoldan da olsa üzerlerine daha da vurgu yapılan ve sözde bir alçakgönüllülük taşıyan bu anlatımlar, İnam'ın daha yakın zamandaki bir "sütun" yazısına göz atınca daha bir anlam kazanmaktadır. Belki bilmiyorsunuzdur (ya da biliyorsunuzdur), Bay Ahmet İnam pek "anarşist" bir düşündürdür. "Anarşisti olmayan düzenler kokuşmaya mahkumdur. Gandhi bir anarşistti, Atatürk bir anarşist: İçinde bulundukları düzenin kokuşmuşluklarına karşı çıktı-

Bu "gönül" sütununda daha önceki bir yazısında İnam, "felsefi karakter" başlığı altında, daha başka ilginç ve çarpıcı anlatımlar arasında örneğin bir "felsefi sağlık"dan söz ediyor (8). Ancak ben, burada onun pek değerli yazılarından daha çok örnek vererek sözü uzatmayayım; bu yolla kendime ve okuyucuma daha çok yük yüklemeyeyim; İnam'ın yazılarının önemli bir çoğunluğunu "çaktırmadan" ciddi bir biçimde okuyor gibi bir izlenim de vermeyeyim.

Bizim anarşist felsefecimizin düşünceleri hiç kimseninkine benzemiyor; çünkü o, felsefede "öteki anarşistlere benzemeyen bir anarşist"dir (6). Genel "anarşist" kümesinde de yer almayınca, geriye, yalnız kendisinden oluşan, tek ögeli bir küme kalıyor. "Belki her düşünün böyle bir küme oluşturduğu" savına burada yanıt vermeye kalkışmak işi uzatacaktır. Her durumda şu soruyu sor-

Karikatür:
Tayfun Akgül

lar..." (6). Görüldüğü gibi, İnam, pek saklamaya gerek görmeyerek, kendisini Atatürk ve Gandhi ile "anarşistler" kümesine, demek oluyor ki özdeş kümeye koymaktadır. Bilim ve Ütopya'nın Ağustos sayısında Sayın Ruken Kızıl'ın Türkiye'de felsefecilere yönelik olarak hazırladığı sormacada da İnam kendisini, "egemen benzerlerinden farklı bir 'anarşist'" saydığını dile getirmekte, "... bu toprakların kültüründen beslenen" bir "gönül felsefesinden" (!) söz açmaktadır (7). O zaman onun dergisindeki "sütununun", "Gönülden Bilime" genel başlığını taşımasının anlamı sanırım daha açık olmaktadır; kuşkusuz felsefe açısından değil, ruhbilimsel olarak.

madan edebilir miyiz: "Peki, bu düşünceler neye benziyor?" Bunun yanıtı alınabilirse, o zaman okuyucuları İnam'ı belki daha yakından tanıyabilirler diye düşünmeliyiz.

Felsefede genel olarak bir "anarşizm" akımının ya da okulunun bulunabileceği ya da bulunduğu gibi yöntembilgisel açıdan pek ilginç bir savın gündeme getirilmesini burada bir yana bırakalım. Ancak kuşkusuz, tanımı gereği toplumsal düzeyde "anarşi" kavramının siyasal felsefede önemli bir yeri vardır ve konunun tartışılması tarihsel açıdan akademik felsefenin başlarına (Stoacılığın kurucusu sayılan Zeno'ya) dek gitmektedir. Buradaki bağlamımızda İnam, ilk

anlamında ve çok genel çizgileriyle, "devletin toplumdaki örgütlenmeye katılması", "toplumda tüm güç uygulamasının ortadan kalkması", yerine göre ya da daha uça diyelim, "toplumsal düzensizliğin benimsenmesi" anlamına gelen "anarşizm" ile, "var olan ya da sürüp giden düzene karşı çıkarak yeni bir düzen yaratma çabası göstermek" anlamındaki "başkaldırı"yı birbiriyle karıştırıyor. Bunu da, verdiği izlenime göre neredeyse bilerek yapıyor; onun bu bağlamda Atatürk ve Gandhi örneklerini vermesi, bu "postmodernist" karıştırmaların ve sonuçta bunun ortaya çıkardığı kavram kargaşasının çok belirgin bir örneği değil midir?

Burada sözü daha çok uzatmayalım ve bu kez İnam'la ilgili bölümün sonunda ona, kendi açımızdan "pek geçmiş olsun" dileklerimizi sunalım.

Sonuçta: bilimde, felsefede ve tarihte sürekli çarpıtmacılık

Bay Ahmet İnam'la Bay A. M. Celal Şengör için, "acaba birbirlerinin özdeş dergide yazdıkları yazıları okuyorlar mıdır?" diye sorabilirsiniz. Ben, kişisel, daha geniş kapsamda olaysal durumları genelde merak eden birisi olmadığım, doğruyu böyle bir soruyla ilke olarak pek ilgilenmem. Ancak bilim ve felsefe üzerine yazan, bu düşünceleri sergileyen iki kişi, birbirlerinin (görünüşte) ilgili ve çarpıcı görüşlerini, düşüncelerini nasıl karşılıyorlar, belki bu soru üzerinde durmaya değebilirdi.

Bay Şengör, "bilim" diyor; Bay İnam "bilim", "felsefe" diyor. Ancak onların, "bu terimlerle" demeyeceğim, bu sözcüklerle açıkça ne demek istediklerini sizler çıkarabiliyor musunuz? Kullandıkları ve gerçekte birer terim olan daha pek çok sözcükle de ilişkileri böyle değil mi? Hangisinin anlamını açıklayabilirler? Açıklayamazlar, çünkü birer terim ya da terimsel yapı olarak olabildiğince açık ve belli bir bağlamda tek anlamlı bir biçimde kullanılmaları gereken sözcükleri, az ya da çok yakın anlamlı olan başkalarının yerine kullanıyor, ya da bunun tersini yapıyorlar; böylece, sözcüklerle anlatılmaya çalışılan kavramlar arasında gerçekte bulunan kesişimleri çok daha ileri boyutlara götürüyorlar. Bu, onu özellikle yapan İnam'ın, çağdaş bilim, ussallık ve bilimsel felsefeye karşı olan "postmodern" tutumunu, dile, sözcüklerin anlamlarına yansıtmıştır. Ben bu konuyu kısa zaman önce, daha geniş kapsamda ve özellikle "postmodern anarşi" ile kavramsallık ve "şarlatanlık" bağlamında ele almıştım (9). Onun etik boyutunu ise (1a, b), konu ne ölçüde yaşamsal olursa olsun, yine "sö-

zü uzatmamak" amacıyla burada bir yana bırakmamız gerekecektir.

Şengör'e gelince o, söz konusu yazısında siyasa adamlarının, siyasa kökenli devlet yetkililerinin toplumun belli sorunlarının çözümü, belli gereksinimlerinin karşılanması konusunda belki özellikle temel bilimler anlamında bilime ve bilimsel düşünceye önem verilmesini dile getiriyor olsa idi, o zaman ona söylenecek pek bir söz olmayabilirdi. Onun "sütün" yazılarını yayınlayan derginin yayın sorumlusu, orada ve *Cumhuriyet*'te ülkemizin bilim ve siyasal yönetimler konusunun gerçekten içler acısı diyebileceğimiz durumunu büyük açıklıkla ve belki de seyrek olmayarak dile getirmektedir. Buna karşılık, onun üniversitelerde yönetim konusyla ilgili olarak yaptığı çok temel bir yanlış da neredeyse sık olarak yinelediğini görüyoruz. Örneğin gazetede çıkan bir yazısında o, "Üniversitede liyakat sistemi geçerlidir. Yani en iyilerin hiyerarşisi egemen olmalıdır üniversiteye. Yaptıkları işin gereğidir bu." diyor (10). Ve de çok yanılıyor. Yayın sorumlusu burada temel bilimleri aşan, en geniş anlamdaki bilimden söz ediyor olmalı. Her durumda, üniversite gibi eğitim, araştırma ve bilgi üretimi, bilginin uygulanması, toplumsal/siyasal düzeyde olup bitenleri eleştirel olarak değerlendirmek vb. işlevlerini üstlenmiş çok yönlü bir kurumda bu işlevlerden hangisindeki "liyakat"ten, hangisinde "en iyilerin hiyerarşisi"nden söz ediyor? Yazısının genel konusuna ve burada yaptığım alıntının özel bağlamına bakılırsa, bunun açıkça üniversitede yönetim konusu olması gerekmektedir. Oysa, hangi anlamda olursa olsun, bilimde "liyakat" ve "en iyi olma" özellikleri bulunan kişilerin eğitimi ve/veya uygulayıcı, bunların yanında yönetici olduklarında hangi "liyakatlerini" ortaya koyduklarını, neyi "en iyi" biçimde başardıklarını bize kendisi ya da ikinci yazarı Şengör gösterebilirler mi?

Yazarı gibi derginin yayın sorumlusu da düşünmüyor ki, siyasa gibi yönetim alanının çağımızda yürütülmesi sırasında da bilimden (insan bilimlerinden) önemli ölçüde yararlanılsa bile, onun özellikle temel bilim anlamında bilimi çok aşan bir sanat ve beceri yönü vardır ve bilim kurumlarındaki yöneticilik de bunun dışında tutulamaz. Örneğin sanat kurumlarında da kuşkusuz yöneticiler sanatçılar arasından gelmelidir, ancak yine "en iyi sanatçının en iyi yönetici olacağı" söylenebilir mi? Yönetimle ilgili başka örnekler de, böyle bir durumun her alanda, daha

doğrusu her alanın yönetiminde geçerli olduğunu gösterecektir kanısındayım. Bu arada, yazılanları "kişisel" okuyanlar arasında, benim böyle bir ilkenin tam tersini, demek oluyor ki "üniversitelerde yöneticiler, liyakatsiz ve en kötüler arasından gelmelidir" gibi bir durumu savunabileceğim sonucunu çıkarırlar da olabilir. Ancak kuşkusuz yazınız, genelde olduğu gibi burada da, zekâsı duygularından pek etkilenmeyen okuyucularına kendi beklentileri açısından büyük öncelik tanımaktadır.

Biri seçkin öteki "popülist" bu iki bilim "sütunu" yazarının çok temel bir ortak yönleri, yazdıklarından, daha doğrusu düşündüklerinden, görüşlerinden, savlarından neredeyse hiç kuşku duymamalarıdır. Kuşkusuz bu durumda onların, karşı çıktıkları düşüncelerle de hesaplaşabildikleri söylenebilir mi? Kanımca bu, çağımızın "akademik", "bilimsel", "felsefi" eleştirel anlayışıyla uyuşmayan, belki her alanda savların dayanağı, gerekçesi ve sorumsuzca ileri sürülebildiği "postmodern" dünyamıza özgü ve ona yakışan "dogmatik" bir tutumdur. "Dogmalara" karşı savaşma savında olan bu tür yazarların (içerel "çoğulculuğundan" dolayı belki felsefe bir yana) bilim (olgular) ve tarih (olaylar) alanlarındaki çarpıtmaları, dengeli bir "yorum" anlayışının sınırlarını çok aşmaktadır. Bu yazarların okuyucularına, belki daha doğrusu "hayranlarına" gelince, onların durumunu ayrıca tartışmalı mıyız, bilemiyorum.

KAYNAKLAR

- 1) Y. Örs, "Bilim, etik, seçkinlik, şarlatanlık", *Bilim ve Ütopya*, (a) Sa. 80: s. 56-60, Şubat 2001 ve (b) Sa. 81: s. 83-85, Mart 2001.
- 2) A. M. C. Şengör, "Biyolojik evrim kuramının bilimselliği üzerine", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sa. 797: s. 5 29 Haziran 2002.
- 3) E. Helvacıoğlu, "Marx, Darwin ve Darwinizm", *Bilim ve Ütopya*, Sa. 98: 34-37, Ağustos 2002.
- 4) A. M. C. Şengör, "Sağ ve sol söylemi karşısında doğa bilimcinin şaşkınlığı", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sa. 801: s. 5, 27 Temmuz 2002.
- 5) A. İnam, "Aşk hırsı karşı", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sa. 801: s. 6, 27 Temmuz 2002.
- 6) A. İnam, "İmalat hataları mı yaratıcılar mı?", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sa. 803: s. 10 Ağustos 2002.
- 7) R. Kızıler (Hazır.), "Türkiyeli felsefecilere sorduk: Temel felsefi akımlar içindeki konumuz nedir?", *Bilim ve Ütopya*, Sa. 98: s. 38-41, Ağustos 2002.
- 8) A. İnam, "Bir felsefi karakter var mı?", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sa. 788: s. 2, 27 Nisan 2002.
- 9) Y. Örs, "Postmodern anarşi, kavramsal aldatmaca ve felsefi şarlatanlık", *Bilim ve Ütopya*, Sa. 96: s. 50-52, Haziran 2002.
- 10) Ö. Bursalı, "'Yasal' mı 'Demokratik' mi?", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 2001, s.7.

Tekil-tümel geriliminde kendini kuran Avrupa

Prof. Dr. Betül Çotuksöken

(Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi)

Felsefenin yapısı ve işlevi/işlevleri, kültürün, tüm öğeleriyle boyutlandırılmasında temel nitelikli itici gücü oluşturmaktadır. Çünkü felsefe bir çatı ya da çerçeve olarak temelde ve tepede olduğu için, günlük yaşamı, bilimi, sanatı düşünömselleştirmektedir (= "reflexion"un konusu kılma).

İnsan dünyasının tümüyle "sorunlaştırılması", sadece "yaşama" ile yetinilmemesi, her türlü varolana belli bir uzaklıktan bakılması anlamına gelmektedir. Kendisi de içinde olmak üzere her türlü varolana belli bir uzaklıktan bakabilen insan artık bir "özne"dür. İnsanın "özneleşme"si oranında öteki varolanlar da "nesneleşmek"tedir. Özne-nesne geriliminin bir başka anlatımı ise, -iç içe geçmelerle- bir yönüyle birey-toplum ilişkisinde (= yaşama kesiti), bir diğer yönüyle de tekil-tümel ilişkisinde (= düşünsel/mantıksal olan, dilsel kısaca bilgisel olan) daha soyut bir biçimde kendini göstermektedir. Bu bağlamda öne çıkarılması gerekenler de "birey", "özne", "toplumsal yaşam", "tekil", "tümel" kavramlarıyla, bu kavramların dolayımında kendisi olan "Avrupa"dır. Ayrıca "iç" ve "dış" dinamiklerle olan ilişkileri de Avrupa'nın kendisini oluşturmasında bir bakıma etkili olmuştur/olmaktadır.

Öznenin doğum yeri: Avrupa

Avrupa, "öznenin doğum yeri olarak" (1) kendisini kuşkusuz kendisi olmayanla kurmuştur. Ancak kendisi olmayanla ilişkisi, belli bir kuramsallığı ya da düşünömselliği hiçbir zaman gözardı etmeden, belli bir süreklilik içinde gerçekleşmiştir denilebilir. Çünkü kuram ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi, bireysel-tekil-somit varoluşun yapısal özelliklerini de dikkate alarak hep yeniden kurmayı gündeminde saklı tutan Avrupa, Herakleitos'tan, Aristoteles'ten Heidegger'e kadar birbiriyle örtüşen/örtüşmeyen düşünceler toplamı olarak kendini kurmayı başarmıştır.

Avrupa bir bakıma Rémi Brague'm da (2) üzerinde durduğu gibi, kendisi olmayan üze-

rinden kendini kavramanın örneğini vermiştir. Bu anlamda Avrupa tıpkı bir özne gibi davranmıştır. Çünkü insani bireyin kendisini özne olarak duyumsayabilmesi için kendisi olmayana, kendisi gibi olmayana uzanması gerekmektedir. Avrupa, somut ve düşünsel anlamında tüm dünya kazanımlarını kendine özgü içsel gücüllüğüyle yoğurabilmiştir. Avrupa'nın düşünce üreten bir bütünlük olarak Eski Yunan'dan ne denli çok şeyi aldığı ve içselleştirdiğini biliyoruz. Bu noktada, Avrupalılar İslam kimliğiyle çokça öne çıkarılan düşüncülerden, filozoflardan pek az şeyi devralmışlardır. Çünkü düşünsel-mantıksal bir çatı, çerçeve olarak kendini kuran felsefi söylem, eğer birbirine eklenilen halkalar toplamı olarak düşünülebilirse, bu bağlamda örneğin Aristoteles, Porphyrios ve Boethius aracılığıyla sonraya taşınmıştır. Ortaçağ, Antikçağ'ın mantık mirasını onlar aracılığıyla kendisinin kılmiştir. Bu düşünsel devrim olmasaydı, bilim dünyasında büyük ölçüde yaşanan kopukluk felsefe dünyasında da yaşanır ve örneğin Ortaçağlılar, kendilerine özellikle ontoloji bağlamında sunulan felsefi mirası yeterince değerlendire-

mezlerdi. Ama onlar, çerçeveyi biliyorlardı; bu çerçeve onlara çok olağan bir biçimde ulaşmıştı.

Ortaçağlılar, Aristoteles'in *Organon*'unu Porphyrios ve Boethius'un çevirileri ve yorumları aracılığıyla tanıyorlardı ve yoğun bir tartışmanın içindeydiler. Bu tartışmanın adı "tümeller tartışması"ydı. Bu tartışmayı çok önemsiyorum; çünkü bir şeyi sorunlaştırmak demek, o şeyin kendisi (= tekil) ile o şeye ilişkin düşünsel olan (= tümel, kavram) arasındaki ilişkiyi oluşturmak ya da bu çerçevede oluşturulmuş yaklaşımlar üzerinden tartışmaya katılarak yeni doğrultular ortaya koymak demektir. Tekil-tümel ilişkisini her yönüyle tartışmaya neredeyse tüm yaşamını- adanmış olan Ortaçağlılar, başlangıçta doğanın bir sorun alanı olarak gözlerinin önünde bulunduğunu tam olarak kavrayamamışlar bile, benimsedikleri düşünsel tutumla, daha sonra bu kavrayışı gerçekleştirebileceklerinin bir bakıma ip ucunu vermişlerdir. İşte tam da o noktada bilimsel devrim başlamıştır denebilir.

Toplumsal gelişmeler de bu gelişmeyle koşutluk içindedir. 12. yüzyıldan beri ticaretin gelişmesiyle, tecimsel de-

Devrim Avrupası. Delacroix'nin Fransız Devrimi'ni resmeden ünlü tablosu.

giş tokuşun ivme kazanmasıyla birlikte, eğitimden pay almanın gerekliliği kendini açıkça göstermiş ve kent ortamında gelişen yaşamsal çeşitlilik, bireyin kendini -giderek- özne olarak algılamasında belirleyici olmuştur. Din okullarına bir seçenek oluşturan üniversiteler özellikle 13. yüzyılda sözlü ve yazılı kültürün üretildiği yeni merkezlerdir. Düşünce akrabalıkları sınırlı tanımaz bir duruma gelmiş, Paris merkez olmakla birlikte, uzunca bir süre çeperde (= periferide) kalan kişiler ve kurumlar, etkilerini duyumsatmaya başlamışlardır. Bu durum, adcı (= nominalist) ontolojinin cisimleşmiş olmasından başka bir şey değildir. *Philosophia perennis*'te kendine yer bulan filozoflar, düşünsel kısırtıcılıklarıyla ama temkinli adımlarla düşünsel dönüşümlerin de yaratıcısı olmuşlardır. Augustinus'a, Abelardus'a, Aquinas'a, Ockham'a bu gözle bakmak gerekiyor.

Hareketin öncüleri

Tüm Ortaçağlılar'ı aynı çekmeceye tıkıştırmak, kolay ve yüzeysel olanı seçmekten başka bir şey değildir. Bu, aynı zamanda gerçekliğin doğasına da aykındır. Ayrıntıların, varlıksal ayrılıkların "özümler" olarak başka bir deyişle "tümel" çatısı altında sabitleştirilmesi, bilginin yolunu açmıştır. Bu da Aristoteles'in dile getirdiği gibi "asıl bilginin tümelin bilgisi olduğu" izleğinin canlı tutulmasından başka bir şey değildir.

Augustinus'ta, Abelardus'ta, Ockham'da ve daha birçok filozofta özgün söylemlerin taşıyıcısını bulan Ortaçağ felsefesi, adcı ontolojinin etkisiyle doğanın kitabını -başlangıçta yavaş olmakla birlikte- kutsal kitaba tercih etmeye başlamıştır. İmgelemen, aklın modern kullanımının yavaş yavaş kendini göstermesiyle birlikte, birbiri ardınca giden kırılmalar, bölünmeler yaşanmaya başlamıştır. Dinsel bağlamdaki bölünmeler, yeni yaşama biçimlerini amaç olarak ortaya koyma girişimleri, eskiye meydan okuma, yeni mantık arayışları, öznenin özgürleşmesi (= émancipation), yeni yazma biçimleri, yerelliğin, sıradüzensel (= hiyerarşik) olanın, kapalı, sınırlı ve sonlu olanın yavaş ama, emin adımlarla aşılması çabaları peşpeşe kendini göstermeye başlamıştır. Bu edimlerin öznelere kimler mi? Hemen birkaçını söyleyebiliriz: yukarıdaki kimi adlara ek olarak, Roger Bacon, Rabelais, Montaigne, Francis Bacon, kimi yönleriyle Descartes... Hepsi başka bağlamlarda da olsa,

Bu da emperyalizmin Avrupası. Naziler işbaşında.

gerçeği "kendinde ve doğanın büyük kitabında" (Descartes) kendileri ve başkaları için anlamlı kılmaya çalışmışlardır.

Francis Bacon insanı özne olarak, dünyayı nesne olarak kurmanın yollarını göstermiştir *Novum Organum*'da. Doğa ile olan ilişkisinde bir "homo minister et interpres" (= hizmetkâr olan ve yorumlayan insan) olarak alımlanan insan, bilginin dünyayı dönüştürmede vazgeçilmez bir güç olduğunu kavramıştır Bacon'la birlikte. İnsanı, bir akıl, imgelem ve bellek varlığı olarak gören Bacon'ın söyleminde en çok yinelenen sözcük "yeni" ve "yenilik" sözcükleridir (3). Evren tablosu değişmiştir artık: evren, çokmerkezli (4), sonsuz ve sınırsızdır.

Hangi Avrupa?

İnsan gerçekten de imgelemine sınırsızca kullanan bir varlıktır. Ütopyaları başka türlü nasıl anlamlandırabiliriz? Alışlagelmiş bir Ortaçağ okumasıyla, aklını yetkenin ve usta-çırak ilişkilerinin içine uzunca bir süre kapatanların, ütopyalar ortamında olsa da artık "kendisi olmaya" başladığına tanık olunmuştur. Bu dünyanın değerini kavrama (= seküler ve laik tutum) öznenin sadece bilen bir varlık olarak değil, eyleyen bir varlık olarak da yeniden konumlandırılması, süreklilik içeren düşünsel atılımlar toplumunun eleştirisiyle birlikte Rönesans'tan ivme kazanmıştır. Kedisinin bilincinde olan Avrupa coğrafyası, kültürel sınırla-

rı kolay bir biçimde çizilemeyen, tüm dünyaya yayılmış olan bir düşünce ağı oluşturmıştır. Bu oluşum içinde zaman zaman kendine ayna tutmayı, kendini bir "sorun" olarak görmeyi de başarmıştır Avrupa. Yaklaşık olarak son yüz elli yıldır, özellikle insan ve toplumbilimlerinin gelişimi sürecinde böyle bir görevi içselleştirmiş olan bir Avrupa ile karşı karşıya olmadığımızı kim iddia edebilir? Avrupa, tüm dünyaya bilinç taşımıştır. Ama sormadan edemiyoruz yine de: hangi Avrupa? Hiç kuşkusuz kendini sadece "animal vitale" olarak gören ticaretin, tacirlerin Avrupası değil, çoğun onların temsilcisi olan politikacıların Avrupası değil; tam tersine, filozofların, düşünürlerin, gerçek entelektüellerin Avrupası. Boş retorik tuzakına düşmekten kaçınmak istiyorsak, bu ayrımı yapmak zorundayız. Gerçek anlamda Avrupa'nın ve gerçek anlamda Avrupalı'nın tüm dünyaya eleştirel tutumuyla yayıldığını, "zehir" üretenlere "panzehir"le yanıt verme görevini üstlendiğini görüyoruz.

Dünyanın geri kalan kesimine de bu düşünce ve tutumu içselleştirmek düşüyor; çünkü kısır çekişmelerin ve dayanağı olmayan sözde eleştireliliklerin kimseye yararı yok. Gerçek anlamda eleştiri, ayrıntılara dayanır; öyleyse yeni bir duyarlılıkla ve okuma edimiyle yenden Avrupa (5) ya da çokça dendiği gibi, "Batı" gerçeğine yönelelim. Avrupa kendini kendisi olmayanla ilişkilendirip, tekil-tümel geriliminde, dışdünya (= geçmişe ve şimdide ilişkin olarak)-düşünme geriliminde bir başka deyişle, tekil/bireysel-tümel/evrensel geriliminde kurmayı sürdürüyor. Bu çabaya katılan herkes gerçek anlamda yönelen ama yönlendirilmeyen öznedir, moderndir ve Avrupalı'dır.

DİPNOTLAR

- 1) Betül Çotuksöken, "Avrupa: Öznenin Doğum Yeri", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (Avrupa Özel Sayısı), Sayı: 14, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, 2001, s.47-52.
- 2) Ayrıntılı bilgi için bkz. Rémi Brague, "Avrupa: Roma Yolu", Çeviren: Betül Çotuksöken, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1995.
- 3) Jean-Claude Margolin, "L'idée de nouveau et ses points d'application dans le *Novum Organum* de Bacon", Francis Bacon, science et méthode, Actes du colloque de Nantes, édité par Michel Malherbe et Jean-Marie Pousseur, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1985, pp.11-36.
- 4) Ayrıca bu "çokmerkezlilik", Nicolaus Cusanus'tan beri bilinmektedir.
- 5) Bu konuda son derece zengin bir literatürün olduğunu da gözden kaçırmayalım.

Klasik Doğu düşüncesinde din ve felsefenin evliliği

Merhaba sevgili okuyucular. Anımsayacağınız gibi geçen ay, Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî, İbn er-Râvendî ve Ahmed b. et-Tayyib es-Serahsî'nin din-felsefe ilişkisine yönelik düşüncelerini irdelemiş; onların ussal gerekçelerle kurulu dinlere karşı çıktıklarını altını çizmiştik. Acaba, Kindî, Fârâbî, İbn Miskeveyh, İbn Sinâ, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi şöhretli Doğulu (İslam) filozoflar, din-felsefe ilişkisi sorununa nasıl bakıyorlar? Kendi felsefi sistemleri içerisinde dine ayırdıkları yer neresidir? Onların, din-felsefe ilişkisine yönelik argümanlarının toplumsal sonuçları neler olmuştur? Gelin bu ay, anılan filozofların felsefi sistemleri içerisinde bir gezintiye çıkarak, söz konusu soruların yanıtlarını bulmaya çalışalım.

Doğu (İslam) düşüncesinde, ortaya çıkan felsefe etkinliğini, İslam dinsel bildirimlerine yönelen her türden ussal yaklaşımı kapsayacak bir biçimde ele alırsak, din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaları, 7. yüzyıla değin geriye götürebiliriz. Bu durumda İslam'ın kuzeye yayılmasını sağlayan fetih hareketlerinin itici gücüyle, oldukça erken bir dönemde ortaya çıkan "akıl-nakil" (dogma) ilişkisine yönelik kimi tartışmaları, din-felsefe ilişkisine ait ilk veriler olarak değerlendirebiliriz. Bu tartışmaların filizlendiği alanlar, iman neliği, istenç özgürlüğünün bulunup bulunmadığı, *Kuran*'daki müteşâbih (simgesel) deyişlerin yorumlanıp yorumlanmayacağı, *Kuran*'ın önceli olup olmadığı gibi konulardır. Bu konuların tartışılması sırasında, ön-Sokratesçi felsefeye ilgi duyan Kaderiyye ve Mu'tezile ekolüne mensup düşünürlerin, nakli (dogma) aklın ışığında yorumlamaya çalıştıkları görülür. Kaderiyye ve Mu'tezile ekolüne mensup düşünürlerin bu tutumları, klasik Doğu (İslam) düşüncesinde din ve felsefenin evliliği konusunda atılmış ilk adımlardır. Akılla dogmayı (nakli) uzlaştıracıcağını savunan bu anlayış, Me'mûn döneminde zirveye çıkan çeviriler aracılığı ile, felsefi düşüncenin yaygınlaşması sonucu, Yeni Platoncu Doğu (İslam) filozoflarının elinde felsefi bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu nedenle, Kindî, Fârâbî, İbn Miskeveyh, İbn Sinâ, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi filozoflar, Yeni Platoncu, Aristotelesçi ve Stoacı düşüncelerin ve Kaderiyye ile Mu'tezile ekolüne bağlı düşünürlerin akıl ile naklin (dogmanın) uzlaştığı anlayışlarının etkisiyle, felsefe ve dinin aynı hakikati içerdiğini ifade etmeye yönelmişlerdir. Fakat onların, dinin gelişimi ve dinlerin niteli-

Kindi

ği konusunda, kimi farklı görüşler benimsemeleri, birbirinden az çok ayrılan görüşler savunmalarına neden olmuştur. Onların, din-felsefe ilişkisini tartışırken ele aldıkları sorunları, iki temel soruya indirmek olasıdır. Bunlardan ilki, "Felsefe mi dine, yoksa din mi felsefeye kaynaklık etmiştir"; ikincisi ise, "Felsefe mi, yoksa din mi üstündür" sorularıdır.

Felsefe mi dine, din mi felsefeye kaynaklık eder?

İlk soruya verilen yanıt genelde, dinin felsefeye kaynaklık ettiği şeklindedir. Bu anlayışa uygun olarak, Doğulu (İslam) filozoflar, yer yer Eski Yunan filozoflarını peygamber olarak sunarlar. Farabî'nin, Platon ve Aristoteles'in görüşlerini uzlaştırmaya çalıştığı eserine, *Kitâb el Cem beyne Re'yey el-Hakimeyn Eflâtûn el-ilahî ve Aristotâlis* (İki filozof, Tanrısal Eflâton ve Aristoteles'in Görüşlerinin Birbirine Uygunluğu Kitabı) adını vermesi bu açıdan oldukça anlamlıdır. Kitabın adından anlaşılacağı gibi Farabî, Platon ve Aristoteles'i Tanrısal olarak nitelendirmektedir. Peygamber olarak nitelendirilmeyen düşünürlerin ise, görüşlerini, kutsal kitaplardan devşirdiklerine inanılır. Benzer bir anlayışın Clement gibi, Hristiyan düşünürlerce de savunulduğu bilinmektedir. Ünlü düşünür Şehristânî, anılan anlayışa uygun olarak, *el-Milel ve en Nihal* adlı yapıtında, Thales, Anaksimandros, Empedokles gibi eski Yunan filozoflarının görüşlerini *Eski Ahit* yani *Tevrat*'la ilişkilendirir.

Felsefeye muhalefetiyle tanınan Gazzâlî de, aynı anlayışı savunur. Ona göre de filozoflar, pek çok bilgiyi peygamberlerin, nebilerin ve Tanrı dostu sufilerin sözlerinden çalmışlardır. İslam dünyasında felsefenin dinden doğduğunu söyleyen bu anlayış, İslam düşünürlerinin insan imgesi ve bilgi anlayışlarıyla yakından ilişkilidir. Onlarca insan edilgin bir varlıktır; onun Tanrının vermesi dışında bir bilgi üretmesi söz konusu değildir. Zaten *Kuran*'da, bilginin, hikmetin, okuma ve yazmanın, konuşmanın, zırh yapmanın vb. insanlara Tanrı tarafından yani Tanrı elçileri aracılığı ile öğretildiğini ifade eder. İslam filozoflarınca, her mesleğin bir peygamber pirinin bulunduğu savunulması da, aynı anlayışın bir uzantısıdır.

Din mi üstün, felsefe mi?

İkinci soruya yani, "din mi, felsefe mi üstündür" sorusuna verilen yanıt, bir parça daha karmaşıktır ve her düşünürü diğerinden ayıran kısmî düşünsel farklılıklar söz konusudur. Bu açıdan, din-felsefe uzlaşmasına yönelik girişimleri ayrı ayrı ele almak daha doyurucudur. Ancak burada bir noktanın altını çizmekte yarar vardır. Tüm düşünürlerin felsefe ile dini uzlaştırma girişiminde dayandıkları epistemolojik (bilgi kuramsal) temel aynıdır. Bu temel, yeni Platoncular'ın elinde, Tanrısal bir varlığa dönüştürülen ve insanın dışına yerleştirilen Aristoteles'in "etkin aklardır". Etkin akıl, Doğulu (İslam) filozoflarca, hem peygamberi hem de filozofu aydınlatan biricik varlıktır ve vahiy meleği olan Cebrail'le özdeşleştirilmiştir. Nitekim yer yer Rûh el-Emin, Rûh el-Kuds gibi adlarla da anılmıştır. Ancak etkin akıl peygamberin hayal yetisini aydınlatırken, filozofun filozofluk yetisi olan aklını aydınlatır. Bu nedenle, peygamber, bilgiyi simgesel bir formda alır; oysa filozof, yalın bir halde elde eder.

Anılan epistemolojik temel ışığında, din-felsefe ilişkisi sorununa sistematik açıdan yönelen ilk filozof Kindî'dir. Arap asıllı tek filozoftur ve Mu'tezile ekolü ile bağlantılarının olduğu kaydedilir. Kindî'nin kanısına göre felsefe ve din, aynı hakikatin bilgisini araştırır. Bu açıdan, yönedikleri ve inceledikleri olgular aynıdır; yani her ikisi de varlığın temel ilkelerini araştırır. Fakat din, felsefeden hem üstün hem de önceliklidir. Çünkü onun anlatımı, simgeselliği barındırması yüzünden her insana seslenecek düzeydedir. Ayrıca, Tanrısal kö-

kenlidir ve peygamberin herhangi bir öğrenim görmeden elde ettiği bilgileri imler. Oysa filozofun bilgisi, "etkin akıl"la ilintili olsa da, belli insani çabayı gerektirir. Kindî, *Kuran*'ın anlatım ve kanıtlama yönteminin felsefeden üstünlüğünü vurgulamak için, *Kuran*'ın ilk yaratılışı, ikinci yaratılışı (öldükten sonra dirilme) örnek olarak gösteren ayeti ile yeşil ağaçtan ateşin elde edildiğini söyleyen ayetini gösterir. Ona göre, buradaki kanıtlama olağanüstüdür. Burada bir parantez açıp Kindî'nin, ilk yaratılışı ikinci yaratılışın kanıtı olarak sunan ayetin, savı kanıt sayma (*petitio principii*) olarak adlandırılan bir safsataya dayandığını görmediğini kaydetmeliyiz. Çünkü, ilk yaratılış kanıtlanması gereken bir olgudur. Kindî, Ebû Bekr Zekerîyyâ er-Râzî ve İbn er-Ravendî'yi de eleştirerek, peygamberliğin hak ve doğru olduğunu, mucizenin olurluğunu, *Kuran*'ın dilsel bir mucize içerdiğini, Tanrının her şeyi yoktan yarattığını kanıtlamaya çalışır. Felsefenin ilk hakikatlerin araştırılması olduğunu belirten Kindî, din adına hakikatin araştırılmasına karşı çıkanları din tacirliği ile suçlar ve onları şiddetle eleştirir. Ona göre, felsefenin putperest Eski Yunanlılar'a ait bir bilgi oluşu, ondaki hakikatlerin alınmasına engel teşkil etmez. Yabancı bir kaynaktan da gelse, felsefe ile ilgilenilmeli, onun İslam'a uygun yönleri benimsenmelidir. O, yabancı kabul edildiği için karşı çıkılan felsefeyi meşru bir zemine oturtmak için şöyle der: "Kim hakikati araştırmaya küfür diye karşı çıkarsa kendisi kâfirdir. Çünkü hakikati bilmek, Tanrısallığı, Tanrının birliğini, erdemini, ona ulaşmanın yolunu ve onun zıtlarından korunmayı bilmektir. Bu da, tamamen Tanrının elçilerinin getirmiş olduğu yoldur." Kindî, dinle felsefenin çatışmadığını göstermek için, "yer ve gökler Tanrıya secde ederler" ayetini, felsefi bir bakışla yorumlamayı da ihmal etmez. Ayeti kendi felsefesine uygun olarak yorumlamada herhangi bir sıkıntı çekmez; çünkü, onun benimsediği Yeni Platoncu evren tasarımı, göksel varlıklar canlı, akıl ve nefis sahibi varlıklar olarak görmektedir. Durum böyle olunca, onların Tanrıya secde etmesi yani itaat etmesi anlayışı kolayca savunulabilir.

Fârâbî'de din, felsefeden bir önceki adım

Farabî ve İbn Miskeveyh, dini ve dinsel bilgiyi daha çok toplumsal düzeni sağlamada ve sıradan insanların mutluluğu elde etmelerindeki işlevi açısından ele alır. İbn Miskeveyh bunu daha çok ahlaki düzeyde değerlendirir ve bayramlar, cemaatle kılınan namazlar, zekat vb. din-

Fârâbî

sel etkinliklerin toplumsal birlik ve kaynaşmadaki rolüne değinir. Farabî ise, daha çok siyasal açıdan yaklaşır. O, epistemolojik (bilgi kuramsal) anlayışı uyarınca dini, hayal gücü, felsefeyi de, akılla ilişkilendirir. Ona göre, din hayal gücüyle ilişkili olduğu için, simgesel bir bilgi sunar. Bu nedenle de, yalın halde bilgiler içeren felsefe düzeyine ulaşamaz ve evrensel nitelikli sayılamaz. Farabî'ye göre din, eğitimde önemli bir işleve sahiptir; fakat bu işlev, öğrencinin zihnini felsefeye hazırlamaktr. Onun kanısına göre, dinlerdeki simgesellik, seslendiği toplumun düşünsel düzeyi ile ilgilidir. Bu nedenle, o, ilkel dinlerden göksel dinlere doğru dinlerin belli bir evrim geçirdiğini ima eder. İslam, dinlerin evriminde zirvededir; bu yüzden o, simgesel anlatımının yanında, felsefi olan yalın anlatımlara da yer verir. Bu durum, İslam'ın her kesimden insana seslenmesine olanak sağlar. Başka bir deyişle, Farabî, İslam peygamberini hem peygamber hem de filozof olarak kabul eder. Çünkü ona göre etkin akıl, yani dindeki adıyla Cebrail, onun hem peygamberlik yetisi olan hayal gücünü, hem de filozofluk yetisi olan aklını aydınlatmıştır. Onun bu anlayışı, siyaset kuramını da etkilemiş; Platon'dan esinlenerek kaleme aldığı *el-Medîne el-Fâzıla* (Erdemli Kent) adlı yapıtında, yöneticinin bilge olması gerektiğini vurgulamış; bilge hükümdarı hem filozof hem de peygamber olarak sunduğu Hz. Muhammed'in nitelikleriyle donatmıştır. Bilge hükümdar,

her düzeyde insanın yönetimini sağlayan kurallar (yasalar) koyma yetkisine sahiptir. Hatta kendisinden önceki hükümdarın ya da şeriata koyduğu yasaları bile değiştirebilir. Bunun nedeni yasaların yeni durumlara yanıt vermemesidir. Farabî'ye göre, önceki yasa koyucu yaşasaydı o da eskiyen yasaları değiştirirdi. Bu durumda, Mehmet Dağ'la birlikte, Farabî'nin, Hz. Muhammed'den sonra, İslam inancına göre, peygamber gönderilemeyeceği için, peygamberin kuramsal ve eylemsel görevini filozofun yerine getirmesi gerektiği görüşünde olduğunu onu peygamberin koyduğu yasaları değiştirme yetisiyle donattığını söyleyebiliriz. Kuşkusuz, Farabî'nin bu görüşü, anlayış ve kavrayış düzeyi iyice gelişmiş filozoflardan oluşan bir toplumda, değişimin ve ilerlemenin bir sonucu olarak kuramsal açıdan dine ihtiyaç kalmayacağı; çünkü onun işlevini, felsefenin yerine getirebileceği sonucuna yol açmaktadır. Bu anlayış, kimi İslam tasavvufçuları ve Ehl-i İbaha diye tanımlanan, grupça savunulan "arifin dini olmaz" anlayışının farklı bir dille ifadesidir.

Peygamberliği üç türe ayıran İbn Sinâ

İbn Sinâ'nın, din-felsefe ilişkisine bakışı, Farabî'ninkine oldukça yakındır. Onca da din simgesel, felsefe yalın anlatımı yeğler. Aynı şekilde, filozofun bilgisini de peygamberin bilgisi ortak bir kaynağa; yani, "etkin akıl"a (Cebrail) bağlıdır. Fakat, İbn Sinâ'nın Farabî ve diğer İslam filozoflarından ayrılan, peygamberlikle ilgili oldukça orijinal bir görüşü vardır. Onun kanısına göre, üç tür peygamberlik vardır. İlki, mucize, ikincisi hayal gücü, üçüncüsü de, akıl düzeyinde olan peygamberliktir. Öyle anlaşıyor ki, İbn Sinâ, Farabî'nin dinlerin evrimi düşüncesini farklı bir düzeyde ele almış; Mehmet Dağ'ın deyişiyle, ilkel ve mitolojik dinleri hayal gücü; Hristiyanlık gibi olağanüstü olguları ön plana çıkartan dinleri mucizevi; Yahudilik ve İslam gibi, doğrudan anlatıma da yer veren dinleri de, akıl düzeyinde dinler olarak değer-

İbn Sinâ

lendirmiştir. Hakikat, hakikate zıt olamaz anlayışı çerçevesinde, din ile felsefeyi uzlaştırmaya çalışan İbn Sinâ, kendi felsefi anlayışını halk düzeyine indirmek için, din gibi simgesel anlatımı içeren, *Salaman ve Absal*, *Risâle fi'l Aşk*, *Hay İbn Yakzân*, *Risâle et-Tayr*, gibi öyküler de kaleme almıştır. Bu öykülerde onun ele aldığı temel konu, dünyevi ve maddi olan her şeyden uzaklaşarak, "etkin akıl"la (Cebail) birlenmek ve onun ışığı ile aydınlanıp mutluluğa ulaşmaktır. Bu öyküler, İbn Sinâ'nın felsefesini ve din-felsefe uzlaştırmasını halka indirmeye çalışan önemli yapıtlardır ayrıca İbn Sinâ'nın filozofun da gerektiğinde dinin simgesel anlatımını kullanabileceği ve kullanması gerektiği anlayışında olduğunu göstermesi açısından oldukça anlamlıdır.

İbn Sinâ'nın öncülüğünü yaptığı öykü geleneğinin, din-felsefe ilişkisi sorununu aydınlatmak için İbn Tufeyl tarafından da, kullanıldığı görülür. İbn Tufeyl, *Hay İbn Yakzân* adlı öyküsünde, felsefenin anlayışıyla, dinin anlayışını karşılaştırır. Onun Hay İbn Yakzan adlı kahramanı, salt doğayı inceleyerek bir felsefe kurar ve kurduğu bu felsefe, sufi eğilimli Absal'ın ilahi kökenli diniyle çelişmez. Fakat İbn Tufeyl halkın, ne sufilerin ne de filozofların anlayışlarını benimseyecek düzeyde olmadıklarının altını çizer. İbn Tufeyl'in ulaştığı bu sonuç, din ve felsefenin aslında uzlaşmalarına rağmen, fıkıhçı ve kelamcılarca biçimlendirilen halkın dinsel inanışlarında, bunun aksinin geçerli olduğunu ima etmektedir.

Felsefenin savunucusu İbn Rüşd

İbn Rüşd'ün, din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaları kendisinden önceki geleneğin bir uzantısıdır ve iki açıdan önemlidir. Birincisi o, Gazzâlî karşısında felsefeyi savunmaya koyulur ve Gazzâlî'nin *Tehâfüt el-Felâsife*'sine (Filozofların Tutarsızlığı), *Tehâfüt et-Tehâfüt* (Tutarsızlığın Tutarsızlığı) adlı yapıtıyla yanıt verir. İkincisi, Gazzâlî ve onun bağlı bulunduğu, Eş'ari geleneği, Haşeviyye, Zahirilik, Sufilik vb. inanç sistemlerini eleştirir ve *Kuran*'a bağlı olan ve felsefeyle çatışmayan yeni bir inanç sistemi kurar. Ona göre, felsefenin dinle çelişen hiçbir yönü yoktur. Böyle bir şey düşünülemez; çünkü hakikat hakikate zıt olmaz. O şöyle der: "Biz, Müslümanlar topluluğu olarak kesinlikle biliriz ki delil ve açık kanıt (burhân) dayanan bir düşünce tarzı (gerçek felsefe) şeriatın getir-

İbn Rüşd

Kindî hariç diğer filozoflarca din, simgesel anlatımı içerdiği için yalın, yani doğrudan anlatımı içeren felsefeden aşağı bir konuma yerleştirilmiştir.

Böylece filozof, peygamberlerden üstün sayılmıştır. Kuşkusuz bu anlayış, filozofun belli bir dine bağlanmasına gerek olmadığı sonucuna yol açmaktadır..

diğine aykırı düşecek bir sonuç meydana getirmez. Çünkü, gerçek gerçeğe zıt olamaz. Bilakis doğru olan bir şey, doğru olan diğer bir şeye uygun olur; ona ve doğruluğuna tanıklık eder". Eğer, din ile felsefe arasında çelişmeli bir durum varsa, bu bilgi yanlışına dayanır ya da din doğru yorumlanmamıştır. Ona göre din, yoruma açık müteşabih (simgesel) ayetler içerir; bu ayetleri ise ancak bilgiler doğru olarak yorumlayabilir. Bu yorumlar, gizli tutulmalı ve Gazzâlî'nin yaptığı gibi, anlayışı kıt halka da anlatılmamalıdır. Bu halkı, hakikat düşmanı yapar. Din, simgesel anlatımın yanında doğrudan anlatımlı (muhkem) ayetler de içerir. Özellikle *Kuran* hem filozoflara yönelik burhânî (kesin kanıt), hem din felsefecilerine (kelamcılar) yönelik cedeli (tartışmalı kanıt), hem de halka yönelik hatâbî (ikna edici sözel kanıt) kanıtlar kullanır. İbn Rüşd'e göre bunun nedeni, *Kuran*'ın Tanrısal olması ve her kesimden insana;

yani hem filozofa hem de sıradan halka seslenmeyi amaçlamasıdır. Bu yüzden Hz. Muhammed, insanların beyazına da siyahına da bilgesine de (filozofuna) peygamber olarak gönderilmiştir. Onun kamısına göre, dinin yargısını hiçe sayan ve dini yalanlamak çalışan filozoflar her dönemde var olmuştur; bu insanlar zındıktır ve öldürülmeleri gerekir. Bu zındık filozoflara bakarak, hakikati araştırmaya yani felsefeye karşı çıkmak *Kuran*'a ters düşmektedir. Çünkü *Kuran*, düşünmeyi, ibret almayı salık verir; bu ise felsefeye yapılmış bir çağrıdır. Felsefenin yabancı kökenli oluşu da, ona karşı çıkma gerekçesi olarak ileri sürülemez. Çünkü, Hz. Muhammed, hakikati nerede bulursak oradan almamızı salık vermiştir.

Görüldüğü gibi, klasik Doğulu (İslam) filozoflar, dinin felsefeye öncülük ettiğine inanmış, dinle felsefenin uzlaştığını göstermeye çalışmışlardır. Kindî hariç diğer filozoflarca, din simgesel anlatımı içerdiği için yalın, yani doğrudan anlatımı içeren felsefeden aşağı bir konuma yerleştirilmiştir. Böylece filozof, peygamberlerden üstün sayılmıştır. Kuşkusuz bu anlayış, filozofun belli bir dine bağlanmasına gerek olmadığı sonucuna yol açmaktadır. Ancak, İslam söz konusu olduğunda, bu yargı esnetilmeye çalışılmış; bir din olarak İslam'ın felsefi hakikatleri de içerdiği kaydedilmiş; Hz. Muhammed'in hem filozof hem de peygamber olduğu ileri sürülmüştür. Dinin büyük ölçüde simgesel anlatıma indirgenmesi, çevirti (te'vil) yönteminin etkin olarak kullanılmasına ve kuzeyin felsefi kültürünün dinsel metinlerde okunmasına olanak sağlamıştır. Böylece felsefeyi meşrulaştırma adına, felsefe dinsel bir zemine oturtulmuş; bu durum da, felsefe alanında farklı çığırın oluşmasına engel olmuştur. Doğulu (İslam) filozoflarca benimsenen aynı anlayışın, günümüz postmodern *Kuran* yorumcularınca da benimsendiği, simgesel olarak kabul edilen *Kuran* ayetlerinde, modern bilim ve felsefenin sonuçlarının okunmaya çalışıldığı görülmektedir. Oysa bu anlayış, tıpkı klasik Doğu (İslam) filozoflarının yaptığı gibi hem kutsal metinleri tahrif etmek, hem de bilim ve felsefeyi dinselileştirmek; bir başka deyişle, dini bir ek-sene oturtmaktır. Böylesi bir anlayışın ise, gelişimi engellendiği tarihsel deneyimlerle bilinmektedir.

Ankara'dan sevgiler... Gelecek ay görüşmek dileğiyle.

Philippe Boulanger

er'le konuşmuş. Can çekişen dünyamızın bugünkü durumunu ise, tarimbilimci Lester R. Brown'dan dinlemiş.

Kör Saatçi, Richard Dawkins, Çev. Feryal Halatçı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Temmuz 2002, 418 s.: Zooloğ Richard Dawkins, yaşamın karmaşık tasarımına evrim kuramı çerçevesinde yaklaşıyor bu çalışmada. Yazar, kitabı yazma nedenini Önsöz'ünde şöyle açıklıyor: "Bu kitap, varlığımızın bir zamanlar gizemlerin en büyüğü olduğu, fakat artık çözümlendiği kanısıyla yazıldı. Gizemi, Darwin ve Wallace çözdüler; biz onların çözümüne dipnotlar eklemeyi sürdürüyoruz. Pek çok insanın bu derin soruya getirilen zarif ve güzel çözümden haberinin olmaması, hatta inanılmaz bir şekilde böyle bir soru olduğunun farkında bile olmaması beni şaşırttı için, bu kitabı yazdım."

Evrin Kuramı, John Maynard Smith, Çev. Hüsen Portakal, Evrim Yayınevi, Ocak 2002, 398 s.: Evrim Kuramı'nda yazar John Maynard Smith, Darwin ve Wallace'ın evrim kuramının nasıl doğrulandığını anlatırken,

EVRİM KURAMI

yeni çalışmalar ve özellikle genetik yollarının ortaya çıkarılmasıyla aynı zamanda bir dönüşüme uğradığını da belirtiyor. Yukarıda tanıttığımız **Kör Saatçi** kitabının yazarı Richard Dawkins bu kitabı yazdığı Önsöz'de "Evrin kuramını bize John Maynard Smith'ten daha iyi açıklayabilecek birkaç insan daha yok" diyor.

Genetik Mühendisliği: Tehlikeler, Veda Mühendisliği: Çözümler, Dr. John Fagan, Çev. Deniz Yılmaz, Sistem Yayıncılık, Ağustos 2002, 190 s.: Kitabın yazarı Dr. Fagan, genetik mühendisliği teknolojisine karşı çıkıyor ve bitkiler ve hayvanlar üzerinde sürdürülen kontrolden çıkmış ve atıldı olmayan deneyler ve ortaya çıkan yeni organizmaların çevreye bırakılmasını protesto ediyor. Fakat buna karşın önerdiği alternatif, Veda mühendisliği. Yani Ayurveda olarak tanınan geleneksel Hint tedavi sistemi!..

Matematiğin Gizli Dünyası, Dawid Wells, Çev. Selçuk Alsan, Doruk Yayıncılık, 470 s.: Bir matematik öğrenimine orta-öğretime yeni başlayan öğrencilerin aritmetik hakkında ne bilmeleri gerektiği sorulduğunda yanıtı, "1'den 100'e kadar olan sayılarla dost olmaları yeterlidir" olmuş. İşte, daha önce *Geometri'nin Gizli Dünyası* kitabını tanıttığımız David Wells'in bu kitapta yaptığı da bu: Sayılarla nasıl hayır neşir olunabileceğini gösteriyor. Üçgenlerin sırlarıyla başlayan kitap, Eski Yunan matematikçilerinin kuramlarından kuantum kuramına uzanıyor.

Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Aralık 2001, 189 s.+dizin: Alanında ilk çalışma olan bu sözlük, Osmanlı yerleşim yerlerinin adlarını 600 yıllık tarihi derinliği ve üç kıtaya yayılmış coğrafi genişliği içinde kapsamaktadır. Dilbilim ile tarihin ortak ilgi alanlarından olan yer adları bu çalışmada, tarih araştırmacılarına yönelik olarak ele alınmış, adların Arap harfleriyle inlalarının ve doğru okunuşlarının saptanması amaçlanmıştır. Sözlükte Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan ad değişiklikleri yanında, o yerleşim yerinin değişik adları da gösterilmiştir. Her düzeyden tarih araştırmacısının kolaylıkla yararlanabileceği bu sözlük, Osmanlı tarihi coğrafyası için de kılavuz niteliğindedir.

Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi, Doç. Dr. Erdem Aydın, Naturel

Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi'nin Görüşü: Bilim ve Yaratılışçılık

Ülkemizde bazı çevrelerce bilimsel düşünce ve gelişmelere karşı üretilen "sözde bilim ya da ilim" türündeki yaklaşımlar, insanımızın aklını karıştırarak gelişmeleri, değişimi ve bilimselliği yazılı din kitapları dışında aramamaya yöneltmiştir. Uluslararası ilişkiler içinde olan bu çevreler, her fırsatta bilimle ilgisi olmayan görüş ve yayınlarıyla toplumu kirletmişlerdir. Bağnaz Hristiyanlardan oluşan "yaratılışçılar" çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde de yandaş bulmuşlar, birbirlerinin kerametini tanıklık etmişlerdir.

Geçen yıllar içinde evrim karşıtı binlerce kitap bu amaçla parasız dağıtılmış, lüks otellerde toplantılar düzenlenmiş, her fırsatta medya kullanılmış, hatta bilim adamları bu çevrelerce iftina uğramıştır. Ancak ülkemizdeki yargı sistemi, suçlamalar karşısında

karanlık çevreleri tazminat ödemeye mahkûm etmiştir.

Türkiye Bilimler Akademisi, bilim karşıtı saldırılarla mücadele olarak, halkın anlayacağı biçimde Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi'nin görüşünün tıpkı çevirisini bir kitapçık biçiminde yayınladı. Böylece bilim insanlarının ve düşünürlerin verdiği değerli çabaların yanı sıra, konuya önemli bir katkı sağladı. Kitapçık, gerek kullanılan resimler ve düzenlemesi, gerekse konuya ilişkin bilgilendirici, özlü, kolay okunabilir olması açısından, toplumsal bilincimize önemli katkıları olacak bir yayın niteliğindedir.

(Bilim ve Yaratılışçılık -Amerikan Ulusal Bilimler Akademisinin Görüşü- Çeviri editörleri: Prof. Dr. Aykut Koca ve Şevket Ruacan, Türkiye Bilimler Akademisi Yayın, 2002, 35 s.)

Kitap Yayıncılık, 2002, 141 s.: Türkiye’de sağlık hizmeti ve teşkilatlanmasının yaşadığı güncel sorunlar biliniyor. Cumhuriyet’in ilk yıllarında örnek deneyecek adımlar atılmasına rağmen, nasıl bugünlere gelindi? Tarihsel açıdan uzun bir süre sayılamayacak 80 yıllık bir dönemde bu konuda neler yaşandı? Ülkemizde sağlık hizmetlerinin gelişimi ve teşkilatlanmasına ilişkin, özellikle de 1960 öncesi dönemi hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Bu çalışma, Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin gelişimi sırasındaki olayları, orijinal kaynaklara dayanarak açıklamaktadır.

Tarih Psikiyatri Divanında, Prof. Dr. Ahmet Çelikkol, Stüdyo İmge, Şubat 2002, 279 s.: Psikolojik tarih, tarihi, tarihteki olayları ve kişileri psikolojik bakış açısıyla değerlendiren bir alan. Tarihsel olayların oluşumunda, insanın psikolojik motivasyonunu anlamak üzere, psikoloji bilimini, özellikle psikanalitik yaklaşımı kullanıyor. Ahmet Çelikkol bu kitabında, psikolojik tarihin teori ve pratiğini ayrıntılarıyla inceliyor, geleneksel tarihten farkını belirtiyor. Bu bağlamda, psikolojik tarihin önemli dayanağı Freud Kuramı konusundaki eleştirilere yer veriyor. Ayrıca, Freud’un psikanaliz kuramı ve Marksizmin tarihe bakışını, benzerliklerini ve farklılıklarını tartışıyor. İnsan kurban etme, kölecilik, eşcinsellik, enstest, çıplaklık, yeniçağ dinleri gibi

konuların tarih içindeki seyrini inceliyor.

Bağıslanan Terapi, Irvin Yalom, Çev. Zeliha İyidoğan Babayigit, Kabcı Yayınevi, Haziran 2002, 268 s.: Yalom, terapi için yol gösterici niteliğinde olan bu kitabını, “çalışmalarında yararlı bulduğum görüş ve tekniklerin kendine özgü bir birleşimidir” diye tanımlıyor ve şöyle devam ediyor: “Bu görüşler o kadar kişisel, bildiğinden şaşmaz ve bazen de özgündür ki, okur başka bir yerde pek bulamaz.” Yalom’un öngörülleri, yeni kuşak terapist ve hastalar için tedavi sürecini zenginleştirecek ipuçları taşıyor.

Sürmenaja Son, Marie Haddou, Çev. Alev Er, İletişim Yayınları, Ağustos 2002, 206 s.: Sürmenaj, çağımızın insanını tehdit ediyor ve zarar veriyor: Stres, sıkıntı, öfke... Yakamızı bırakmayan türlü türlü olumsuzluk ve can sıkıntısı yüzünden iç denge-miz ve sosyal, mesleki yaşamımız, aile hayatımız allak bullak oluyor. Ardından gelsin doyumsuzluk, kaygı ve bunalım. Soruna nasıl çözüm bulacağız? Klinik psikolog Marie Haddou, durumu yetkinlikle inceleyip bir “kendi kendine tedavi” öneriyor. Birçok tanıklığı da referans göstererek, geliştirdiği “korunma ve iç huzur” programıyla, yaşama sevincine, iç barışa ulaşmanın yollarını gösteriyor.

Patrikhane ve Ekümeniklik, Niyazi Berkes, Kaynak Yayınları, Haziran 2002, 48 s.: Niyazi Berkes bu kitapta, Patrikhane’nin Bizans’tan günümüze kadar ki serüvenini ele aldıktan sonra, dikkatleri özellikle onun Osmanlı’nın

sömürgeleştirilmesi sürecindeki olumsuz rolüne çekiyor. Patrikliğin Kemalist Devrim’le ortadan kaldırılan olumsuz rollerinin, Cumhuriyet Devrimi’nin 1940’lardan başlayarak karşıdevrime dönüştürülmesi sürecinde, Batı destekli İslami irticayla birlikte nasıl canlandığını ortaya koyuyor.

Özgürlük Ahlakı, Vehbi Hacıkadıroğlu, Cem Yayınevi, Mayıs 2002, 119 s.: Felsefeci Vehbi Hacıkadıroğlu, *Özgürlük Ahlakı* adlı bu çalışmada, ahlak felsefesini ve özgürlük kavramını onların vazgeçilmez bölümleri olarak görülen idealist öğelerden arındırmayı ve bilgili olmakla ahlaklı olmak arasındaki özdeşliğe yaklaşan birlikteliği vurgulayarak, bilginin sürekli artışının insanlığın geleceği yönünden kaçınılmaz sonuçlarını belirtmeyi amaçlıyor.

Şiddet Üzerine Düşünceler, Georges Sorel, Çev. Anahid Hazaryan, Epos Yayınları, 2002, 328 s.: Sorel’in şiddet üzerine düşünceleri çok tartışılmıştır. Onun bu kitabı, hem Mussolini’nin hem de Marksist kuramcı Gramsci’nin başucu kitapları arasında sayılır. Sorel kitabında, otoritenin, devletin eylemlerini güç, başkaldırı eylemlerini ise şiddet olarak tanımlamasını öneren ünlü ayrımını ortaya koyar. İlki devletin, ikincisi ise proletaryanın eylemidir. “Böylece gücün, azınlığın yönettiği belli bir sosyal düzenin örgütlenmesini dayatmayı amaçlarken, şiddetin bu düzeni yok etmeye çalıştığını söyleyebiliriz”.

Sömürgeciliğin Küreselleşmeye, Noam Chomsky, Çev. M. Erdem Sakınç, Ütopya Yayınevi, Kasım 2001, 139 s.: Latin Amerika, önemli bir sosyal ve eko-

19. yüzyıl sosyalisti William Morris’in ütopyası: Gelecekte Anılar

Geleceğin “tam olgun” toplumuna ulaşmanın yolu nedir? İnsanların tümüyle eşit olduğu; ne emeğin ne de malların alınıp satılmaya ihtiyaç kalmadan üretilip paylaşıldığı bir topluma, nasıl, hangi yollardan geçilerek ulaşılacaktır? Mülkiyet tümüyle ortadan kaldırılmadan birtakım “düzenlemeler”le bu mümkün müdür?

19. yüzyılda Londralı sosyalistler arasında geçen bu tartışma, hizipler arasında bir sağırılar diyalogu halinde sürer, karşılıklı bağrı çağrışlarla hiçbir sonuca varılmayacağı belli olurken, tartışmaya katılanlardan biri öfkeyle toplantı yerini terk eder.

Evine dönerken büyük bir tutkuyla “ne olur sadece tek bir gününü olsun görebilsem” demektedir kendi kendine. Yatağına yatıp dileğinin ne kadar “olamayacak” bir dilek olduğuna

hayıflanarak uykuya dalar ve gözlerini yeniden açtığında 22. yüzyılın pırıl pırıl bir yaz sabahında bulur kendini...

Hem Marx’ı hem de dönemin öteki sosyalistlerini derinden etkileyen, büyük tartışmalara yol açan William Morris’in bu ütopyası, bizler için de ilginç; ulaşım, iletişim teknolojilerinin 22. yüzyılı neye benzeteceğini hayal ederken hangimiz antikite ile Ortaçağ’ın karışımı bir dünya görüyoruz? Morris, geleceğin toplumsal yapısını, insanların fiziksel ve zihinsel güzelliğini, mimarisini, tüm bunların doğayla uyumunu bir Grimm masalı tadında betimlerken, “devrimin gerçekleşme süreci”nde çekilen acıları tüm ayrıntılarıyla, son derece gerçekçi ve yalın bir dille sunuyor.

(*Gelecekte Anılar*, William Morris, Çev. Ekin Bodur, Ayrıntı Yayınları, Ağustos 2002, 270 s.)

nomik krizin sınırlarında dolaşırken, Meksikalı sosyoloji profesörü Heinz Dietrich, Noam Chomsky ile önemli siyasi olaylar üzerine bir söyleşi yapmış: Washington ve "uluslararası terörizm" tehdidi, ABD'nin Latin Amerika'daki "uyuşturucu savaşı", Küreselleşme ve Üçüncü Dünya'nın geleceği, ABD'nin Orta Amerika'yı işgali ve Vietnam sendromu, Meksika'daki Zapatista başkaldırısı, Papa'nın Küba ziyareti...

Bahname, İtirl Bahçe, Şeyh Muhammed El Nefzavi, Çev. Haluk İlker, Chiviyazıları Yayınevi, Ağustos 2002, 320 s.: *İtirl Bahçe*, 15. yüzyılda, sevgi ve seksüel ilişkiler üzerine hazırlanmış, Arap edebiyatının temel taşlarından biridir. Eserin Arap doktor Şeyh Muhammed El Nefzavi tarafından yazılmış olduğu kanısı yaygındır. Vatsyayana'nın *Kama Sutra*'sı ile karşılaştırılabilir. *İtirl Bahçe*, 15. yüzyılda kadın-erkek birlikteliğine bakış ve kültürel temellere dayalı kimi değerler hakkında da fikir veriyor.

Decameron Öyküleri, Giovanni Boccaccio, Çev. Cemal Altınsu, Tümzamanlar Yayıncılık, Mayıs 2002, 173 s.: Boccaccio'nun 1349-1353 yılları arasında yazdığı *Decameron*, Ortaçağ'da veba salgınından kaçmak için bir şatoya sığınan yedisi kadın on gencin, günlerini hoş ve zevkli geçirmek için sırayla anlattıkları öykülerden oluşur. İnsanın en kendi gibi olduğu anın, yani cinselliğin doruğunun pervasızca anlatıldığı öykülerdir bunlar.

Büyük Pers Kralı Darius, Hanns Kneifel, Çev. Atilla Dirim, Yurt Kitap Yayın, Temmuz 2002, 716 s.: MÖ 522 yılında Persler'in başına geçen ve 36 yıl boyunca hüküm süren Büyük Pers Kralı Darius'un romanı. "Ben, Kral Dariuvahush... tıpkı babam-Vishtaspa ve atam Aryaramna gibi... gerçek bir Pârsa'yım... İçimde gökyüzü ile dağların, bereketli olan ile bereketsiz olanın, saf ateş ile çürümüşlük kokusunun, kumlu çöller ile yıldızsız gecelerin ve ne olduklarını anlamayı bir türlü başaramadığım başka pek çok gelişkinin varlığını hissediyorum."

Che Guevara'nın Güncesi: Tekrar Yollarda, Çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, Haziran 2002, 152 s.: Che'nin 1953-56 yılları arasında, 25 yaşındayken çıktığı ikinci Latin Amerika gezisinde tuttuğu günlükler... Doktorlukta uzmanlık yapmayı kendi içindeki iki "ben"e, "sosyalist ben" ve "gezgin ben"e ihanet

olarak görmesi; Mexico City'de kendisine tıpatıp benzediğini düşündüğü Kübalı devrimci Fidel Castro'yla tanışması; Carletto (Karl Marx) ile Federicuccio'nun (Friedrich Engels) sadık bir okuyucusuna dönüşmesi; zengin kurumlarda çalışan burjuva evliliği yapmış bir çiftten ziyade, bir balınayla daha çok ortak noktası olduğunu itiraf etmesi; komünist ahlakının insana heyecan veren o "biz"i hissettirebilecek en güzel şey olduğunu savunması; hayatının ilk 25 yılına üç büyük eylem çizgisinin damgasını vurması: Bilime duyduğu ilgi, tuhaf gezginlerle çıktığı yolculuklar ve ger-

Kılavuzumuz, çizgi roman kahramanları...

İlk "hayat bilgisi" derslerinin çıkarıldığı, gizli gizli okunan, tutkulu-sunun büyüdükten sonra da vazgeçemediği bir "başka" dünyadır çizgi roman. Levent Canteğin derlediği bu kitabın öyküsü de, bu etkinin altında başlıyor: Yazarların büyük çoğunluğu, e-posta aracılığıyla çizgi roman tartışan bir grubun üyeleri iken, çokça gevezelik edip, çizgili hayat kılavuzlarını paylaşıırken, tartışmalar birden hareketleniyor ve "boşa kürek sallamamak" için, enerjiyi belirli bir amaca yönlendirmeye karar veriyor ve bu kitaba yol veriyorlar! Vay Canına! Daha çok "kahramanlar, dergiler ve türler" çerçevesinde ilerleyen çalışma, öncelikle Türkiye'de yayımlanan çizgi romanlar üzerine odaklanıyor. Kimler teşrif etmiş ki!.. Çelik Bilek, Tommiks, Teks, Conan, Kinowa, Flash Gordon, Mister No, Zagor, Mandrake, Kızılmaske, Tom Braks, Tarzan, Red Kit, Tenten, Asteriks, Örümcek Adam, Ken Parker, Martin Mystere, Nathan Never, Dylan Dog, Julia, Corto Maltese, Necdet Şen, Yüzbaşı Volkan, Kara Murat-Karaoğlu-Malkoçoğulları... Bin Kunduz Aşkına!.. Üstelik çizgi romanı "aşkınlılaştırmadan", "nostalji nesnesi" yapmadan, informatik ve mesafeli olmaya çalışan yazılar hepsi, arada kaçamaklar olsa da...

(Çizgili Hayat Kılavuzu -Kahramanlar, Dergiler ve Türler-, Der. Levent Canteğin, 2002, 503 s.)

çek bir devrinde yer alma isteği...

Fahişeliğin Öbür Yüzü, Fügen Yıldırım, Metis Yayınları, Mayıs 2002, 153 s.: Fahişelik, insanlığın en eski ikiyüzlülüğü. Türkiye dahil, pek çok ülkede fuhuş yasal çerçeve içine alınmış, ancak bir meslek olup olmadığı, "meslek" sahiplerinin ne tür hakları olması gerektiği hâlâ tartışmalı. *Fahişeliğin Öbür Yüzü*'nde on beş kadın, bu "iş"i seçiş nedenlerini, acılarını, dertlerini ve umutlarını aktarıyor. Kitapta fahişeliğin etik, hukuki ya da toplumsal boyutları doğru-ndan ele alınmamakla birlikte, her kadının öyküsünde bütün bu sorunlar karşımıza çıkıyor.

Dilin Öte Yakası, Emin Özdemir, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz 2002, 299 s.: Okumanın anlamından okumayı öğrenmeye, yazınsal yaratımın ölçütlerinden sözcüklerin karmaşık dünyasına,

gözden kaleme, kaleminden göze, anlamdan düşünceye, imgeden işlevine, dil-den dilin öte yakasına kadar uzanan bir kitap. Usta dilbilimci Emin Özdemir'den, "Eleştiri türünün sorgulayı-

cı yönüyle, denemenin düşünen yönünü dokusunda birleştirip örtüşüren" yazılar.

Zacharius Usta ve Olağanüstü Öyküler, Jules Verne, Çev. Elif Gökteke, İthaki Yayınları, 2002, 223 s.: Verne'den üç öykü: İlk öykü de, işini çok seven bir saat ustası olan Zacharius'un, hayat verdiğini düşündüğü saatlerle arasındaki gizem dolu ilişki konu ediliyor. Raton Ailesi'nin serüvenleri, perilerin ve büyücülerin çağında, hayvanların konuştuğu bir atmosferde geçen bir masal. Masal bu ya, her varlık, insanlar arasında yerini almak üzere son basamağa ulaşmadan önce, sırasıyla basamakları tırmanmak zorundadır. Kahramanlarımız Raton Ailesi'nin fertleri, insan olmak yolunda büyük bir mücadele verir. Mösyö Re-Diyez ile Matmazel Mi-Bemol'de ise, İsviçre'nin Kalfermatt Kasabası'na gelen iki adam, org ustası Effarane ve yardımcısı, kilise çocuk korusu orgunu çocuk sesleri çıkaran bir boru takımıyla zenginleştiricelerini ileri sürmektedir. Effarane Usta çocuk sesleri çıkaran bir orgu yaratmanın heyecanı ile çalışırken, korodaki çocuklar kendilerini bekleyen sürprizden habersizdir...

Gençler Caudwell'i keşfetmeli

Günümüzün gençleri pek bilmez ama, 80 öncesi-nin devrimci kuşağı **Christopher Caudwell** (1907-1937) adını yakından tanır. Caudwell'in Türkçe'ye de kazandırılan *Yanılsama ve Gerçeklik, Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler I ve II* adlı yapıtları bir zamanlar devrimci gençlerin başucu kitaplarıydı. Ne yazık ki bugün bu eserler sahaflarda bile zor bulunuyor.

Caudwell çok yönlü ve parlak bir İngiliz genç. Papaz okulunda eğitim görüyor, daha sonra bu okulu terk ediyor. *Yorkshire Observer*'da üç yıl muhabirlik yapıyor, sonra Londra'ya dönerek bir havacılık yayınları şirketine yazar olarak giriyor; giderek bu yayınlara yöneticisi oluyor. Bu arada icat ettiği devamlı değiştirilebilen bir vites, uzmanların ilgisini çekiyor. Havacılık üzerine beş ders kitabı, yedi polisiye roman, şiirler ve öyküler yazıyor. Bütün bunlar 25'ine gelmeden öncedir. Daha sonra psikoloji üzerine bir çalışması yayımlanıyor. 1934 yılını Marksist klasikleri okuyarak geçiriyor ve komünist partiye giriyor, dok işçileriyle birlikte yaşıyor. Bu sessiz sakın genç entelektüele ilk başta mesafeli yaklaşan işçiler, giderek delikanlıyı kendilerinden biri olarak kabul ediyorlar.

Caudwell bir yandan sosyalist pratiğe katılırken, diğer yandan yukarıda sözünü ettiğimiz eserlerini ve Türkiye'de bilinmeyen *The Crisis in Physics*'i yazıyor. Bu arada İspanya İç Savaşı patlak veriyor. İngiliz dok işçileri, Cumhuriyetçiler için aralarında para toplayarak aldıkları cankurtaran arabasını İspanya'ya götürme görevini Caudwell'e veriyorlar. Caudwell, cankurtaranı teslim ettikten sonra Uluslararası Tugay'a katılıyor. 12 Şubat 1937'de, henüz 30 yaşındayken, bir çatışma sırasında, sorumlusu olduğu makineli tüfeğin başında geri çekilen yoldaşlarını korumaya çalışırken öldürülüyor.

Caudwell'in bütün eserleri ölümünden sonra yayımlanmıştır. Ünlü bilim adamı Haldane, *The Crisis in Physics* üzerine şunları yazmış: "Söylediklerini yarım da söylemiş olsa, Caudwell'in bilim üzerine söyleyeceği şeyler, hem de çok önemli şeyler var. Bu kitabın, gelecek kuşaklar boyunca filozoflar için bir kaynak olacağını sanıyorum." George Thomson da *Yanılsama ve Gerçeklik* için, "Bu kitap, temel estetik sorunları, burjuva ruhbilimini Marksçı eleştiri temelinde sistematik bir biçimde araştırarak bunlara kapsamlı bir çözüm bulma konusunda bir ilk girişim olarak edebiyat eleştirisinde yeni bir çıkış noktası olmuştur" diye yazmış. Kendi hesabıma *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler* adlı yapıtı bugün için de önemli buluyorum. Bu kitabı tekrar tekrar okurum ve yeni tanıdığım her genç devrimci arkadaşşıma da öneririm.

Bilim ve Ütopya yazışları, Caudwell'i geniş bir dosya biçiminde incelese ne iyi olur. Özellikle henüz Türkçe'ye kazandırılmamış *The Crisis in Physics* adlı eseri çok merak ediyorum. *Bilim ve Ütopya* okurlarının bir Caudwell dosyasını ilgiyle okuyacaklarını sanıyorum. Ayrıca yayınevlerine Caudwell'in diğer eserlerinin yeni baskılarını çıkarmalarını öneririm. Gençler Caudwell'i keşfetmelidir. Onu keşfederken, kendi içlerindeki cevheri de keşfedeceklerdir.

Troykalar'ın trielloları

Triello, düellonun üç kişiyle yapılanı. Triello yapanlar sırayla birbirlerine ateş ediyorlar, sadece biri sağ kalana dek. Oyun teorisinin gözde konularından biridir bu. Bir örnekle anlatalım: Mr. Dervish, Mr. Cem ve Mr. Baykal, aralarındaki bir sorunu çözmek için triello yapmaya karar verirler. İçlerindeki en kötü atıcı, üç atıştan ancak birini isabet ettirebilen Mr. Dervish'tir. Mr. Cem, üç atıştan ikisini isabet ettirebilmektedir. Mr. Baykal ise her attığını vurmaktadır. Triello daha adil olsun diye, ilk atışı Mr. Dervish'in yapmasına, onu Mr. Cem'in (hâlâ yaşıyorsa) izlemesine, daha sonra da Mr. Baykal'ın ateş etmesine ve bir kişi sağ kalana dek böylece devam etmeye karar verirler. Soru şöyle: İlk atışı yapacak Mr. Dervish'in izleyebileceği en iyi strateji nedir?

Mr. Dervish'in seçeneklerini inceleyelim. Mr. Dervish önce Mr. Cem'e nişan alır. Eğer isabet ettirirse, ateş etme sırası Mr. Baykal'a geçer. Mr. Baykal'ın artık tek rakibi kalmıştır, o da Mr. Dervish'tir ve Mr. Baykal mükemmel bir nişancı olduğundan Mr. Dervish öldü demektir.

Mr. Dervish için daha iyi bir seçenek, Mr. Baykal'a ateş etmektir. Eğer vurmaya başarlarsa, bundan sonraki atışı Mr. Cem yapacaktır. Mr. Cem üç atıştan ancak ikisini tutturduğu için, Mr. Dervish'in hayatta kalma ve Mr. Cem'e ateş edip belki de oyunu kazanma şansı mevcuttur.

Görünüşe bakılırsa, Mr. Dervish'in ikinci stratejiyi seçmesi gerekmektedir. Oysa daha iyi bir üçüncü seçenek de vardır. Mr. Dervish havaya ateş edebilir. Atış sırası gelen Mr. Cem, önce daha tehlikeli rakibine, yani Mr. Baykal'a ateş edecektir. Eğer Mr. Baykal hayatta kalırsa, o da daha tehlikeli rakip olan Mr. Cem'e ateş eder. Mr. Dervish havaya ateş etmekle, Mr. Cem'in Mr. Baykal'ı ortadan kaldırmasına ya da tersine, onun tarafından öldürülmesine imkân sağlamış olur. İşte Mr. Dervish'in en iyi stratejisi budur. Mr. Cem ya da Mr. Baykal ölecek, Mr. Dervish de hayatta kalana ateş edecektir. Havaya nişan alarak durumu değiştirmiş, trielloda ilk atışı yapmak yerine iki kişilik bir düelloda ilk atışı yapma şansını elde etmiştir.

Önümüzdeki birkaç ay çeşitli düello ve trielloların yaşanacağı biliniyor, Mr.'lar birbirlerini vuracak. Peki Bay ve Bayanlar ne yapacak? Sonucu hep birlikte göreceğiz.

(Kaynak: S. Singh, *Fermat'ın Son Teoremi*, Çev. S. Yücesoy, Pan Yayıncılık, Ekim 2001)

Cızıların yaşam süresi neden asal sayı?

Erzincan'dan yeni gelen bir arkadaşımın söylediğine göre, o yörede ağustosböceklerine "cızı" derlermiş. Arkadaşım bana bir cızı örneği de getirmişti. Bu cızılar ilginç hayvanlar, biyologlarla birlikte matematikçileri de uğraştırmışlar.

Periyodik bir yaşamı olan cızılar, özellikle de *Magicicada septendecim*, bütün böcekler arasında en uzun ömürlü olanlardır. Yaşamları toprak altında başlar, kurtçuklar ağaç köklerinin öz suyunu sabırla emerler. Bu şekilde 17 yıl geçirdikten sonra yetişkin cızılar yeryüzüne çıkar, muazzam sürüler halinde ortalığı kaplar, birkaç hafta içinde çiftleşip yumurta bırakırlar, sonra da ölürlər. Başka bir tür olan *Magicicada tredecim* de aynı döngüyü 13 yılda tamamlar. Biyologlar iki soruyu kafaya takmışlar: Bu böcekler neden bu kadar uzun yaşarlar ve yaşam süreleri neden asal sayıdır!

Bir kurama göre, söz konusu cızıya musallat olan bir parazit vardır. Parazitin de yaşamı görece uzundur ve cızı ondan kurtulmaya çalışır. Diyelim ki parazitin ömrü iki yıldır. Bu durumda cızı için 2'ye bölünmeyen bir yaşam süresi daha iyidir, çünkü aksi takdirde düzenli olarak

bu parazit ile karşılaşacaktır. Aynı şekilde parazitin ömrü 3 yıla, cızı da 3'e bölünmeyen bir yaşam süresini "tercih eder", yoksa yine düzenli aralıklarla parazit karşısına çıkar. Dolayısıyla, bu parazitten uzak kalabilmesi için cızının en iyi stratejisi, uzun süren ve yıl sayısı asal olan bir yaşam süresine sahip olmaktır. 17 sayısı asal olduğundan, *Magicicada septendecim* de parazitiyle fazla bir araya gelmek zorunda kalmaz. Parazitin ömrü 2 yıla, ancak her 34 yılda bir karşılaşılır; daha uzun, örneğin 16 yıla, karşılaşma ancak 272 (16x17) yılda bir gerçekleşir.

Parazitin buna karşı yapabileceği şey, karşılaşma olasılığını artıran iki yaşam

süresinden birine sahip olmak, yani ya her yıl ya da cızının yaptığı gibi 17 yılda bir yeni parazit kuşağını üretmektir. Ancak, 17 yıl peşpeşe dünyaya gelmesi çok zordur, çünkü o durumda tam 16 parazit kuşağı, faydalanabileceği cızıyı bulamadan yaşamak zorundadır. Diğer yandan 17 yıllık yaşam süresine ulaşmak için de, parazit kuşaklarının önce evrim geçirerek 16 yıllık yaşam süresini geride bırakması gerekecektir. Bu da ev-

rimin bir aşamasında parazit ile cızının 272 yıl boyunca karşılaşmaması demektir. İki durumda da cızının uzun yaşam süresi onu parazite karşı korumaktadır.

Böyle olunca, var olduğu ileri sürülen parazitin şimdiye kadar hiç bulunamamış olmasına şaşmamak gerek! Cızıya ayak uydurmaya çalışan parazit muhtemelen ömrünü uzatıp durdu ve sonunda 16 yıl engeline takıldı. O noktada artık 272 yıl boyunca karşılaşma olmayacaktı ve böyle uzun bir süreyi cızı olmadan geçiremeyen parazitin soyu tükendi.

Nasıl kuram ama!

(Kaynak: S. Singh, *Fermat'nın Şon Teoremi*, Çev. S. Yücesoy, Pan Yayıncılık, Ekim 2001)

'Büyük' adamların 'küçük' sözleri!

Adlarını bugün saygıyla andığımız bazı Aydınlanma dönemi düşünürlerinin ırkçılık konusunda sabıkalı olduklarını biliyor muydunuz?

Mutlak monarşieye karşı soyluların ayrıcalıklarını savunan ve kendisi de bir soylu olan Montesquieu'den başlayalım. Montesquieu, *Yasaların Ruhu* adlı ünlü yapıtında şöyle yazıyor: "Tanrı'nın iyi bir ruhu simsiyah bir bedene yerleştirebileceğini sanmıyorum." Dönemin "yasalarının ruhu"nu anlamak için çok öğretici bir cümle doğrusu...

Devam edelim. Amerikalı devlet adamı ve düşünür Benjamin Franklin, "Zenci mümkün olduğu kadar çok yiyen, buna karşılık çok az çalışan bir hayvandır" diye tanımlamış zencileri. Ünlü filozof Immanuel Kant ise zencileri doğuştan "eksik akıllı" buluyormuş. İnsan aklının neyi başarıp neyi başaramayacağı sorusunun yanıtını yaşamı boyunca düşünen Kant'ın "akıl"dan kastettiği "beyaz bir akıl" anlaşılır.

David Hume da Kant'dan aşağı kal-

mıyor: Hume, tarihte beyazın dışında bir uygarlık görülmediğini, beyaz dışında hiçbir ırktan önemli bir eylem, düşünce, sanat, bilim adamı çıkmadığını buyurmuş. Ünlü Voltaire ise, *Tarih Felsefesi* adlı yapıtında, yassı burunları, düşük zekâlarıyla zencileri öteki insanlardan apayrı bir tür olarak tanımlamış.

Şimdi sıkı durun. Sıra kendisini sosyalist olarak niteleyen ve yapıtlarını hâlâ zevkle okuduğumuz Jack London'da. London, dikkatli eleştirmenlerden, yapıtlarının baş kahramanlarını hep beyazlardan, hatta Nordik sarışınlardan seçtiği; beyaz adamın dünyaya uygarlığı gerekirse zorla yayma görevinin bulunduğundan söz ettiği; zencileri ve öteki renkli ırkları aşağılık karakterler olarak çizdiği şeklinde eleştiriler almış. Hatta Jack London, Sosyalist Parti kongresinde, ırkçı görüşlerinden dolayı eleştirildiğinde şöyle gürlemiş: "Ben önce bir beyazım, sonra sosyalistim."

Yine de bu ünlü düşünür ve yazarları saygıyla analım derim; büyüklük bizde

Jack London

kalsın... 20. yüzyılı, Nazi vahşetini ve emperyalizmin yaşadığımız yüzyıla da sarkan uygulamalarını görebilselerdi, bu sözleri sarf ettikleri için başları önlerinde gezerlerdi herhalde...

(Kaynak: A. Şenel, *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1993)

Ağustos ayı ödüllü sorumuzu doğru yanıtlayan okurlarımızdan Nejat Koş (Uşak), Ulaş Barış Sarısoy (Ankara) ve Aytaç Talaz (Bahkesir) bizden kitap kazandı. Eylül ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Osman Şahin'in Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Yeraltında Uçan Kuş* adlı kitabını kazanacak.

Soldan sağa

1) *Zulüm ve Adil* adlı kitabında Abdülhamid'i meşru olmayan hükümdar ve halife sayan; Türkiye tarihinde Hristiyanlar'a karşı açılmış olan "cihad"ın aslında zulme karşı açılması gerektiğini, İslam doktrinine göre hak dininden olanların zorla Müslümanlığa çağrılmayacağını, bundan dolayı da dinde davetin görev, fakat zorlamanın büyük kusur olduğunu söyleyen; Türkler'in hilafeti alması aleyhinde de bulunan; hilafet şartlarının çok ciddi ve ağır olduğunu, daha Abbasiler zamanında meşruluğunu kaybettiğini, hilafet siyasetinin Sünniler'le Şii'lerin arasını gereksiz yere açtığını, İslam aleminde anlaşmazlığı artırdığını savlayan; 1860-1918 yılları arasında yaşamış *Ahlâk ve Terbiye, Sarayih, İstisaf* gibi yapıtları da olan Jön Türkler'in dikkate değer bir siması.

2) Yaş, sakatlık ya da hastalık nedeniyle emekli edilen yenicilerle verilen ad. 1987'de *Afife Jale* adlı oyunu Kültür Bakanlığı en iyi oyun yazarı ödülünü alan Nezihe önadlı gazeteci ve yazarımız.

3) Uganda ile Zaire sınırının iki, yanında yaşayan bir halk. - Pişmiş hamurla yenen bir tür tavuklu çorba.

4) Bir akademik unvanın kısa yazılışı. - "Çekme elem-i derdini bu dehr-i fenânın/... destini bûs eyle hemân pîr-i muganın." (Suzinak-Hacı Arif Bey). - Ukrayna'da kent. - Beygir gücünün kısaltması.

5) Uluslararası havacılıkta "varış". - Töre.

6) Fransa'da karnavalı ile ünlü bir yerleşim merkezi. - Eski Mısır'da insanoğlunun yaşamsal dayanağı olan üretici güç. - Bir kimsenin, başkalarınca dokunulmaması, saygı gösterilmesi gereken iffeti, namusu. - Halk dilinde "eskimiş giysilere yapılan yama, yamalık".

7) Eşit, denk. - Bir limanın girişini ya da bir akarsu yatağını tıkayan çamurları alma.

8) Keskin kokulu doğal madde. - "...şad olacak diye kaç yıl avuttu felek/ Saçıma karlar yağmış boşuna yaz bekleme" (Hicaz-Avni Anıl). - İskelelere, rıhtımlara

vb. yerlere yanaşan teknelere girip çıkma-yı sağlayan tahta iskele.

9) Pop müziğimizin duayenlerinden. - Bir şeyi eksiltmek, azaltmak. - Danimarka'nın plaka imi.

10) Muğla'nın bir ilçesi. - Buda'yı ayartmaya ve doğru yoldan döndürmeye çalışan "istekler kralı". - Bir tür sinir hastalığı, tutarga.

11) Radyum'un simgesi. - Bursa'nın İnegöl ilçesinde bulunan ünlü bir kaplıca. - Nijer'in başkenti.

12) "Gülten ..." (100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye adlı yapıtı da üretmiş ünlü iktisatçı). - "... peşinden koşu koşu yoruldu/ Akıp akıp bir su gibi duruldum." (Acem Kürdi- Zeki Duygulu). - Baston.

Yukarıdan aşağıya

1) *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu, Sancho'nun Sabah Yürüyüşü, Huzur Çıkması, Keşanlı Ali Destanı* gibi yapıtları da üretmiş ünlü öykü ve oyun yazarımız.

2) Üst üste gelerek bedeni dik tutan belkemiğini meydana getiren kısa kemiklerin her biri. - Ödünç verme. - Gözün saydam, beyaz kısmı.

3) Yudum yudum içme. - Piyasada ya da borsada tahvil ve pay senetlerinin değerini düşürmek ya da yükseltmek için dolaplar çeviren ve bundan kazanç sağlayan kimse.

4) Ürün daha tarladayken, yetiştğinde alıcıya teslim edilmek üzere, güvence parası alınarak yapılan satış. - Hiçbir işe yaramaz, değersiz şey ya da kimse.

5) "Wojciech ..." (Film müziği bestecisi olarak tanınan, 1980'de bestelediği *Exodus* adlı orkestra yapıtıyla ünlü Polonyalı besteci). - Tantal'ın simgesi. - Suyosunu.

6) Franz Kafka'nın bir yapıtı. - Şaşma

belirten ünlem.

7) ... *Yol* (Peride Celal'in bir yapıtı). - Can Yücel'in bir yapıtı.

8) Radon'un simgesi. - Nazi Hücum Kıtası. - Üyelik ödentisi.

9) Kerim Korcan'ın bir yapıtı.

10) Avaz, nara. - Lübnan'ın plaka imi. - Anlam.

11) Dökülen tohumlarla ertesi yıl kendiliğinden çıkan tahıl, soğan vb. - İran'ın plaka imi.

12) "... olsun ben şu yerden gideyim/ Garip bülbül gibi feryat edeyim." (Karaçaoğlan). - Akupunktur'da insan vücuduna ısı vermek için kullanılan yöntem.

13) Karakter. - "Ernst ..." (*İdealizm ve Olguculuk* adlı yapıtında, aldatıcı diye nitelendiği Platonculuk'a karşı, bilimin de tıpkı duyum gibi sınırları olduğunu ileri sürerek duyumcu bir olguculuğu savunan, 1837-1885 yılları arasında yaşamış Alman filozof ve eğitimci). - Gözleri görmeyen.

14) Gelincikgillerden, kapsül biçimindeki meyvesinden afyon, tohumundan yağ çıkarılan bitki. - Bulunak.

15) Büyük balıkları vurup çekmeye yarayan ucu çengelli mızrak. - Çok büyük taş kütlesi.

Ağustos bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	L	A	C	T	A	N	T	E	U	S		S	J	I	L
2	A	L	A	I	K		A	P	L	I	K	E		E	L
3	L	A		N	A	I	L		A	K	A	D	E	M	I
4	E	P	R	A	I	M	K	J	S	O	N		K	I	M
5	O	R	E		D	A		O	M	N	I	B	Ü	S	
6	K	A	K	I		L	A	S	A		S	A	R		S
7	T	N		S	A	A	T		K	A		M	I	R	E
8	A	G	N	O	S	T	I	K		I	R	A		E	V
9		A	K	T	I		K	U	S	T	U	R	I	C	A
10	I	L	O		K	L	A	P	A		L		C	E	P
11	K	I	S	A		K	A	L	A	Y	B	O	Z	A	N
12	A	K	I	N	E	Z	I		E	R		A	T	E	Ş

**MATEMATİK
ANSIKLOPİDİSİNE
ABONE OLANA ▶ 4
ABONE BULANA ▶ 5
ÖZEL FIRSAT**

✓ ÜCRETSİZ KARGOYLA ADRESE TESLİMAT

Ünlü Matematikçi Prof. Dr. Ali Dönmez'in 40 yıllık çalışmaları

MATEMATİĞİN ÖYKÜSÜ VE SERÜVENİ

MATEMATİK SÖZLÜĞÜ

DUNYA MATEMATİK TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ

HER CILT 17x24 cm • CİLTLI MAT SELEFONLU • SÖMİZLİ 115 gr • 1. HAMUR KAGIT • OFSET BASKI 10 CİLT • TOPLAM 5.500 SAYFA • 250.000.000 TL

CİLT NO.	CİLDİN ADI	YAYIN TARİHİ	FİYATI
1. CİLT	MATEMATİK SÖZLÜĞÜ	ÇIKTI✓	25.000.000 TL
2. CİLT	MEZOPOTAMYA ve MİSİR MATEMATİĞİ	ÇIKTI✓	25.000.000 TL
3. CİLT	YUNAN ve ROMA MATEMATİKÇİLERİ	ÇIKTI✓	25.000.000 TL
4. CİLT	YUNAN MATEMATİĞİ	Eylül 2002	25.000.000 TL
5. CİLT	ÇİN, JAPON ve MAYA MATEMATİĞİ	Eylül 2002	25.000.000 TL
6. CİLT	TÜRK ve DOĞULU MATEMATİKÇİLER	Ekim 2002	25.000.000 TL
7. CİLT	FRANSIZ MATEMATİKÇİLER	Kasım 2002	25.000.000 TL
8. CİLT	ALMAN MATEMATİKÇİLER	Aralık 2002	25.000.000 TL
9. CİLT	İNGİLİZ MATEMATİKÇİLER	Ocak 2003	25.000.000 TL
10. CİLT	İTALYAN MATEMATİKÇİLER	Şubat 2003	25.000.000 TL

DÜNYA MATEMATİK TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ

▼ TELE SATIŞ ▼
0.532 213 99 17

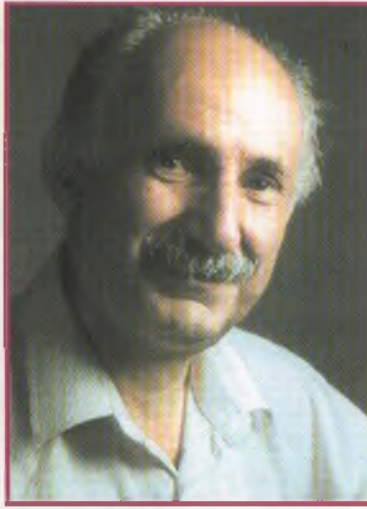
PONTAVE

* Bu formu **tekile**, tarayıcının bilgisayara aktararak **e-postayla** veya **postayla** gönderiniz.

1. *Agave americana*
 2. *Agave americana*
 3. *Agave americana*
 4. *Agave americana*
 5. *Agave americana*
 6. *Agave americana*
 7. *Agave americana*
 8. *Agave americana*
 9. *Agave americana*
 10. *Agave americana*
 11. *Agave americana*
 12. *Agave americana*
 13. *Agave americana*
 14. *Agave americana*
 15. *Agave americana*
 16. *Agave americana*
 17. *Agave americana*
 18. *Agave americana*
 19. *Agave americana*
 20. *Agave americana*
 21. *Agave americana*
 22. *Agave americana*
 23. *Agave americana*
 24. *Agave americana*
 25. *Agave americana*
 26. *Agave americana*
 27. *Agave americana*
 28. *Agave americana*
 29. *Agave americana*
 30. *Agave americana*
 31. *Agave americana*
 32. *Agave americana*
 33. *Agave americana*
 34. *Agave americana*
 35. *Agave americana*
 36. *Agave americana*
 37. *Agave americana*
 38. *Agave americana*
 39. *Agave americana*
 40. *Agave americana*
 41. *Agave americana*
 42. *Agave americana*
 43. *Agave americana*
 44. *Agave americana*
 45. *Agave americana*
 46. *Agave americana*
 47. *Agave americana*
 48. *Agave americana*
 49. *Agave americana*
 50. *Agave americana*
 51. *Agave americana*
 52. *Agave americana*
 53. *Agave americana*
 54. *Agave americana*
 55. *Agave americana*
 56. *Agave americana*
 57. *Agave americana*
 58. *Agave americana*
 59. *Agave americana*
 60. *Agave americana*
 61. *Agave americana*
 62. *Agave americana*
 63. *Agave americana*
 64. *Agave americana*
 65. *Agave americana*
 66. *Agave americana*
 67. *Agave americana*
 68. *Agave americana*
 69. *Agave americana*
 70. *Agave americana*
 71. *Agave americana*
 72. *Agave americana*
 73. *Agave americana*
 74. *Agave americana*
 75. *Agave americana*
 76. *Agave americana*
 77. *Agave americana*
 78. *Agave americana*
 79. *Agave americana*
 80. *Agave americana*
 81. *Agave americana*
 82. *Agave americana*
 83. *Agave americana*
 84. *Agave americana*
 85. *Agave americana*
 86. *Agave americana*
 87. *Agave americana*
 88. *Agave americana*
 89. *Agave americana*
 90. *Agave americana*
 91. *Agave americana*
 92. *Agave americana*
 93. *Agave americana*
 94. *Agave americana*
 95. *Agave americana*
 96. *Agave americana*
 97. *Agave americana*
 98. *Agave americana*
 99. *Agave americana*
 100. *Agave americana*

Aydınlanmada kilometre taşı

TURAN DURSUN KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

Tarihte, İslam dünyasında ilktir...

- Herkesin anlayabileceği bir dille hazırlandı.
- Hadislerin Türkçesine ve açıklamalarına yer verildi.
- Açıklama ve yorumlar İslam dünyasının en önemli uzmanlarıdır.
- Her açıklama ve yorum, kaynak gösterilerek alındı.
- Kaynak, İslam dünyasında herkesin birleştikleri arasından seçildi.
- Hadisler, Buharî, Müslim gibi güvenilir olanlardan alındı.
- İlgili maddeler için uzmanlardan görüş alındı.
- 17 x 24 cm., bez cilt, iplik dikiş, 1. hamur kağıt...

8 CİLT

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ İÇİN NE DEDİLER?

Prof. Dr. Neşet Çağatay (S. Ü. İlahiyat Fak. Eski Dek.)

"Türkiye'de ve Dünyada ilk kez yayınlanan bu Kur'an Ansiklopedisi sayesinde bu konunun Müslüman ve gayri-i müslim meraklılar, tamamıyla ana kaynaklara ve sağlam belgelere dayanarak hazırlanmış bilgileri elde etmiş olacağız."

Prof. Dr. Coşkun Üçok (A. Ü. Hukuk Fak.)

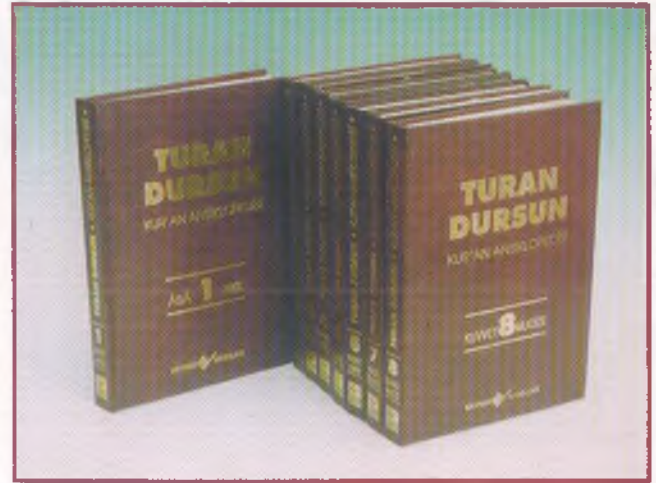
"Turan Dursun'un yapıtını tam bir vukufu, objektif ve çağdaş bilim yöntemlerine göre hazırlanmış olduğunu gördüm. Bu büyük yapıt yayımlandığında konunun her yönü ile ilgili herkesi doyurucu olacağından ve ülkemizde büyük bir boşluğu dolduracağından hiç kuşku yoktur."

Prof. Dr. Tahsin Yazıcı (İ.Ü. Edebiyat Fak.)

"Ülkemizde son zamanlarda görülen dinsel bağnazlık, bilgi yetersizliğinin sonucudur. Dinsel alanda bu bilgi yetersizliğini gidermek amacıyla bir yandan gerçekten kılı kırk yararcasına, İslamiyetin başlangıcından itibaren bilinen ya da ileri sürülenleri birer birer nakletmekten çekinmemiştir."

Dr. Lütfü Doğan (Diyanet İşleri Eski Başkanı)

"Bu ansiklopedi sözü edilen ihtiyacı karşılamakta, kur'an'ı Kerim'in orijinal ve geniş bir sözlüğü mahiyetindedir. Bu sözlük ve ansiklopedi olarak bu alanda ilk kez görülmektedir. Bazı bölümlerini okudum ve inceledim. Tefsir, tarifat; Hadis ve ana kaynaklara dayanmaktadır. İslam üzerine düşünen öğrenci ve araştırmacılara kolaylık sağlayacak, yeni olay ve anlamlara göre yapılacak yorumlara olanak hazırlayacaktır."

Nihat Ulu
(Hafız ve Mevlidban)

"Turan Dursun'un araştırmacılığı, incelemeciliğini, bilim namusunu ve en küçük sapırmacaya bile yer vermeme titizliğini bilirim."

İSTEK İÇİN

PEŞİN: 100.000.000 TL.
TAKSİTLE: 120.000.000 TL.
(15.000.000 TL. Peşinat
7 Ay x 15.000.000 TL.)

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu - İSTANBUL Tel: 0212. 252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212 249 28 92

www.kaynakyayinlari.com / e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com